

43975.

T. C.  
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ  
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ  
DOKTORA TEZİ

**İZMİR'DE BELEDİYECİLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ**  
(TANZİMAT'TAN 1945 YILINA KADAR)

Hazırlayan  
Erkan SERÇE

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU  
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman  
Prof. Dr. Zeki ARIKAN

İZMİR - 1996

Doktora tezi olarak sunduğum "İzmir'de Belediyeciliđin Tarihsel Geliřimi (Tanzimat'tan 1945 Yılına Kadar)" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gűsterilenlerden olduğuunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğuunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

... / / 1996

Erkan SERÇE

## TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün .../.../1996 tarih ve..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin..... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı doktora öğrencisi Erkan SERÇE'nin "İzmir'de Belediyeciliğin Tarihsel Gelişimi (Tanzimat'tan 1945 Yılına Kadar)" konulu tezi incelenmiş ve aday ..../.../1996 tarihinde, saat.....'da jüri önünde tez savunması alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin..... olduğuna oy..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

## İÇİNDEKİLER

|                                                                   | Sayfa |
|-------------------------------------------------------------------|-------|
| ÖNSÖZ.....                                                        | VIII  |
| KISALTMALAR.....                                                  | X     |
| TABLOLAR LİSTESİ.....                                             | XII   |
| ŞEKİLLER LİSTESİ.....                                             | XIII  |
| GİRİŞ.....                                                        | 1     |
| BİRİNCİ BÖLÜM: OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİYE VE İZMİR              |       |
| BELEDİYESİNİN İLK YILLARI.....                                    | 6     |
| A) "BELEDİYE" ve OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİ HİZMETLER....         | 6     |
| a) Kadı ve Osmanlı Şehri.....                                     | 8     |
| b) Muhtesip ve Beledi Görevleri.....                              | 9     |
| B) TANZİMAT ve YEREL YÖNETİMİN YENİDEN YAPILANMASI.....           | 10    |
| a) Modern Belediyeciliğe İlk Adım: İstanbul                       |       |
| Şehremaneti'nin Kuruluşu ve Altıncı Daire-i Belediye.....         | 13    |
| b) Vilayetlerde Belediyelerin Kurulması.....                      | 15    |
| c) 1877 Vilayat Belediye Kanunu.....                              | 18    |
| 1) Belediye Kurulması.....                                        | 19    |
| 2) Belediye Organları.....                                        | 20    |
| Belediye Reisi.....                                               | 20    |
| Belediye Meclisi.....                                             | 23    |
| Cemiyet-i Umumiye-i Belediye.....                                 | 25    |
| 3) Belediye Görev ve Hizmetleri.....                              | 25    |
| C) İZMİR: KENTSEL YERLEŞMENİN EVRİMİ (XVI-XIX.Yüzyıllar).....     | 28    |
| D) İZMİR BELEDİYESİ'NİN KURULUŞU VE İLK DÖNEMLERİ.....            | 31    |
| a) Kuruluş ve İlk Çatışmalar.....                                 | 31    |
| b) İzmir Belediyesi'nin İkiye Ayrılması ve Belediye Sorunlar..... | 34    |
| c) Belediye'nin Yeniden Birleştirilmesi.....                      | 42    |
| E) EŞREF PAŞA DÖNEMİ.....                                         | 46    |

## İKİNCİ BÖLÜM: II.MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE

|                                                                          |     |
|--------------------------------------------------------------------------|-----|
| İZMİR BELEDİYESİ.....                                                    | 55  |
| A) MEŞRUTİYET'İN İLANI ve İZMİR BELEDİYESİ.....                          | 55  |
| a) Meşrutiyet'in İlk Belediye Seçimi.....                                | 58  |
| b) İzmir Belediyesi "Islahat Layihası".....                              | 62  |
| c) Muammer Bey "Kabinesi".....                                           | 65  |
| d) Vali Mahmut Muhtar Paşa - Belediye Çatışması.....                     | 67  |
| e) Ali Nazmi Bey Dönemi.....                                             | 72  |
| f) 1911 Belediye Seçimleri ve Taşlızade Edhem'in Riyaseti.....           | 75  |
| g) Şehrin Beledi Sorunları ve "Belediye Tasavvurâtı".....                | 78  |
| h) Şehrin Belediye Mıntıkalarına Ayrılması ve Belediye Kadroları.....    | 81  |
| B) İZMİR BELEDİYESİ'NİN MALİ YAPISI.....                                 | 88  |
| C) RAHMİ BEY, SAVAŞ ve İZMİR BELEDİYESİ.....                             | 97  |
| D) MÜTAREKE ve İŞGAL DÖNEMLERİNDE İZMİR BELEDİYESİ.....                  | 103 |
| a) 1919 Belediye Seçimleri (İttihatçı-İtilafçı, Türk-Rum Çatışması)..... | 104 |
| b) Hacı Hasan Paşa ve Yunan İşgali Dönemi.....                           | 112 |

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BELEDİYECİLİK

|                                                                       |     |
|-----------------------------------------------------------------------|-----|
| ve İZMİR BELEDİYESİ (1923-1946).....                                  | 117 |
| A) KURTULUŞ SONRASI TÜRKİYE ve BELEDİYECİLİK.....                     | 117 |
| B) KURTULUŞ SONRASI İZMİR ve BELEDİYE.....                            | 121 |
| a) Yanan İzmir ve Sorunları.....                                      | 124 |
| b) İzmir Belediye Yönetiminde "İstikrar".....                         | 129 |
| C) "İNKILABIN EN MÜHİM KANUNU" 1580 SAYILI<br>BELEDİYELER KANUNU..... | 132 |
| D) 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve İZMİR.....                              | 136 |
| E) YENİ KANUNUN İLK MECLİSİ.....                                      | 140 |
| F) BEHÇET UZ ve İZMİR BELEDİYESİ.....                                 | 146 |
| G) BEŞ YILLIK İMAR ve ÇALIŞMA PLANI.....                              | 151 |

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İZMİR BELEDİYESİ'NİN YAPISI

|                                                          |     |
|----------------------------------------------------------|-----|
| ve ÇALIŞMALARI.....                                      | 153 |
| A) İZMİR BELEDİYESİ TEŞKİLAT YAPISI.....                 | 153 |
| a) Yazı İşleri.....                                      | 156 |
| b) Hesap İşleri.....                                     | 156 |
| c) Sağlık ve İctimai Muavenet İşleri.....                | 156 |
| d) Zabıta İşleri.....                                    | 157 |
| e) Ölçü ve Ayar İşleri.....                              | 158 |
| f) Hukuk İşleri.....                                     | 158 |
| g) Fen İşleri.....                                       | 158 |
| 1- Yapı Şubesi.....                                      | 159 |
| 2- Yollar Şubesi.....                                    | 159 |
| 3- Harita Şubesi.....                                    | 159 |
| 4- Su Şubesi.....                                        | 162 |
| 5- Makina ve Elektrik Şubesi.....                        | 162 |
| h) İtfaiye İşleri.....                                   | 162 |
| B) İZMİR BELEDİYESİ'NİN MALİ YAPISI.....                 | 165 |
| a) 1923-1930 Dönemi.....                                 | 165 |
| b) İş Bankası İstikrazı.....                             | 169 |
| c) 1931-1946 Dönemi.....                                 | 175 |
| C) İZMİR BELEDİYESİ'NİN ÇALIŞMALARI.....                 | 181 |
| a) İzmir'in İmarı Çalışmaları.....                       | 181 |
| 1- İmar Plânı.....                                       | 181 |
| Danger-Prost Plânı.....                                  | 186 |
| Herman Yansen'in Eleştirileri.....                       | 197 |
| Yeni Arayışlar.....                                      | 198 |
| 2- Yol Çalışmaları.....                                  | 199 |
| 3- Kanalizasyon Çalışmaları.....                         | 203 |
| 4- Mezarlıklar, Parklar ve Ağaçlandırma Çalışmaları..... | 206 |
| 5- Kültürpark ve İzmir Enternasyonal Fuarı.....          | 210 |
| 6- Mahalle, Cadde, Sokak ve Meydan İsimleri.....         | 214 |

|                                                                                      |     |
|--------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| b) Kamu Hizmetleri.....                                                              | 223 |
| 1- Ulaşım Hizmetleri.....                                                            | 227 |
| Santral Garaj.....                                                                   | 229 |
| 2- Aydınlatma Hizmetleri.....                                                        | 230 |
| Havagazı İdaresi.....                                                                | 230 |
| 3- Su Hizmetleri.....                                                                | 232 |
| 4- Elektrik, Su, Havagazı, Otobüs ve Tramvay (ESHOT)<br>Müdürlüğü'nün Kurulması..... | 233 |
| c) Sağlık ve Sosyal Yardım Hizmetleri.....                                           | 235 |
| 1- Sağlık Hizmetleri.....                                                            | 235 |
| 2- Sosyal Yardım Hizmetleri.....                                                     | 238 |
| Çocuk Yuvası.....                                                                    | 239 |
| Darülaceze.....                                                                      | 240 |
| SONUÇ.....                                                                           | 241 |
| KAYNAKÇA.....                                                                        | 245 |
| EKLER                                                                                |     |

## ÖNSÖZ

İzmir, son on beş yıl içinde, gerek akademik ve gerekse üniversite dışında pek çok çalışmaya konu oldu, hakkında kaleme alına bilimsel makalelerin derlendiği kitaplar yayımlandığı gibi, bazı dergiler İzmir'i konu alan özel sayılar hazırladı. Kuşkusuz, bu artan ilgide en büyük pay, İzmir'de gelişen tarih çevresine ait. Ancak bu noktada şehrin kendisinin inkâr edilemez bir ilgiyi de hak ettiği gerçeğini belirtmek gerekir. Osmanlı Devleti'nin kapitalizmin çekim alanına girmesiyle beraber hızla yükselişe geçen İzmir, bir yandan ekonomik ve siyasal oluşumlar içindeki konumuyla, diğer yandan kozmopolit yapısıyla, adeta incelenmesi zorunlu şehirlerin üst sırasına yerleşmiştir. Antik dönemdeki özelliği bir tarafa bırakılacak olursa, yalnızca yukarıda belirttiğimiz konumu bile, İzmir üzerinde araştırmaların yoğunlaşmasını açıklamaktadır. Nitekim 1920'lerde çeşitli dünya şehirleri üzerine incelemeye yönelen Amerikalılar'ın Akdeniz havzasında İstanbul ile birlikte İzmir'i seçmeleri bir tesadüf değildir.

Bir şehrin tarihi hakkında araştırmaya yönelen kişinin, o şehirde yaşaması büyük avantajdır; hem ilgilendiği konuyla ilgili daha fazla kaynak bulma şansına sahiptir, hem de bizzat şehrin yaşayan bir doku olarak gelişimini izleme olanağına. Ancak sözkonusu avantaj, İzmir gibi hızlı toplumsal ve siyasal dönüşümlerin yaşandığı yerler olunca kayboluyor. Öncelikle, bir kurum arşivi geleneği bulunmadığından yazılı kaynaklara ulaşmak bir ümitten öteye gidemiyor. Diğer yandan, şehir o kadar hızlı ve köklü değişime uğramış ki, bırakın uzak geçmişi, yirmi - otuz yıl öncesine ait dokuyu bile bulmak mümkün değil. Araştırmacıların belki de tek ayrıcalığı, zengin bir basın dünyasına sahip olan İzmir'de yayımlanmış gazete koleksiyonlarını, Milli Kütüphane kurucularından bir eser-i himmeti olarak hâlâ bulabilir olmaktır. Ancak bu olanağın da yakın bir zamanda yok olacağını söylemek kehânet olmaz.

Bu doktora tezi, Osmanlı Devleti'nde, en önemli kırılma noktalarından birini oluşturan Tanzimat'tan, yine Cumhuriyet tarihinin en önemli dönüşüm noktalarından biri olan 1945'e kadar İzmir'de belediyenin ve belediyeçiliğin gelişimini izlemek amacındadır. Bunu yaparken, öncelikle konunun Osmanlı ve Cumhuriyet

döneminde genel çerçevesi çizilmeye çalışılmış, İzmir'in bu çerçeve içindeki konumunun belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmalarım sırasında titizlikle yaptığı değerlendirme ve yönlendirmeleriyle, tezimin şekillenmesini sağlayan danışmanım Prof. Dr. Zeki ARIKAN'a ve yarattığı çalışma ortamıyla, tezimize daha fazla zaman ayırmamızı olanak tanıyan Prof. Dr. Ergün AYBARS'a teşekkür ederim. Bilgilerini benimle paylaşan tüm hoca ve arkadaşlarıma müteşekkirim. Tezin hazırlanma süreci boyunca ortaya çıkan zorlukları benimle paylaşan eşime ve tezin yazımını, tüm güçlüğüne rağmen titizlikle gerçekleştiren Sema TOLGA'ya da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Erkan SERÇE

Buca - 1996



## KISALTMALAR

|         |                                                      |
|---------|------------------------------------------------------|
| a.g.e.  | adı geçen eser                                       |
| a.g.m.  | adı geçen makale                                     |
| a.g.t.  | adı geçen tez                                        |
| ALTE    | Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü         |
| BD      | Belediyeler Dergisi                                  |
| BİD     | Bayındırlık İşleri Dergisi                           |
| bkz     | bakınız                                              |
| BOA     | Başbakanlık Osmanlı Arşivi                           |
| bs.     | basım                                                |
| C       | Cilt                                                 |
| CDTA    | Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi              |
| Çev.    | Çeviren                                              |
| ÇTTAD   | Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi          |
| Der.    | Derleyen                                             |
| DEÜ     | Dokuz Eylül Üniversitesi                             |
| DH.HMŞ  | Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrakı           |
| DH.İD   | Dahiliye Nezareti İdare Kısmı Evrakı                 |
| DH.İ.UM | Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı             |
| DH.MUI  | Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı |
| DPT     | Devlet Planlama Teşkilatı                            |
| DUIİT   | Dosya Usulü İradeler Tasnifi                         |
| Ed.     | Editör                                               |
| Eİ      | Endyclopedia of Islam                                |
| EÜ      | Ege Üniversitesi                                     |
| Haz.    | Hazırlayan                                           |
| İA      | İslâm Ansiklopedisi                                  |
| İBBA    | İzmir Büyükşehir Belediyesi Arşivi                   |
| İBM     | İstanbul Belediyesi Mecmuası                         |
| İBMZD   | İzmir Belediye Meclisi Zabıt Defteri                 |

|          |                                                      |
|----------|------------------------------------------------------|
| İct.     | İctima                                               |
| İn.      | İnikat                                               |
| İŞM      | İstanbul Şehremaneti Mecmuası                        |
| MMZC     | Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi                      |
| MUB      | Mecelle-i Umur-u Belediye                            |
| MV       | Meclis-i Vükela Mazbataları                          |
| s.       | sayfa                                                |
| TBMM-ZC  | Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi          |
| TCTA     | Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi        |
| TODAİE   | Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü             |
| vb.      | ve benzeri                                           |
| vd.      | ve devamı                                            |
| Yay.     | Yayınlayan                                           |
| Yay.Haz. | Yayına Hazırlayan                                    |
| Y.EE     | Yıldız Esas Evrakı                                   |
| Y.EE.Ek  | Yıldız Esas Evrakı Sadrazam M.Kamil Paşa Evrakına Ek |
| Y.HUS    | Yıldız Hususi Maruzat Evrakı                         |
| Y.RES    | Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı                  |

## TABLOLAR LİSTESİ

| <u>No.</u> |                                                                                           | <u>Sayfa</u> |
|------------|-------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|
| I          | 1880-1889 arası Birinci ve İkinci Belediye dairelerinin etnik yapısı....                  | 37           |
| II         | II.Abdülhamit Dönemi'nde İzmir Belediyesi Kadrosu.....                                    | 49           |
| III        | Karoçacılar Dair Talimat'a göre Karoçacıların çalışacakları<br>mevkiler ve ücretleri..... | 54           |
| IV         | 1912 Yılında Belediye Kadrosu ve Maaşlar,.....                                            | 83           |
| V          | 1303 (1887/8) Mali Yılı Belediye Bütçesi Gelirleri.....                                   | 89           |
| VI         | 1303 (1887/8) Mali Yılı Belediye Bütçesi Giderleri.....                                   | 90           |
| VII        | Bazı Yıllara Ait Belediye Bütçeleri.....                                                  | 91           |
| VIII       | 1328 (1912/13) Mali Yılına ait İzmir Belediyesi Bütçeleri.....                            | 93           |
| IX         | 1908-1914 Yıllarında İzmir Belediyesi Bütçeleri.....                                      | 94           |
| X          | 1917 Yılı Başında İzmir Kazaları Nüfusu.....                                              | 106          |
| XI         | 1917 Yılı sonunda İzmir Kazaları Nüfusu.....                                              | 106          |
| XII        | 1918 Yılı sonlarında İzmir'de Mevcut Emlakın Etnik Guruplara<br>Göre dağılımı.....        | 111          |
| XIII       | İşgal döneminde İzmir Belediyesi Kadroları.....                                           | 116          |
| XIV        | 1930 Seçimlerinde Adayların Mesleki Dağılımı.....                                         | 138          |
| XV         | İzmir Belediyesi Meclis ve Daimi Encümeni Toplantı<br>ve Karar Sayıları.....              | 143          |
| XVI        | Belediye Kadrolarının Gelişimi (1929-1938).....                                           | 154          |
| XVII       | İzmir Belediye Mıntıkaları ve Kapsadıkları Alanlar.....                                   | 155          |
| XVIII      | 1929-1945 Yılları Arasında İzmir'de Meydana Gelen Yangınlar.....                          | 164          |
| XIX        | İzmir Belediyesi 1923-1930 Tahmini ve Kesin Bütçe Varidatı.....                           | 168          |
| XX         | İzmir Belediyesi 1923-1930 Tahmini ve Kesin Bütçe Giderleri.....                          | 168          |
| XXI        | İzmir Belediyesi 1929-1946 Gelir Bütçeleri.....                                           | 179          |
| XXII       | İzmir Belediyesi 1929-1946 Gider Bütçeleri.....                                           | 180          |
| XXIII      | 1925-1928 Yıllarında İnşaat Faaliyeti.....                                                | 191          |
| XXIV       | 1933-1946 Yıllarında İnşaat Faaliyeti.....                                                | 196          |

|        |                                                                                     |     |
|--------|-------------------------------------------------------------------------------------|-----|
| XXV    | İzmir Belediyesi 1929-1945 Yol Döşeme İşleri.....                                   | 202 |
| XXVI   | İzmir Belediyesi 1932-1945 Kanalizasyon İnşaat ve Tamiri.....                       | 206 |
| XXVII  | 1933-1945 Arası İzmir'de Dikilen Ağaç Sayısı.....                                   | 209 |
| XXVIII | 1933-1946 Arasında Fuar'a Katılım ve Ziyaretçi Sayısı.....                          | 212 |
| XXIX   | 1906 Yılında İzmir'de Bazı Yer isimlerinde Yapılan Değişiklikler.....               | 214 |
| XXX    | 1909 Yılında İzmir'de Bazı Yer isimlerinde Yapılan Değişiklikler.....               | 215 |
| XXXI   | 1937 Yılında İzmir'de Mevcut Cadde İsimlerindeki Değişiklikler.....                 | 217 |
| XXXII  | 1937'de İzmir'de Mahalle İsimlerinin Değişimi.....                                  | 220 |
| XXXIII | 1936-1945 Havagazı Fabrikasının Üretimi ve Abone Sayısı.....                        | 231 |
| XXXIV  | İzmir Belediyesi 1932-1945 Sağlık Çalışmaları.....                                  | 234 |
| XXXV   | 1932-1945 Yıllarında İzmir Belediyesi Tarafından<br>Kurutulan Bataklık Miktarı..... | 237 |

## ŞEKİLLER LİSTESİ

| <u>No.</u> |                                                                                                              | <u>Sayfa</u> |
|------------|--------------------------------------------------------------------------------------------------------------|--------------|
| I          | İzmir Şehri Belediye Hududu (1941'de).....                                                                   | 161          |
| II         | 1922 Yangınından Önce İzmir Plânı.....                                                                       | 192          |
| III        | Rene-Danger Planının İlk Şekli.....                                                                          | 193          |
| IV         | Rene-Danger Planının Belediye Fen Heyeti tarafından<br>Tadil Edilmiş Şekli.....                              | 194          |
| V          | Rene-Danger Planının, İsmet Kaptan Plânı Üzerinde<br>Belediye Fen Heyeti tarafından Tadil Edilmiş Şekli..... | 195          |
| VI         | İzmir Kültürpark Plânı (1936).....                                                                           | 213          |

## GİRİŞ

Türkiye'de yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi üzerine incelemeler yok denecek kadar azdır. Var olanların içinde de, hukuksal mevzuatın dışına çıkıp, yerel yönetimlerin bugünkü Türkiye için ne derece önem arzettiği, günümüz siyasal ve toplumsal yapısının belirlenmesinde ne derece etkili olduğu sorusuna yanıt arayanları ise parmakla gösterilebilir. Halbuki "yerel yönetim geleneği; demokratik yaşamı ve siyasal katılmayı, tek kelimeyle yurttaşlık bilincini yerleştiren bir gelişme-dir. Güçlü bir yerel yönetim, sadece kentlerin ve köylerin bayındırlığını ve sağlıklı yaşamını sağlayan bir örgüt değildir; ön plânda sağlam bir demokratik terbiyenin yerleşmesini hazırlayan bir toplumsal süreçtir"<sup>1</sup>. Bu nedenle Türkiye'de varolan yerel yönetim geleceğinin çözümlemesinin günümüz açısından önemi ortadadır.

Yerel yönetim anlayışının yarattığı en önemli örgütlenme olan belediye, Osmanlı kentleri için XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış bir olgudur. Gerçi Osmanlı kentsel hizmetlere yabancı değildir, ama bu, katılımcı bir yapılanma içinde değil, merkezin taşradaki uzantıları ya da dini örgütlenmeler içinde görülmektedir. Bu açıdan Türkiye'de yerel yönetimlerin öyküsü genellikle Kırım Harbi ertesi başlatılmaktadır<sup>2</sup>, Tanzimat'ın yukarıdan aşağı modernleştirme anlayışının bir parçası olarak devreye sokulan belediye İstanbul'dan başlayarak, imparatorluğun diğer şehirlerine yaygınlaştırmaya çalışılmıştır. Buna rağmen, belediye sorunu uzun süre arka planda kalmış, kent sakinlerinin temel sorunlarından biri olamamıştır. Bunun temel nedeni, kentleşme ve kentleşmenin hiç olmazsa 1950'lere kadar düşük tempoda gelişmesidir. Nüfus büyümesinin düşük olması ve kırsal kesimden kentlere göçün sınırlı kalması Türkiye'nin pek çok yerinde kentlerle ilgili temel sorunların doğuşunu geciktirmiştir<sup>3</sup>.

Belediyelerin anlam ve içerik bakımından, bu kadar uzun bir süre arka planda kalması, Türkiye'de belediyeciliğin pek fazla derin olmasa da var olan kökenlerini de unutturmuştur. 1950'li yıllarda, alanındaki ilk çalışmalardan birine Türkiye'de yerel yönetimlerin temelleri üzerine bir makale ile katkıda bulunan Fatma Mansur, belediyeciliğin 1930 öncesinden tek kelime bile söz etmemektedir<sup>4</sup>. Bu çemberi ilk kıran ve Cumhuriyet öncesindeki belediyeciliğe dikkat çeken araştırmacı İlber Ortaylı olmuştur. Gerçi, ondan önce imparatorluk dönemi beledi-

<sup>1</sup> İlber Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul, 1985, s.11.

<sup>2</sup> Zafer Toprak, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti" *Türk Belediyeciliğinde 60 yıl*, Ankara, 1990, s.75.

<sup>3</sup> Toprak, "a.g.m.", s.75

<sup>4</sup> Fatma Mansur, "Türkiye'de Mahalli İdarenin Temelleri", *Mahalli İdareler Hakkında Etüdler*, Ankara, 1955, s.6-13

yeciliğinden söz eden Osman Nuri Ergin, Sıddık Tümerkan, İsmail Hakkı Göreli gibi yazarlar da vardır. Ancak onlar, daha çok hukuki yapı üzerinde durmuş ve "var olan" belediyeçilikten çok "öngörülen" belediyeçiliği tasvir etmişlerdir. Ortaylı ise, hukuki yapının yanında, uygulamadaki örnekleri de göz önünde tutmuş, böylece Tanzimat sonrası yeşeren belediyeçilik için son derece önemli bir ilk çalışma örneği sunmuştur. Buna karşı bu ilk örneğin sürdürüldüğü ve çeşitlendirildiği söylenemez. Bu nedenle 1985'te yayımlanan yaklaşık yüz sayfalık Yerel Yönetimler-Belediyeler -Üzerine Kaynakça'da 1930 hatta 1950 öncesi belediyeçiliği üzerine inceleme eser arayanlar boşuna yorulacaktır<sup>1</sup>. Ortaylı'nın çalışması hâlâ "ilk örnek" olmayı sürdürmektedir. Bu noktada, amacı içinde olmamakla beraber, Ortaylı'nın çalışmasının yol açtığı önemli bir olumsuzluğa da değinmek gerekir. Ortaylı, Tanzimat'ın modernleştirme sürecinde belediyeyi, 1877 Vilayat Belediye Kanununa kadar ele almakta, kanunun yapısı ve ilk uygulamaları hakkında örnekler vererek çalışmasını sonuçlandırmaktadır<sup>2</sup>. Günümüzde belediyeler üzerine kaleme alınan eserlerde, Osmanlı dönemi belediyeçiliği hakkında verilen bilgiler tamamen bu çalışmaya dayandığı gibi, Ortaylı'nın ortaya koyduğu hukuki yapı, sanki 1930 Belediyeler Kanunu'na kadar hiçbir değişikliğe uğramamış gibi sunulmaktadır<sup>3</sup>. Halbuki 1877 Vilayat Belediye Kanunu, çıkarılmasının hemen ardından başlayan bir değişiklikler süreci yaşamıştır. Hele, Osmanlı Devleti için en önemli kırılma noktalarından biri olan 1908 Devrimi sonrası, Kanunun belediyeçilik uygulamaları açısından uğradığı değişiklikler apayrı bir araştırma konusu olabilecek yoğunluktadır. Aynı durum, 1923-1930 arası için de geçerlidir. Kaldı ki, hukuki yapının varlığını koruyup sürdürmesi, ilgili olduğu anlayış ve uygulamaların değişim geçirmediğini göstermez. Tersine, uygulamalar bir süre sonra meşrulaşarak, hukuksal yapının bazı hükümlerini-varlıklarını sürdürmelerine rağmen- geçersiz kılabilir. 1908-1913 arasında İzmir Belediyesi etrafında meydana gelen gelişmelerde bu durumun örneklerini görmek mümkündür.

Eğer bu ifade ettiklerimiz geçerliyse, ortaya şöyle bir sonuç çıkmaktadır; sadece belli bir anda ortaya çıkmış hukuki yapıya bakarak, bir ülkenin -veya şehrin- "yerel yönetim geleneği"ni ortaya çıkarmak oldukça zordur. Bu, ancak uygulamaları da göz önünde tutarak yapılacak bir değerlendirmeye mümkündür.

İşte bu çalışma, kurulduğu tarih olan 1868'den 1945'e kadar İzmir Belediyesi'nin tarihsel gelişimini, yapı ile uygulamalar arasındaki ilişkiyi göz önünde tutarak inceleme amacı taşımaktadır. İzmir Belediyesi, yapısı açısından Türk

<sup>1</sup> Orhan Ziya Akçar (haz.) Yerel Yönetimler - Belediyeler - Üzerine Kaynakça, İstanbul, 1985.

<sup>2</sup> Nitekim kitabın ilk baskısı Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (Ankara 1974) başlığını taşımaktadır.

<sup>3</sup> Örnek olarak bkz. Ruşen Keleş, Yerinden Yönetim ve Siyaset, İstanbul, 1992

belediyeciliğini izleme olanağı sağlayan bir örnektir. Bunun temel nedeni, İzmir Belediyesi'nin, hiç bir dönemde özel düzenlemelerle biçimlenmemiş olması, genel belediye hukuku içinde işlemesidir. Bilindiği gibi İmparatorluk döneminde, belediyeciliğin ilk örneğini oluşturan İstanbul 1930'a kadar ayrıcalıklı bir konuma sahip olmuş, Vilayet Belediye Kanunu'nun dışında düzenlenen bir kanunla biçimlendirilmiştir. Hatta bu durum değiştikten, yani tüm belediyeler için tek bir kanun geçerli kılındıktan sonra da devam etti. 1930 belediye Kanunu'nun 149-153. maddeleri İstanbul'da belediye ile vilayet yönetiminin birleştirilmesini öngörüyordu. Buna göre İstanbul Valisi, aynı zamanda Belediye Reisi oluyor, belediye meclisinin görevleri de İstanbul Umumi Meclisi'ne bırakılıyordu. Bu nedenle İstanbul'un, hem İmparatorluk döneminde hem de Cumhuriyet'in ilk yıllarında belediyeciliğin genel bir örneğini oluşturduğu düşünülemez.

Aynı durum, biraz daha değişik bir şekilde Ankara için de geçerlidir. 1920'ye kadar küçük bir Anadolu şehri olan Ankara, Kurtuluş sonrası başkent olarak kabul edilmiş ve bu yönde yeni bir imar sürecine girmiştir. 1923'te İstanbul gibi şehremanetine dönüştürülen belediye, tamamen merkezi hükümet tarafından yönlendirilmiştir<sup>1</sup>. 1930 Belediye Kanunu Ankara'da vilayetten ayrı bir belediye kabul etmekle beraber belediye reisinin Dahiliye Vekili tarafından belirlenmesi koşulunu getirmiştir. Böylece Ankara Belediyesi de diğer belediyelerden farklı bir çizgide gelişmiştir<sup>2</sup>. Tüm bunlar göz önüne alındığında İzmir örneğinin önemi daha da belirgenleşmektedir. Fakat bu noktada bir başka önemli sorun ortaya çıkmaktadır. Evet, Osmanlı dönemi İzmir Belediyesi çalışmaları, kentsel hizmet ve çalışmaları yürütmekten uzaktır. Ancak, İzmir Belediyesi'nin bu dönemdeki çalışmalarını, yine aynı dönemde faaliyet gösteren diğer belediyelerle, hatta İstanbul Şehremaneti'yle bile karşılaştırabilecek olanaklardan yoksunuz. Aynı zorluk, Cumhuriyet dönemi için de geçerlidir. Bu nedenle giriştiğimiz çalışmanın "durum saptama" yönü kaçınılmaz olarak ön plâna çıkmıştır.

İzmir Belediyesi'nin, her ne kadar tüm vilayetler için geçerli hukuksal yapıya göre biçimlendiği söz konusu ise de, İzmir'in bir ticaret ve liman kenti olmasının bu biçimlemede büyük pay sahibi olduğu, bu nedenle de imparatorluğun diğer bölgeleri için örnek oluşturamayacağı ileri sürülebilir. Gerçekten de, Osmanlı Devleti'nde belediyecilik, öncelikle bu tür yerlerde ortaya çıkıp gelişmiş ve sürekli dış faktörlerin etkisiyle biçimlenmiştir. Belediye, daha çok ticari akışı sağlayacak altyapı için bir araç olarak görülmüş ve kuruluşlarında tüccarların isteği yönlendirici olmuştur. Bu

<sup>1</sup> Bu konuda bkz. Gönül Tankut, *Bir Başkentin İmarı*, İstanbul, 1993

<sup>2</sup> Nitekim Ankara Belediye Reisiği, uzun süre aynı zamanda vali olan Nevzat Tandoğan'ın üzerinde olacaktır. Uygur Kocabaşoğlu, "Bir Devir, Bir Şehir, Bir Adam - 1929-1946 Ankara'sı ve Nevzat Tandoğan", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl*, s.193-213.

nedenle çalışmanın, tüm vilayetlerde geçerli olabilecek bir belediye yapısı ortaya koymak gibi bir iddiası yoktur. Ama hiç değilse biçimsel anlamda bir ipucu verebilir. İzmir Belediyesi'nin uygulamadaki benzerlikleri ve farklılıkları ise, ancak diğer vilayet belediyeleri üzerine yapılacak, inceleme ve araştırmalar sonucunda ortaya çıkacaktır.

1868-1945 arası İzmir Belediyesi'ni konu alan bu çalışmanın kaynakları, bibliyografya kısmında da görüleceği gibi çeşitlilik göstermesine karşın, belli bir sınırlılığı da barındırmaktadır. Bu sınırlılık, öncelikle İzmir Belediyesi'ne ait düzenli bir arşivin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. İzmir Belediyesi arşivi konusunda 1933 yılına ait bir gazete haberi, ümitlenmemize yol açmış ve bizi yönlendirmişti. Haber aynen şöyleydi: "Belediye evrak mahzeni çok mühim vesikalarla doludur. Şimdiye kadar karmakarışık bulunan bu vesikalar onbeş günden beri tasnif ettirilmektedir. Çok eski vesika ve kararlardan istifade edilerek şimdiye kadar İzmir'de belediye reisliği yapmış olanlar ve belediye heyetleri ve reisleri tarafından verilmiş olan mühim kararlar belediyenin ilk teşkili ve hangi belediye reisinin neler yaptığı tespit olunacaktır. Bu mühim vesikaların tasnifine ehemmiyet verilmektedir."<sup>1</sup>. Ancak bu şekilde 1930'larda var olduğu, tespit edilen arşivin, günümüzde izi bile bulunmamaktadır. İzmir Büyükşehir Belediyesi Arşivi olarak adlandırılan yerde yaptığımız inceleme sonucunda, belediye ile ilgili en eski malzemenin 1930 yılına kadar inebildiğini tespit ettik. Bunlar da İzmir Belediye Meclisi'nde yapılan görüşmelerin defter şeklinde düzenlenmiş zabıtlardır. 1930 sonrası İzmir Belediyesi'nin çalışmalarını, tartışılan konuları, meclis üyelerinin özelliklerini, belediyenin mali durumunu ve Tek Parti Dönemi belediyecilik anlayışını çok iyi bir şekilde yansıtan bu zabıtlar, çalışmamızın son bölümünün temel kaynağını oluşturmuştur. Zabıtlar her ne kadar 1930 yılı sonrasına aitse de sorunların devamlılığı nedeniyle 1923-1930 arasına ilişkin bilgiler de içermektedir.

Bu içerik zenginliğine karşın, zabıtların oldukça dikkatli bir şekilde kullanılması gerektiği de gözden kaçmamaktadır. Özellikle meclis içi çatışmaya yol açabilecek tartışmalar, kanuna göre halka açık olan belediye meclisinden önce, CHF'nın İzmir Belediye meclisi parti grubunda gizli olarak, Anadolu gazetesinin ifadesiyle "aile içinde" görüşülmektedir. Dolayısıyla parti grubu içinde çözüme bağlanan sorun, belediye meclisi toplantılarına yansımamaktadır. Bu noktada, ortaya çıkan sorunların saptanması için dönemin basını kullanılmıştır.

1923-1930 arası için, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde toparlanmaya çalışan, İzmir'e çevre belediyeler ile ilgili belgeler ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti -daha sonra CHF- İzmir mutemedi Hacı Hüseyin Bey evrakından bazı noktalarda yararlanılmıştır. Özellikle, Milas Belediyesi'ne ait olan ve başta Dahiliye olmak üzere çeşitli vekaletler tara-

<sup>1</sup> Anadolu, 3 Kanun-ı sani 1933

fından tüm belediyeler için kaleme alınmış yazıların toplandığı defter, 1923-1930 yılları arası belediyeçilik arayışları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.

Osmanlı Devleti dönemi İzmir Belediyesi için temel kaynak, kaçınılmaz olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'dir. Her sorunu merkezden yönlendirme ile çözme anlayışının egemen olduğu Osmanlı Devleti'nden intikal eden arşivin, en küçük bir iş için bile merkezle yazışma içine giren belediyeler hakkında oldukça zengin bir içeriğe sahip olduğu muhakkaktır. Ancak tasnif edilen belge grupları içinde doğrudan vilayet belediyelerine ve dolayısıyla da İzmir Belediyesi'ne ilişkin olan belge sayısı son derece azdır. 1991 yılında ayrı bir belediyeler kataloğu hazırlandığı ifade edilmişse de, bu henüz hizmete sunulamamıştır. Buna karşın, son dönemde Dahiliye Nezareti'ne ait bazı kalemlerin tasnif edilen belgeleri içinde, özellikle 1908-1922 arasında merkezi yönetimin belediyeçilik konusundaki düşünceleri hakkında oldukça önemli bilgiler sunan belgeler bulunmaktadır. Ayrıca bu belgeler, Osmanlı döneminde, belediyeler hukukunda meydana gelen değişimleri de ortaya koyabilmektedir.

Konumuz açısından büyük öneme sahip bir diğer kaynak ta yazılı yerel basındır. İzmir, Osmanlı döneminde oldukça renkli ve zengin bir basın dünyasına sahipti. XIX. yüzyılın son çeyreğinde başlayan bu zenginlik, azalmakla beraber Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Bu nedenle yerel bir örgütlenme olan belediye hakkında gazetelerde yer alan haber ve yorumlardan yararlanırken iki önemli noktaya dikkat edilmiştir. Bunlardan birincisi incelediğimiz dönemde, kısa aralıklar dışında basın üzerinde sıkı bir sansür uygulanmıştır. İkincisi de, özellikle II. Meşrutiyet sonrasında basın, belediye konusunda sürekli bir taraf oluşturmuş, hatta gazete sahip ve yazarları belediye meclislerinde yer almış, belediye reisliği yapmıştır. Tüm bunlar, belediye konusunda gerek seçilen/verilen haberler ve gerekse yapılan yorumlar konusunda azami dikkat gösterilmesi zorunluluğuna işaret etmektedir.

İzmir Belediyesi'ni anlatan bazı çalışmalara da bu arada değinmek gerekir, Fazıl Baskın'ın kaleme aldığı Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi (1941) ile Ulvi Olgaç'ın yazdığı Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu (1939) adlı kitaplar, daha çok Behçet Uz döneminin birer övgüsünden ibarettir. Osmanlı dönemi ise Behçet Uz döneminin parlaklığını vurgulama bağlamında ele alınmaktadır. Belediyenin çalışmaları hakkında verdikleri bilgiler ise, dönemin Belediye riyaseti çalışma raporlarından derlenmiştir. Buna rağmen, bazı tasvirleri ve aktardıkları bilgiler önemlidir. Behçet Uz dönemi çalışmalarını sistematik bir şekilde değerlendiren bir makale ise Ülker Baykan Seymen tarafından 1990'da Türk Belediyeçiliğinde 60 Yıl başlıklı derleme için kaleme alınmıştır. İlhan Tekeli de Cumhuriyet dönemi belediyeçiliğini konu alan çalışmasında Behçet Uz'un uygulamalarından söz etmektedir. Ancak bu çalışmalar daha çok Behçet Uz'un kişiliği etrafında odaklanmıştır.

## BİRİNCİ BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDİYE VE İZMİR BELEDİYESİ'NİN İLK YILLARI

### A) "BELEDİYE" ve OSMANLI DEVLETİ'NDE BELEDÎ HİZMETLER

Bir yerel yönetim birimi ve temsil aygıtı olarak "Belediye", Osmanlı devlet ve toplum yapısı içinde köklü bir geçmişe sahip değildir. Ancak bu yargıya varmamızın altında yatan ana neden, "Belediye" kavramına yüklediğimiz anlam ve içeriğin "Batılı" olmasından kaynaklanmaktadır. Gerçi kelimenin kendisi, "şehir, memleket" anlamındaki "beled" kelimesinden türetilmiştir. Ancak bugünkü anlamında kullanımı Tanzimat dönemine denk düşmektedir: Tanzimat sonrası düzenlenen sözlüklerde, hemen hemen aynı biçimde "bir şehrin veya kasabanın sokaklarıyla sair umur-u umumiyesine ve tanzifat vesair ihtiyacatına bakan daire" olarak tanımlanmaktadır<sup>1</sup>. Osman Nuri Ergin devasa çalışması Mecelle-i Umur-u Belediye'de tanımı genişletmiştir; "Menafi-i müstereke ve ihtiyacat-ı mütekabile ikasıyla bir belde de temekkün eden ahalinin beldelerine ve dolayısıyla kendilerine ait hususatı; hükümetin kanunla tayin ve irae etmiş olduğu hudut ve selahiyet dairesinde ve bil-ictima intihap ettikleri vekilleri vasıtasıyla rüyet ve ifa etmelerine 'belediye' denir"<sup>2</sup>. Ancak, Ergin bu tanımlamayı yaparken, Osmanlı ülkesindeki oluşum ve uygulamalardan çok, Avrupa'yı düşünmektedir. Nitekim tanımı izleyen cümlede, "beldeler; kendi kendilerini idare etmek hakkını mensup oldukları hükümetlerle asırlarca mücadeleden sonra ancak istihsal edebilmişlerdir" diyerek<sup>3</sup>, Osmanlı Devleti'nde rastlamamıza pek olanak bulunmayan bir oluşumdan söz ettiğini ortaya koymaktadır.

Genelde Doğu ve özelde Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa arasındaki temel farklılıklardan birinin de yerel yönetimlerin oluşum süreci olduğu konusunda genel bir kanı bulunmaktadır. Buna göre Batı'da yerel yönetimler, Osmanlı'nın tersine, bir

<sup>1</sup> Şemseddin Sami, *Kamûs-u Türkî*, Dersaadet, 1317, s.301

<sup>2</sup> Osmanlı Nuri [Ergin] *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, birinci cilt, *Tarih-i Teşkilat-ı Belediye*, İstanbul 1338/1922, s.1

<sup>3</sup> [Ergin], *MUB*, C.1, s.1

sivil toplum\* örgütlenmesi olarak ortaya çıkmıştır. Avrupa, ikinci yüzyıldan sonra feodal beylerin kentleri denetim altına almasıyla birlikte feodal beyliklerden oluşan, dolayısıyla yerel güç odakları etrafında kümelenmiş bir siyasal sisteme sahip hale gelmiştir. Böyle bir sistemde zaman zaman ve yer yer bir hükümdar bunları kendi denetimi altında birleştirebilmiştir. Ancak buradaki yerel güç öğelerini, özerk yerel yönetim birimleri olarak yorumlamamız mümkün değildir. Özerk yerel yönetim anlayışının gelişmesi 10. yüzyıldan itibaren kentlerde oturan burjuvazinin gelişmesi ve 12. yüzyıldan sonra feodalizmin geniş ölçüde çözülmesiyle olmuştur. Burjuvazi, gelişmesine paralel olarak, yaşadıkları kentlerde yargılamadan, kamu hizmetleri için yapacakları harcamaları karşılamak için vergi koymaya ve toplamaya kadar bir dizi ayrıcalıklar elde etmeleri, 13. yüzyıldan itibaren özgür kentlerin ortaya çıkması-na ve komünlerin belirginleşmesine ortam hazırlamıştır<sup>1</sup>. Bir başka anlatımla, insanları kişisel olarak birleştiren "yeminin beledi bir nitelik kazanmasıyla" özerk kent yönetiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır<sup>2</sup>.

Batı Avrupa'ya özgü bu oluşumun dinamikleri konusunda çeşitli faktörler ön plana çıkarılmaktaysa da, konumuz açısından bu faktörlerin en önemlisi, çeşitli "ayrıcalıklar" biçiminde somutlaşan özgürlüklerdir. Braudel'in de belirttiği gibi, Batı kentleri "eşi olmayan bir özgürlüğün damgasını yemişlerdir, tıpkı özerk evrenler gibi ve kendi çizgilerine göre gelişmişlerdir"<sup>3</sup>.

Buna karşılık Osmanlı devlet yapısı merkezi despotik bir yapı arz etmektedir<sup>4</sup>. Bu merkezi yapı sadece yönetimi düzenleyen bir işlevle sınırlı kalmamış, üretimi de belirleyen bir anlayış ortaya koymuştur. Ancak bu yapının siyasal düzlemde Osmanlı kentlerinin gelişim çizgisine ne derece yansıdığı daha tam olarak cevaplanmamış bir sorudur. Kentlerin coğrafi konumu, merkeze olan uzaklığı, üretim ağı içindeki yeri vb. koşullar merkezi yönetimle olan ilişkilerini farklılaştırmaktadır. Nitekim Özer Ergenç'in 16. yüzyıl Ankara'sı için çizdiği profilin "bağımlı" kentten çok "yarı-bağımlı" kente yakın konumda olduğunu kaydeden Suraiya Faroqhi, bu tespitin çeşitli Anadolu kentlerini inceledikten sonra, başka kentler içinde geçerli olabileceğini ifade etmektedir<sup>5</sup>. Fakat devlet-kent ilişkisi hakkındaki

\* "Sivil Toplum" kavramı burada oldukça genel bir anlamda kullanılmaktadır. Bu genel anlamda sivil toplum, genellikle "özel" yani "devlet"e ait olmayan toplum öğelerinin örgütlenmelerini ve bunun paralelinde gelişen üst yapı kurumlarını içermektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. John Keane (der.), **Sivil Toplum ve Devlet**, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar, çev. E. Akın ve diğerleri, İstanbul 1993.

<sup>1</sup> İlhan Tekeli "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", *Amme İdaresi Dergisi*, Yıl 16, Sayı 2, (Haziran 1983), s.5

<sup>2</sup> Mehmet Ali Kılıçbay, *Doğu'nun Devleti Batı'nın Cumhuriyeti*, Ankara, 1992, s.31, Avrupa'da kentlerin ortaya çıkış süreci hakkında bkz. Henri Pirenne, *Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması*, çev. Ş.Karadeniz, Ankara, 1982, Leonardo Benevole, *Avrupa Tarihinde Kentler*, çev. N.Nirven, İstanbul, 1996, Charles Crozat, *Amme Hukuku Dersleri*, Cilt II, Kısım I, (Ortazamanlar), çev. Recai G. Okandan, İstanbul, 1944, s.243

<sup>3</sup> Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV - XVIII. Yüzyıllar*, 1. Cilt, *Gündelik Hayatın Yapıları*, çev. M.A. Kılıçbay, Ankara, 1993, s.449

<sup>4</sup> Taner Timur, *Osmanlı Toplumsal Düzeni*, 3. bs. Ankara, 1994, s.241

<sup>5</sup> Suraiya Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, çev. N.Kalaycıoğlu, İstanbul 1993, s.369-370

bu tartışmalara rağmen, klasik dönem Osmanlı kentlerinin yönetsel yapı olarak merkezi bir anlayışı benimsediği söylenebilir.

#### a) Kadı ve Osmanlı Şehri

Osmanlı kentlerinde en yüksek yönetici kadıdır. Teori ve uygulamada genel olarak sivil (medeni) ve cezai dediğimiz davalara bakar. Fakat görevinin şeri niteliği, idari bir takım görevleriyle de bütünleşmiştir. Bu nedenle cami, vakıf gibi kurumların yönetim ve denetimlerinden şehir idaresi ve asayiş işlerine kadar her alanda kadıyı baş sorumlu olarak görmek mümkündür.<sup>1</sup> Herşeyden önce kadı, merkezi otoritenin atamasıyla göreve başlamaktadır. Yargı, kolluk ve beledî işlevlerin yerine getirilmesinden sorumludur. Kadının, inzibatî işlerde yardımcısı subaşıdır. Beledi görevleri yerine getirirken ise, kendisine ihtisap ağası ve diğer yardımcıları hizmet etmektedir.<sup>2</sup> Böcekbaşı, çöplük subaşı, mimarbaşı gibi isimler taşıyan tüm bu görevliler yeniçeri ocağına bağlıdır.<sup>3</sup> Ancak Kadı, gerek sahip olduğu imkanlar ve gerekse maiyetindeki görevliler açısından, şehrin gereksinim duyduğu tüm hizmetleri karşılamaktan uzaktır. Zaten, Osmanlı geleneksel düşünce yapısında da böyle bir anlayışın yer almadığını belirtmek gerekir. Kadı, narh koyar, esnafı teftiş eder, kurallara uymayanları cezalandırır, ancak bunun ötesinde bir şehrin, şehir olmasından dolayı ihtiyaç duyduğu altyapı hizmetleri nasıl karşılanacaktır? Geleneksel İslam-Osmanlı anlayışında bu tür sorunlar, Osman Nuri Ergin'in deyimiyle "ferdiyet sistemi" içinde<sup>4</sup>, yani vakıflar eliyle çözülmeye çalışılmıştır. Osmanlı döneminde şehircilik ve beledî hizmetlerin tamamen vakıf sistemine dayandığı bilinmektedir<sup>5</sup>. Hatta bu yüzden bazı araştırmacılar, vakıfların Osmanlı toplumunda dinî olmaktan çok beledî ve sosyal bir kurum olarak değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürmektedir<sup>6</sup>. Gerçekten vakıflar, şehirlerin su, yol, temizlik gibi bayındırlık hizmetlerini karşıladığı gibi, sokakların aydınlatılması, şehrin çeşitli yerlerinde bahçeler, halkın dinleneceği

<sup>1</sup> İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, Yıl 9, sayı 1, (Mart 1976), s.95-96, İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı*, Ankara, 1994, s.27-29.

<sup>2</sup> Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600*, London 1995, s.153-154, Ortaylı, *Hukuk ve İdare...*, s.38-39, R. Levy, "Muhtesib" *İA*, Cilt VIII, İstanbul, 1979, s.532.

<sup>3</sup> İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi* Ankara 1979, s.197.

<sup>4</sup> Osman Nuri Ergin, *Türk İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler*, İstanbul, 1937, s.4.

<sup>5</sup> Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, Sayı IX, Ankara 1971, s.21-21, Ergin, *Türk İmar Tarihinde...*, s.5.

Öteyandan Osmanlı Devleti'nde köylerin ve şehirlerin kuruluş ve gelişmelerinin de vakıflarla içiçe olduğu belirtilmekte, vakıfla birlikte kurulan derviş zaviyelerinin, birçok köyün ve şehirlerde ilk mahallelerin çekirdeğini oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu konuda bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" *Vakıflar Dergisi*, sayı II, 1942, s. 279-365 ve Doğan Kuban, "Anadolu Türk Şehri Tarihi, Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gözlemler" *Vakıflar Dergisi*, sayı VII. İst. 1969, s.60-61.

<sup>6</sup> Doğan Kuban, "A.g.m.", s.63-64.

güzel parklar kurulmasını da amaçlıyordu<sup>1</sup>. Ancak altyapısal tesislerin teftişi, aynı zamanda bu hizmeti gören vakıfların mütevellilerin de denetlenmesi kadılarının yetkisi dahilindeydi<sup>2</sup>.

### **b) Muhtesip ve Beledî Görevleri**

Türkiye şehirlerinde geleneksel şehir yönetimi XIX. yüzyıl başlarından itibaren büyük değişikliklere uğramıştır. Bu değişim, Batı'daki gibi belirli güç guruplarının etkisiyle olmamışsa da, dış dünyanın zorlayıcı şartlarından dolayı değişen ülkesel sosyo-ekonomik yapı; şehirlerin yapısında, yönetim kurumları ve beledî fonksiyonların yerine getirilmesi konusunda da etkin olmuştur.

II. Mahmut devrinde yeniçeriliğin kaldırılması (1826) esasen başkentte olduğu kadar vilayetlerde de kadılık makamının durumunu sarsmıştır. Uzunca zamandan beri fonksiyonlarını yerine getiremeyen bu kurum; bundan sonra kolluk görevini yerine getirecek güçten ve örgütten de yoksun kalıyordu<sup>3</sup>. Bu nedenle, şehir yönetiminde etkili bir denetim yapılmasını ve gelirlerin toplanmasını sağlayacak yeni bir kurumlaşmaya gidilmesi kaçınılmaz hale geldi. Aynı yıl içinde bu işlevleri üstlenmek üzere başkentte İhtisap Nazırlığı, eyaletlerde de İhtisap Müdürlükleri kuruldu<sup>4</sup>.

Osmanlılarda ihtisap görevinin kuruluş yıllarından itibaren varlığı izlenebilmektedir. Birçok kanunnameye değişik şehirlerin muhtesibinin varlığından bahsedilmektedir. Hatta Osman Nuri'ye göre, her nereye bir kadı tayin edilmişse, orada birde muhtesip bulunmaktadır<sup>5</sup>. Ancak bu görevin ön plana çıkması yukarıda da belirttiğimiz gibi, İhtisap Nezareti ve müdürlüklerinin kurulmasıyla olmuştur. Başlangıçta muhtesip, ihtisap ağası veya ihtisap emini ünvanı ile ihtisap işine bakan kimse, 1826 tarihli nizamname ile İhtisap Nazırı ünvanını almıştır<sup>6</sup>. İstanbul'un gereksinimleri göz önünde tutularak hazırlanan İhtisap Nizamnamesi, ufak tefek değişiklikler ile taşra için de geçerli olmuştur<sup>7</sup>. 1827 Ağustos'undan itibaren kent merkezlerinden gönderilen emir ve talimat doğrultusunda ihtisap müdürlükleri

<sup>1</sup> Bahattin Yediyıldız, "Vakıf" İslam Ansiklopedisi, Cilt 13, İstanbul, 1982, s. 153-172

<sup>2</sup> Ortaylı, *İdare Tarihi*, s.202, Hüseyin Hatemi "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Vakıf", *TCTA*, C.6, s.1667

<sup>3</sup> İlber Ortaylı, "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", *Amme İdaresi Dergisi*, Yıl 6, Sayı 4 (Aralık 1973), s.17

<sup>4</sup> Şehirlerin kolluk ve beledî fonksiyonlarının, vergi tahsili gibi görevlerin bu yeni memurlara bırakılmasıyla kadı yargı organı, noter ve vakıf denetçisi durumuna düşmüş, 1836'da kurulan Evkaf Nazırlığı'nın da vakıf işlerini üstlenmesiyle önemi gittikçe azalmıştır. Ortaylı, *İdare Tarihi*, s.203

<sup>5</sup> [Ergin], *MUB*, C.1, s.327

<sup>6</sup> Ziya Kazıcı, *Osmanlılar'da İhtisap Müessesesi (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)*, İst., 1987, s.34-35, Nizamnamenin metni için bkz. [Ergin], *MUB*, c.1, s.338-354

<sup>7</sup> Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.120

oluşmaya başlamıştı. Aynı yıl "İhtisap Rûsumu" adı ile yeni bir vergi konmuş niteliği hakkında ayrıntılı bilgi bütün ilgililere bir fermanla duyurulmuştur<sup>1</sup>. İhtisap Nazırlığı, temelde vergileri toplamak, güvenliğin sağlanması, narhın uygulanması ve zorlayıcı tedbirlerle şehir hayatının düzenini korumak amacıyla kurulmuştur. Bu nedenle İhtisap Nazırlığı da yapıcı despotik bir uygulamanın ötesine gidemedi<sup>2</sup>.

Nitekim iltizam yoluyla ihtisab işlerini yüklenenlerin uygulamadan çeşitli şikayetlere vesile olmuştur.<sup>3</sup> Buna karşılık yayınlanan fermanlarla ihtisap resminin azaltılması yoluna gidilmiştir.<sup>4</sup> 1845'te bir Polis örgütü 1846'da Zabtiye Müşirliği kurulunca, ihtisap nazırlığının görevi, yalnız narh işleri ve esnaf kontrolü ile sınırlanmıştır. İhtisap kurumu; ne başkentte ne de eyaletlerde arzu edilen sonucu verebilmiş, yıkılan klasik yönetimin yarattığı boşluğu dolduramamıştır.<sup>5</sup> Nihayet 16 Ağustos 1854 tarihli bir tebliğ ile "Şehremaneti" kurulduğundan "İhtisap Nezareti" müessesesi ortadan kalktı<sup>6</sup>.

Oysa, Osmanlı Devleti'nin Batı ile artan ilişkisi çerçevesinde hızla bir gelişme içine giren şehirlerin hizmetlerinin karşılanabileceği bir kurumsallaşmaya acil gereksinim duyduğu görülmekteydi. Bu aciliyet Tanzimat'la beraber girilen hızlı modernleşme sürecinde daha da belirgin hale gelecektir.

## **B) TANZİMAT ve YEREL YÖNETİMİN YENİDEN YAPILANMASI**

Tanzimat Fermanı Osmanlı modernleşmesinde oldukça önemli bir sıçrama noktasını oluşturmaktadır. Gerçi Tanzimat'ı olanaklı kılan ortam, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağını kaldırması sonrasında oluşma sürecine girmiştir. Ancak geleneksel güçlerin muhalefeti, II. Mahmut döneminde böyle bir düzenlemeye gidilmesini engellemiştir. Biryandan şiddeti gittikçe yoğunlaşan ve devletin varlığını tehdit eder hale gelen Mısır Sorunu karşısında Batı'nın yardımını sağlayabilme kaygısı, diğer yandan, mali ve idarî yönden imparatorluğun içine düştüğü açmaz, yeni ve köklü düzenlemelere gidilmesini kaçınılmaz hale getirdiği noktada geleneksel güçlerin direnişi kırılmış, Tanzimat Fermanı'nın ilanı olanaklı hale gelmiştir.

3 Kasım 1839'da Hariciye Nazırı Reşit Paşa'nın okuduğu Hatt-ı Hümayun ile ilan edilen Tanzimat, devlet ve ülke yönetiminin yeni kanunlara ihtiyaç gösterdiğini

<sup>1</sup> Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s.121

<sup>2</sup> İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, İstanbul, 1985, s.116

<sup>3</sup> [Ergin], *MUB*, c.1, s.328

<sup>4</sup> Bu fermanların metinleri için bkz. A.Vefik, *Tekalif Kavaidi*, c.1, Dersaadet 1330, s.119-139

<sup>5</sup> Ortaylı, *Tanzimat'dan Cumhuriyet'e...* s.117

<sup>6</sup> Kazıcı, *Osmanlılar'da İhtisap...*, s.235

belirledikten sonra, bu kanunların can, mal ve ırz güvenliğini sağlayacak, askerliği sınırlandırarak yaygınlaştıracak, vergilerin adil ve düzenli bir şekilde tahsilini mümkün kılacak niteliklerine sahip olacak içerikte düzenlenmesini öngörüyordu. Bu kapsam ile Tanzimat Fermanı, imparatorluk yapısından kaynaklanan sorunlara, "eşitlik" ilkesi temelinde bir çözüm arayışını ifade etmektedir. Ancak, daha sonra ortaya çıkan Yeni Osmanlılar hareketinin Tanzimatçılar'a yönelttikleri eleştirilerde de görebileceği gibi, "eşitlik"ten anlaşılan, "özgürlük" ve "siyasal katılma" değildi. Tanzimatçı bürokratlar öncelikli olarak milliyetçi hareketlenmeleri önlemek, malî yapıyı güçlendirmek ve merkezî devlet otoritesini yerleştirmek, geniş anlamda devleti kurtarmak kaygısı ile hareket etmektedirler<sup>1</sup>.

Tanzimat ile düşünülen düzenlemeleri bir bütün olarak görmek gerekir. Ancak İnalıcık'ın da belirttiği gibi Maliye'de ıslahat Tanzimat'ın temelini oluşturmaktadır. İdari alanda yapılan düzenlemeler, daha çok malî merkezîyetçiliği sağlamakta bir araç olarak kullanılmış görülmektedir<sup>2</sup>. Bunun en çarpıcı örneği taşra yönetiminde getirilen uygulamadır.

Taşra yönetimindeki yeni düzenlemelere eyaletlerin sınırlarında değişiklik yapılarak başlandı. Bazı sancaklar bağlı bulundukları eyaletlerden alınarak yeni eyaletler oluşturuldu. Valinin nüfuz ve yetkisinin daraltılması yönünde çok önemli bir adım olarak, mali sorumluluğu yok ediliyordu. Devlet adına toplanacak olan hertürlü vergi, doğrudan merkezden atanacak ve merkeze karşı sorumlu olacak olan "muhassıl-ı emval" tarafından tahsil edilecekti.<sup>3</sup> Muhassılların çalışma usulünü belirleyen nizamnameye<sup>4</sup> göre hazineye ait gelir kaynaklarını gösterir defterleri teslim alan muhassıl, yanına verilen birer mal, nüfus ve emlak katipleriyle birlikte kayıtlı olmayan gelirleri belirleyerek kayda geçirecek ve hazineye bildirecekti. Ayrıca görevli bulunduğu sancak merkezinde bir de meclis oluşturacaktı. Bu meclis, muhassıl, iki katip, hakim, müfti, bir asker zabiti ve "vücut-ı memleketten dirayetkar ve müstakimü'l-etvar" dört kişi olmak üzere toplam on kişiden oluşacaktı. Eğer bölgede "reaya" bulunuyorsa metropolit ve kocabaşılardan da ikisinin katılacağı meclis haftada iki-üç kez toplanarak "tahrir-i vergi maddelerini" ve "memleketin sair iktiza eden umur ve hususunu" görüşecekti.<sup>5</sup> Bu meclisler sayesinde dağılan eski

<sup>1</sup> Şerif Mardin, "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", TCTA, C.2, s.344

<sup>2</sup> Halil İnalıcık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", TCTA, C.6, s.1537

<sup>3</sup> Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara, 1985, s.257-280, aynı yazar, Tanzimat Döneminde..., s.209, Ortaylı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e..., s.53-43

<sup>4</sup> Nizamnamenin metni için bkz. Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, 2. bs. Ankara, 1985, s.237-245, A.Vefik, Tekalif Kavalidi, 2. kısım, Dersaadet, 1330, s.7-12

<sup>5</sup> Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ..., s.238

eyalet teşkilatının ve idarededeki düzensizliğin yarattığı boşluklar merkezi hükümet temsilcileri ve mahallî gurupların işbirliği ile doldurulmak istenmişti. Ancak meclisler, eyalet idaresi geleneğinde ve mahallî halkın idareye katılması yönünde bazı yenilikler getirmekle beraber; kuruluşu ve dayan-dığı toplumsal yapı dolayısıyla taşradaki eski nüfuzlu sınıfın durumunu muhafaza etmesine yardım etti<sup>1</sup>. Asıl önemlisi, gerek muhassıllık makamının gerekse meclislerin oluşturulmasının temel hedefi olan hazine gelirlerinin artırılması amacı tam tersi sonuç verdi. 1840-41 yıllarına ait hazine gelirlerinde büyük düşüş görüldü<sup>2</sup>. Bunun sonucu 1842 yılı başlarında muhassıllık kaldırılarak, vergi toplamada yeniden eski sisteme dönüldü. Muhassıllığın kaldırılması ile birlikte meclislerin adları da değiştirilmiş ve "Memleket Meclisi" olarak adlandırılmıştır. Ancak yapısında ve işleyişinde önemli bir değişiklik yapılmamıştır. Memleket Meclisleri, 1849'da yayınlanan bir "talimatname" ile "Eyalet Meclisleri" adını aldı, sancak merkezlerinde ise "Küçük Meclisler" in kurulması öngörüldü<sup>3</sup>.

Doğaldır ki bu gelişmeleri, eyaletlerde valilerin yetkilerini kısıtlayan ve onları birtakım organlara bağımlı kılan bir süreç izledi. Önce Muhassıl-ı Emval aracılığı ile mali yetkileri elinden alınan valiler, meclislerin varlığı ile de bazı sınırlamalara maruz kaldılar. Ancak 1852'de yayımlanan fermanla valilerin yetkileri artırılarak, yönetim-de etkinlikleri sağlandı. Bu fermanla birlikte, Defterdar, mal müdürü kaza ve mahiye meclisi üyeleri ve zaptiye görevlileri valilerin emri altına giriyordu. Sonuçta 1852 Fermanı, Tanzimat Fermanı'nın bazı ilkelerini uygulayabilmek için derpiş ettiği merkeziyet sisteminin katılığı giderme eğilimini göstermekteydi<sup>4</sup>.

Islahat Fermanı sonrasındaki gelişmeler Eyalet yönetiminde yeni düzenlemelere gidilmesini kaçınılmaz hale getirdi. Bir yandan Islahat Fermanı ile Osmanlı Devleti'nin üstlendiği yükümlülükler, diğer yandan müslümanların yaşadığı eyaletleri de içine alarak büyüyen iç huzursuzluklar bu kaçınılmazlığı besleyen olaylardı. Son olarak Lübnan'da meydana gelen olaylar ve Lübnan'ın Avrupa devletleri tarafından işgali, sorunun boyutlarını göstermesi açısından son derece etkili oldu. Avrupa devletleri temsilcilerden oluşan komisyonun hazırladığı Lübnan Nizamnamesi, Osmanlı yönetiminin hayal bile edemeyeceği derecede korkutucu bir örnek oluşturdu. Eğer Osmanlı yönetimi acil önlemler almazsa, Osmanlı ülkesinin sorunlu bölgelerinin gelecekteki durumunu tahmin etmesi hiç de zor değildi.

<sup>1</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.28

<sup>2</sup> Çadırcı, *Tanzimat Döneminde...*, s.210

<sup>3</sup> Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve ..", s.269

<sup>4</sup> Ed. Engelhardt, *Tanzimat*, çev. A. Düz, İstanbul, 1976, s.77

1863 yılı sonlarında Âli ve Fuat Paşalar taşra yönetiminde reform uygulamasına giriştiler<sup>1</sup>. Bu uygulamanın en önemli ürünü 7 Cemaziyelahir 1281 (7 Kasım 1864) tarihinde yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi'dir.

#### a) Modern Belediyeciliğe İlk Adım: İstanbul Şehremanetinin Kuruluşu ve Altıncı Daire-i Belediye

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda belediye kurma yolunda ilk girişim, Kırım Savaşı sırasında İstanbul'da gündeme gelmiştir. Savaşın başkentte yarattığı kargaşa ve bundan kurtulmak yolunda İhtisap Nezareti'nin yetersizliği, müttefik devletlerin telkinleri ile de birleşince Dersaadet ve Bilad-ı Selase'de "şehremaneti ünvanıyla bir memuriyet-i cedide yapılması ve icap edenlerden mürekkeb bir şehir meclisi kurulması" "Meclis-i Âli-i Tanzimat tarafından kararlaştırılmış, İhtisap Nezareti lağvedilmiş ve ilk şehremini olarak da Mehmet Paşazade Salih Paşa atanmıştır<sup>2</sup>. Ancak organ ve görevlerinin gösterildiği Nizamnamesinde de açıkça vurgulandığı gibi Şehremaneti, merkezî hükümetin bir şubesinden başka birşey değildi.

Şehremaneti'nin görevleri ise oldukça sınırlıydı, İstanbul halkının temel gereksinimlerinin kolaylıkla sağlanmasını gözetmek, narh işlerine bakmak, yol ve kaldırım yapmak, çarşı ve pazarları kontrol altında tutmak, daha önce İhtisap Nezaretince toplanmakta olan vergi ve resimleri tahsil edip hazineye teslim etmek<sup>3</sup>.

Nizamnameye göre bu görevleri yerine getirecek olan karar ve yürütme organları Şehremini ve şehir meclisinden ibarettir. Meclis-i Vâlâ'nın doğal üyesi olan Şehremini, Bab-ı Âli'nin seçimi ve padişahın onayı ile atanmaktaydı. Şehir Meclisi ise, şehreminin başkanlığında, İstanbul'da oturan Osmanlı tebasından esnafın muteber ve mutemetlerinden seçilecek on iki kişiden oluşuyordu<sup>4</sup>.

Ancak, Ortaylı'nın da belirttiği gibi, gerek şehremini ve şehir meclisinin oluşturulma biçimi, gerekse görevlerin yerine getiriliş tarzı, hükümetin eski geleneği bir biçimiyle sürdürdüğünü gösteriyordu<sup>5</sup>. Şehremini İhtisap nazırından farklı değildi. Meclis te daha çok eski zamalarda kadıya yardımcı olan kurullara benziyordu. Bu nedenlerden dolayı Şehremaneti, modern belediyecilik açısından iyi bir

<sup>1</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.52

<sup>2</sup> *Takvim-i Vekayi*, 2 Zilhicce 1271 (16 Ağustos 1855) no.529, Süheyl Derpil, *Türk Belediyeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü*, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Sayı 105, Temmuz 1954, s.437-439, Bilal Eryılmaz, "Osmanlı Yerel Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", *İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler*, İstanbul, 1996, s.333

<sup>3</sup> [Ergin], *MUB*, c.1, s.1374-1375, Sıddık Tümerkan, *Türkiye'de Belediyeler tarihi gelişim ve bugünkü durum*, İstanbul, 1946, s.14

<sup>4</sup> [Ergin], *MUB*, c.1, s.1374

<sup>5</sup> Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyet'e...*, s.120-126

başlangıç sayılamaz<sup>1</sup>. Zaten bu durum pek fazla uzun sürmemiş, Şehremanetinin başarısızlığı üzerine Bab-ı Âli yeni arayışlar içine girmiştir. Bu arayışın sonucu olarak oluşturulan İntizam-ı Şehir Komisyonu'nun çalışmalarının bir ürünü olarak hazırlanan yeni bir nizamnameyle 1857 yılında İstanbul Kenti on dört belediye dairesine ayrılmıştı<sup>2</sup>. Gerçi, bu nizamnamede öngörülen belediye dairelerinden Altıncı Daire-i Belediye dışındakiler bir varlık gösterememiştir. Ancak Altıncı Daire'nin çalışmaları ve yapısı pek çok yönden, daha sonra İstanbul'da uygulanacak olan belediye örgütlenmesine örnek oluşturacaktı.

Altıncı Daire-i Belediye levantenlerin, Avrupalıların ve Osmanlı tebasından zengin gayrı-ı müslim ahalinin yaşadığı Beyoğlu-Galata semtlerini kapsayan alan üzerinde kuruldu. Kısa bir süre sonra yayımlanan "Devair-i belediyelerden Altıncı Daire itibar olunan Beyoğlu ve Galata dairesinin nizam-ı umumisi" başlıklı nizamname ile dairenin organları, görevleri ve gelirleri belirlendi<sup>3</sup>.

Nizamname ile daireye yüklenen görevler, şehremanetine oranla genişletilmekteydi. Fakat asıl farklı olan, bu görevleri yerine getirmek için gerekli finansmanı, nizamname ile belirlenmiş vergileri, dairenin doğrudan doğruya kendisinin sağlamasıydı. Başka bir deyişle daire, devlet tahsisatının dışında malî bir kişilik kazanıyordu. Daire organlarını oluşturan daire müdürü ve meclis üyeleri, daha önce olduğu gibi atama yoluyla belirleniyordu.

Altıncı Daire-i Belediyenin Osmanlı Devleti'nde modern belediyeciliğin ilk örneğini oluşturduğu ve belediye örgütlenmesinin yaygınlaştırılması aşamasında temel alındığı ileri sürülmüştür<sup>4</sup>. Bu, bir ölçüde doğrudur. Ancak unutulmaması gereken nokta, İstanbul Belediyesi'nin 1930'a kadar ayrıcalıklı bir konumda varlığını sürdürdüğüdür. İstanbul Belediyesi, özellikle organlarının oluşumu ve sahip olduğu finansal kaynaklar açısından, her zaman vilayetlerdeki belediyelerden ayrılmaktadır. Uygulama ve hizmetlerde büyük ölçüde benzerlikler olmasına karşın, -ki bu "belediye" olmaktan ileri gelmektedir- İstanbul'un payitaht olmasından kaynaklanan özellikler göz önüne alınarak, belediye hukuku ayrı bir mecrada geliştirilmiştir. 1877 Vilayet Belediye Kanunu tartışmaları sırasında bu farklılık

<sup>1</sup> İlber Ortaylı, "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi" Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Ankara, 1978, s.18

<sup>2</sup> Nizamname metni için bkz. Düstur, tertib-i evvel, C.2, s.450

<sup>3</sup> Düstur, tertib-i evvel, C.2, s.460-463

<sup>4</sup> Ortaylı, Tanzimattan Cumhuriyete... s.142, İsmail Hakkı, Hukuk-u İdare, Dersaadet, 1328, Derpil, Türk Belediyeciliğinin..., s.437 Paul Dumont "Tanzimat Dönemi (1839 - 1878) " Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, (yayın yönetmeni: R.Mantran), İstanbul, 1995, s.102

Meclis-i Mebusan'da sürekli vurgulanmıştır<sup>1</sup>. Vilayetler'de oluşturulacak belediye örgütlenmesinin modeli, Altıncı Daire-i Belediye'den çok, aynı vilayet yönetiminde olduğu gibi, Tuna Vilayetindeki uygulamalar olmuştur.

### b) Vilayetlerde Belediyelerin Kurulması

İstanbul dışındaki Osmanlı kentlerinde belediye örgütlenmeleri konusunda ilk düzenlemeler 1860'lı yıllarda gündeme gelmiştir. 1860'lı yıllar, Tanzimat ile başlayan modernleşmeci uygulamaların hızla yaygınlaştığı, Batı ile olan ilişkilerin yeni bir boyut kazandığı yıllardır. Bu dönem (1840-1876) dünyanın genelinde, ticari bir canlanmanın yaşandığı dönemdir. Bir yandan korumacılığın dünyanın giderek artan bölümünde etkisini yitirmesi ve daha önceki dönemlerde ortaya çıkan parasal darlıkların yeni keşfedilen altın kaynakları sayesinde ortadan kalkması, diğer yandan Kırım Savaşı sonrası nisbî bir barış döneminin görünmesi, Batı Avrupa'da ve dolayısıyla da dünya ekonomisinin diğer bölgesindeki ekonomik faaliyetlerin canlanmasını sağladı.<sup>2</sup>

Akdeniz havzasında, ekonomik canlanmadan en büyük payı alan yerler hiç kuşkusuz liman kentleri ve ticari emtiaların toplandığı iç kesimlerdeki önemli merkezlerdi. Nitekim Doğu Akdeniz'deki liman kentleri üzerine kaleme alınan monografiler, bu kentlerin gelişmesinde, 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak önemli bir sıçrama meydana geldiğini ortaya koymaktadır.<sup>3</sup> Anadolu ihraç limanlarının en önemli beş merkezinin (İzmir, Trabzon, Samsun, Mersin ve İskenderun) 1864-1867 arasında gerçekleştirdikleri ihracat hacmi, bir önceki döneme göre, yaklaşık üç kat artış göstermiştir.<sup>4</sup>

Ticari ilişkilerdeki dönüşüm ve gelişme, ister istemez uygun bir hukuksal yapı, geniş ulaşım olanakları<sup>5</sup>, ticarî emtianın depolanacağı alanlar, işbirliği içine girilecek sermaye grupları ve hiç değilse ticarî akışı engellemeyecek bir kentsel

<sup>1</sup> Örnek olarak, Dersaadet Belediye Kanunu'nun 4. maddesi görüşülürken, Edirne Mebusu Rupen Efendi, seçilecek belediye meclisi üyelerinin görev sürelerinin iki yıla sınırlı olmasına itiraz ederek, taşra belediye kanununda olduğu gibi dört yıl olmasını teklif edince, Reis (Ahmet Vefik Paşa) "Dersaadette iki senede bir olmasında esbab var, taşrada yoktur" diyecektir. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, yay. H. Tarık Us, İstanbul, 1954, C.2, s.371. Yine Vilayat Belediye Kanunu görüşülürken, 16. madde'de "belediye memurları maaşıyla hane kirası ve mühimmat, kırtasiye ve mahrukat baha ile masarif-i müteferrika-i saire her halde varidat-ı belediyenin öşrünü tecavüz etmeyecektir" hükmüne karşılık, İstanbul'da bu oranın beşte bir olduğuna dikkat çekilmiş, cevaben "İstanbul'da olamaz. Taşrada bilen adam olsa bir çok varidat bulabilir" denmiştir. **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**, yay. H. Tarık Us, İstanbul, 1940, C.1, s.312-312

<sup>2</sup> Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi, Ondokuzuncu Yüzyıl**, İstanbul, 1993, s.39

<sup>3</sup> Ç. Keyder - E. Özveren - D. Quataert (Ed.); **Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800-1914)**, İstanbul, 1994

<sup>4</sup> Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, 2. bs., Ankara, 1994

<sup>5</sup> Ortaylı, **Tanzimat'dan Cumhuriyet'e...**, s.111

altyapı ihtiyacını da beraberinde getirdi. Bu durum, belediye örgütlenmelerinin neden öncelikle liman kentlerinde ortaya çıktığını bir ölçüde açıklamaktadır. Fakat ticari gelişmeyi tek neden olarak görmek yanlıştır. Osmanlı kentlerinin evrimsel olarak XIX. yüzyılda geldikleri nokta, yeni düzenlemelere gidilmesini kaçınılmaz hale getirmişti. İhtisap sisteminin ortaya çıkışı bu zorunluluğun bir sonucuydu. XVIII. yüzyıl sonuna kadar önemini koruyan Osmanlı sanayii<sup>1</sup> geleneksel lonca sınırlamalarını zorlar bir hale gelmişti. İhtisap sisteminin beklenen yararları sağla-yamaması, kadının bu alandaki fonksiyonlarını kaybetmesi sonucunda itibarını yitirmesinden dolayı aynı sisteme dönüşün imkansızlığı yeni arayışlara yol açıyordu.

Tüm bunların yanında, Osmanlı üst yapısını elinde tutan kesimlerin "Batılaşmak" yönündeki istekleri ve "Batı" denildiği zaman kafalarında uyanan imgenin Batının kentsel yapılanması olduğunu göz önünde tutmak gerekir. Daha ilk ilişki dönemlerinden başlayarak, özellikle Paris, Viyana ve Londra başta olmak üzere Avrupa kentleri, Osmanlıların dikkatini çekmiş, bu ilgi XIX. yüzyıla beraber daha da yoğunlaşmıştı. Batı kentleri, Osmanlı aydınları için modern uygarlığın birer sembolüydü<sup>2</sup>.

Burada vurgulanması gereken bir başka nokta da, Osmanlı merkezinin, diğer meclislerde olduğu gibi belediye meclisindeki sınırlı temsili sistemden umduğu yarardır. Bu meclislerde temsil, "millet" sistemine göre biçimlendiği gibi, o bölgenin ileri gelenlerinden oluşan bir yapı ortaya koymaktaydı. Merkez, meclislerin bu şekilde oluşturulmalarını özellikle istemekteydi; böylece bir yandan Osmanlıca anlayışın bir gereği olarak kaynaşma sağlanabilecek, diğer yandan merkez için potansiyel tehdit olarak görülen "ayan ve eşrafa" yönetsel bir takım işlevler yüklenilerek denetlenebilecek bir ortamda tutulacaktı.

İşte bu gerekliliklerin sonuçlarından biri olarak ortaya çıkan "belediye"nin taşradaki varlığı konusunda ilk düzenlemeler, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinin uygulamaya konmasından sonra gündeme geldi. Gerçi, Fransız örneğinden yola çıkılarak hazırlanan 1864 Vilayet Nizamnamesine göre, her köy, bir "daire-i belediye" sayılıyordu ama, bundan kasıt daha çok "köy idaresi idi"<sup>3</sup>. Bunun dışında ise, şehir ve kasabalarda belediye kurulması hakkında herhangi bir hüküm bulunmuyordu.

Ancak bazı vilayet merkezlerinde belediye örgütlenmelerine duyulan ihtiyaç

<sup>1</sup> Ömer Celal Sarç, "Tanzimat ve Sanayimiz" Tanzimat I, İstanbul 1940, s.423

<sup>2</sup> Ekrem Işın, "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm" TCTA, c.2, s.352. Ayrıca bkz. Stefan Yerasimos "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, İstanbul, 1996, s.1-18

<sup>3</sup> Tümtürtekin, Türkiye'de Belediyeler..., s.37, Ortaylı, Tanzimat'dan Cumhuriyet'e..., s.158

ve istekler artınca, bunları karşılamaya yönelik girişimler gündeme geldi. Babıralî'nin bu tür talepleri gözönünde bulundurduğu gibi, "modernleşme" düşüncesi içinde belediye örgütlenmesinin varlığına daha önce de değinmiştik. Fakat Babıralî'de hakim olan anlayış, Batı'dan aktaracağı yeni uygulamaları, öncelikle "numune" şeklinde denemek, daha sonra yaygınlaştırmaktır.

Osmanlı Vilayetlerinde belediye örgütlenmelerine ilk örnek oluşturan uygulama, diğer pek çok konuda olduğu gibi Mithat Paşa'nın yönetimdeki Tuna Vilayeti olmuştur. Takvim-i Vekayi'nin 27 Ekim 1865 tarihli nüshasında, Tuna Vilayeti'nde uygulamaya konulan yeni düzenlemelerden biri olarak, kasabalarda birer daire-i belediye meclisi teşkil edilmesinin ve kasabaların temizlik ve çevre düzenlemelerinin bu meclis tarafından gerçekleştirilmesinin kararlaştırıldığı belirtiliyor. Bu meclisin masraflarının karşılanması için ufak tefek hasılatın da tasarlandığı eklendikten sonra "evvel emirde Varna ve Köstence ve Tolcu ve Rusçuk ve Niş ve Sofya ve Vidin ve Tuna kasabalarında öyle birer meclis vaz ve tecrübe olmak üzere ibtida Rusçuk belediye meclisinin teşkil kılınması tensip olunarak iktiza eden talimatları kaleme alınıp reis ve azası dahi intihap ve tayin ve meclis-i mezkurun vezaif-i hususiye ve umumiyesi hakkında olan talimatları(n)" yayınlanmasının kararlaştırıldığı belirtiliyor<sup>1</sup>.

İşte, Düstur'da yayımlanan<sup>2</sup> "Vilayet dahilinde olan şehir ve kasabalarda teşkil olunacak daire-i belediye meclislerinin suret-i tertibi ve memurinin vezaif-i hakkında talimiyattır" ile "daire-i belediye meclisinin vezaif-i umumiyesi hakkında talimiyattır" başlıklarını taşıyan ve 26 Haziran 1867 tarihli talimatlar, Tuna Vilayeti için hazırlanan talimatların tüm ülkeye yaygınlaştırılmış şekli olmalıdır. Aynı talimatlar, Düstur'da yayınlamadan önce, 1867'de İstanbul'da basılan, vilayetler ile ilgili kanun ve talimatların derlendiği bir kitapta da yer almaktadır<sup>3</sup>. Ancak derlemedeki metin ile Düstur'daki metin arasında, talimatnamelerin nerede uygulanmak için hazırlandığı hakkında önemli bir bilgiyi içeren fark bulunmaktadır; Derlemede yer alan ilk talimatnamenin ikinci bendinde, oluşturulacak olan belediye meclisi azalarının "ikisi İslâm ve ikisi Bulgar ve biri Ermeni ve biri Yahudi olmak" şartı getirilmiştir. Düstur'da aynı talimatnamenin, aynı bendinde ise bu ibare yer almamaktadır. Bu fark, en azından derlemede yer alan talimatların, Bulgarlar'ın çoğunlukta bulunduğu bölgeler gözönüne alınarak hazırlandığını göstermektedir.

<sup>1</sup> Takvim-i Vekayi (819), 6 Cemaziyelahir 1252 (27 Ekim 1865)

<sup>2</sup> Düstur, tertib-i evvel, C.2, s.491-498

<sup>3</sup> Usul-ı İdare-i Vilayet, İstanbul, 1284

1871 nizamnamesinde belediyeler ile ilgili hükümler bu talimatları hem tamamlar hem de tadil eder niteliktedir. Nizamnamenin, "şehir ve kasabalar devair-i belediye mecalisi beyanındadır" başlığını taşıyan yedinci faslı<sup>1</sup> ile 1867 talimatnamesindeki hükümlere açıklık getirildiği gibi, belediyenin görevleri, seçilebilmek için haiz olunması gereken şartlar, belediyenin gelir ve gider kalemleri genişletilerek yeniden düzenlenmekteydi<sup>2</sup>.

### c) 1877 Vilayat Belediye Kanunu

1867 Talimatnameleri ve 1871 Nizamnamesi'nin ilgili hükümlerinin uygulaması, Belediye hakkında önemli bir deneyim elde edilmesini sağladı. Vilayet yönetimi ve belediye dairelerinin yeniden düzenlenmesi işi ilk parlamentoya bırakıldı<sup>3</sup>. Gerçekten de gerek Dersaadet ve gerekse Vilayet belediye kanunları 1877 Meclis-i Mebusanın çıkardığı sayılı kanunlar arasında yer almaktadır. Yeri geldikçe burada yapılan tartışmalara değineceğiz. 5 Ekim 1877'de yürürlüğe giren kanun, Cumhuriyet döneminde Belediye Kanununun çıkarıldığı 1930 yılına kadar yürürlükte kaldı.

Gerçi bu kanunun yetersizliği, 1908'den başlayarak oldukça yoğun tartışılan bir konu oldu. İleride göreceğimiz gibi özellikle, belediye reislerinin tayini, belediye üyelerinin seçimi, belediye gelirleri ve yetki alanlarının kısıtlılığı ile ceza uygulama konuları tartışılan en önemli sorunlar oldu. Bu nedenle Belediye Kanununun yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonrada değişiklikler, ek kanunlar ve tefsirlerle kanun günün koşullarına uygun hale getirilmeye çalışıldı. II. Meşrutiyet döneminde değiştirilmesi düşünülen en önemli kanunlardan birini oluşturmuyordu. 1909'da Belediye Meclisi'ne seçilecek üyelerde aranan şartların değiştirilip değiştirilmeyeceğini soran Ankara Belediyesi'ne, Dahiliye Nezareti, çıkarılacak yeni belediye kanunun beklenilmesi gerektiği cevabını veriyordu<sup>4</sup>.

Gerçekten de 1908 Devrimi'nin hemen ardından Şurayı Devletçe "Teşkil ve İdare-i Umumiye-i Vilayat ve Belediye Kanunlarının Tanzimi Komisyonu" oluşturulmuş ve çalışmalar başlamıştı. Bu amaçla, Rumeli Vilayetleri Kanun Layihası, Rumeli Vilayeti Kanunu, Anadolu Vilayati Müfettiş-i Umumisi Şükrü Paşa'nın Bab-ı

<sup>1</sup> Düstur, tertib-i evvel, c.1 s.648-651, talimatnamelerin yer aldığı ikinci ciltte "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesinin yedinci faslında devair-i belediyeye dair münderic ahkam işbu talimat tadil ve ikmal etmiştir" denilmektedir. Düstur, tertib-i evvel, C.2, s.491

<sup>2</sup> Daha geniş bilgi için bkz. Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.160-162, B.Lewis - R.L.Hill, A.K.S. Lambton, "Baladiyya", EI<sup>2</sup>, vol. I, s.976

<sup>3</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.170

<sup>4</sup> (BOA) DH.İ.UM. 54 1/31 Dahiliye'den Ankara Vilayeti'ne

Âliye sunduğu ıslahat layihalarının belediye idaresi ile ilgili olanları ve aynı konuda çeşitli vilayetlerden gönderilen evrak komisyonca incelemeye alınmıştı<sup>1</sup>.

Bu çalışmanın vilayet yönetimine ilişkin olan kısmı tamamlanabilmiş ve 1913 yılında "İdare-i Umumiye-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı" adıyla yürürlüğe girmişti. Ancak belediye hakkındaki düzenlemenin hangi düzeyde olduğunu bilmiyoruz. Anlaşıldığı kadarıyla, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından gelen işgal yıllarında çalışmalar durmuş ve yeni bir düzenleme yapılamamıştır. Üzerinde pek çok değişiklikler yapılan, ek kanunlar ile takviye edilen 1877 Vilayat Belediye kanunu, 1930 yılına kadar yürürlükte kalacaktır.

### 1) Belediye Kurulması

Türkiye'de taşra teşkilatına ait ilk hükümlerin, 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nde bulunduğunu yukarıda belirtmiştik. Ancak burada her köyün bir daire-i belediye olarak nitelendirilmesine rağmen, şehir ve kasabalarda belediye dairelerinin nasıl kurulacağı konusunda bir hüküm bulunmuyordu. 1867 talimatlarında ise, Vilayet dahilinde olan şehir ve kasabalarda belediye kurulması öngörüldüğü gibi,<sup>2</sup> 1871 Vilayet Nizamnamesi daha açık bir dille, "Vali ve mutasarrıf ve kaymakam makarrı olan her bir şehir ve kasabada umur-ı belediye için meclis-i beledî namıyla birer meclis vardır" demektedir<sup>3</sup>.

1877 Vilayat Belediye Kanunu, bu hükmü tekrarladığı gibi, büyük şehirlerde "mevkiinin icap ve vüsatına göre" Vilayet İdare Meclisi kararıyla, her 40.000 kişi için bir belediye dairesi kurulmasını öngörmüştür<sup>4</sup>. Bu hüküm, daha Meclis-i Mebusan'da görüşülürken bile eleştiri konusu olmuştur. Konya Mebusu Simonaki Bey, "Konya 40.000 nüfusu olduğu halde bir belediyenin masrafını idare edemiyor. İki daire olursa hiç edemez" diyerek itiraz etmişse de,<sup>5</sup> hüküm olduğu gibi kabul edilmişti. Sorun sadece, kentin birden fazla belediye masraflarını kaldıramaması değildi; Osmanlı şehirlerindeki yerleşimin etnik yapıya göre belirlendiği düşünülürse, belediyelerin de bu yapıyı yansıtan kurumlara dönüşebileceği açıktı. İleride, bu durumun İzmir'deki gelişimine, yarattığı sorun ve tartışmalara değineceğiz. İlginc

<sup>1</sup> (BOA) DH.İ.UM. 54.1/31 Şura-yı Devlet'ten Dahiliye Nezaretine, (BOA) DH.İ.UM. 66.2/9 Dahiliye'den Sadaret'e, Anlaşıldığı kadarıyla bu değişiklikler konusunda vilayetlerin düşünceleri sorulmuştur.

<sup>2</sup> Düstur, tertib-i evvel, C.2, s.491

<sup>3</sup> Düstur, tertib-i evvel, C.1, s.648, nizamnamenin 111. maddesi

<sup>4</sup> Vilayat Belediyelerine Mûteallik Kavanin ve Nizamât Mecmuası, İstanbul, 1329, s.11

<sup>5</sup> MMZC, C.1, 38. İnikad, 28 Mayıs 1877, s.303, Ortaylı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e..., s.171

olan, bu sistemin pek çok olumsuz yanı olmasına rağmen<sup>1</sup> uzun süre savunulmasıdır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası programında, nüfusu kırk bin ila altmış bin arasında olan şehirlerde iki, daha fazla nüfusu olan şehirlerde ise ikiden fazla belediye öngörüldü.<sup>2</sup>

Belediye teşkilatı, şehir ve kasabalarla sınırlı kalmamış, 11 Kasım 1886 tarihli bir irade ile, Vilayet İdare Meclisince lüzum görüldüğü takdirde, nahiye merkezlerinde ve "kabil-i imar olan" büyük köylerde belediye kurulabileceği belirtilmiştir.<sup>3</sup> Ancak, belediye kurulmasının merkezin istediği düzeye ulaşmadığı anlaşıyor. Nitekim Dahiliye Nezareti, nahiye merkezi olan köy ve kasabalarda belediye teşkilatı vücuda getirilmesi için vilayetlerin gerekli önlemleri almasını sık sık istemiştir.<sup>4</sup> Buna rağmen bir nahiyenin ya da köyün, belediye olabilmesi için, vilayet idare meclislerinin neye dayanarak karar vereceği açık değildir. Örneğin, Karaburun'a bağlı Mordoğan Köyü'nde halk bir belediye oluşturmak istemesine rağmen, Vilayet bunu uygun görmemiş ve "su mecralarının tanzim ve tanzif ve sokakların tenviri ve pasban tayini gibi hususatin" Köy ihtiyar heyeti tarafından gerçekleştirilmesini emretmiştir.<sup>5</sup> Aynı şekilde, Bornova'ya bağlı Bayraklı köyünün talebini de geri çevirmiş, "Bornova belediyesine bağlı kalmak üzere orada bir başçavuş tayini ve .... mezkur karyede belediyeye ait rüsumdan her sene ne miktar hasılat vukubulursa karyenin umur ve muamelat-ı belediyesine sarf." yeterli görülmüştür.<sup>6</sup> Buna karşılık, yine "Bornova nahiyesine tabi Kokluca karyesinde kafi miktarda varidat ve masarif-i belediye tahmin edilerek"<sup>7</sup>, Salihli kazasına bağlı "Durasallı karyesinde iki yüzü mütecaviz haneyi şamil bulunmasına bakarak"<sup>8</sup> belediye kurulmasına izin vermiştir.

## 2) Belediye Organları

### Belediye Reisi

1877 Vilayat Kanunu'na kadar olan düzenlemelerde belediye reisinin, devlet memurları arasından atanması öngörülmüyordu.<sup>9</sup> 1877 Kanunu bu şartı kaldırırsa

<sup>1</sup> Bu olumsuzlukların bir değerlendirmesi için bkz. Celal Esad , *Belediyeler ve Teşkilatı*, İstanbul, 1332, s.6

<sup>2</sup> Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. 1, İkinci Meşrutiyet dönemi*, İstanbul, 1984, s.292

<sup>3</sup> İbrahim Hakkı, *Hukuk-ı İdare*, cild-i evvel, 2. tabı, İstanbul, 1312, s.141, *Muhtasar Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul, 1339, s.111

<sup>4</sup> Ahenk, 25 Mayıs 1905. Dahiliye Tahrirâtı

<sup>5</sup> Ahenk, 17 Ağustos 1905

<sup>6</sup> Ahenk, 16 Mayıs 1905

<sup>7</sup> Ahenk, 16 Kanun-ı sani 1911

<sup>8</sup> Ahenk, 19 Mayıs 1912

<sup>9</sup> 1869'da Trabzon Belediyesi kurulunca reisliğine Arazi memuru Feyzi Efendi atanmıştı. *Cumhur Odabaşoğlu, (Der); Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı*, Ankara, (tarihsiz), s.26

da, atanan kişi eşraftan biri de olsa "memur" sayılması anlayışı devam etti<sup>1</sup>. Belediye meclisi kararlarını uygulayan meclise başkanlık eden, vilayet ile belediye meclisi arasındaki ilişkileri yürüten reis, bu görevlerini aksatmadığı ya da yüksek makamlarla olan ilişkileri sayesinde oldukça uzun bir süre riyasette kalabilirdi<sup>2</sup>. 1877 Meclis-i Mebusanında, Aydın mebusu Yenişehirizade Hacı Ahmet Efendi "İzmir belediyesinin fenalığı pek çok" olmasına rağmen, belediye reisinin yüksek makamlardaki ilişkilerinden dolayı, on yıldır görevde olmasından yakınıyordu<sup>3</sup>.

Belediye reisinin hükümet tarafından atanıp atanmaması konusu, 1877 Meclis-i Mebusanında Vilayet Belediye Kanunu tartışmaları sırasında uzun süre gündemi işgal etmişti. Şura-yı Devlet tarafından hazırlanan kanun taslağında hükümetin istediği bir kişiyi reis olarak atayabilmesi öngörülmüştü. Devlet, diğer hükümet daireleri gibi, belediye meclisini yerel güçlere karşı denetleyebileceği bir kurum olarak korumaya çalışıyordu. Mebuslar, reislerin seçilmesi gerektiği yönünde itirazda bulununca, Şura-yı Devlet üyesi Mithat Bey, bunun kesinlikle kabul edilmeyeceğini, tasarının reisi kanun karşısında sorumlu tutmak amacını taşıdığını, aksi taktirde, reislerin azli gereken durumda güçlük çıkacağını ifade ediyordu<sup>4</sup>. Ancak mebusların müdahalesi sonucu, reisin hükümet tarafından, hiç değilse belediye meclisine seçilen üyeler arasından belirlenerek, dört yıllık bir süre için atanması kabul edildi<sup>5</sup>.

Fakat bu durumun hükümetler ile yerel güçler arasında sürekli bir sorun oluşturmaya devam ettiği anlaşıyor. Belediye reislerinin seçimi hakkında sık sık açıklama talepleri geliyordu<sup>6</sup>; Belediye reisi olarak seçilen üyelerin arasında en çok oya sahip olan mı yoksa ehliyet ve iktidarını kanıtlamış olan mı atanacaktı? Şura-yı Devlet'in 22 Cemaziyevvel 1312 tarihli kararına göre, kazada kaymakam, liva da mutasarrıf, vilayette vali azaların aldıkları oy miktarına bakmadan atama yapabilir-

<sup>1</sup> Ortaylı, *Tanzimat'dan Cumhuriyet'e...*, s.159

<sup>2</sup> *Düstur*, tertib-i evvel, c.2, s.491 adı geçen talimatın 2. bendi 1871 Vilayet Nizamnamesinde, kasabalarda atamanın kaymakam tarafından yapılacağı ve Vali tarafından onaylanacağı, belirtilerek konu daha açık bir şekle getirilmiştir.

<sup>3</sup> *MMZC*, c.1, İnikat 39, s.308-309

<sup>4</sup> *MMZC*, c.1, İnikat 39, s.309, 1877 Belediye Kanunu'nun 4. maddesi.

<sup>5</sup> 1877 Meclis-i Mebusan'ı Vilayet İdare Meclislerindeki seçilmiş üyelerin mebusluk sıfatını kazanmasıyla oluşmuştu. Bu nedenle "atanmış" ile "seçilmiş" arasındaki farkın vilayetlerdeki öneminin farkındaydılar. İliber Ortaylı, "İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", *Türk Parlamentosu'nun İlk Yüzyılı 1876-1976*, Haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara, (tarihsiz), s.439

<sup>6</sup> (BOA) DH.HMŞ., 14/32, Dahiliye Nezareti'nden Derne Vilayeti'ne

di. Çünkü ahali "kendi kendilerine reis tayin edebilmek selahiyetini haiz" değildi<sup>1</sup>.

II. Abdülhamit dönemine su yüzüne pek çıkmayan bu sorun Meşrutiyetin ilanı ile Belediyeler ile Valilikler arasındaki çatışmanın ana eksenlerinden birini oluşturmuştur. Bu çatışmaların İzmir'deki örneklerine ilerideki bölümlerimizde değineceğiz. Ancak Meşrutiyet yönetimi belediye reislerinin oluşumu hakkında beklenen düzenlemeleri gerçekleştirmedi. Uygulama II. Abdülhamit dönemindeki şekliyle devam etti.

Merkezi iktidarı, 1913 Bab-ı Ali darbesi ile ele geçiren İttihat ve Terakki, belediye örgütlenmelerini taşradaki iktidarını sağlayacak araçlardan biri olarak görüyordu. Nitekim İttihat-Terakki iktidarı, Meclisi Mebusanın toplantı halinde olmadığı bir sırada, 28 Nisan 1330 (12 Mayıs 1914) tarihli bir kanun-ı muvakkatla Belediye Kanunu'nun dördüncü maddesini değiştirerek, belediye reisliğine meclis dışından birini de atama yapabilmesi yolunda düzenlemeye gitti<sup>2</sup>. Bunun gerekçesi, Dahiliye Nezaretinin Umum Vilayete yayımladığı bir tebliğde "aza-yı müntahap arasından tefrik olunan reisle umur-ı riyaseti hüsn-i ifaya muktedir bulunmadıkları taktirde, riyasete hariçten birinin tayini için rüesa-yı memurine selahiyet bahş etmekten ibaret" olduğu şeklinde açıklanıyordu<sup>3</sup>. Aynı tebliğde, çoğu yerde bu hükme bakılmayarak, seçilmiş aza arasından, atama yapıldığı, bunun belediye işlerinde aksamaya yol açtığı belirtiliyor. Valilik kanuna uygun hareket etmeleri için uyarılıyordu. Ancak Meclisi Mebusan bu kanun-ı muvakkatı, 12 Kanun-ı sani 332 (25 Ocak 1917) tarihli oturumunda reddetti<sup>4</sup>.

Belediye reislerinin belirlenmesi konusunda beklenen düzenlemeyi, I. TBMM, askeri mücadelesinin başarıyla noktalanmasının hemen ardından 30 Ekim 1922 tarihinde çıkarttığı bir kanunla gerçekleştirecektir. Yeni düzenlemeyle; Belediye Meclisleri, reisi kendi arasından gizli oy ile 2 sene için seçecekti<sup>5</sup>. M. Kemal Paşa, 1 Mart 1923'te TBMM'nin dördüncü yılı toplantısını açış konuşmasında bu değişikliğe de değinecek ve konuyu "Hakimiyet-i Milliye esasatına münafi ve birçok şikayeti dai olan işbu usulün ref'i ile intihap hakkının belediye azalarına verilmesi hakkında Meclis-i Âli de kabul edilmiş olan kanunun tatbikine başlanılmıştır" şeklinde özetleyecektir<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> (BOA) DH.HMŞ., 14/32

<sup>2</sup> Vilayat Belediyelerine Mûteallik..., s.14

<sup>3</sup> (BOA) DH.HMŞ., 14/52, Dahiliye Nezaretinden Umum Vilayata, bu durumun taşrada yarattığı tepkilere örnek olarak bkz.

<sup>4</sup> Muhtasar Mecelle-i Umur-ı Belediye, s.82

<sup>5</sup> Düstur, 3. tertip, 3. cilt, 2. bs. Ankara 1953, s.98

<sup>6</sup> Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 3. bs. Ankara 1981, s.286

### Belediye Meclisi

Vilayetlerde belediye kurulmasını öngören ilk düzenlemelerde, şehir veya kasaba ayrımı yapılmaksızın, belediye meclislerinin reis, muavin, altı üye ve varsa müşavir üye olarak da doktor ve mühendisten oluşması emrediliyordu. Belediye meclisine girecek üyeler "memleketin erbab-ı kudr ve haysiyetinden olarak emlak ve arazi sahibi" bulunmak zorundaydılar<sup>1</sup>. Bunun dışında; Osmanlı tebasından olmak, yirmi beş yaşını doldurmak, Türkçe okur-yazar ve iyi ahlak sahibi olmak gibi şartlara da haiz olmaları gerekiyordu. Kanunen, bir cinayet ve cünha ile mahkum olanlar, devlet hizmetinde çalışanlar, belediyede görevli bulunalara da belediye ile iş yapanların meclise giremeyecekleri belirtilmişti. Bir kişi aynı anda iki belediye meclisine üye olamazdı<sup>2</sup>.

1877 Belediye Kanunu tüm bu şartlara ek olarak, başkasının hizmetinde çalışmamak, seçilecek kişilerin seçilecekleri "şehir ve kasabada mütemekkin olmak, orada bulunan emlakîğin canib-i devlete senevî yüz kuruş miktarı vergi vermek ve otuz yaşını ikmal etmiş bulunmak" şartlarını getirdiği görülüyor<sup>3</sup>.

Belediye Kanununun bu hükmü, uygulamada bir takım sakıncaları da beraber getirmiştir. Servete ve vergiye bağlı seçme veya seçilme yöntemi, feodal dönemin toplumsal yapısıyla paralel olan toprak aristokrasisi için bir temel oluşturmaktaydı<sup>4</sup>. Halbuki özellikle Anadolu'da müslüman eşraf, daha çok kırsal kesimde hakimdi. Kentsel mülkiyette ise belirleyici, gayr-ı müslimlerdi. Nitekim, 1890 yılında 12.606 Müslüman, 4830 Rum ve Ermeni'nin yaşadığı Afyon kentinde Belediye meclisi, Müslüman bir belediye reisi ve 14 gayr-ı müslim üyeden oluşmuştu<sup>5</sup>. Sonuçta, bu durumun yarattığı olumsuzluğu gidermek için, Vilayat Belediye Kanunu'nun 19. maddesinin değiştirilmesi yoluna gidilmiş ve belediye meclislerine seçilecek olanların, devlete verecekleri verginin "şehir dahiline hasr olunmayıp o mahallin vaki olduğu kaza ve nahiye dahilindeki emlakı da" kapsamı sağlanmış-<sup>6</sup> tir<sup>6</sup>. Daha sonra bu kapsama köylerinde dahil edildiği anlaşıyor<sup>7</sup>.

Bu hükmün yarattığı bir başka önemli sorun da, belediye meclislerinin sürekli aynı kişilerden oluşması sonucunu doğurmasıydı. Belediye Kanunu, iki yılda bir,

<sup>1</sup> 1867 Talimatnamesi, 2. bent

<sup>2</sup> 1871 Vilayet Nizamnamesi, 112-116. maddeler

<sup>3</sup> 1877 Vilayat Belediye Kanunu, 19. madde

<sup>4</sup> Saim Sezen, Seçim ve Demokrasi, Ankara, 1994, s.73

<sup>5</sup> Sevgi Aktüre, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerinde Değişim", TCTA, C.4, s.894

<sup>6</sup> (BOA.) Y.RES. 65/3

<sup>7</sup> (BOA.) DH. H.MŞ. 14/11 Umum Vilayata tahrirat (9 Kanun-ı sani 1312)

kura ile belediye meclisinin yarısının ayrılmasını, yerlerine yenilerinin seçilmesini öngörüyordu. Ancak bu yenilenme sırasında, "müddetlerini ikmal edenlerin yerlerine intihap edilecek aza meyanında 100 kuruş vergi ile mükellef olanlar bulunmadığı takdirde" eski üyeler yeniden tayin ediliyordu. Dahiliye Nezareti uygulamanın yanlışlığına işaret ederek bundan kaçınılmasını istemekteyse de, bir değişiklik olmuyordu<sup>1</sup>. Yahut yenilenme gerçekleşse bile, değişen aza bir iki dönem sonra yeniden meclise geri dönüyordu. Bu arada da, vilayet yönetimi içinde bulunan diğer meclislerde görev yaptığını belirtelim. Bu durum, 1908 sonrası eleştiriye uğrayan en önemli noktalardan biri olmuştur. Belediyelerin birkaç ailenin kişisel çıkarları yönünde kullanılması eleştirilmiş<sup>2</sup>, milletin şehirlerdeki meclis-i mebusan'ı demek olan belediyeler'de<sup>3</sup> gerekli olan mükellif yetlerin gözden geçirilmesi istenmiştir<sup>4</sup>. İttihat ve Terakki de siyasal programlarında, yirmi yaşını dolduran herkesin emlak ve serveti olsun olmasın oy hakkına sahip olması gerektiğini öngörmüştü<sup>5</sup>. 1908 sonrası açılan ilk Meclis-i Mebusan'da, Akka Mebusu Esat Efendi, "belediye intihabatı nizamnamesinde müntehib ve müntehabların muayyen bir miktar vergi mükellefi olmaları kaydının, vergi mükellefi olmayan birçok erbab-ı ulumdan faydalanamama neticesini tevhit ettiğinden nizamnamedeki bu hükmün" kaldırılmasına dair bir takrir sunuyordu<sup>6</sup>. Ancak bunu ne İttihat ve Terakki ne de Meclis-i Mebusan başarabildi.

Meşrutiyetten itibaren eleştirilen bu hükmün kaldırılması, Kurtuluş Savaşı hengamesi içinde I. TBMM'nin ele aldığı ilk konulardan biri olmuştur; Ertuğrul Mebusu Halil İbrahim Bey ile arkadaşlarının tadili için yaptıkları teklif<sup>7</sup>, 2 Ekim 1920'de kanunlaşacak ve hem belediye seçimlerinde vergi kaydı kaldırılacak, hem de seçmen yaşı, 20'ye seçilme yaşı da 25'e indirilecektir<sup>8</sup>.

Belediye meclislerinde dikkati çeken bir diğer nokta da, meclisin oluşumunda etnik yapının yansımalarına azamî özenin gösterilmesidir. Bu durum, özellikle iki yılda bir yenilenen aza değişikliklerinde, ya da istifa sonucu meydana gelen boşalmalarda kendini göstermektedir. Aynı durum vilayette oluşturulan diğer meclisler için de geçerlidir. Örneğin İzmir'de, Gökbaşıoğlu Zaharya istifa edince

<sup>1</sup> Ahenk, 4 Nisan 1907. Dahiliye Nezareti Tahrirâtı

<sup>2</sup> I. Şinasi, "Meclis-i İdare ve Belediye Azalıkları", Ahenk, 18 Şubat 1911

<sup>3</sup> "Belediyeler ve Belediyemiz", Köylü, 28 Teşrin-i Sani 1910

<sup>4</sup> (BOA) DH.İ-UM, 54.1/31 Ankara Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne 23 Kanun-ı evvel 1325 tarihli tahrirat.

<sup>5</sup> Tunaya, Siyasal Partiler I, s.81

<sup>6</sup> MMZC, devre 1, cilt 1, İctima senesi 1, 28. inikat (1 Şubat 1325) s.772

<sup>7</sup> TBMM, ZC., devre 1, cilt 1., ictima senesi 1, 15. ictima (13.5.1336) s.282

<sup>8</sup> Düstur, 3. terlip, cilt 1, 2. bs., Ankara, 1953, s.63

yerine Barutçu Hristo<sup>1</sup>, Yuvakimoğlu Heralambo'nun yerine Barutçuoğlu Dimitraki<sup>2</sup>, Nesim Habif'in yerine Nesim Levi<sup>3</sup>, Evliyazade Refik Bey'in yerine Şerif Efendizade Rıza Bey<sup>4</sup>... örnekler çoğaltılabilir.

### **Cemiyet-i Umumiye-i Belediye**

1877 Vilayat Kanunu ile öngörülen diğer bir belediye organı da cemiyet-i belediyedir. Daha önceki düzenlemelerde yer almayan bu organ, belediye meclisi ile o yerin (vilayet merkezi ise vilayet, liva ise liva) idare meclisinin birleşmesinden meydana gelir<sup>5</sup>. Yılda iki kez (Nisan ve Kasım ayları) toplanan bu organın temel işlevi, belediyece hazırlanan bütçeyi incelemek ve harcamaları denetlemektir. Böylece merkezi yönetim, belediye üzerinde malî açıdan belirleyici olabilmekteydi<sup>6</sup>. Ancak cemiyet-i belediyenin işlevi yalnızca bununla sınırlı kalmamıştır; belediyenin genel durumunu incelemek, gerekli gördüğü ıslahat önerilerini ve nizamnamelerde yapılmasını düşündüğü değişiklikler hakkında görüşlerini vilayet umumi meclisinde görüşülmek üzere valiye iletmek ile yükümlüydü.

Fakat pratikte cemiyet-i belediyenin pek fazla işlevsel olmadığı anlaşıyor. Dahiliye Vekaleti bu nedenle, sık sık uyarı yazıları kaleme almak zorunda kalıyor ve belediye bütçelerinin muhakkak surette cemiyet-i belediyece incelenmesi ve daha sonra da Dahiliye Nezareti'ne gönderilmesi gerektiğini vurguluyordu<sup>7</sup>. Tüm bunlara rağmen, yapılan incelemeler ve gönderilen müfettişler, uygulamanın eskisi gibi devam ettiğini göstermekteydi<sup>8</sup>.

### **3) Belediye Görev ve Hizmetleri**

Belediyelerin Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkış süreci, işlevlerinin belirlenmesi açısından da büyük önem göstermektedir. Batı'da bir sivil toplum örgütlenmesi olarak ortaya çıkan belediyeler, beledî hizmetlerin yanında, şehir ve şehirliler ile ilgili yönetsel, yargısal ve yasama işlevlerinden bir kısmını da üstlenmişti. Osmanlı mo-

<sup>1</sup> Ahenk, 25 Temmuz 1909

<sup>2</sup> Ahenk, 17 Nisan 1907

<sup>3</sup> Ahenk, 31 Mayıs 1907

<sup>4</sup> Anadolu, 27 Mart 1912

<sup>5</sup> Belediye Kanunu'nun 7. faslını oluşturan 50-55. maddeleri Cemiyet-i Belediye ile ilgilidir.

<sup>6</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.173

<sup>7</sup> (BOA) DH. HŞ., 1.1/13.2 Dahiliye Nezareti'nden Umum Vilayata tahrirat

<sup>8</sup> (BOA) DH. HŞ., 14/13 Dahiliye Nezareti'nden Umum Vilayata tahrirat, İttihat 23 Nisan 1911

dernleşmesinin bir parçası olarak, yukarıdan aşağıya örgütlenen ve mülki yönetimin bir yan organı şeklinde ortaya çıkan Osmanlı belediyesi ise sadece kentlerin ve köylerin bayındırlığı ve sağlıklı yaşamını sağlayan bir kurum olarak algılanmış, demokratik yaşamı ve siyasal katılmayı dışlayan bir çizgi izlemiştir<sup>1</sup>.

Bu çerçevede içinde, vilayetlerde belediye örgütlenmeleri konusundaki ilk düzenlemelerde görevlerin sınırı, "tanzifat ve tanzimata münhasır işler"<sup>2</sup> biçiminde çizilmiştir. Talimatname'ye göre belediye görevleri şu şekilde çeşitleniyordu:<sup>3</sup>

- 1) Cadde ve sokak açmak, meydan yapmak, kaldırım, su yolu, lağımlar inşa ve tamir etmek.
- 2) Beldenin temizlik işlerini uygun göreceği şekilde yürütmek
- 3) İhtikarı önlemek ve narh koymak, aceze ve fukaranın gereksinimlerinin karşılanmasında yardımcı olmak
- 4) Sokakları aydınlatmak
- 5) Pazar yerleri oluşturmak
- 6) Çalışacak güçte olan fakirlere iş bulmak, diğerlerinin iâşesini temin etmek
- 7) Dükkanların ve kamuya açık yerlerin temizliğini kontrol etmek
- 8) Pazar ve dükkalarda kullanılan tartı ve ölçüleri kontrol etmek
- 9) Yangınları önleyici tedbirler almak
- 10) Kontratoları onaylamak

Nizamnamenin on altıncı maddesi bu görevlere ek olarak, "tanzimat ve tanzifata müteallik şeyler zuhur ettikçe" Vilayet Idare Meclisi onayı ile talimata eklenebileceğini öngörerek belediyeye - bu sınırlar içinde - bir hareket serbestisi kazandırmaktaydı. Anlaşıldığı kadarıyla "görevler" olarak ilk anda akla gelenler sayılmış, gerisi mahalli birimlere bırakılmıştı.

Ancak, belirli bir deneyim sonrasında belirginleşmeye başlayan ihtiyaçlar ve hizmet istekleri 1877 Belediye Kanunun görüşmelerinde kendisini göstermiş, sonuçta Vilayat Belediye Kanunu'nda belediyelere yüklenen hizmet ve görevler oldukça çeşitlenerek ortaya çıkmıştır. Buna göre belediyeler şu görevleri yerine getirmekle yükümlüydüler;

<sup>1</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.11-12

<sup>2</sup> *Vilayet Dahilinde olan şehir...*, 7. fasıl. Aynı fasılda belediyenin görev alanı dışında kalan hususlar da şu şekilde sıralanıyordu. Meclis "vergi ve bedalat-ı askeriyye ve öşriyye ve rüsumat-ı vesaire gibi hazine-i devlete ve hükümet-i mahalliyyeye ait olan ve tehammüt ve cinayet gibi hükümleri umur-ı zaptiyyeye mahsus" ilerle ilgilenmeyecek "mecalis ve melakimde fasl ve riyeti lazım gelen davalara müdahale" etmeyecekti.

<sup>3</sup> Tümtekin, *Türkiye'de Belediyeler*, s.30

- 1) Yapı işlerini denetim altına almak. Tehlike oluşturan binaları yıkmak, devlet binalarının inşaa ve tamiri keşfini yapmak.
- 2) Yol, kaldırım ve lağım inşaa etmek.
- 3) Masrafı ait olduğu taraftan ödenmek koşuluyla umumî ve hususî su yollarının inşaa ve tamiratına ve su işlerine nezaret etmek.
- 4) Kamu çıkarlarına uygun istimlakta bulunmak.
- 5) Belediyeğe ait emlak ve akarı idare etmek, mübadele eylemek veya satmak.
- 6) Şehir ve kasabaları süslemek ve aydınlatmak.
- 7) Temizlik işlerini yürütmek.
- 8) Emlak ve akarın kıymet ve gelirleriyle sahiplerinin isimlerini kayıt ve tahrir ve bunlara ait haritaları tanzim etmek.
- 9) Nüfus yazımlarını ve ölüm-doğum olaylarını kaydetmek.
- 10) Pazar yerleri tesis etmek.
- 11) Belediye sınırları içindeki ulaşım araçlarının ücret tarifelerini tanzim ve taşıtların kontrolünü yapmak.
- 12) Lokanta, tiyatro gibi kamuya açık yerlerin temizliğini ve esnafı teftiş ve kontrol etmek, sıhhate mugayyir maddelerin satışını engellemek.
- 13) Ölçüleri ayarlamak.
- 14) Ekmeğe narh koymak ihtikarı önlemek.
- 15) Mezbaha inşaa etmek.
- 16) Umumî helalar yapmak.
- 17) Dilsiz ve kör çocukların terbiyesi, muhtaç ve fakirlerin tedavisiyle uğraşmak.
- 18) Dilencilığe karşı önlem almak.
- 19) Hastahane, gurabahane, ıslahhane ve sanat okulları açmak.
- 20) İtfaiye oluşturmak.
- 21) Belediye gelirlerini tahsil etmek.

Görüldüğü gibi kanunun belediyelere yüklediği görevler oldukça geniş ve çeşitliydi. Bunlardan birkısmı sadece kağıt üzerinde kalacak - nüfus sayımı gibi -, bir kısmı da çeşitli nedenlerden dolayı uygulama alanı bulamayacaktır. Fakat tüm bunlara rağmen, Osmanlı Devleti'nde belediyelerden beklenen temel hizmet, temizlik ve kentsel düzeni sağlamak olmuştur. Gerek gazetelerde işlenen haber ve yorumlar ve gerekse devlet yapısı içindeki yazışmalar bu anlayışın - çeşitli yapısal değişim dereceleri dışında - Cumhuriyet dönemine kadar devam ettiğini göstermektedir. Belediyelerin de bu görev ve hizmet yükümlölüklerine sahip çıkabilmesi, mali yapı ve personel olanakları ile sınırlı kalmıştır.

### C) İZMİR: KENTSEL YERLEŞİMİNİ EVRİMİ (XVI.-XIX. Yüzyıllar)

İzmir'in XVII. yüzyıldan önceki kentsel dönüşümü hakkında tarihçilerin elinde pek fazla malzeme bulunmamaktadır. İzmir tarihinin temel kaynaklarını oluşturan konsolosluk yazışmaları, seyahatnameler, planlar hatta gravürler ancak XVII. yüzyıldan itibaren izlenebilmektedir. Bu dönemlere ait İzmir Kadı sicilleri ise ne yazık ki yanmıştır.

Oldukça sınırlı arşiv kaynaklarına dayanarak yapılan incelemelerde<sup>1</sup>, XVI. yüzyılın ilk yarısında İzmir, günümüz ölçülerinde büyücek bir kasabayı andırıyordu<sup>2</sup>. Faik Paşa, Mescid-i Selatinzade, Han Bey (Pazar), Liman-ı İzmir, Boynuz Seküsü ve Cemaati Gebran mahalleleri belirlenebilen İzmir'in, yaklaşık ikibin nüfusu barındırdığı tahmin edilmektedir<sup>3</sup>. Rum Ortodokslarının yerleşim mahalli olan Cemaat-ı Gebrandışındaki mahalleleri Türktü<sup>4</sup>. XIX. yüzyıl başlarında tarıma dayalı İzmir, genellikle ticaretle ilgili işlerle uğraşan Ermeni ve Yahudiler için çekici değildi<sup>5</sup>. Yüzyılın ikinci yarısında İzmir'in nüfusu, tam Akdeniz havzasındaki artışa paralel olarak, önemli bir artış göstermektedir. Nitekim bu dönemde eski mahallere Ali Çavuş, Yazıcı ve Şaphane gibi yeni mahallerin eklendiği görülmektedir<sup>6</sup>.

Doğu Akdeniz ticaretinde İzmir'in rolü XVII. yüzyılda büyük bir canlanma göstermektedir. İzmir'in sahip olduğu avantajlar, diğer limanlara göre ön plana çıkmasını sağlamıştır. Kentin ticari fonksiyonlarının gelişimi, kaçınılmaz olarak mekanın yeniden organizasyonunu ve hacimsel genişlemeyi beraberinde getirdi. Nitekim kentin önemini kavrayan Osmanlı yöneticileri bedesten ve gümrük binası inşa ettirdiler. Böylece mal giriş-çıkışı denetlenebileceği gibi, gümrük gelirlerinin de artırılacağı umuluyordu<sup>7</sup>. Aynı yıllarda Köprülü Hanı olarak anılan Büyük Han'ın yapımı tamamlanmış<sup>8</sup>, şehrin su ihtiyacını karşılamak için yeni çeşmeler ihdas edilmiştir<sup>9</sup>. Bu döneme ait gravürler İzmir'de kentsel yerleşim hakkında bir takım genel bilgiler verebilmektedir<sup>10</sup>. Buna göre, Kadifekale eteklerinde başlayan yerleşim sahil şeridini izleyerek Kuzeyde Punto olarak adlandırılan çıkıntıya kadar

<sup>1</sup> Daniel Goffman, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, çev. Aysen Anadol, Neyir Kalaycıoğlu, İstanbul, 1995, Zeki Arıkan, "XV. - XVI. Yüzyıllarda İzmir", *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, s.59-69

<sup>2</sup> Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, İzmir, 1974, s.29

<sup>3</sup> Arıkan, a.g.m", s.63, Baykara, a.g.e, s.29, Goffman, a.g.e., s.8

<sup>4</sup> Arıkan, "a.g.m.", s.64

<sup>5</sup> Goffman, "a.g.m.", s.63-64

<sup>6</sup> Arıkan, "a.g.m.", s.63-64

<sup>7</sup> Necmi Ülker, *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi, I, Ticaret Tarihi Araştırmaları*, İzmir, 1994, s.12-13

<sup>8</sup> Münir Aktepe, *İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi*, *Tarih Dergisi*, sayı 25, s.146

<sup>9</sup> Münir Aktepe, "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", *Tarih Dergisi*, Sayı 30, s.135-200

<sup>10</sup> Rauf Beyru, "Geçmişten Günümüze İzmir'de Planlama ve İmar Uygulamaları", *Ege Mimarlık*, Eylül 1991/3, s.42

uzanıyor, güneyde ise bugünkü varyant başlangıcını oluşturan, Yahudi mezarlığına ulaşıyordu. İç liman varlığını korumakla beraber küçülmüş ve sığlaşmıştı. Seyyahların anlattıklarından aktarıldığına göre; Liman'ın doğusunda Kadifekale sırtlarında Türkler yerleşmiştir. Musevi Mahallesi, bugünkü Havra sokağı çevresinde ve Türk mahalleleri arasındadır. Limandan kıyı boyunca kuzeye doğru uzanan kısımda konsolosluklar, Levanten tacirlerin ev, depo ve işyerleri sıralanmaktadır ve Frenk Sokağı olarak anılmaktadır. Frenk Sokağının hemen gerisinde Rum mahalleleri, bunlarla Türk mahalleleri arasında da Ermeni mahalleleri sıralanmaktadır<sup>1</sup>.

Kentsel alanın bu şekilde etnik bir yapılanmaya uğramasının dışında bir de işlevsel yapılanmasına bakalım: XVII. yüzyılda, iş muntıkası iç liman etrafında nüvelenmiştir. Bu nüvenin hemen arkasında, Tilkilik'in Namazgah ile birleştiği yerlerde, denize karşı İzmir'in ileri gelenlerinin konakları yer almıştır. Bunun arkasında, kaleye doğru orta tabaka zanaatkar bulunmakta, bunların yarım ay şeklindeki çevresi de yerleşim alanları ile sınırlanmaktadır. Kıray, mezarlık alanları sınır olarak kabul edildiğinde bu bölgenin 150 hektar olabileceğini belirtmektedir<sup>2</sup>.

Kentin bu şekildeki organizasyonu, ticaretin hızlanmasına paralel olarak baş gösteren yani iş alanları ihtiyacını engelleyen bir yapı arz etmekteydi. Bu ihtiyaç, yangın ve depremler sonrası açılan alanlarda iş merkezlerinin daha sıklaştırılması ve zaten dolmaya yüz tutmuş iç limanın kentsel araziye kazandırılmasıyla çözümlenmeye çalışılmıştır.

İzmir'in XVIII. yüzyıldaki durumu hakkındaki bilgilerimiz, gerek seyyah anlatılarının çeşitliliği<sup>3</sup> ve gerekse kentin taslak biçiminde de olsa<sup>4</sup> varolan planı nedeniyle oldukça zenginleşmektedir.

Serap Yılmaz tarafından tanıtılan ve 1780'lerdeki İzmir'i gösterdiği tahmin edilen J.D. Barbie du Bocage'in planında kabaca bugünkü Güzelyalı, Eşrefpaşa Yenişehir ve Alsancak semtleri arasında kalan alan ele alınmıştır<sup>5</sup>. Planda dikkati çeken özellik, yerleşim alanları geriye doğru genişlerken, iş alanlarının sıklaşma eğilimi göstermesidir. İç limanın doldurulması ile elde edilen alan da, Ali Paşa Meydanı olarak anılan yer dışında, hemen hemen dolmuştur. İş alanlarının sıkışıklığı seyyahların notların da oldukça geniş yer tutmaktadır. Sokakların en geniş yeri 3-4 metreyi geçmediği gibi yüklü bir deve ancak geçebilmektedir. Bu sokaklar dar olduğu kadar karmaşıktır da<sup>6</sup>. Tüm bunlar kentte planlı bir gelişmeden

<sup>1</sup> Beyru, "a.g.m.", s.43

<sup>2</sup> Miabeccel Belile Kıray, Örgütlemeye Kent, İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni, Ankara, 1972, s.27

<sup>3</sup> XVIII. Yüzyıl İzmir'i hakkında seyyah gözlemleri için bkz. Rauf Beyru, 18 ve 19. Yüzyıllarda İzmir, İzmir, 1973, İlhan Pınar, Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII. Yüzyıl, İzmir, 1996

<sup>4</sup> Serap Yılmaz, "J.D. Barbie Du Bocage'nin İzmir - şehir ve çevresi - Planı Üzerinde Bir Çalışma (1780 yılına doğru ?)" V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Ankara, 1990, s.765-785

<sup>5</sup> Yılmaz, "a.g.m.", s.777

<sup>6</sup> Rauf Beyru, "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni", Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, İzmir, 1994, s.9-10

söz edilemeyeceğini ve herkesin binasını arsa sahibi ile olan anlaşmasına göre istediği biçimde inşa ettiğini göstermektedir<sup>1</sup>.

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlerle artan ticari hacmine koşut olarak İzmir büyük bir gelişme ve dönüşüm içine girmiştir. Tekeli'nin "çevreselleşme" olarak<sup>2</sup> tanımladığı bu gelişme ve dönüşüm yüzyılın ilk yarısında belli bir hızla seyrederken 1850'lerden itibaren hızlanmış ve 1914'e kadar devam etmiştir. Aydın demiryolu ile Kasaba demiryolu, İzmir'in ard bölgesiyle ilişkisini kolaylaştırdı. Rıhtımın inşası, İzmir limanını ticari gemiler için daha kullanışlı bir hale getirdi<sup>3</sup>. 1870'lerden itibaren kent içi ulaşımı kolaylaştıran tramvaylar çalışmaya başladı. Çoğu yabancı yatırıma dayanan ve ihracata yönelik tarımsal ürünlerin işlenmesi çerçevesinde sanayileşme girişimleri gündeme geldi<sup>4</sup>. XX. yüzyılın başlarında artık, Osmanlı mahsulleri bütün liman şehirlerinden İzmir'e akmakta, bunların bir kısmı iç ticarete konu olurken çok büyük bir kısmı da yabancı ülkelere ihraç edilmektedir. Başka bir ifade ile İzmir, bu şehre gelen Osmanlı emtiasını dışarıya; yabancı malları ise Osmanlı şehirlerine sevk eden emme-basma bir tulumba vazifesini görmektedir<sup>5</sup>.

Şehrin fiziki yapısında değişimler sağlayan bu süreçler bir yandan nüfus artışını gündeme getirirken, diğer yandan yerleşim düzenini farklılaştırmıştır. Yüzyılın başında, bugünkü Kemeraltı bölgesinin bir kısmını dolduran geleneksel çarşısı ile bunun doğuya doğru bir uzantısı niteliğindeki batı karakterli Frenk sokağından oluşan bir merkez alanını çevreleyen çeşitli toplumlara ait konut alanlarından meydana gelen İzmir<sup>6</sup>, yüzyılın sonunda şehre eklenen yeni konut alanlarıyla oldukça büyümüştür.

Tüm bu gelişmeler kaçınılmaz olarak beledi hizmetlere olan ihtiyaç ve talebin artmasına yol açmıştır. Şehir içi ulaşımın düzenlenmesi, şehrin su ve aydınlatma ihtiyaçlarının karşılanması gibi konularda taleplerin artışı, Osmanlı Devleti'nin şehirlerde belediye örgütlenmeleri oluşturma yönündeki genel politikası ile birleşince İzmir Belediyesi'nin kurulması gündeme gelmiştir.

<sup>1</sup> Beyru "Geçmişten Günümüze...", s.43

<sup>2</sup> İlhan Tekeli, "Ege Bölgesi'nde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü" *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, s.128-129

<sup>3</sup> M. Kütükoğlu, "İzmir Rıhtımı İnşaat ve İmtiyazı", *Tarih Dergisi*, Sayı XXXII, (Mart 1979), s.503

<sup>4</sup> Abdullah Martal, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret", DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1992, s.190

<sup>5</sup> Mübahat Kütükoğlu, "İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti", *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, (haz. Tuncer Baykara), İzmir, 1994, s.37. Burada dikkati çeken İzmir'in XVII. ve XVIII. yüzyıldaki ihracata yönelik karakterinin, aynı zamanda Avrupa'dan gelen malların boşaltıldığı bir Liman haline gelmiştir. N.Tunçdilek, *Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi*, İstanbul, 1986, s.140

<sup>6</sup> Rauf Beyru, "İzmir'de Belediyeden önce Belediyecilik 19. Yüzyıl", *Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi*, Ankara, 1982, s.134

## D) İZMİR BELEDİYESİNİN KURULUŞU VE İLK DÖNEMLERİ

### a) Kuruluş ve İlk Çatışmalar

İzmir Belediyesinin kuruluşu ve ilk yıllarındaki çalışmalarına ait bilgilerimiz, ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Aydın Vilayeti'ne ait ilk salnamenin yayınlandığı tarih olan 1879 yılına kadar, belediye meclisini oluşturan üyeler hakkında sağlıklı veriler bulunmadığı gibi, teşkilat kadrolarının içeriği hakkında da bilgimiz yoktur. İzmir belediyesinin çalışmaları konusunda bilgiler ise, Türkçe yerel basının düzenli olarak görülmeye başlandığı 1886 tarihinden itibaren izlenebilmektedir<sup>1</sup>.

Bilgiyetersizliği kaçınılmaz olarak belediye kurumunun oluşumu üzerine ileri sürülen genellemelerin tutarlılığını zedelemekte, verilen eksik ve yanlış bilgiler günümüze kadar tekrarlarına gelmektedir. Nitekim, Batı Anadolu'nun İngiliz sermayesi ile bütünleşme sürecinin ilk basamaklarını inceleyen Orhan Kurmuş, İngiliz tüccarlarının kentsel yönetimin kendi katılımlarını da içine alacak bir biçimde düzenlenmesi yönündeki istek ve baskıları, 1864 yılında "belediyenin yeniden düzenlenmesi" şeklinde yorumlamaktadır<sup>2</sup>. Kimileri de, 1871 Vilayet Nizamnamesi'nde yer alan belediyelerle ilgili hükümlere bakarak İzmir'de belediyenin bu tarihte kurulduğuna hükmetmektedir<sup>3</sup>.

Gerçekten de XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kentin uluslararası ticarete artan önemine paralel olarak, kentin özellikle ticaretle içli dışlı olmaya başlayan kesimlerinde yeniden düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı kendisini hissettirmeye başlamıştı. 1886'da sahile bir rıhtım inşası, Karataş taraflarındaki mezbaha ve hanelerin imarı, Karantina'nın uygun bir yere taşınması, kentin tam ortasında yer alan Ok Kalesi (Atik Kale)'nin yıkılması, güzel ve muntazam bir çarşının yapılması ve eski hükümet konağı ile karakolların yenilenmesi gibi, yaklaşık bir yıldır düşünülen projelerin hayata geçirilmesi vilayet yönetimi tarafından kararlaştırılmıştı<sup>4</sup>. 1868'de Vilayet Umumi Meclisi, Ok Kalesi'nin yıkılması isteğini tekrarladığı gibi, Halkapınar mevkiinde bulunan 150-200 dönüm tutarındaki Halkapınar bataklığının kurutulması ve iskâna açılmasını isteklerine ekledi<sup>5</sup>.

Diğer yandan, kentte kamu hizmeti veren özel sermayeli şirketler de belirlemeye başlamıştı. İmtiyazı 1856 Eylül'ünde verilen<sup>6</sup> İzmir-Aydın demiryolunun

<sup>1</sup> İzmir'de Türkçe ilk gazete, Vilayet'in resmi yayın organı olarak Aydın başlığı ile 1869'da yayınlanmaya başlamıştır. Ardından özel şahıslar tarafından İzmir, Devir ve İntibah gazeteleri yayına girmiştir. Ancak elimizde bu gazetelere ait düzenli koleksiyonlar bulunmamaktadır. Düzenli olarak izleyebildiğimiz ilk gazete 1886 yılında yayın hayatına atılan Hizmet gazetesidir. Geniş bilgi için bkz. Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. cilt, İstanbul, s.103-111

<sup>2</sup> Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Ankara, 3. bs., 1982, s.71

<sup>3</sup> Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri 1848 - 1949*, İzmir, 1949, s.23, Suad Yurdkoru (haz.), *İzmir Şehri Rehberi*, İzmir, 1941, s.183, Kıray, *Örgütlemeyen Kent...*, s.43

<sup>4</sup> *Ruzname-i Ceride-i Havadis* (453), 14 Şevval 1282 (2 Mart 1866)

<sup>5</sup> (BOA) *İrade-Şura-yı Devlet*, no.614

<sup>6</sup> Kurmuş, *Emperyalizmin...*, s.38, İmtiyaz metni için bkz. , *İmtiyazat ve Mukavelat 1*, İstanbul, 1302, s.82-102

ilk 133 kilometrelik kısmı 7 Haziran 1866'da ulaşımına açıldı<sup>1</sup>. Böylece Batı Anadolu'nun zenginliklerini Avrupa ülkelerine taşıyacak köprünün ilk ayağı kurulmuş oldu. Bu aynı zamanda, demiryolu hattının başlangıç noktası olan Punta (Alsancak) istasyonu ile liman çevresindeki trafiğin yoğunlaşması anlamına geliyordu. Bir başka özel girişim olan, İzmir şehrinin havagazı fenerleri ile aydınlatılması imtiyazı ise, İngiliz gazeteci, A. Edwards tarafından 1859'da alındı<sup>2</sup>. Aydınlatma hizmeti dar bir alanda da olsa 1862'de başladı<sup>3</sup>.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, şehrin ileri gelenleri, yabancı tüccarlar, hatta kamu hizmeti amaçlı kuruluşlar için imtiyaz talebinde bulunan sermayedarlar İzmir'de bir belediye örgütü kurulması yönündeki isteklerini Babiâli'ye iletiyorlardı<sup>4</sup>. Babiâli 1867'de, kentin büyüklüğü, sokak ve pazar yerlerinin bakımsızlığını gözönünde tutarak, bunların "islah ve tesviyesi" için belediye teşkilatının kurulmasını uygun gördü<sup>5</sup>. Bu gelişmeden yaklaşık bir yıl sonra, Eylül 1868'de İzmir'de belediye kuruldu<sup>6</sup>. Konu ile ilgili 18 Eylül 1868 tarihli gazete haberinde "İzmir ahalisi canibinden teşkili istida kılınan daire-i belediyenin... bu kere merkezce bi't-tahsis lazım gelen memurinin intihab ve tayin kılındığı ve nizamname-i münderacası neşr kılınarak ahaliye beyan ve tefhim olunduğu" belirtilmektedir<sup>7</sup>.

İzmir belediyesinin kuruluş aşamasında, belediye meclisinin kimlerden oluşacağını bir sorun olarak ortaya çıktığı anlaşıyor. Babiâli bu noktada, İzmir'de yabancı uyruklu emlak ve servet sahibi çok kimsenin bulunduğu, bunlardan bazılarının aza olması gerektiği düşüncesinden hareketle, bu konuda ilgili nizamnamede açıklık bulunmadığını, İzmir'de İstanbul Altıncı Daire-i Belediye nizamnamesinin uygulanabileceğini, ayrıca ekler ve düzeltmelerle yeni bir nizamnamenin kaleme alınabileceğini, her millettten mal ve mülk sahibi sekiz azanın görevlendirilmesini istemiştir. Böyle bir uygulamayla, yabancı müdahalesinin de engellenebileceğini eklemekten geri kalmamıştır<sup>8</sup>. Seçim anlayışı da bu uygulamayı olanaklı kılıyordu. Raif Nezih'in aktardığı bir haber bunu ortaya koymaktadır. Bu habere

<sup>1</sup> Kurmuş, Emperyalizmin..., s.47

<sup>2</sup> (BOA) İrade-Dahiliye, no.28533, İmtiyazat ve Mukavelat 1, s.148-151.

<sup>3</sup> (BOA) İrade-Şura-yı Devlet, no.4355, Havagazı kumpanyasının kuruluş dönemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sadık Kurt, "İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)", İzmir, 1996 (yayımlanmamış doktora tezi), s.109

<sup>4</sup> Örneğin, havagazı imtiyazını alan İngiliz gazeteci A.Edwards, havagazından önce, kentte bir belediye kurulması ile ilgileniyordu. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.113

<sup>5</sup> (BOA) Ayniyat 817, s.28-29, Musa Çadırcı, "Tanzimat Dönemi'nde İzmir", "Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi", c.1, sayı 3, İzmir 1993, s.78

<sup>6</sup> İzmir'de belediyenin kurulduğu, teşekkür için İstanbul'a gönderilen yazının alındığına dair 23 Eylül 1868 tarihli belge, (BOA) Ayniyat 817, s.45, Çadırcı, "Tanzimat Döneminde...", s.78

<sup>7</sup> Ruzname-i Ceride-i Havadis (989), 28 Cemaziyelevvel 1285 (18 Eylül 1868)

<sup>8</sup> (BOA) Ayniyat 817, s.45, Çadırcı, "Tanzimat Döneminde...", s.78

göre, belediye azalarını seçecek olanlar, hükümetçe nüfus oranında tayin olunuyordu. 1292 Mayıs'ında bu şekilde 343 kişi valilik tarafından belirlenmişti. Ancak bunlardan sadece 73'ü seçime iştirak etmişti<sup>1</sup>. Uygulamanın 1877 Vilayat Belediye Kanunu'nun hayata geçirilmesine kadar, Babıâli'nin istediği doğrultuda gerçekleştirildiği anlaşıyor. Nitekim Meclis-i Mebusan'da, İzmir Belediyesi'ndeki karışıklıklar gündeme geldiğinde, belediye meclisinin, dört ecnebi, iki müslüman, bir hristiyan ve bir yahudi olmak üzere toplam sekiz kişiden oluştuğu belirtilmekte, ecnebilerin reisle bir olup yaptıkları suistimallerden dolayı, ahaliden dört azanın meclis toplantılarına devam etmeyeceklerine dair mazbataya yer verilmektedir<sup>2</sup>. Ne yazık ki bu sırada belediye reisinin kim olduğu konusunda kesin bir bilgiye rastlayamadık. Hüseyin Rifat 1914 öncesi belediye reislerini sayarken, ilk resim olarak Süleyman Bey adında birine yer vermektedir ki, çatışmalar sırasında belediye reisi olan kişi bu olmalıdır<sup>3</sup>. İzmir Belediyesi'nce, yukarıda zikrettiğimiz gelişmeler sonucunda Muhacirin Komisyonu Reisi Helvacızade Emin Bey, eski reisin istifası üzerine belediye reisiğine getirilmiştir<sup>4</sup>.

1877 Meclis-i Mebusan'ındaki tartışmalara bakılırsa, İzmir Belediyesi yolsuzluklar içinde çalkalanan<sup>5</sup>, pek çok fenalığı görülen, yüksek yerlerdeki ilişkileri nedeniyle valinin bile söz geçiremediği bir belediye reisine sahip<sup>6</sup>, halkın sürekli yakındığı bir kurumdur. Ne yazık ki bu iddiaların içeriğini destekleyebilecek bilgilerden yoksunuz. Ancak buradan çıkarılabilecek sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz;

<sup>1</sup> Raif Nezih, *İzmir Tarihi*, forma 15, s.5

<sup>2</sup> Hakkı Tarık Us (haz.) *MMZC*, cilt 1, 12 Ocak 1293 tarihli 12. inikat, s.169-170 Suret-i mazbata: Belediye nizami cedîdinin mevkî'ı icraya vaz'ına değin İzmir ümür-i belediyyesinin suret-i hasene vü matlûbede cereyanı zımnında hey'etin tâdil ve ıslahına lüzum görünerek o halde âcizlerinin dahi meclis-i mezbûrda âzâ sıfatıyla bulunmaları bittensib tâyin buyurulduğumuzda dair Fi. 29 ağustos sene 93 tarihli şeref - sâdır olan tezkire-i vilâyetpenâhîlerinin mantuk-ı celfîne imtisalen tarih-i mezbûrdan bilitibar devama mübaşeret olunarak ber-muceb-i nizam rû'yet ü temşiyet-i masaliha gayret veikdam oluna gelmekte idiye de yine hey'etimiz tarafından bâzı ümürün hilâf-i nizam icrası cihetine gidilmesinden dolayı miyanemizde vukua gelen muhalefet üzerine bervech-i mâruz hilâf-i nizam mevaddın taraflarımızdan kabul olunmayıp ve olunmayacağına dair geçen gün huzur-i vilâyetpenâhîlerinde dahi şifahen arz olunmuş idi. Ne çare ki kârgır-i te'sir olmayıp elhâletü hazini hilâf-i nizam tarafında hareket ettiler. Hareketlerinde musırr olduklarından tabîî hüsn-i idareye muvaffak olunamayacağı ve bilâhîre böyle kanunun sû'-i istimal edilmesiyle hükmü sektedar olarak namusumuzun da pâyimal ve ihlâl olmasına bâis ve bâdi olacağı anlaşılmış olduğundan meclis-i mezbure şimdilik devam olunamayıp ıslah olununcaya değin tevakkufumuz icab-i hal ü maslahattan bulunmakla bâdei-ıslah şeref-vuku' bulacak irade-i vilâyet penâhîleri üzerine yine irade buyurulur ise devama mübaşeret olunacağı beynimizde bittzezkkûr karar verilmiş olmağın, olbabda.

Fi. 9 teşrini sâni sene 93. Hacı Eşref Süleyman Fehim Barzankzade (2) Kılımcı Hayim efendizade Serkis efendi, Nesim efendi.

<sup>3</sup> Hüseyin Rifat, *Aydın Vilayeti 1330 sene-i maliyesi Ticaret Rehberi (Bünye-i İctimaiye-i Vilayeti Teşrih)*, İzmir, 1914, s.63

<sup>4</sup> İzmir, 24 Ocak 1293, *MMZC*, cilt 1, s. 171'de "İzmir Belediye reisinin vuku bulan istifasına mebni yerine Muhacirin komisyonu reisi rifatlı Emin beyefendinin nasb ve tayini istihbar kılınmış olmasıyle, sıhhati halinde, şiraze-i intizarından çıkmış olan belediyemizin muhtaç olduğu ıslahatın, hayyiz-i husule geleceğini kaviyyen memul ederiz."

<sup>5</sup> *MMZC*, cilt 1, 2 Ocak 1293 tarilli 10. inikat, s.146-147

<sup>6</sup> *MMZC*, cilt 1, 12 Ocak 1293 tarihli 12. inikat, s.169-170

İzmir Belediyesi meclisi, ilk döneminde bir reis ve sekiz üyeden oluşmaktadır. Bunlardan yarısı ecnebi, diğer yarısı Osmanlı uyrukludur. Osmanlı uyruğunda olanların belirlenmesinde "millet" yapısına dikkat edilmiştir. Çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri de, İzmir eşrafının temsilcileri ile yabancı tüccarlar arasında, kentsel düzlemde bir çatışma yaşandığıdır.

İzmir örneğinin yarattığı sorunları da gözönüne alan Meclis-i Mebusan, yeni Vilayat Belediye Kanunu'nda, belediye meclislerine üye olacak olan kişilerde, Osmanlı tebasından bulunmak şartının aranması hükmünü getirerek bu tür sorunların tekrarlanmasını engellemeye çalışmıştır.

Tüm bu gelişmelerden de anlaşılacağı gibi, İzmir Belediyesi'nin 1880'li yıllara kadar bir varlık gösterebildiğini söylemek mümkün değildir. Belediye, havagazi kumpanyasının sokak ve evleri aydınlatması karşılığı tahsil edilmesi gereken paraların ödenmesinde aracılık etmekten öteye gidememiş<sup>1</sup>, kuruluşu üzerinden on yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen tek adım bile atılamamıştır<sup>2</sup>. Belediyenin kurulmasında en etkili güdülerden birisi olduğunu vurguladığımız, şehrin yol ve kanalizasyon şebekesinin iyileştirilmesi yönünde bir gelişme sağlandığını söylemek bile zordur. Yolların darlığı ve döşemelerin bozukluğunun nasıl mizah konusu olduğunu, 1875'te İzmir'de yayımlanan mizah dergisi **Kara Sinan**'ın karikatürlerinden izlemek mümkündür<sup>3</sup>. 1877'de "İzmir'de belediye var mı yok mu?" diye soran **İzmir** gazetesi, şehrin en geniş caddelerinden biri olan Frenk mahallesinde, kanalizasyon patlaması sonrasında ulaşım için bir kayığa ihtiyaç duyulduğu, biraz da esprili bir dille aktarılmaktadır<sup>4</sup>.

### b) İzmir Belediyesi'nin İkiye Ayrılması ve Beledî Sorunlar

Vilayat Belediye Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, İzmir Belediye Meclisi yenilendi. Yeni kanuna göre, belediye meclisi ancak Osmanlı tebasından olan kimselerden oluşabilirdi. Böylece meclisteki yabancı üyeler ile yerli üyeler arasındaki çatışma sorunu kendiliğinden çözümlendi. Fakat çatışma kentsel düzlemde devam etmiştir. Nitekim yeni meclisle birlikte belediye riyasetine getirilmiş olan, İzmir'in önde gelen tüccarlarından Yahya Hayati Paşa, İngiliz konsoloshanesinde çıkan bir yangın sırasında, konsoloshanede görevli tulumbacıbaşıyı tartaklayınca, konsolos ile belediye arasında büyük bir kriz yaşanmaya başlandı. Sonuçta İngiltere büyükelçisinin Babıâli nezdindeki baskıları sonucu nedeniyle, Yahya Hayati Paşa belediye riyasetinden azledildi<sup>5</sup>. Yerine daha önceki belediye reisi Helvacızade Emin Bey getirildi. 1879 yılına ait Aydın Vilayeti salnamesinde

<sup>1</sup> Ruzname-i Ceride-i Havadis (1075), 10 Şevval 1285 (24 Ocak 1869)

<sup>2</sup> MMZC, cilt 1, 12 Ocak 1293 tarihli 12. inikat, s.169-170

<sup>3</sup> Turgut Çeviker (der.), *Tanzimat İmzasız Karikatürler*, İstanbul, 1986, s.45

<sup>4</sup> *İzmir* (58), 21 Haziran 1877

<sup>5</sup> (BOA), Y. EE - HUS 162/10

sekiz üyeli belediye dairesinin Emin Bey'in riyaseti altında bulunduğu gösterilmektedir<sup>1</sup>.

Aynı salnamede, İzmir şehri dahilinde 23 cami, 41 mescit, 19 medrese, 9 tekke, 4285 dükkân, 2227 depo, 515 eğlence yeri, 22 hamam, değirmen, 52 yağhane, sabunhane ve debbağhane, 28 fabrika ile 16992 hane bulunduğu belirtilmektedir. Nüfus ise, her hane yedi kişi hesaplanarak 11894 olarak verilmektedir<sup>2</sup>.

Gittikçe büyüyen yapısı ve artan nüfusu ile İzmir'de kentsel hizmetlere duyulan talebin artması kaçınılmazdı. Osmanlı - Rus Savaşı ardından başlayan göç dalgası da yeni sorunları beraberinde getirmişti<sup>3</sup>. Kadifekale'ye doğru genişleyen göçmen yerleşim bölgeleri, Değirmendağ'ının iskâna açılması kentsel hizmet bekleyen alanı büyümekteydi. Belediye'nin ise var olan yapısı ile bu talebi karşılaması mümkün değildi. Nitekim bu sıralarda, belediye kadrosu son derece yetersiz bir görünüm arz etmekteydi. Buna göre, bürokratik kadro, başkâtip, muhasebe kâtibi, kontorato kâtibi ve sandık emminden oluşuyordu. Denetim işlevi ile yükümlü ser-komiser ve çarşı ağasına karşılık, teknik kadroda bir mühendis ve bir doktor yer almaktaydı<sup>4</sup>. Vilayet yönetiminin bu yetersizlik sorununa bulduğu çözüm, kenti iki kesime ayırıp var olan belediye örgütünün aynısı olan bir belediye dairesi daha ihdas etmek olacaktır.

1877 Vilayat Belediye Kanunu, büyük şehirlerde belediye kurulması için 40000 nüfusun esas alınarak, bunun üzerindeki kentlerde birden fazla belediye dairesi kurulması öngörülmekteydi. Bu hukuksal zorunluluğun da dayatmasıyla 1879'da İzmir ikiye ayrılmış, her bölge için oluşturulan belediye dairelerine ayrı reis, ayrı meclis atanmıştır. Birinci daire riyasetinde Emin Bey görevine devam ederken, İkinci Daire reisliğine Ragıp Bey getirilmiştir<sup>5</sup>.

Adnan Bilget'in betimlemesine göre, iki belediye dairesinin faaliyet alanları

<sup>1</sup> Salname-i Vilayet-i Aydın, 1296 Hicri senesi defa 1, s.49

<sup>2</sup> Salname (1296), s.74

<sup>3</sup> (BOA) İrade-Şura-yı Devlet, no.2256

Ahenk gazetesinde Ali Nazmi'nin verdiği bilgilere göre, 1878'e kadar Paşa Mezarlığı, Mumcunun Kahvesi, Mevlevi Dergâhı, Selatinoğlu ve Karakapı mahalleleriyle sınırlı olan yukarı mahalleler, bu tarihten sonra, Selimiye, Mahmudiye, Birinci, İkinci Osmaniye, Birinci, İkinci, Üçüncü, Dördüncü, Beşinci Sultaniye, Birinci, İkinci, Süleymaniye, Kadriye, Orhaniye, Memduhiye, İmariye, Dolaplıkuyu, Ballıkuyu, Birinci İkinci Aziziye mahallelerinin eklenmesiyle oldukça genişlemişti. "Yukarı Mahalleler ve Susuzluk Derdi" **Ahenk**, 28 Mart 1912

<sup>4</sup> Salname (1296), s.74

<sup>5</sup> Salname (1297), s.56

Birinci Kordon, Saman İskelesi, Balık Pazarı Hamamı, Marpuçcular, Parmakkapı, Peştelacılarbaşı, Haliliye Caddesi, Basmahane İstasyonu ve Kemer Caddesi'ni takip eden hat ile sınırlanmıştı. Bu yaklaşık bugünkü Fevzipaşa Bulvarına denk düşmekte ve bu hattın batısı Birinci Dairenin, doğusu ise İkinci Dairenin yetki alanlarını oluşturmaktaydı<sup>1</sup>. Bu şekilde yapılan bölünme, öncelikle kentin etnik yapısını belirginleştiren bir özellik göstermekteydi. Kadifekale eteklerinden başlayan ve Eşrefpaşa, İkiçeşmelik, Mezarlıkbaşı ve Çorakkapıya yayılan kesim Türk ve kısmen Yahudi yerleşim alanlarını oluşturmaktaydı<sup>2</sup>. Ayrıca bu tarihlerde yavaş yavaş gelişmeye başlayan Karataş - Göztepe sahil şeriti ile, 93 Harbi sonrası göçmenlerin iskânına açılan Değirmentepe sırtları Birinci Dairenin sorumluluk bölgesi içindeydi. Buna birde Vilayet konağı çevresinden başlayan, Kemeraltı'ndan Basmahane'ye uzanan, ağırlıklı Türk tüccar ve esnafının bulunduğu iş alanını eklemek gerekir<sup>3</sup>. Özetle, Birinci Daire, kentin Türk ve Yahudi nüfusunun yoğunlaştığı bölgelere hizmet vermekle yükümlüydü.

İkinci Belediye Dairesi'nin faaliyet alanı ise, öncelikle Birinci Kordon'dan Punta'ya uzanan liman bölgesi, konsoloshaneler, eğlence yerleri ve büyük mağazalar ile dikkati çekmekteydi<sup>4</sup>. Kıyı hattının hemen arkasında, kentin kalbi olduğu vurgulanan Frenk Caddesi ve mahallesi yabancı ve levantenlerin yerleşim bölgesiydi. Merkezi iş mıntıkasının yayılması sonucu kentin daha kuzey kısımlarına itilmiş, bugünkü itfaiyeden başlayıp, hemen hemen tüm Alsancak'ı kapsayan Rum yerleşimi ile yine bugünkü Kültürpark - Fuar alanına denk düşen Ermeni yerleşim bölgesi İkinci Belediye Dairesi'nin görev kapsamı içinde yer alıyordu<sup>5</sup>. Böylece İkinci Daire'de, ağırlıklı olarak Rum Ermeni, Levanten ve yabancıların yaşadığı alanlar üzerinde faaliyet gösteriyordu.

Belediye Daireleri'nin faaliyet alanlarındaki etnik farklılaşma, kendini Belediye meclislerinin yapısında da göstermektedir. İzmir belediyesinin ikiye bölünmesinin hemen sonrasında yayımlanan salnameye göre, Birinci Belediye Dairesi Meclisi, reis dahil olmak üzere altı müslüman, dört gayr-ı müslim üyelerden oluşurken, İkinci Belediye Dairesi üç müslüman, altı gayr-ı müslim üyeden oluşmaktadır<sup>6</sup>. Daha sonraki yıllarda da, tablo l'den izlenebileceği gibi durum pek fazla değişmemiştir.

<sup>1</sup> Bilget, *Son Yüzyılda...*, s.23

<sup>2</sup> Türk yerleşim bölgesinin ayrıntılı bir tasviri için bkz. Çınar Atay, *İzmir'in İzmir'i*, İzmir 1995, s.60-79

<sup>3</sup> Kıray, *Örgütlemeyen...*, s.42

<sup>4</sup> Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlılar'ın ...*, s.17-19

<sup>5</sup> Levanten ve Rum yerleşim alanları hakkında bkz. Atay, *İzmir'in İzmir'i*, s.80-90

<sup>6</sup> *Salname* (1297), s.56-57

| Yıl  | I. Belediye Dairesi |               | II. Belediye Dairesi |               |
|------|---------------------|---------------|----------------------|---------------|
|      | müslüman            | gayr-ı müslim | müslüman             | gayr-ı müslim |
| 1880 | 6                   | 4             | 3                    | 6             |
| 1881 | 6                   | 4             | 3                    | 8             |
| 1882 | 6                   | 4             | 3                    | 7             |
| 1883 | 5                   | 5             | 2                    | 8             |
| 1884 | 6                   | 3             | 6                    | 3             |
| 1885 | 6                   | 4             | 6                    | 3             |
| 1887 | 6                   | 5             | 4                    | 6             |
| 1888 | 6                   | 5             | 4                    | 5             |
| 1889 | 7                   | 4             | 4                    | 4             |

**Tablo: I** 1880-1889 arası Birinci ve İkinci Belediye dairelerinin etnik yapısı.

(Kaynak: 1297 - 1306 arası Aydın Vilayeti salnameleri)

Bu sırada Aydın Valiliğine Midhat Paşa'nın atanması, kent için bir umut ışığının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Nitekim gerek siyasi, gerekse Tuna, Bağdat ve Suriye valilikleri<sup>1</sup> sırasındaki imar faaliyetleri ile yakından tanınan Midhat Paşa, İzmir'e geldiği andan itibaren kentin önemli sorunlarına çözüm üretme yönünde çaba sarfetmeye başlamıştır. Kentin XIX. yüzyılda artan ticari önemine paralel olarak inşa edilen Aydın ve Kasaba demiryolu istasyonları ile rıhtım bölgesi arasında yoğunlaşan trafiğin düzenli akışını sağlamak için, sağlıklı bir yol şebekesi oluşturmak Midhat Paşa'nın temel uğraşlarından biri oldu. İzmir şehrinin ulaşımını rahatlatmayı planlayan Midhat Paşa, Kasaba demiryolu istasyonundan (Basmahane), Kışla-i Hümayun'a (Sarı Kışla) kadar bir cadde açılmasını ve bu yolun Göztepe'ye, hatta Urla'ya kadar uzatılmasını düşünmüştü. Midhat Paşa, 23 Eylül 1880 tarihli layihasında bu düşüncesinin gerekçelerini şöyle açıklamaktadır<sup>2</sup>:

"İzmir şehrinin bulunduğu yer ve ticari bakımdan önemini açıklamaya bile gerek yoktur. Nüfusu, yerli ve yabancı olmak üzere 200.000'i bulmaktadır. Avrupa ile her yerden çok ilişkisi bulunan bu koca şehrin oldukça düzgün bulunması gerekir. Oysa şehrin sokak ve çarşıları oldukça dar ve pis olup 'koca bir memlekette araba işleyecek bir cadde bile' bulunmamaktadır. Bu bakımdan bir yerden diğer bir yere

<sup>1</sup> Yaşar Yücel, "Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Alt Yapı Yatırımları" **Uluslararası Midhat Paşa Semineri**, Ankara, 1986, s.175

<sup>2</sup> (BOA) İrade, Meclis-i Mahsus, no.3175, Zeki Arıkan "Midhat Paşa'nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880-Mayıs 1881", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri**, s.145-146

özellikle demiryolu (şömendifer) istasyonlarından iskelelere eşya taşıma işi deve ve diğer hayvanlar sırtında yapılmaktadır. Yerli halk eskiden beri süregelen bu yöntemi görmüş ve buna alışmış olduğundan yakın zamana kadar bunun sakıncaları da fark edilmemişti. Ancak İzmir rıhtımının inşasından sonra 'memleketin deniz ciheti bir başka hal ve intizam kesb ederek ticaret ve mamuriyet tamamiyle o cihete nakletmiştir. Rıhtımın yapılmasından sonra Frenk mahallesi denilen tarafla ona komşu olan mahalleler bir kat daha gelişmiş, güzelleşmiştir. Buna karşılık şehrin diğer tarafında, kışla ile hükümet konağının arka taraflarında bulunan İslam ve Yahudi mahalleleri yolsuz ve münasebetsiz tarafta kalarak diğer mahallelerin tersine günden güne çökmeye yüz tutmuşlardır. (Mesele beş altı sene evvel senevi on bin gurusu verilen bir mahallin kirası sene be sene yüzde en ve daha ziyade düşmekte olmağan bu hal ile bir müddet daha gidecek olur ise) şehrin yarısına yakın İslam ve Yahudi mahalleleriyle onlara komşu olan mahalleler bütün bütün kıymetten düşerek harap' olacaklardır. Bu gidişe bir son verilmesi zorunludur. Ancak 'şehrin bir tarafını muhafaza için diğer tarafın meni kabil' değildir. Şehrin kuzeyinde süratle devam eden gelişmesi rıhtımdan o tarafa açılacak yeni yollara bağlı bulunmaktadır. Böylece şehrin o kesimi düzenli şekle ve hale girmiş, iletişim ve ilişki (müdavelat ve münasebat) oldukça kolaylaşmıştır. Bu bakımdan 'diğer tarafın dahi muhafaza-ı mamuriyeti için bu yolda bir tedbire teşebbüsten başka çare olmadığı açıktır. Şehrin ortasına yakın bir yerde bulunan Kasaba demiryolu istasyonundan İzmir'in sonunda ve batısında bulunan Kışla-ı Hümayun'a kadar bin üç yüz elli metre mesafe üzerinde ve 'bir hatt-ı müstakimde' geniş bir cadde açılır ve bu yolun iki tarafından ayrılacak kollarla bir taraftan İslam ve Yahudi mahallelerinin içlerine doğru çeşitli geçitler açılacak, şehrin bu dolaları da gelişecektir."

Bu tasarı herkes tarafından beğenilip onaylanmasına karşın, hayata geçirilemedi<sup>1</sup>. Midhat Paşa düşüncelerini uygulama fırsatı bulamadan görevinden alındı. Midhat Paşa'nın onayladığı<sup>2</sup> İzmir Belediyesi'nin iki daireye bölünmesi ise, belediye hizmetlerinin kenttsel alandaki sunumunda, Birinci Daire'nin aleyhinde büyük bir orantısızlık meydana getirdi. Bu orantısızlığın temel nedeni, daha çok Müslüman ve Yahudi yerleşim bölgeleri üzerinde faaliyet gösteren Birinci Daire'nin gelir kaynaklarındaki düşüklükten kaynaklanıyordu. İleride de göstereceğimiz gibi, belediye gelirlerinin temel kalemlerini oluşturan vergiler, büyük ölçüde, İkinci daire'nin sınırları içinde kalan bölgeden tahsil edilmekteydi. Hemen belirtelim ki, İkinci Daire gelirleri de personel giderleri dışında, yol kanalizasyon yapım ve tamiri ile belli

<sup>1</sup> Arıkan, "Midhat Paşa'nın..." s.146

<sup>2</sup> Hilmi Yücebaş, Şair Eşref, Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları, İstanbul, 1978, s.327

sokakların temizliğini sağlamaktan öte bir hizmete olanak tanımıyordu. Her iki belediye dairesi de gelirlerin büyük kısmını bu alanlara hasretmişlerse de, şikayet konusu olmaktan kurtulamamışlardır.

En yoğun şikayet konusu, cadde ve sokakların ihtiyacı karşılayamayacak derecede dar olmasıydı. İzmir'in en geniş caddesi 18 metre olan Rıhtım Caddesi (I. Kordon) idi. II. Kordon 8 metre, Kemeraltı 8 metre, Frenk Caddesi 5-8 ve bir kısmı Midhat Paşa zamanında açılan Göztepe Caddesi 10-12 metreydi<sup>1</sup>. Bunlar dışında kalan sokakların genişliği 4 metreyi bile bulmamaktaydı<sup>2</sup>. Bir de yol kenarlarının esnaf tarafından işgal edilmesi, zaten yeterince dar olan yollarda gidiş gelişi tamamen engellemekteydi<sup>3</sup>. Şose yollar da yoğun şikayet konusuydu. Özellikle yaz aylarında işlek yollardan kalkan toz insanları rahatsız etmekteydi. Bu tür yolların başında gelen Hapishane önünden Göztepe'ye kadar uzanan cadde, Haziran'dan Eylül'e kadar belediye tarafından sulatılıyordu<sup>4</sup>.

Taşıma araçlarının düzensizliği, bir başka şikayet konusunu oluşturuyordu. Bunun ana nedeni, liman ile kente giriş noktaları arasındaki alanın merkezi iş muntikası olmasıydı<sup>5</sup>. Kasaba ve Aydın demiryolu istasyonlarından ya da Kemer Caddesi'nden giriş yapan taşıma araçları dar sokaklarda büyük karışıklığa yol açmaktaydı<sup>6</sup>. Belediye zaman zaman gidiş gelişi ayrı yollardan vererek trafiği düzenlemeye çalışmış ise de başarılı olamamıştı<sup>7</sup>.

En önemli sorunlardan biri de, merkezi iş muntikasının dışında kalan ve "yukarı makullat" olarak nitelendirilen Türk yerleşim bölgelerindeki yol ve kanalizasyon şebekesinin hemen hemen bulunmamasıydı. Hizmet, Kemeraltı'ndan başlayarak Arap Fırını, Damlacık, İkçeşmelik, Namazgah, Pazar Yeri yollarının "belediye himmetine mazhar olamadıkları"nı kaydediyor<sup>8</sup>. Aynı bölgede kanalizasyon şebekesindeki yetersizlikte sık sık işlenmiştir<sup>9</sup>: Tilkilik ve daha üst kısımlarında kanalizasyon bulunmuyordu. Pisliklerin sokağa akıtılması sık sık belediyenin uyarılmasına neden oluyordu. Tabii ki salgın hastalıklara da en çok buralarda tahribat yapıyordu<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> Salname (1307), s.548

<sup>2</sup> Ahenk, 29 Teşrin-i evvel 1896, 28 Kanun-ı evvel 1907

<sup>3</sup> Bazı örnekler için bkz. Hizmet, 17 Kanun-ı evvel 1886, 22 Eylül 1891, 10 Eylül 1892

<sup>4</sup> Hizmet, 18 Nisan 1892 ve 8 Haziran 1894

<sup>5</sup> Kıray, Örgütlemeyen Kent..., s.24-25

<sup>6</sup> Hizmet, 10 Ağustos 1892

<sup>7</sup> Hizmet, 10 Eylül 1892

<sup>8</sup> Hizmet, 6 Mart 1888, 10 Eylül 1892

<sup>9</sup> Hizmet, 1 Ağustos 1887, 27 Temmuz 1888

<sup>10</sup> Hizmet, 14 Kanun-ı evvel 1886

Bu durum iki dairenin birleşmesinden sonra da değişmedi. Belediyenin Ek III'de gösterilen 1314 yılına ait faaliyet tablosundan da izlenebileceği gibi hizmet verilen alan Tilkilik'ten yukarıya taşmamaktaydı<sup>1</sup>. Bu bölgeden sorumlu olan Birinci dairenin hizmetlerinin Hükümet Konağına civar ve Kemeraltı ile sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır<sup>2</sup>. İkinci Daire bölgesindeki kanalizasyon şebekesinin de yerinde olduğu söylenemez. Var olan da sık sık bozulmakta ve kent sağlığını tehdit eder hale gelmektedir<sup>3</sup>.

Belediye daireleri tüm bu eleştiri ve şikayetlere karşı çeşitli önlemler almaya gayret göstermişlerdir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, belediye dairelerinin imar çalışmaları olarak nitelendirilebilecek faaliyetleri zaten yol ve kanalizasyon yapımı ile sınırlı gibiydi. Hizmet gazetesi 1887'de birinci dairenin yıllık faaliyet raporunu gördüğünü belirtiyor ve belediyenin 33812 satranç kaldırımı ile 1967 zira kanalizasyon inşa ettiğini duyuruyordu<sup>4</sup>. İkinci dairede de farklı değildi; aynı yıl içinde o da Napoli taşından 6345, yerli taştan 33878 satranç kaldırımı, 3974 zira kanalizasyon yapmıştı<sup>5</sup>. Gerek salnamelerde "İmarat-ı belediye" başlığıyla ve gerekse gazete aracılığıyla yayımlanan çizelgelerde izlenebilecek bu durumun bir nedeni "ihtiyaç" ise, diğer nedeni de malî zorunluluktur. Çok dar bir bütçe ile çalışma yapmak zorunda olan belediye daireleri, öncelikli ve malî yükü en az faaliyetlere yönelmek zorundaydı. Yol ve kanalizasyon yapımı, büyük ölçüde kendini finanse etmekteydi. Bunun nedeni yol ve kanalizasyon döşenecek hat üzerindeki hane ve dükkân sahiplerinin belli oranlarda yapım masraflarına iştirak etmesiydi. 1888'de İkinci Belediye Dairesi tüm yıl boyunca yaptığı kaldırım ve kanalizasyon masrafinin yüzde kırk beşini yapımın gerçekleştiği mahalle sakinlerinden tahsil etmişti<sup>6</sup>. Bu oran yüzde altmışa kadar çıktığı gibi, büyük ölçüde peşin, yani inşaattan önce alınmaktaydı. Örneğin Gül Sokağı sakinleri 100 metrelik yolun Napoli taşıyla döşenmesini, bunun karşılığı olarak masrafın yüzde altmışını derhal karıştılamaya hazır olduklarını ifade etmişlerdi<sup>7</sup>. Bir başka örnekte de Tramvay caddesinden Çeşmeliler mahalesine giden yolun bozulduğu, tamirat için bölge halkının peşin ödeme yapmaya hazır olduğu belirtilmektedir<sup>8</sup>. Bunun dışında yolların aşınmasından sorumlu olarak görülen araba ve karoçalarının sahiplerinden de "kaldırım inşaiyesi" adı altında para toplanmaktaydı<sup>9</sup>. Tramvay yolları üzerinde meydana gelen bozul-

<sup>1</sup> Ahenk, 14 Temmuz 1897

<sup>2</sup> Hizmet, 6 Nisan 1887

<sup>3</sup> Hizmet, 6 Mart 1888, 10 Eylül 1892

<sup>4</sup> Hizmet, 26 Mart 1887

<sup>5</sup> Hizmet, 3 Kanun-ı evvel 1887

<sup>6</sup> Hizmet, 1 Mayıs 1888

<sup>7</sup> Hizmet, 23 Aralık 1892

<sup>8</sup> Hizmet, 3 Şubat 1892

<sup>9</sup> Ahenk, 12 Şubat 1904

malar ise tramvay şirketi tarafından yaptırılmaktaydı<sup>1</sup>. Hemen belirtelim ki, nereye ne kadar yol veya kanalizasyon yapılacağını belirleyen tek makam belediye değildi. Bu kararlar, Cemiyet-i Belediye'de yani Belediye meclisi ile Vilayet İdare Meclisi'nin ortaklaşa yaptıkları toplantılarda belirleniyor, ne kadar para gideceği hesaplanıyor ve belediyenin harekete geçmesi kararlaştırılıyordu<sup>2</sup>.

Belediye daireleri bu çeşit çalışmaları sırasında, farklı bölgelerde, farklı malzemeler kullanmasını da bu uygulama çerçevesinde anlamak mümkün olmaktadır. Kentin iş merkezi ya da varlıklı ailelerin yaşadığı bölgelerde yollar daha çok "Napoli taşı" ve birinci sınıf "tonos lağım" ile tefriş edilirken, diğer yerlerde "adi kaldırım taşı" ve "adi lağım" kullanılmaktadır<sup>3</sup>. Ne kadar kendi kendini finanse etse de yol ve kanalizasyon yapımı, belediye bütçesinin en şişkin giden kalemlerinden birini oluşturuyordu. 1887'de İkinci daire giderlerinin yüzde otuz sekizi bu çalışmalara ayrılmıştı<sup>4</sup>. Bu oran 1897'de yaklaşık yüzde elliye ulaşmıştır<sup>5</sup>.

Tüm bu olumsuzluklara ek olarak, Belediye bütçelerinin en önemli gelir dilimini oluşturan "Rüsum-u Erbaa", yeni zebhiye, kantar, hayvan ve kile rüsumlarının 1888 Martından itibaren hazineye alınması kararı<sup>6</sup>, zaten oldukça kısıtlı olan hizmet olanaklarını tamamen çıkmaza soktu. Bu karar üzerine Aydın Valisi Nazif Paşa başkanlığında, Vilayet İdare Meclisi ile Birinci ve İkinci Daire Belediye Meclislerinin katılımıyla bir "Meclis-i Umumi" oluşturuldu<sup>7</sup>. Meclis, zephiye resminin İzmir'in aydınlatılması masraflarının karşılığı olduğu, bu nedenle, hiç değilse zephiye resminin eskiden olduğu gibi belediyeye bırakılması için Bab-ı Âli'ye başvurulmasını kararlaştırdı. Hizmet gazetesi, bu talep gerçekleşmediği takdirde, diğer tüm belediye gelir kalemlerini bir araya getirilmesinin bile, yılda sekiz-dokuz bin liralık aydınlatma masraflarının karşılanamayacağını belirtmektedir. Ancak Bab-ı Âli rüsum-ı erbaa'nın hazineye alınması kararını bir ölçüde yumuşatmış ise de<sup>8</sup>, durum pek fazla değişmemiş, belediye gelirlerinde büyük bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle, yoksul kesimlerden vergi toplama şansı zaten düşük olan Birinci Belediye, bu uygulama sonrasında memur maaşlarını bile ödeyemez duruma düşmüş, belediye çalışanlarının, yedi-sekiz aylık alacakları birikmiştir<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> Ahenk, 20 Ağustos 1904

<sup>2</sup> Ahenk, 9 Kanun-ı evvel 1896

<sup>3</sup> Hizmet, 1 Mayıs 1888, Ahenk, 14 Temmuz 1898

<sup>4</sup> Hizmet, 1 Mayıs 1888

<sup>5</sup> Ahenk, 29 Kanun-ı sani 1897 ve 24 Temmuz 1898

<sup>6</sup> Hizmet, 21 Temmuz 1888

<sup>7</sup> Hizmet, 4 Ağustos 1888

<sup>8</sup> Hizmet, 7 Ağustos 1888, 16 Mart 1889

<sup>9</sup> Hizmet, 8 Ağustos 1891

### c) Belediye'nin Yeniden Birleştirilmesi

Sonuçta Halil Rifat Paşa'nın valiliği döneminde, Vilayet İdare Meclisi kararıyla, Birinci Belediye Dairesi feshedildi ve kentin beledî yönetimi, Helvacızade Emin Bey'in riyasetindeki İkinci Daire'ye bırakıldı<sup>1</sup>. Birinci Dairenin eşyalarını açık arttırma ile satıldı<sup>2</sup>. Bu tasfiye sonucunda yılda, maaş ve giderlerden yüzbin kuruş dolayında tasarruf edileceği düşünülüyordu<sup>3</sup>.

Daha sonra birleşmeden elde edilen tasarrufun reis ve diğer görevlilerin maaşlarına yapılan zam sonucu ortadan kalktığı iddia edilmiş ise de, yapılan hesaplama sonucu kesin olarak yılda 120.760 kuruş tasarruf sağlandığı ifade edilmiştir<sup>4</sup>. Ancak bu birleşmenin teknik olarak bir takım sorunları da beraberinde getirdiği anlaşıyor. Nitekim 1893'te riyasete ait işlerin hızlandırılması için bir tesri memuriyeti ihdas edildi<sup>5</sup>. Birleşme sonrasında belediye kadrolarındaki zenginleşme de gözden kaçmamaktadır. Tasfiye edilen Birinci daire çalışanlarından bir kısmı açığa alınırken<sup>6</sup>, bir kısmı da birleştirililerek belediye de görevlerine devam etmişlerdir. Örneğin, feshedilen Birinci Daire başkatibi, yeni ihdas edilen başkatip muavinliği'ne kontrato katibi Yusuf Efendi, Müzayede ve münakaza katipliğine, katip Şekip Efendi tanzifat rüsumu mukayyetliği'ne getirilmişlerdi<sup>7</sup>. Ayrıca belediye-ye yeni çavuşlar alınmıştı<sup>8</sup>.

Belediye'nin kurumsallaşması yönündeki bu olumlu gelişmeler, belediyenin kendisinden çok, Vali Halil Rifat Paşa'nın eseri idi. Halil Rifat Paşa ilk valiliği sırasında, 1878 Rus Harbinin hemen ardından İzmir'e gelen Tatar ve Rumeli muhacirlerine verilmiş olan Değirmendağı'nı büyük ölçüde imar etmişti. Yolsuz, susuz, taşlık bir araziden ibaret olan bu yerleşim yerini, ikinci valiliği sırasında da yollarını düzelterek şehir ile bütünleştirmişti. Agamemnon ılıcaları da onun döneminde inşa edilmişti. Raif Nezih'in deyiimiyle, onun zamanında İzmir "iki üç misli tekamül etmiştir."<sup>9</sup> "Kentın imarı yönünde pek çok önemli adımlar atan Halil Rifat

<sup>1</sup> Hizmet, 12 Ağustos 1890, Süleyman Tuser, İzmir Şehri Rehberi, s.84'de birleşmenin 1891'de gerçekleştiğini belirtmektedir.

<sup>2</sup> Hizmet, 14 Ağustos 1890

<sup>3</sup> aynı yerde

<sup>4</sup> Hizmet, 2 Kanun-ı evvel 1890

<sup>5</sup> Hizmet, 3 Mayıs 1893

<sup>6</sup> Hizmet, 8 Ağustos 1891

<sup>7</sup> Salname (1305), s.49, Salname (1307), s.107

<sup>8</sup> Hizmet, 2 Kanun-ı evvel 1890

<sup>9</sup> R.Nezih, İzmir Tarihi forma 18, s.5

Paşa, belediye dairelerinin birleşmesini sağladığı gibi, yıllardan beri kiralarda gezen Belediye'nin kendi binasına kavuşmasına önayak oldu<sup>1</sup>. Gerçi daha önce Evliyazade Hanı İkinci Belediye Dairesi için satın alınmış ve bir bina yapılması kararlaştırılmıştı<sup>2</sup>. Ancak bunun gerçekleşmediği anlaşıyor. Belediye, Kordon'da kirada bulunduğu yerden Hisarönü'ndeki kendi binasına ancak Ağustos 1891'de taşınabildi<sup>3</sup> ve uzun yıllar burada hizmet verdi.

Belediye dairelerinin birleştirilmesi sonrasında Belediye Meclisi'nde etnik dengenin oluşturulmasına özen gösterildiği gibi, aza sayısı da onikiyi çıkarıldı<sup>4</sup>. Ancak tüm bunlara rağmen belediye düzenli çalışma ritmi tutturamamış, aksine büyük bir bunalımın içine sürüklenmiştir. Gazeteye yansıdığı kadarıyla, bunalımın nedeni birleşme sonrasında yönetimin İkinci Daire Meclisine bırakılması olarak gösterilmektedir. Buna göre, Birinci Dairenin hizmet alanında yaşayan kesim belediye meclisinde temsil edilmekteydi. Halkı böyle bir haktan mahrum etmenin büyük bir haksılık olduğu kadar, kanuna da uygun değildi. İşte bu nedenle Vilayet İdare Meclisi tüm meclisi feshetmiş ve yeniden bir "umumi seçim" yapılmasına karar vermişti<sup>5</sup>. Halbuki, zaten her yıl yapılan seçimlerle meclis üyelerinin yarısı yenilenmekteydi. Bu yüzden meclis, birleşmeden sonra iki kez değişime uğramıştı. Bu nedenle Vilayet İdare Meclisi'nin ileri sürdüğü gerekçeye inanmak oldukça güçtür. Nitekim başka bir takım göstergeler de nedenin çok daha farklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Engel anlamda, bu yenilenmenin, valiliğe yeni tayin olunan Abdurrahman Paşa<sup>6</sup> ile Belediye Reis ve heyeti arasındaki anlaşmazlıktan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Kısa bir dönem sadrazamlık da yapmış olan ve dürüstlüğü ile tanınan<sup>7</sup> Abdurrahman Paşa, belediyenin umumi bir seçim ile yenilemesi kararı verildikten sonra, eski belediye heyetinden tek bir kişinin bile yeni mecliste yer almaması için çalıştı. Seçimin güvenli bir şekilde gerçekleşmesi için Vilayet İdare Meclisi üyelerinden Evliyazade Hacı Mehmet ile Sefer Efendileri görevlendirdi<sup>8</sup>. Hizmet gazetesi, Abdurrahman Paşa'dan da destek alarak, bazı kişiler çantalar

<sup>1</sup> Hizmet, 18 Nisan 1891

<sup>2</sup> Hizmet, 17 Kanun-ı evvel 1886, Birinci Daire için de küçük bir bina yaptırılmıştı. Hizmet, 18 Haziran 1887

<sup>3</sup> Hizmet, 8 Ağustos 1891

<sup>4</sup> Salname (1312), s.36

<sup>5</sup> Hizmet, 23 Kanun-ı sani 1892

<sup>6</sup> Abdurrahman Paşa 9 Ekim 1891'de Aydın Valiliği'ne atanmıştı. Daha önce Kastamonu valiliğinde bulunmaktaydı. İ. Mahmut Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, C.3, 3. bs., İstanbul, 1982, s.1326

<sup>7</sup> Uşaklıgil, *Kırk Yıl* s.304-305

<sup>8</sup> Hizmet, 3 Şubat 1892

dolusu seçim evrakı ele geçirildiğini, bu tür hileli eşyaların kullanılmaması konusunda azami gayretin gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktaydı. Bu sıralarda valilik tarafından yapılan birduyuru, valilik ile belediye arasındaki çatışmanın boyutlarını, zımni olarak ta olsa, göstermesi açısından oldukça dikkate değerdi. Daha da ilginç, duyuru, Osmanlı dönemi seçimlerinde, olası usulsüzlükleri de açıkça ortaya koymaktadır; Bu duyuruda<sup>1</sup>;

"Belediye intihabatında bazı zevatın adamları veyahut belediye komiser ve çavuşları vasıtalarıyla mahallat muhtarların ve esnaf ketküdarlarına pusulalar dağıtılarak hatır için veyahut amal-ı nüfuz ile kendileri veya kendilerine müteallik olanları intihap ettirmeğe kalkıştıkları ve intihap ettirdikleri ve emr-i intihapta kanunen müntehip olabilecek sunuf-ı ahali kendi reylerine bırakılmayıp müntehipler intihap sandıklarına kanunu dairesinde intihap pusulalarını bizzat kendileri getirip vaz etmeyip beledî komiser ve çavuşlarından bazıları tarafından mezkur pusulalar ahz ile münderecatı tahrif edildiği maruz şikayette beyan ve rivayet edilmiş ve belediyelerin nik ü bed ahvalinden müstefit ve mutazarrır olacak en ziyade ahvali ve esnaf olup belediyelerden bihakk istifade olunmaması için emr-i intihabın kanunun bahş ve tarif eylediği müsaadat ve şerait dairesinde cereyanı matlub ve mültezim olarak öyle yolsuz intihaplar vukua gelmemesi zımında hükümetçe tekidat-ı lazime Meclis-i Idare-i Vilayetçe kararlaştırılmış ve Vilayat Belediye Kanunu'nun intihabata dair olan üçüncü faslı münderecatından ahalice bilinmesi gelen ahkam fıkra fıkra çıkarılarak zirde derc edilmiş olduğundan halkın ahkam-ı mezkure dairesinde muteber ve memleketçe emi ve mutemet ve hamiyetli malumatlı aza intihap ederek hiç kimsenin nüfuz ve hatırına kapılmamaları ve intihap pusulalarını şuna buna ve hususiyle belediye komiser ve çavuşlarına ve intihap olunacak zevatın adamlarına vermeyip zarflı olarak bizzat getirip kanun dairesinde belediye de bulundurulacak sandığa atmaları..." gerektiği belirtilmekte ve ardından Vilayat Belediye Kanunu'nun seçimlerle ilgili maddeleri olduğu gibi aktarılmaktadır. Görüldüğü gibi valilik, daha önceki belediye meclislerinin usulsüz olarak oluşturulduğunu, bu nedenle yolsuzlukları açık bulunduklarını ve bunda da, özellikle belediye görevlilerinin aracı rolü oynadıklarını açıkça ifade etmektedir.

Belediye meclisinin tamamını yenileme amacını taşıyan seçimler, önceki yıllarda yapılagelen seçimlere oranla çok daha uzun sürdü. Hizmet, bu durumu sui-stimal yapılmaması için dikkatli olunmasına ve halkın kimi seçeceği konusunda düşünmesine bağlamaktadır<sup>2</sup>. Nisan ayı başlarında biten seçimler sonucunda, Uşakizade Sadık, Evliyazade Hacı Mehmet, Dellalbaşızade Ragıp, Yemişçizade Sabri, Halimağazade Halit, Kağıtçı Şerif Ali, Balyozzade Matyos, Kostaki ve Akkaş Yorgi yeni belediye heyetini oluşturdu. Bunlardan en fazla oy olan Uşakizade Sadık

<sup>1</sup> Hizmet, 30 Ocak 1892

<sup>2</sup> Hizmet, 26 Mart 1892

istifa edince, ondan sonra en fazla oyu almış olan Evliyazade Hacı Mehmet Efendi Belediye riyasetine getirildi<sup>1</sup>. Meclisi oluşturan üyellerdeki değişim, gerçekten oldukça köklüydü. Uşakizade Sadık ile Balyozzade Matyos dışındaki üyeler Belediye meclisinde ilk kez yer alıyorlardı. Zaten adı geçen bu iki üye de istifa etmiş, yerlerine yine son onbeş yıldır mecliste bulunmamış kişiler getirilmiştir<sup>2</sup>.

Belediyede gerçekleşen bu yenilemenin sadece riyaset ve meclis üyeleri ile sınırlı kalmadığı, alt kadroları da kapsayacak şekilde genişlediği anlaşılıyor. Nitekim, 1891 ile 1893 salnameleri göz önünde tutularak yapılan bir karşılaştırma, belediye memurlarının yüzde yetmişinin, bu gelişmeler sonrasında tasfiye edildiğini ortaya koymaktadır<sup>3</sup>.

Valilikle, belediye, eski üyeleri arasındaki çatışma burada son bulmadı. Eski belediye hesaplarının denetlenmesi amacıyla, haftada iki kez toplanması kararlaştırılan bir komisyon kuruldu<sup>4</sup>. Bu arada bir takım yolsuzluklar yapıldığı ortaya çıktı<sup>5</sup>. Araştırmanın oldukça eskiyi de kapsayacak şekilde genişletildiği anlaşılıyor. Nitekim 1890'da lağv edilen Birinci Dairenin sandık emini zimmetine para geçirmekten yargılandı ve mahkum edildi<sup>6</sup>; Yargılamalar personelle de sınırlı kalmamış, Belediye eski reisi Helvacızade Emin de dahil olmak üzere, tüm eski meclis üyeleri Vilayet İdare Meclisi tarafından yargılanmışlardır<sup>7</sup>. Sonuçta Helvacızade Emin beraat etmiş ise de, bu olay on beş yıllık belediyecilik yaşamının sonu olmuştur<sup>8</sup>. 1892 öncesinde belediye meclisinde görev yapmış olan kişiler ise - birkaçı dışında - bir daha belediye meclislerinde yer alamamışlardır.

Belediyenin bu şekilde bir itibar kaybına uğraması, zaten hukuksal olarak son derece sınırlı olan bağımsız hareket etme gücünü tamamen yok etti. Bu çerçevede Evliyazade Hacı Mehmet Efendi'nin Belediye reisliği dönemi, belediyenin, vilayetin bir şubesi haline gelmesi süreci olarak değerlendirilebilir. Nitekim Abdurrahman Paşa'dan sonra İzmir valiliğinde bulunan, gerek Hasan Fehmi Paşa ve gerekse Kâmil Paşa dönemlerinde belediyenin bu durumu çok daha belirginleşmiştir.

<sup>1</sup> Hizmet, 6 Nisan 1892

<sup>2</sup> Hizmet, 30 Temmuz 1892, Salname (1311), 96-97

<sup>3</sup> Salname (1307), s.107, Salname (1311), s. 96-97

<sup>4</sup> Hizmet, 1 Nisan 1892

<sup>5</sup> Hizmet, 10 Şubat 1892, 11 Mayıs 1895

<sup>6</sup> Ahenk, 9 Mayıs 1898

<sup>7</sup> Hizmet, 19 Temmuz 1893

<sup>8</sup> Hizmet, 30 Ağustos 1893

<sup>9</sup> Helvacızade Emin 16 Mart 1900'de ölmüştür. Ölüm haberi, küçük punto ile üç satır olarak verilmiştir. Bu durum, Belediye reisliği döneminin İzmir kamuoyunda hiçte olumlu bir izlenim bırakmadığının bir göstergesi olarak görülebilir. Ahenk, 17 Mart 1900

## E) EŞREF PAŞA DÖNEMİ

İzmir belediye reisleri arasında en çok iz bırakan kişilerden biri olan Hacı Mehmet Eşref Paşa, Evliyazade Hacı Mehmet bey'in istifası üzerine, Kasım 1895'te vekaleten belediye reisliğine atanmıştır<sup>1</sup>. Bu sırada Vilayet İdare Meclisi üyeliğinde bulunan Eşref Paşa'nın belediye meclisine reis olarak atanması, aslına bakılacak olursa mevcut Belediye Kanunu'na aykırı bir uygulamaydı<sup>2</sup>. Çünkü Belediye Kanunu, belediye reisinin, belediye meclisi üyeleri arasından valice atanması zorunluluğunu getirmekteydi. Kanuna aykırı bu uygulama, aynı sıralarda Aydın Vilayeti Valiliğine atanmış olan Kâmil Paşa'nın<sup>3</sup>, uyumlu çalışabileceği bir kişiyi belediye reisi olarak görmek istemesinden kaynaklanmış olmalıdır. Nitekim belediyenin valilik karşısındaki konumunu daha bağımlı bir hale getiren Kâmil Paşa'nın yanında Eşref paşa, sağlık nedeniyle belediye riyasetinden ayrılmak zorunda kaldığı Mart 1907'ye kadar<sup>4</sup>, vilayetin bir memuru gibi çalıştı; Kâmil Paşa'nın vilayetin çeşitli bölgelerine yaptığı teftiş gezilerinde, hiç görevi olmadığı halde sürekli olarak yer almış<sup>5</sup>, belediye kasasından vilayete ait bazı masrafları karşılamıştır<sup>6</sup>.

Buna karşın Eşref Paşa döneminde, belediye örgütsel olarak gelişmiş ve belediye gelirlerini arttıracak çeşitli önlemler alınmıştır. Yatırıma yönelik belediye hizmetler konusunda ilk adımlar atılmış, esnaf üzerinde büyük ölçüde denetim sağlanmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İzmir belediyesinin ilk yıllarında oldukça sınırlı olan kadrosu zaman içinde genişlemiş, yeni memurluklar ihdas edilmiş, zabıta sayısı arttırılarak beledî denetim, işlevsel kılınmaya çalışılmıştır. İhdas edilen memuriyetlerin en önemlisi hiç kuşkusuz belediye reisi muavinliğidir. İlk kez 1893'te<sup>7</sup> ihdas edilen reis muavinliği, riyasetin bürokratik yükünü hafifleten bir işlev görüyordu<sup>8</sup>. Diğer belediye kadrolarının gelişimini 1879-1908 yılları arasındaki vilayet salnamelerinden izlemek mümkündür. Bu tarihler arasındaki en önemli

<sup>1</sup> Ahenk, 25 Teşrin-i sani 1895

<sup>2</sup> Eşref Paşa, Mart 1896'da belediye meclisinin yarısının yenilenmesi amacıyla yapılan seçimlerde birinci sıradan meclise girmiş ve bu kanuna aykırı durum giderilmiştir. Ahenk, 24 Mart 1895

<sup>3</sup> Kâmil Paşa, Kasım 1895'te Aydın Vilayeti valiliğine atanmıştır. Inan, *Son Sadrazamlar*, s. 1373  
Kâmil Paşa'nın Aydın valiliği hakkında bkz. Sevim Aslan, "Mehmet Kâmil Paşa'nın Aydın Valiliği", İzmir, 1988, (E.Ü. Edb. Fak. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

<sup>4</sup> Ahenk, 18 Mart 1907, Yaklaşık on iki yıl belediye reisliği yapan Eşref Paşa, tedavi amacıyla gittiği İstanbul'da 21 Kasım 1907'de vefat etmiştir. Ahenk, 26 Teşrin-i sani 1907

<sup>5</sup> Örnek olarak bkz. Ahenk, 15 Nisan 1898, 10 Haziran 1898, 7 Aralık 1905

<sup>6</sup> Vali Kâmil Paşa'nın 1896-190 yılları arasında, Göztepe'deki ikametgâhının aydınlatma gideri belediyece karşılanmıştı. (BOA) Y.EE - Ek, 86/34-3388

<sup>7</sup> Salname (1312), s.96

<sup>8</sup> Reis muavinliği 1909'da "devamına mahal kalmadığı" gerekçesiyle kaldırılmış (İttihat, 12 Mayıs 1909), ancak 1919'da yeniden ihdas edilmiştir (Ahenk, 30 Mart 1919)

gelişme, Eşref Paşa zamanında olmuştur. Belediye, çeşitli kalemlere ayrıldığı gibi, başta temizlik ve sağlık olmak üzere, bütçenin elverdiği ölçüde kadro genişletilmeye çalışılmıştır. Bu bize belediyenin önem verdiği konular hakkında da bilgi vermektedir.

Gerçekten de kentsel temizlik belediyenin en yoğun çalışma yaptığı, basın aracılığı ile de en fazla eleştirildiği konulardan biriydi<sup>1</sup>. Sık sık başgösteren salgın hastalıkların kentte yarattığı tahribat ve bunun temizlik ile yakın ilişkisi düşünüldüğü taktirde konunun önemi anlaşılmaktadır. Nitekim kentsel sağlığı denetim altına almak isteyen valilik, 1891'de bir "Sağlık Komisyonu" oluşturulmasını kararlaştırmış<sup>2</sup>, şehrin temizliği için alınması gereken önlemler ayrıntılı olarak düzenlenmişti<sup>3</sup>. Özel görevle İzmir'e gönderilen kimyager Miralay Bungofski de İzmir'in sağlık sorunlarının çözülmesi için, öncelikle kentsel temizliğin sağlanması gerektiğini vurgulamıştı<sup>4</sup>.

Eşref Paşa döneminde temizlik ve sağlık alanındaki en önemli gelişme, Guraba-i Müslimin Hastahanesi'nin genişletilmesidir<sup>5</sup>. Hastanenin genişletilmesi için oluşturulan komisyona bizzat Eşref Paşa başkanlık ediyordu<sup>6</sup>. Ayrıca belediye doktorlarının sayısı artırılmış, etüv makinesi tedarik edilmiş, özellikle yahudhane ve rumhanegibi toplu yaşanan yerler sık sık denetlenmiştir<sup>7</sup>. Fakat tüm bu önlemlerin, hızla büyüyen kentin sağlık hizmetlerini karşılamaktan son derece uzak olduğunu da belirtelim. Belediye bu konuda da maddi imkânsızlıklar içindeydi. Doktorlarının maaşını çoğu zaman ödeyemediği için merkezden sürekli uyarılmaktaydı<sup>8</sup>. Bu durum belediye personelinin yetersizliği için de oldukça açıklayıcıdır. Belediye Kanunu'na göre, belediye memurlarının maaşları, kira ve kırtasiye gibi giderler de dahil olmak üzere, belediye gelirleri toplamının onda birini, nihayet onay alınmak şartıyla beşte birini geçmemesi öngörülmüyordu<sup>9</sup> ve bu belediyelere sık sık hatırlatılmaktaydı<sup>10</sup>. Denetim işleviyle yükümlü belediye çavuşlarının sayıca azlığı

<sup>1</sup> Ahenk, 5 Temmuz 1894

<sup>2</sup> Hizmet, 16 Kanun-ı evvel 1891 ve 27 Kanun-ı sani 1892

<sup>3</sup> Hizmet, 5 Teşrin-i sani 1892

<sup>4</sup> Hizmet, 25 Teşrin-i evvel 1892 ve 9 Teşrin-i sani 1892

<sup>5</sup> Ahenk, 23 Haziran 1898

<sup>6</sup> Cevat Sami - Hüsnü, 1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-ı İktisad, İzmir, 1323, s.185

<sup>7</sup> Ahenk, 27 Temmuz 1906

<sup>8</sup> Ahenk, 21 Temmuz 1906

<sup>9</sup> Muhtasar MUB, s.84

<sup>10</sup> Ahenk, 20 Ocak 1898, 30 Ekim 1904

da buradan kaynaklanıyordu<sup>1</sup>. Taşra şehirlerinde bu açık, geleneksel yöntemlerle, yani o bölgenin askeri kolluk güçleriyle kapatılmaya çalışılıyordu<sup>2</sup>. İzmir'de zaman zaman aynı yöntem başvuruluyordu; 1892'de şehir temizliğinin sürekli denetimi için Jandarma Kumandanı ile Sıhhiye Müfettişi, belediye çavuşlarıyla müştereken çalışmaları doğrultusunda görevlendirilmişti<sup>3</sup>. Kamuoyunun belediyeden beklediği zabıta işlevlerinin de beledi hizmet ve denetimle sınırlı kalmadığı anlaşıyor. Örneğin, düğünlerde silah atılmasının, belediye tarafından engellenmesi isteniyordu<sup>4</sup>. Hamalların taşıdıkları malları çalmalarının önlenmesi<sup>5</sup>, sağa sola laf atan serkeşleri intizam altına alınması gibi daha çok kolluk görevlilerinin alanında kalan sorunlar için bile belediye muhatap alınmaktaydı<sup>6</sup>. İleride göreceğimiz gibi, belediye zabıtası 1914'te polis idaresi ile birleştirilmiş, denetim sorunu bu yolla çözülmeye çalışılmıştır.

Tüm bunlar belediyenin personel konusundaki eksiklerini ortaya koymaktadır. İzmir Belediyesi'nin Meşrutiyet öncesi en gelişmiş kadro yapısı Tablo II'de gösterilmiştir.

İzmir Belediye kadrosunun genişletilmesi, bir başka önemli sorunu, çalışanların sosyal güvenlik sorununu gündeme getirdi. Belediye çalışanları, devlet memuru olarak görülmediği için emeklilik hakkı bulunmadığı gibi, ölüm ya da maluliyet durumlarında ne yapılacağı konusunda açıklık bulunmuyordu. İzmir Belediyesi bu tür sorunları başlangıçta kendi yöntemleriyle çözmeye çalışmıştır. Örneğin, ölen bir görevlinin eşi ve kızına aylık bağlanmış, iş göremez hale gelmiş bir çavuşa normal aylığının yarısı, emeklilik aylığı olarak ödenmeye balanmıştır<sup>7</sup>. Ancak anlaşıldığı kadarıyla, bu tür giderlerin belediye kasasına yük olmaya başlaması üzerine belediye, görevliler için bir sandık oluşturulması için merkeze başvurdu. Gelen cevapta, "memurin-i belediyenin ekseri müntehap ve kısmen ecir-i nas olmağla bunların tekaüt usulünden istisnası esasen kararlaştırılmış olup ancak bunlardan malul olanların ve vefat edenler ailelerinin temin-i esbab-ı maişetleri müstelzim-i muhassenat olacağından arzu olunduğu halde mahall-i belediyesince bir hususi sandık tesisi ve menasip miktar tevkifat icrası suretiyle muavenat-ı mukteziyede bulunması münasip görüldüğü" bildirildi<sup>8</sup>. Bunun üzerine Eşref Pa-

<sup>1</sup> Ahenk, 22 Temmuz 1904, 22 Mart 1907

<sup>2</sup> Ortaylı, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e...*, s.184-185

<sup>3</sup> Hizmet, 22 Temmuz 1893

<sup>4</sup> Hizmet, 28 Teşrin-i sani 1894

<sup>5</sup> Hizmet, 29 Teşrin-i sani 1893

<sup>6</sup> Hizmet, 28 Mayıs 1894

<sup>7</sup> Ahenk, 18 Mayıs 1906

<sup>8</sup> Ahenk, 2 Kanun-ı sani 1906

|                                                                                                                                                                                                                                                         |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Belediye Reisi                                                                                                                                                                                                                                          |
| Belediye Reisi Muavini                                                                                                                                                                                                                                  |
| MUHASEBE KALEMİ<br>Sandık Emni<br>Muhasebe Kâtibi (3)<br>Yevmiye Mukayyiti                                                                                                                                                                              |
| TAHRİRAT KALEMİ<br>Tahrirat Müsevviti<br>Tahrirat Mübeyyizi<br>Tahrirat Mukayyiti (2)<br>Rapor Mukayyiti                                                                                                                                                |
| TANZİFAT MUHASEBE KALEMİ<br>Tanzifat Muhasebe Kâtibi<br>Tanzifat Muhasebe Mukayyiti (5)<br>Tanzifat Tahsildarı                                                                                                                                          |
| MEMURIN-I TANZİFİYE<br>Tanzifat Memuru<br>Tanzifat Memuru Muavini (10)<br>Tanzifat Çavuşu (8)<br>Tanzifat Hademesi (141)                                                                                                                                |
| KETEBE ve MEMURIN-I SAİRE<br>Tezkere Kâtibi<br>Müzayede ve Münakaza Kâtibi<br>Araba ve Karaço Rüsumu Mukâyıiti<br>Tahsildar (3)<br>Tadilat Kâtibi<br>Ceza-yı Nakti Mukayyiti<br>Evzan Memuru<br>Evzan Damgacısı                                         |
| MEMURIN-I TIBBİYE ve FENNİYE<br>Doktor (4)<br>Etüv Memuru<br>Kabile (Ebe)<br>Aşı Memuru<br>Mühendis<br>MEMURIN-I İCRAİYE<br>İnşaat Müfettişi<br>İnşaat Müfettişi Muavini (3)<br>İnşaat Muvazzaf Ustaları (6)<br>Müfettiş<br>Ser Çavuş (7)<br>Çavuş (57) |

TABLO: II II. Abdülhamit Döneminde İzmir Belediyesi Kadrosu  
[Kaynak: Salname (1320), s.44-45, Salname (1326), s.105-106]

Not: Görevlilerin yanlarında bulunan rakamlar kadro sayılarını göstermektedir.

şa'nın önayak olmasıyla bir tekaüt sandığı kuruldu ve belediye görevlileri aylıklarından bu sandığa para kesilmeye başlandı. Ancak Eşref Paşa'nın riyasetten ayrılması sonrasında, bir kısım görevli bu uygulamaya karşı çıkmış ve konu yine merkeze aksettirilmiştir. Cevaben, belediye görevlileri maaşlarından tekaüt aylığı kesilmesinin istek ve onaya bağlı olduğu, istemeyenlerden kesinti yapılamayacağı, şimdiye kadar yapılan kesintilerin de geri ödenmesi gerektiği bildirilince<sup>1</sup>, tekaüt sandığı lağvedilmiş ve toplanan para geriye dağıtılmıştır<sup>2</sup>. Bu sorun Cumhuriyet dönemine devredilecek ve uzun süre gündemi işgal edecektir.

Eşref Paşa döneminin bir diğer ilgi çekici gelişmesi, belediyenin ulaşım alanında yatırıma yönelmesidir. Osmanlı yönetiminin, kentsel hizmetlerin yatırıma yönelik alanlarında önceliği özel sermayeye tanıyıp, mali olanakları sınırlı olan belediyeleri bu tip girişimlerden uzak tutmaya çalıştığı bilinmektedir. Nitekim körfezde vapurla yolcu taşımak isteyen İzmir belediye dairelerinin isteği "sermayesi ve vapur işletmek iktidarı" olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemişti<sup>3</sup>. Fakat buna rağmen Eşref Paşa döneminde tramvay işletmek konusunda imtiyaz almak için üç ayrı girişimde bulunulmuş, bunlardan Halkapınar'ı Punta'ya bağlayacak hat ile Karşıyaka'da ulaşımı sağlayacak tramvaylar konusunda başarılı olunmuş, Kokar-yalı'ya kadar gelen Konak - Göztepe tramvay hattını Agamemnon İlıcalarına, oradan da Narlıdere'ye kadar uzatma girişi<sup>4</sup> ise Meşrutiyet'in ilanı sonrasına sarkmıştır.

Birinci Kordon ve Frenk mahallesinin 1880'li yıllarda daha çok iş merkezi olarak kullanılmaya başlamasıyla, özellikle Rumların yerleşim alanı kuzeye, Halkapınar'a doğru yayılmaya başlamış, Su şirketinin bu bölgede faaliyete geçmesi ile birlikte de burayı merkeze bağlayacak bir ulaşım ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Belediye bu ihtiyacı Konak - Punta tramvay hattını Halkapınar'a kadar uzatarak karşılamaya çalıştı. Bu amaçla yapılacak inşaat Aime Tissot'ya ihale edildi<sup>5</sup> ve 1515 metre uzunluğundaki hat 13 Temmuz 1903'te hizmete başladı<sup>6</sup>. Belediye 210000 lira harcayarak inşa ettirdiği<sup>7</sup> Halkapınar hattını doğrudan kendisi işletmedi ve on iki yıllığına Rıhtım Şirketi'ne ait Kordon Tramvayları İdaresi'ne kiraladı<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Ahenk, 16 Haziran 1907

<sup>2</sup> Ahenk, 20 Haziran 1907

<sup>3</sup> (BOA) İrade, Meclis-i Mahsus, no. 3379

<sup>4</sup> Ahenk, 28 Teşrin-i evvel 1904

<sup>5</sup> Ahenk, 1 Mart 1902 ve 31 Aralık 1902

<sup>6</sup> Ahenk, 14 Temmuz 1903

<sup>7</sup> (BOA) Y. EE - Ek, 86/24-2304

<sup>8</sup> (BOA) Y.EE - Ek, 86/24-2304, Salname (1326), s.197

Karşıyaka tramvayları ise daha geniş bir proje oluşturmaktaydı. XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar küçük bir sayfiye köyü görünümünde olan Karşıyaka, bu dönemde İzmir'e eklenen en önemli yerleşim ve mesire yerlerinden biri oldu<sup>1</sup>. Bunun sonucunda 1887 Aralık'ında Karşıyaka'da İzmir'e bağlı bir belediye şubesi kuruldu<sup>2</sup>. Karşıyaka'nın gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan ulaşım sorunu, denizden vapur seferleriyle, karadan da obnibuslarla çözülmeye çalışıldı, bunların yetersiz kalması üzerine de tramvay hattı kurma girişimleri gündeme geldi<sup>3</sup>.

Karşıyaka'ya tramvay hattı kuma ve işletme konusunu görüşen Vilayet İdare Meclisi imtiyazı İzmir Belediyesi'ne vermiş<sup>4</sup>, yapılan keşif sonucu Alaybey, Naldöken ve Soğukkuyu kollarından ibaret olacak tramvay hattının 591580 kuruşa mal olacağı öngörülmüştü<sup>5</sup>. Cemiyet-i Belediye 1905 bütçesi görüşmelerinde, bütçede Karşıyaka tramvayı inşaatı için ödenek koymuş<sup>6</sup>, ardından da, 485000 kuruşla ihale açmıştır<sup>7</sup>. İhaleyi 480000 kuruşla kazanan İzmir - Göztepe Tramvay Şirketi müdürü Agop Harenç<sup>8</sup> ile yapılan mukavelede Vilayet İdare Meclisi'nin öngördüğü değişiklikler yapıldıktan<sup>9</sup> sonra inşaat Eylül 1905'te başlamıştır<sup>10</sup>.

Tramvay hattının inşası için öngörülen miktarın yetersiz kaldığı anlaşılıyor. İzmir Belediyesi'nin 1909 tarihli bir raporuna göre, hattın tamamı belediyeye altı bin liradan fazlaya mal olmuştu<sup>11</sup>. Başlangıcı Karşıyaka iskelesi olan tramvay hattının, tamamı biten Soğukkuyu ve kısmen eksiklikleri bulunan Naldöken ve Osmanzade hatları 17 Haziran 1906'da belediyece teslim alınmıştır<sup>12</sup>.

İzmir Belediyesi, Halkapınar hattında olduğu gibi, Karşıyaka tramvaylarını kendisi işletmemiş, açtığı ihale sonucu Franko - Belej Kumpanyası'nın İzmir'deki genel vekili olan Su Kumpanyası müdürü A. Kindorf'a on yıl süreyle kiralamıştır<sup>13</sup>.

<sup>1</sup> Salname (1326), s.232

<sup>2</sup> Hizmet, 14 Kanun-ı evvel 1887

<sup>3</sup> Ahenk, 8 Ağustos 1903

<sup>4</sup> Ahenk, 22 Teşrin-i sani 1904

<sup>5</sup> Ahenk, 25 Teşrin-i sani 1904

<sup>6</sup> Ahenk, 14 Mart 1905

<sup>7</sup> Ahenk, 26 Mart 1905

<sup>8</sup> (BOA) Y.EE - Ek, 86/24-2304, Ahenk, 29 Mart 1905

<sup>9</sup> Ahenk, 7 Mayıs 1905, 24 Mayıs 1905

<sup>10</sup> Ahenk, 5 Eylül 1905

<sup>11</sup> (BOA) DH. İD., 38-2/18

<sup>12</sup> Ahenk, 17 Haziran 1906

<sup>13</sup> Ahenk, 27 Mayıs 1906

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte 1909'da Karşıyaka nahiye haline getirilmiş<sup>1</sup>, ve belediyesi İzmir'den ayrılarak bağımsız bir şekilde idare edilmeye başlanmıştır. Bu gelişme karşısında Vilayet İdare Meclisi, Karşıyaka tramvay hattının İzmir Belediyesine ait olduğunu açıklamış<sup>2</sup>, Karşıyaka Belediyesi'nin itirazı üzerine elde edilen gelirin iki belediye arasında eşit olarak paylaştırılmasına karar vermiştir<sup>3</sup>. Ancak bu defa da İzmir Belediyesi'nin itiraz etmesi konunun Şura-yı Devlet'e aksetmesine yol açmış, Şura-yı Devlet hattın Karşıyaka Belediyesi'ne devredilmesini kararlaştırmıştır<sup>4</sup>. Böylece İzmir Belediyesi'nin inşa ettirdiği Karşıyaka tramvay hattı gelirleri, İzmir Valisi Rahmi Bey'in Karşıyaka Belediyesi'nin ilhak ettirilmesine kadar Karşıyaka Belediyesi tarafından kullanılmıştır.

Eşref Paşa'nın belediye riyaseti sırasında en önemli başarılarından biri de esnaf üzerinde otorite sağlamasıdır. Hüseyin Rifat, Eşref Paşa'nın bu yöndeki başarısının unutulamayacağını vurgulayarak, onun dönemindeki bu tutumun Meşrutiyet belediye idarelerince devam ettirilememesinden yakınmaktadır<sup>5</sup>. Gerçekten de Eşref Paşa dönemine kadarki süreçte belediyenin en başarısız olduğu konulardan birisi, esnaf üzerinde yeterli denetim sağlayamamış olmasıydı<sup>6</sup>. Belediye tarafından ekmek ve et gibi maddelere konulan narhın uygulanamaması, arabacı ve karoçacıların emir ve yasakları hiçe sayması, gazete aracılığıyla dile getirilen belli başlı şikayet konularıydı. Eşref Paşa, ekmek ve et üzerine koyduğu narhın uygulanması konusunda sıkı bir denetim getirmekle kalmamış, zaman zaman direnen fırıncı ve kasap esnafının, direncini kırmak için belediye girişimi olarak, fırın ve kasap dükkanları açarak esnafla rekabet içine girmişti<sup>7</sup>. "Numune Fırınları" adıyla kurulan bu fırınlarda çıkarılan ekmekler verilen narhtan belli bir miktar daha aşağı olarak<sup>8</sup>, Başdurak, Fasulye, Tilkilik gibi şehrin belli başlı yerlerinde satışa sunulmaktaydı. 1906 yılında Ali Efendi sokağındaki "Numune Fırını" ihtiyacı karşılayamadığı için, yeni bir fırın daha açılması kararlaştırılmıştı<sup>9</sup>. Ancak Eşref Paşa'nın belediye riyasetinden ayrılmasının hemen sonrasında "numune fırınının şimdiye kadar vukubulan tecrübeden anlaşıldığına göre fazla meş-

<sup>1</sup> (BOA) DH. Mül., 59-1/52

<sup>2</sup> İttihat, 23 Ağustos 1909

<sup>3</sup> İttihat, 13 Nisan 1911, Ahenk, 3 Haziran 1911

<sup>4</sup> (BOA) DH. İD., 38-2/18, Ahenk, 3 Haziran 1911

<sup>5</sup> H.Rifat, Ticaret Rehberi, s.63

<sup>6</sup> Hizmet ve Ahenk gazetelerinin sütunları bu tür yakınmalarla doludur.

<sup>7</sup> H.Rifat, Ticaret Rehberi, s.63

<sup>8</sup> Ahenk, 15 Ağustos 1898

<sup>9</sup> Ahenk, 18 Mayıs 1906 ve 23 Mayıs 1906

güliyetten başka bir fayda ve muhessenatı olmadığı anlaşılmasına binaen bunun lağvıyla bi'l-müzayede zuhur edecek talibine icarı" uygun görüldü<sup>1</sup>.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, arabacı ve karoçacı esnafının, İzmir sokaklarını işgal etmesi ve belirlenen tarifelere aykırı davranışları da belediye nezdinde sürekli şikayetlere neden olmaktaydı. Belediye bunlara karşı zaman zaman önlem almaya çalışmışsa da<sup>2</sup> pek başarılı olamamıştı. 1907 yılında Karoçacı ve Yük Arabacıları için bir talimatname hazırlandı<sup>3</sup>. Böylece bunları hem denetim altına alınmasına, hem de ücretlerinin bir tarifeyle bağlanmasına çalışılıyordu. (Tablo: III) Bu düzenlemenin bir diğer amacı da, belediyenin karoçacı ve arabacı esnafından tahsil etmekte olduğu vergiyi bir kayda bağlayabilmektir. 1901'de bu yolla tahsil edilen vergi, genel bütçe gelirlerinin yüzde on birini oluşturuyordu<sup>4</sup>. Ancak Meşrutiyet'in ilanı sonrasında, belediye gelirlerinin tahsili konusunda yapılan incelemeler, belediyenin bu alanda başarılı olamadığını ortaya koyacaktır.

Sonuçta Eşref Paşa döneminde İzmir Belediyesi, önceki dönemlere göre oldukça önemli bir gelişme kaydetmiş, ancak karar mekanizması belediye meclisinden çok vilayet yönetimi tarafından işletilmiştir. Bu durum Meşrutiyet'in ilanı sonrasında en yoğun eleştiri konularından biri olacaktır.

<sup>1</sup> Ahenk, 7 Mayıs 1907 Belediye Nisan 1908'de yeniden numune firını uygulamasına dönmek istemişse de sonuç alamamıştır. Ahenk, 8 Nisan 1908

<sup>2</sup> Ahenk, 22 Eylül 1903 ve 3 Mayıs 1904

<sup>3</sup> Ahenk, 4 Haziran 1907

<sup>4</sup> (BOA) Y.EE - Ek, 86/24-2304

| Mevaki                                                                                                                                                                       | Ücürat<br>(Metelik) |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|---------------------|
| Hükümet'ten Basmahane'ye                                                                                                                                                     | 16                  |
| Hükümet'ten İkiçeşmeliğe                                                                                                                                                     | 20                  |
| Hükümet'ten Kemer'de Aydın Demiryoluna                                                                                                                                       | 24                  |
| Hükümet'ten Punta'ya                                                                                                                                                         | 24                  |
| Hükümet'ten Karataş'a                                                                                                                                                        | 10                  |
| Hükümet'ten Değirmendağı'na                                                                                                                                                  | 22                  |
| Hükümet'ten Çukurçeşme Karakoluna                                                                                                                                            | 27                  |
| Hükümet'ten Hacı Bekir Çeşmesi yani Kavaklıpınar'a                                                                                                                           | 46                  |
| Hükümet'ten Karantina Köprüsüne                                                                                                                                              | 19                  |
| Hükümet'ten Göztepe'ye                                                                                                                                                       | 24                  |
| Hükümet'ten Kokaryalı'ya                                                                                                                                                     | 28                  |
| Fasulye'den Hükümet'e                                                                                                                                                        | 12                  |
| Loka Kahvesinden Hükümet'e                                                                                                                                                   | 10                  |
| Fasulye ve Kordon'dan İkiçeşmelik'e                                                                                                                                          | 30                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Punta'ya                                                                                                                                               | 12                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Basmahane'ye                                                                                                                                           | 16                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Kemer'de Aydın Demiryoluna                                                                                                                             | 24                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Karataş'a                                                                                                                                              | 20                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Çukurçeşme'ye                                                                                                                                          | 37                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Kavaklıpınar'a                                                                                                                                         | 50                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Karantina'ya                                                                                                                                           | 28                  |
| Fasulye ve Kordon'dan Göztepe'ye                                                                                                                                             | 38                  |
| Basmahane İstasyonundan Punta ve Göztepe'ye                                                                                                                                  | 26                  |
| Basmahane İstasyonundan Paralı Köprüye                                                                                                                                       | 38                  |
| Hükümet önünden Halkapınar'a                                                                                                                                                 | 38                  |
| Hükümet önünden Paralı Köprü'ye                                                                                                                                              | 38                  |
| Aydın Demiryolu (istasyonundan) Namazgâh'a                                                                                                                                   | 20                  |
| Basmahane'den Kemer İstasyonuna                                                                                                                                              | 12                  |
| Dolaşmak için istikra olunan karaçaların beher saati                                                                                                                         | 30                  |
| Azimet ve avdet pazarlığında yüzde yirmi beş tenzil edilecek ve karoçacı yarım saat beklemeye mecbur olacaktır. Gece saat üçten tulu-ı şemse kadar pazarlığa tabi olacaktır. |                     |

Tablo: III Karoçacılar Dair Talimat'a göre Karoçacıların çalışacakları mevkiler ve ücretleri  
(Kaynak: **Ahenk**, 4 Haziran 1907)

## İKİNCİ BÖLÜM

### II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE İZMİR BELEDİYESİ

#### A) MEŞRUTİYETİN İLANI ve İZMİR BELEDİYESİ

Meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde ortaya çıkan yönetim boşluğu, İzmir üzerinde etkisini göstermekte gecikmedi. Demiryolu çalışanlarının greve gitmesi, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı sonrasında Avusturya mallarına karşı uygulamaya konan boykotaj<sup>1</sup> ve İzmir'e atanan valilerin çaresizlikleri ortamı daha da karmaşık hale getirmekteydi<sup>2</sup>. Meşrutiyetin ilanı sırasında vali olan Faik Bey'in görevinden ayrılmasından, Mahmut Muhtar Paşa'nın valiliğe atanmasına kadar geçen yaklaşık bir yıllık sürede İzmir valiliğinin sık sık el değiştirmesi<sup>3</sup>, yönetimdeki istikrarsızlığın bir göstergesidir. Bu süre içinde İttihat Terakki İzmir, merkezi ve şehrin çeşitli semtlerinde açılan İttihat Terakki kulüpleri<sup>4</sup> yönetim boşluğunu doldurmaya çalıştılar. Meşrutiyetin ilanı ile ortaya çıkan hava, kısa sürede belediye yönetimini de etkisi altına aldı. İzmir esnafı, arabacılar, seyyar satıcılar "Hürriyet" sloganı ile, var olan kuralları tanımamaya, belediyece konulmuş yasaklara açıktan açığa karşı gelmeye başlamışlardı. Belediye, vilayet yönetiminden yardım istemek ve polis gücünün belediye çavuşlarına destek olmalarının kaçınılmaz hale geldiğini ifade etmek zorunda kaldı<sup>5</sup>. Belediye, ilan vererek halkın vergilerini ödemesi çağrısında bulunuyor, adeta yalvarıyordu; yolların bakım ve yapımı için toplanagelen yol bedelat-ı nakdiyesinin, iki-üç yıldır aksayarak ta olsa verildiğini, Meşrutiyet'in ilanından itibaren ise "halkça büsbütün unutulduğunu" belirten belediye, verginin en kısa zamanda toplanamaması halinde, yol çalışmaları-

<sup>1</sup> Zeki Arıkan "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" Üç İzmir, İstanbul, 1992, s.220, Meşrutiyetin ilanını izleyen günlerde, İzmir'de meydana gelen gelişmeler için bkz. Seniz Gündemir, İkinci Meşrutiyetin İzmir Basınındaki Yankıları, Ege Üniv., Edb. Fak. Tarih Bölümü Bitirme Tezi, İzmir, 1988 (Basılmamış)

<sup>2</sup> Kâmil Dursun, İzmir Hatıraları, İzmir, 1994, s.51-53

<sup>3</sup> Bu bir yıllık sürede Aydın Vilayeti valiliğine gelenler sırasıyla Rauf Paşa, Galip Bey, Ferid Paşa ve Kazım Paşa'dır. Mehmet Okurer, İzmir, Kurtuluştan Kurtuluşa, İzmir (t.siz) s. 130-133

<sup>4</sup> İzmir'de ilk anlarda Yalılar, İkicheşmelik, Tilkilik, Eşrefpaşa, Karşıyaka ve Şehir Kulüpleri açılmıştır. K.Dursun, İzmir Hatıraları, s.48. Kulüplerin daha çok Türklerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde açılmaları dikkat çekicidir.

<sup>5</sup> İttihat, 3 Nisan 1909

nın tamamen durdurulması gerekeceğini açıklıyordu<sup>1</sup>. Nizama aykırı davrananlar, vergisini ödemeyenler hakkında kanuni işlem yapılacağı duyurularına<sup>2</sup>, ve İttihat Terakki İzmir Merkezi'nin "hürriyet(in) hükümeteşiz yaşamak veyahut memurin-i hükümeti tehdit ile iş gördürmek" anlamına gelmediğı vurgulamalarına karşın<sup>3</sup> kargaşanın uzun bir süre devam ettiğı anlaşıyor. Vergileri tahsiletmekte güçlük çeken belediye iş göremez hale gelmiş, bu nedenle belediye meclisi azalarından bir kısmı istifa edeceklerini açıklamış<sup>4</sup>, gazeteler sık sık vergi mükelleflerinin borçlarını ödemeleri gerektiğı yönünde uyarılarda bulunmuşlardır<sup>5</sup>.

Meşrutiyetin en hissedilir etkisi hiç kuşkusuz basın üzerinde görölmüşür. Sansürün kendiliğinden kalkması ile birlikte, hemen her konu basın aracılığı ile tartışmaya açılmış, özellikle geçmiş döneme ilişkin eleştirel yazılar ve "hürriyet"ten beklenen yeni toplum ve devlet anlayışını sergileyen yazılar gazete sütunlarında boy göstermeye başlamıştır<sup>6</sup>. Bu tartışmalardan belediye de payını almış ve belediyenin yapılanmasından gördüğü ve görmesi gereken hizmetlere belediye meclisi üyelerinin niteliğinden seçme sorumluluğuna kadar, o zamana kadar ancak yönetimin izin verdiğı ölçüde dile getirilen, daha doğrusu geçiştirilen konular büyük bir hararetle tartışma gündemine taşınmıştır.

Meşrutiyetin yarattığı ilk heyecanlı ve tepkisel ortamda var olan olumsuzlukların, daha çok bireylerden kaynaklandığı görüşü ağır basmakta, kurumsal bozulmaların kişilerin etkisiyle meydana geldiğı görüşünün işlendiğı görölmektedir. II. Abdülhamit döneminin temel özelliğinin "istibdat" olduğunun vurgulandığı bu anlayışa göre "...idare-i sabıka ile idare-i hazırayı tefrik eden hassa-ı mümeyyizenin en parlak ve meşkur zaman-ı sabık güzidegân-ı memurinin ahval-i mahalliye ve ihtiyacat-ı ahaliye tamamen bî-gâne bir hayat takibiyle memleket ve ihtiyacat-ı belde ile zerre kadar alakadar olmamak ve işi tesadüf veya kadere teslim etmesi bu keyfi bir idarein, idare-i umur-ı millet ve vatana karşı gözleri daima kapalı olan tesadüfün lütfuna olan ilticadan başka birşey" değildir<sup>7</sup>. Belediye yönetimi için de geçerli olan bu durum düzeltiltiğinde ve şayet belediye gelirlerini arttıracak önlemler de alınacak olursa "ıslahı en kolay daire" olan belediye, kısa zamanda işler hale gelebilirdi. Ancak bunun için bir şart daha vardı ki, o da vali ve diğer hükümet görevlilerinin belediye yetki alanına giren işlerden ellerini çekme gerekliliğiydi<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Ahenk, 1 Teşrin-i Sani 1908

<sup>2</sup> Ahenk, 4 Teşrin-i sani 1908

<sup>3</sup> Ahenk, 2 Ağustos 1908

<sup>4</sup> İttihat, 18 Şubat 1909

<sup>5</sup> İttihat, 3 Nisan 1909

<sup>6</sup> Sansürün kalkması sonrasında İzmir basınının durumu hakkında bkz. Arıkan, "Tanzimat ve Cumhuriyet..."

<sup>7</sup> Hizmet, 19 Teşrin-i evvel 1908

<sup>8</sup> İttihat, 18 Şubat 1909

Belediyenin içinde bulunduğu sorunların büyük ölçüde kişilerden kaynaklandığı görüşü, kaçınılmaz olarak mevcut belediye heyetini, özellikle de belediye reisini tartışmanın odak noktasına yerleştiriyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Eşref Paşa'nın belediye riyasetinden zorunlu olarak ayrılması sonrasında bu göreve Sükkerizade Tevfik Paşa getirilmişti<sup>1</sup>. Belediye meclisinde ise son değişiklik 1908 martında meydana gelmiş, süreleri dolan üyelerin yerine Uşakizade Muammer, Kantarağarzade Ali, Hacı Ağabeyzade Cemal İspartalı İstefan ve Anastas Zahor belediye heyetine dahil olmuşlardı<sup>2</sup>. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında, belediye reisi Tevfik Paşa meşruti yönetimin en ateşli savunucularından biri olarak ortaya çıkmaktadır<sup>3</sup>. Selanik'ten dönen ilk "Hürriyet Kıtaları şerefine Kramer gazinosunda verilen ziyafet sırasında yaptığı konuşmanın büyük coşkuyla kar-şılandığı kaydedilmektedir<sup>4</sup>. Tevfik Paşa'nın bu davranışlarında ne kadar samimi olduğunu belirleyemeyiz. Ama Tevfik Paşa'nın İzmir çevresinde genel kabul görmüş ve sevilen bir şahsiyet olduğu da anlaşılmaktadır. Bilget'in aktardığına göre, belediye çavuş ve serçavuşları kontrol etmesiyle ve çarşıda esnaftan bahşiş koparmalarına engel olmak ile meşhurdur<sup>5</sup>. Belediyeden aldığı maaşın 500 kuruşunu Hadika-ı Maarif Mektebi'ne bağışlaması ve geri kalan 1000 kuruşu da ihtiyaç sahibi ailelere sarf etmesi, kuşkusuz itibarını arttırıyordu<sup>6</sup>. Ancak, II. Abdülhamit dönemi kadrolarına karşı yöneltilen eleştiri ve suçlamaların, hele hele şehrin durumu da düşünüldüğünde, belediyeyi de kapsamaması düşünülemezdi. İttihat ve Terakki'nin İzmir'deki sözcüsü konumunda İttihat gazetesi "belediye heyetimiz şimdiye kadar ne gibi ıslahata teşebbüs etti! Teşebbüslerine ne mani olmuş, ne oluyor." diye sorduktan sonra, belediye heyetinin beceriksizliğinden dolayı, belediye işlerinin eskisinden berbat bir hale geldiğini ileri sürüyordu<sup>7</sup>. Diğer basın organlarının yaklaşımı da farklı değildi<sup>8</sup>. Nitekim yoğun eleştiriler sonucu ilk istifa eden belediye meclisi azası

<sup>1</sup> Ahenk, 18 Mart 190

<sup>2</sup> Ahenk, 5 Ocak 1908

<sup>3</sup> Aykut Kansu, **1908 Devrimi**, İstanbul 1995, s.47'de Belediye reisi Tevfik Paşa'nın diğer vilayet ve askerî idare ileri gelenleri ile birlikte, İttihat Terakki'nin İzmir Şubesinde tutuklanarak Selânik'e gönderildiğini aktarmakta ise de böyle bir olay söz konusu değildir. Adı geçen Tevfik Paşa, İzmir Fırka-ı Askeriye kumandanı Yaveran-ı Hazret-i Şehriyârî birinci Ferik Tevfik Paşa olmalıdır. bkz. Ziya Somar, **Tevfik Nevzat, İzmir'in ilk fikir ve hürriyet kurbanı**, İzmir, 1948, s.129-130. Ayrıca, Tevfik Paşa'nın reis olmasa dahi, aza olarak sonraki yıllarda belediye meclislerinde yer alması, İzmir çevresinde husumetle değil, belli bir kabulle karşılandığını göstermektedir.

<sup>4</sup> Z.Somar, **Tevfik Nevzat**, s.138-139

<sup>5</sup> A.Bilget, **Son Yüzyılda İzmir**, s.25

<sup>6</sup> Ahenk, 17 Mart 1909

<sup>7</sup> İttihat, 18 Şubat 1909

<sup>8</sup> Örnek olarak bkz. Ahenk, s.16, Kanun-ı Sani 1909, Hizmet, 20 Teşrin-i evvel 1908

Bezzazzade Hacı Osman Efendi'nin<sup>1</sup> ardından, reis Tevfik Paşa, Cemal Paşa, Rıza Bey, Kemahlı İbrahim Bey, Haralembö ve Anastas Zahor istifa kervanına katıldı<sup>2</sup>. Bunun üzerine belediye riyasetine, vekaleten Kantarağasıade Ali Bey atandı<sup>3</sup> ve Nisan 1909 başlarında, boşalan dört azalık için seçime gidilmesi kararlaştırıldı<sup>4</sup>. Tüm bu gelişmelerde İttihat ve Terakki Cemiyeti İzmir şubesinin yönlendirici bir rol oynadığı anlaşıyor. Bu sıralarda İttihat ve Terakki Tilkilik kulübünün başkanlığını Yapzan ve Muammer Bey'in belediye reisliği döneminde baş müfettişlik görevine getirilecek olan Nalbantzade Hıfzı, 1923'te gazetede yayımlanan anılarında<sup>5</sup>, şehir kulübünü merkez olarak seçen İttihatçıların "Fedekârlar Meclisi" adıyla bir komite oluşturduklarını, burada görüşülen belediye sorunlarının çözümlenmesi için, belediye heyetinin tamamen istifasına ve seçim yoluyla yenilenmesine karar verildiğini yazmaktadır. İttihatçıların dışında yer alanlar da aynı görüşü paylaşıyordu. Örneğin Ahenk gazetesi, seçimin sadece dört azanın değil, tüm heyetin yenilenmesi için yapılmasını dile getiriyordu<sup>6</sup>.

#### a) Meşrutiyet'in İlk Belediye Seçimi

Seçimin gündeme gelmesiyle birlikte belediye reisi ve belediye heyetini oluşturacak kişilerin nitelikleri konusunda tartışmalar da başladı. İttihat gazetesi, yapılacak olan seçimde, etki altında kalınmamasını, seçmenlerin sadece vicdanlarına danışarak oy kullanmaları gerektiğini vurguladıktan sonra, eski ve hali hazır belediye heyetlerinin belediyenin ne demek olduğunu bile bilmediklerini, bu yüzden de memleket için kalıcı bir adım atılamadığını yazmaktaydı. İttihat gazetesi seçilmesi gereken reis ve belediye azalarının niteliklerini de şöyle sıralıyordu; "Biz öyle bir reis isteriz ki, fukara-yı ahalinin hukukunu gözetmek için memleket ahval-i ictimaiye ve iktisadiyesine bihakkın vakıf, hem de memleketimizi şeref ve ehemmiyetiyle mütenasip bir mamuriyete isal edebilmek için vücudu lâzım olan ulûm ve funûna malik, tüccar-ı bedide, kâr-ı aşına şimdiye kadar teşebbüsât-ı sınaie ve ticariye içinde bulunmuş bir zat olsun.

Reis olacak adamın şahsında servet, şerafet arayacağımıza bu mezayayı aramalıyız. Bize servet-i şahsiye, şerafet-i zatiye lazım değil, bir reiste aranılan

<sup>1</sup> Ahenk, 12 Şubat 1909

<sup>2</sup> Ahenk, 18 Şubat 1909, İttihat, 19 Şubat 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 26 Şubat 1909

<sup>4</sup> Ahenk, 1 Nisan 1909

<sup>5</sup> Nalbantzade Hıfzı, "Belediyeye dair hatıralar, muhtıralar", Ahenk, 3 Aralık 1923

<sup>6</sup> Ahenk, 1 Nisan 1909

evsaf ve mezaya-yı mahsusa lazım. Bittabi belediye heyetini terkip edecek azalarında bu evsafı haiz olmaları iktiza eder. Belediye azaları şimdiye kadar maaşsız hizmet ettikleri için kendilerinden ciddi hidemat beklenemezdi. Şimdiden sonra arayıp ehlini bulalım ve bunlara maaş verelim. Fakat bütün cesim ve canıyla çalıştıralım<sup>1</sup>."

Ahenk yazarı İ. Şinasi de "yeni heyeti, hususa reisi ne gibi evsafı camî zevattan intihap edeceğiz?" diye sorduktan sonra şöyle diyordu; "Devr-i istibdatta bu soruyu soramaz ve konuşamazdık... Bunların [belediyelerin] mevcudiyeti, idare-i memleketin terakki ve tealisinden ziyade erkân-ı istibdatın menafi-i harise ve ihtirasat-ı şahsiyesine hizmet etmekten başka birşeye yaramazdı". Şinasi'ye göre şehrin biriken sorunları, belediyenin birkaç kişiye mekel yapılmasından kaynaklanıyordu. Meşrutiyet ise belediyelerin önemini ön plana çıkartmıştı. Bu yüzden belediyede görev alacak olanların bu öneme uygun kişiler olmalıydı. Reis olarak seçilecek kişi "en âli emeli memleketi terakkiyat-ı hazıra-i medeniyeden hisse-mend etmek, en büyük arzusu, düşüncesi meşrutiyet-i idarenin her türlü müsaidat ve teshilat-ı terakki-bahşışinden istifade eylemek cihetlerininematuf olmalıdır; hatt-ı hareket ve programını ona göre şimdiden tayin eylemelidir...<sup>2</sup>".

Ancak nisan başında seçim kararı alınmasına ve gerekli olan hukuksal süreç başlatılmasına<sup>3</sup> rağmen seçim normal zamanında yapılamadı. İstanbul'da meydana gelen 31 Mart Ayaklanması bu gecikmenin temel nedeni oldu. Yaklaşık iki ay, olayın dışındaki tüm sorunlar bir kenara atıldı. Olayın yarattığı kargaşa durulduktan ve normal hayata döndükten sonra seçim tartışmaları kaldığı yerden devam etti. Ancak bu arada belediyenin içinde bulunduğu konum oldukça değişmişti. Nisan-mayıs aylarında devam eden istifalar nedeniyle belediye heyeti tamamen boşalmıştı. Haziran ayında, yedekler de dahil olmak üzere, 1908 devrimi öncesi seçilmiş tek bir kişi dahi kalmamıştı<sup>4</sup>. Halbuki yapılacak olan seçimler sadece dört kişinin boşalan yerlerini doldurmak amacını taşıyordu. Son gelişmeler karşısında ne yapacağını kestiremeyen vilayet yönetimi sorunu Dahiliye Nezareti'ne bildirip, karşılık olarak, kanun dairesinde belediye heyetinin tamamen yenilenmesi gerektiği cevabını alınca hazırlıklar aynı oranda genişletildi<sup>5</sup>. Seçimin bölgelerinin yeniden belirlenmesi ardından<sup>6</sup>, seçimler 25 Haziran 1909'da başladı<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> İttihat, 22 Mayıs 1909

<sup>2</sup> Ahenk, 19 Haziran 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 3 Nisan 1909, İttihat, 11 Nisan 1909

<sup>4</sup> Ahenk, 9 Haziran 1909

<sup>5</sup> İttihat, 13 Haziran 1909

<sup>6</sup> İttihat, 24 Haziran 1909

<sup>7</sup> Ahenk, 24 Haziran 1909

İlk günlerde oy kullanan mahalleden çıkan oy sayısının, sadece sekiz olması üzerine, katılımın sınırlı kalacağını anlayan gazeteler, katılımın artmasını teşvik eden yazılar yayınladılar<sup>1</sup>. İttihat ise seçimin bir başka yönüne dikkat çekiyordu; "kendileri için mevki-i riyaseti temin etmek üzere bazı zevatın, gerek bizzat ve gerek bil-vasıta pusulaları imlâ ederek öteden beriden rey dilenmekte olduklarını" haber veren İttihat, "bu gibi haller devr-i istibdatta olsa herkesin nazar-ı tenkitinden kaçabilirdi. Fakat şu devr-i dilarada aynı çirkin muamelatın meşhûr olması hiçbir vakit hoş gitmeyeceği gibi kanuna, nezakete de mugayir bulunduğundan eshâb-ı ârâyı intihabta serbest bırakmalarını" ihtar ediyor, aksi taktirde bu kişilerin isimlerini açıklayacağı, tehditinde bulunuyordu<sup>2</sup>. Aynı gün, seçimin güvenliğini sağlamakla yükümlü belediye heyetinden kimsenin bulunmadığı, gerekçesini ileri süren valilik "Meclis-i İdare-i Vilayet, Meclis-i Belediye'nin mafufu ve her türlü umur ve muamelatına tedkik ve nezaretine memur bulunmasına" dayanarak rey sandığını vilayete taşıtıyordu<sup>3</sup>.

Seçimler 5 temmuz akşamı sona erdi<sup>4</sup>. Sonuçta, belediye heyetine asil ve yedek olarak girmek hakkı kazananlar ve aldıkları oy sayıları şu şekilde sıralanmaktadır<sup>5</sup>:

|                                |     |
|--------------------------------|-----|
| Uşakızade Muammer Bey          | 478 |
| Kapanızade Tahir Bey           | 472 |
| Perikli Loka Efendi            | 469 |
| Rafael Levi Efendi             | 427 |
| Yemişcizade Sabri Bey          | 413 |
| Petro Kokino Efendi            | 400 |
| Mithat Bey                     | 377 |
| Hacıhasanzade Doktor Edhem Bey | 375 |
| Avadikyan Efendi               | 346 |
| Hacı Mustafa Başık Efendi      | 269 |
| Zaharya Efendi                 | 226 |
| Petridi Efendi                 | 222 |

<sup>1</sup> Ahenk, 27 Haziran 1909

<sup>2</sup> İttihat, 29 Haziran 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 29 Haziran 1909

<sup>4</sup> İttihat, 6 Temmuz 1909

<sup>5</sup> İttihat, 13 Temmuz 1909

**Birinci Yedekler<sup>(1)</sup>**

|                                 |     |
|---------------------------------|-----|
| Panayot Aleksandr Efendi        | 208 |
| Hristo Barutçu Efendi           | 205 |
| Ahenk Gazetesi Sahibi Nazmi Bey | 171 |
| İspiro Laveldayo Efendi         | 161 |
| Tevfik Paşa                     | 159 |
| Kantarağasızade Ali Bey         | 132 |
| Caferî Kemal Bey                | 123 |
| Bekir Çelebizade Ahmet Bey      | 118 |
| Selim Mizrahi Efendi            | 107 |
| Yusuf Aşir Efendi               | 107 |
| Mikran Zambakçıyan Efendi       | 95  |
| Mesrub Simonyan Efendi          | 91  |

**İkinci Yedekler**

|                                      |    |
|--------------------------------------|----|
| Alber Tarika Efendi                  | 81 |
| Nakibzade Cemal Bey                  | 76 |
| Bayram Abuf Efendi                   | 75 |
| Hacı Osman Paşa                      | 70 |
| Modrohas Hasan Efendi                | 65 |
| Heskiya Franko Efendi                | 55 |
| Şehir Ketküdâsıade Abdürrahim Efendi | 54 |
| Şerif Efendizade Rıza Bey            | 48 |
| İlya Yafe Efendi                     | 47 |
| Kağıtçı Şerif Ali Efendi             | 46 |
| Saatçi Davi Gabay Efendi             | 42 |

Adayların aldıkları oy sayıları, katılımın yaklaşık beş yüz kişi ile sınırlı kaldığını göstermektedir<sup>2</sup>. Halbuki Şubat 1908'de altı kişinin yenilenmesi amacıyla

<sup>1</sup> İttihat, 14 Temmuz 1909

<sup>2</sup> Ahenk, 6 Temmuz 1909'da kullanılan oy sayısının 634 olduğunu belirtmekteydi.

yapılan seçimlerde oy kullananların sayısı 3034'tü<sup>1</sup>. İttihat gazetesi, katılımın düşüklüğünü, seçmenlerin kimi seçecekleri konusunda kararsız kalmalarına bağlamaktaydı; istibdat devrinde, kimi seçecekleri kendilerine söylendikten sonra oy kullanan insanlar, kılavuzları kendileri olunca ne yapacaklarını şaşırılmışlardı<sup>2</sup>. Ancak bundan öte katılımın düşüklüğü, şehirde yaşanan çekişmelerin varlığına da işaret etmektedir ki, bu kısa süre sonra kendisini gösterecektir.

Her ne olursa olsun, yeni belediye heyeti son derece önemli sorunlarda karşı karşıya bulunmaktaydı; esnaf üzerinde belediyenin yıpranan otoritesini yeniden sağlamak şehrin artan nüfusu ile birlikte ortaya çıkan yeni yerleşim bölgelerinin ihtiyaç duyduğu hizmetleri üretmek, son zamanlarda sıkça gündeme getirilmeye başlanan bir umumi bahçe isteğine cevap vermek, iş merkezini rahatlatacak önlemleri almak ve özellikle liman ile demiryolu istasyonları, başta Basmahane'deki Kasaba istasyonu - arasında trafik akışını sağlayacak geniş bir cadde açmak gibi büyük mali kaynaklar gerektiren ihtiyaçlar bu sorunların belli başlılarıydı. Halbuki belediyenin içinde bulunduğu mali konum, bu sorunlara bir çözüm getirme olanaklarından oldukça uzaktı. Uşakizade Muammer Bey'in riyasetine atandığı İzmir belediye heyetinin devr aldığı belediye kasası ise tamtaktır<sup>3</sup>. Bu durumun genel bir sorun olduğunun farkında olan yönetim, aslında daha önce harekete geçerek, belediyelerin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan, özellikle de mali sıkıntılardan kurtarılması için arayışlara başlamış, Dahiliye Nezareti kanalıyla belediyelerden, sorunların çözümleri konusundaki düşüncelerini içeren "İslahat layihaları" hazırlamalarını istemişti.

### **b) İzmir Belediyesi "İslahat Layihası"**

Dahiliye Nezareti'nin yönergesi doğrultusunda İzmir Belediyesi de bir "İslahat Layihası" hazırlamış ve Vilayet Umumi Meclisi'nde görüşülmek üzere vilayet makamına sunmuştu<sup>4</sup>. Belediye İslahat Layihası'nda; şehrin acil olarak gereksinim duyduğu caddelerin açılması, umumi bahçeler oluşturulması, aydınlatmanın yaygınlaştırılması amacıyla elektrik fabrikası kurulması ve diğer imar, tezyin işleri için belediyelerin hali hazır vergilerinin yetersiz kaldığı vurgulandıktan sonra, belediye gelirlerinin arttırılabilmesi ve belediye çalışmalarının yoluna koyulabilmesi amacıyla alınması gereken önlemler on beş maddede toplanmaktaydı:

<sup>1</sup> Ahenk, 23 Şubat 1908

<sup>2</sup> İttihat, 30 Temmuz 1909

<sup>3</sup> Nalbantzade Hıfzı "Belediyeye dair..." Ahenk, 3 Aralık 1963

<sup>4</sup> Ahenk, 24 ve 25 Şubat 1909

1) 5500 lira civarında olan rüsum-u tanzifiyenin (temizlik vergisi) bir kat daha arttırılması.

2) Yarısi hazine ve yarısi da belediye tarafından alınmakta olan kantar rüsumunun tamamen belediyeye terkedilmesi.

3) Çarşı ve mahalle aralarında gayrı sıhhi bir şekilde toplanan paçacı kemiği, terzi kırpıntısı gibi genel halk sağlığını tehdit eden mevaddın şehir haricine çıkarılması ve şehre sokulmasının yasaklanması.

4) Kira ve satış sözleşmelerinden alınmakta olan tastik harcının yüzde ona çekilmesi ve kira müddeti sonunda ortaya çıkacak uzlaşmazlıkların çözümü için belediyeye yetki tanınması.

5) Araba rüsumunun, tek hayvanla çekilen arabalarda bir, çift hayvanla çekilen arabalarda bir buçuk ve el arabalarında yarım meci diye olarak belirlenmesi.

6) Şehre giriş yapacak olan yüklü, yüksüz arabalardan, hayvanlardan ve bina yapım amacıyla getirilen taş, kum ve mermerden araba, yük ve metre kare hesabıyla duhuliye alınması.

7) Zebbiye resminin, aydınlatma masraflarına karşılık olduğu halde yetersiz kalmasından dolayı arttırılması ve ayrıca şehirde bulunan binalardan, kıymetlerine göre biçilmek üzere, aylık bir kuruştan on kuruşa kadar fener masraflarına katılım payı alınması.

8) İşe, güce, muktedir olmayan ihtiyaç sahiplerinin iâşesi için belediye varidatının kırkta birinin ayrılması ve erbab-ı sanat olup iş bulamayanlara aracı olunarak iş olanağının yaratılması

9) Gaz depoları kurularak, rüsumdan istifade edilmesi (İzmir'de gaz depoları tesisi hazine-i hassa-ı şahane adına alınmış ve İzmir Rıhtım Şirketiyle müzakeresi sonucunda, belli bir süre içinde gaz depolarını inşa etmek ve buna karşılık kumpanyanın 1912 senesinde son bulacak olan imtiyazının uzatılmasının kararlaştırıldığı duyulmuştur.)

10) Belediyede seçilmiş ve yevmiye ile müstahdem bulunanların dışında umur-ı tahririye, hesabiye ve icraiye memur olanların, yani katipler ile çavuşların emeklilik hakkına kavuşturulmaları.

11) Belediyelere, gerek belediye kanunu ve gerekse çeşitli talimatnameler ile yüklenen görevlerden en çok merkez belediyeleri etkilenmektedir. Bu nedenle kanunun on altıncı maddesinde belediyelerin maaş ve diğer zorunlu giderlerine konulan kısıtlamanın hafifletilmesi, merkez belediyelerin, cemiyet-i belediye onayıyla daha fazla masraf yapabilme selahiyetinin getirilmesi.

12) Selanik ve Kudüs gibi Osmanlı şehirlerinde ve tüm Batı ülkelerinde uygulanan duhuliye resminin, ticarete olumsuz tesir etmeyecek ölçüde İzmir'de de uygulanması.

13) Elektrik fabrikası kurarak şehrin aydınlatılmasını sağlamak, yeni usulde mezbaha kurmak, tramvay ve diğer ulaşım olanaklarını genişletmek, esnafa mahsus umumî pazar yerleri kurmak ve bahçeler oluşturmak gibi hem büyük paraya, hem de yetkiye ihtiyaç gösteren işlerin başarılabilmesi için gerekli yetki genişliğinin belediyelere tanınması.

14) Geçmişte belediyeye ait olan harik bedelat-ı nakdiyesinin, belediyeye karşılık gösterilmesiyle Darağacı caddesinden Kozinanı fabrikasına kadar olan yerler istimlak edilmeye başlanmış, Meles çayı üzerine bir demir köprü inşa edilmiş, ancak istimlak edilen yerler üzerinde açılması düşünülen cadde açılmadan adı geçen vergi hazineye alınmıştır. Bu caddenin açılabilmesi için, istimlak edilmesi gereken yerlerin Nafia Nezaretince istimlakı ve belediyeye terk edilmesi.

15) Kokaryalı'dan Narlıdere'ye kadar belediyece inşası kararlaştırılmış olan tramvay hattı için talep olunan ruhsatnamenin en kısa zamanda verilmesi.

İzmir basınından izlenebildiği kadarıyla belediye ıslahat layihası kamuoyunda oldukça olumlu karşılandı. Ahenk gazetesi yazarı İ. Şinasi, layihanın belediye için, dolayısıyla da İzmir için son derece yararlı işleri kapsadığını, özellikle sekizinci maddede belirtilen ihtiyaç sahipleri hakkında öngörülen önlemlerin hayata geçirildiği taktirde son derece önemli bir adım atılacağını vurguluyordu<sup>1</sup>. İttihat gazetesi de layihanın İzmir'i, imar etmek yolunda bir kurtuluş kapısı açtığını belirtiyordu<sup>2</sup>.

Ancak Vilayet Umumi Meclisi'nde görüşülen ıslahat layihasının büyük bir kısmı kabul görmedi. Meclis, belediyenin on beş noktada topladığı önerilerden, sadece beşi üzerinde, o da bazı değişikliklerle olumlu görüş belirtti. Kabul gören öneriler şöyle sıralanıyordu<sup>3</sup>:

1) Kira mukavelelerinden alınan fastik harcının yüzde ona çekilmesi.

2) Araba rüsumunun önceden kararlaştırıldığı gibi, yani 1,5 ve 1 mecdiye üzerinden tahsil edilmesi ve mülhakatta bu miktarın yarıya indirilmesi.

3) Belediye gelirlerinin yirmide bir oranında ihtiyaç sahiplerinin iaşesine tahsis edilmesi ve çalışabilecek güçte olanlara, yeteneklerine göre iş olanağının yaratılması.

<sup>1</sup> Ahenk, 28 Şubat 1909

<sup>2</sup> İttihat, 1 Mart 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 3 Mart 1909, İttihat, 4 Mart 1909

4) Belediyede çalışan daimi memurların emeklilik hakkına sahip olabilmeleri için gerekli hukuksal girişimlerin yapılması.

5) Belediye gelirlerinin artmasını sağlayacak duhuliye resminin tahsil edilmesi yolunda gerekli girişimlerde bulunulması.

Görüldüğü gibi meclis-i umumi, kentsel yaşantı içinde ek vergi getirecek olan önerilere pek sıcak bakmıyordu. Belediye gelirlerinin arttırılmasına yönelik duhuliye rüsumu getirilmesi ise, ileride de göstereceğimiz üzere İzmir gibi dış bağlantısı yoğun olan bir şehir için, yabancılara tanınmış kapitülasyonlar nedeniyle hemen hemen imkansızdı. Ancak işlevsel olmasa da layiha, belediyelerin yaşadığı mali olanaksızlıkları ortaya koyması ve bu sorun aşılmadıkça kent içi hizmetlerin geliştirilebilmesi konusunda pek fazla birşey yapılamayacağını ortaya koyması açısından önemlidir.

### c) Muammer Bey "Kabinesi"

Seçimlerde en fazla oyu alan Muammer Bey'in belediye riyasetine atanmasıyla birlikte İzmir belediyesi için yeni bir dönem başladı. İzmir'in oldukça nüfuzlu ailelerinden birine mensup olan Uşakizade Muammer Bey, belediye meclisine ilk olarak 1908 martında aza olarak girmişti. Nalbantzade Hıfzı'nın verdiği bilgilere göre İttihat Terakki'nin İzmir mensuplarınca oluşturulan "Fedakârlar Meclisi"nin en "hararetli inkılâpçı"sı Uşakizade Muammer Bey'di<sup>1</sup>.

Belediyenin içinde bulunduğu mali sorunların bilincinde olan Muammer Bey riyasetindeki yeni belediye heyeti, öncelikle finansman sorununu çözmenin yollarını aramakla işe başladı. Gazetelerde sorunun çözülmesi için getirilen önerilerin başında, belediyenin borçlanma yoluna başvurması gerektiği idi. İttihat'ın aktardığına göre, pek çok sermayedar, belediyeye yüzde altı faizle borç vermeye hazırды. Gazeteye göre, belediyeye gösterilen "bir itimat eseri" şeklinde yorumlanması gereken bu teklife, belediye heyeti evet demeli ve bu yolla elde edeceği para ile beldenin eksiklerini tamamlamalıydı<sup>2</sup>. Nitekim belediye yönetimi de kantar rüsumunu karşılık göstererek borçlanma arayışına girmiş, ancak bir sonuç alamamıştı<sup>3</sup>.

Geçici çözümlerle finansman sorununu çözüme ulaştırmanın imkansızlığını gören İzmir Belediyesi, bir yandan belediye kanununda değişiklikler yapılarak belediye gelirlerinin arttırılması yönünde girişimlerde bulunurken, diğer yandan da sürekli gelir kaynağı olabilecek yatırımlara yönelmeye çalışıyordu. Bu çerçevede

<sup>1</sup> Nalbantzade Hıfzı, "Belediyeye dair..." Ahenk, 3 Kanun-ı evvel 1923

<sup>2</sup> Ahenk, 4 Ağustos 1909

<sup>3</sup> İttihat, 9 Ağustos 1909

içinde, imtiyaz süresinin dolmasına daha on dört yıl bulunmasına rağmen, İzmir - Göztepe Tramvay Şirketi'nin satın alınması için girişimde bulunulmuş<sup>1</sup>, Göztepe tramvay hattının Narlıdere'ye kadar uzatılması için talep edilen ruhsat alınmış<sup>2</sup>, Debbağhane'den Mortakiye'ye kadar, bir tramvay hattı kurulması için girişimler başlatılmıştır<sup>3</sup>. Bu konuda en önemli gelişme ise, İzmir belediyesinin 10 Ağustos 1909'da vapur şirketinde görülen yolsuzlukları düzeltmek amacıyla, şirket yönetimine el koymasındır<sup>4</sup>. Köylü gazetesine göre, şirkete ait hisselerin yabancıların eline geçmesi, müdür ve memurların yabancılardan seçilmesi, pahalı kömür alınması gibi yolsuzluklar, belediyenin el koyma gerekçesini oluşturuyordu<sup>5</sup>. Kısa süre sonra, şirket sahiplerine iade edilmişse de<sup>6</sup>, bu tavır belediyenin genel yaklaşımını ortaya koyması açısından ilginçtir. Belediyenin bu tür girişimlerde bulunması, doğal olarak yabancı şirketlerin tepkisiyle karşılaşmış<sup>7</sup> ve belediye heyetine karşı güçlü bir muhalefetin doğmasına yol açmıştı.

Aslında belediyenin bu tür girişimler de başarılı olabilmesi ya da mevcut şirketleri satın alabilmesi, öncelikle bütçesinin yatırıma olanak verecek genişliğe sahip olması ile mümkündü. Nitekim 1909 bütçesini inceleyen Vali Vekili Ferid Paşa, daha önceki bütçelerden farklı olmayan bütçenin, "tasarruf icrasıyla" şehrin imarına yönelik bir şekilde, yeniden düzenlenmesi için "muteberan-ı mahalliye ve mütehasşısın-i fenniyeden mürekkep bir komisyon" oluşturulmasını sağlamıştı. Bu komisyonda İdare Meclisi üyelerinden belediye eski reisi Tevfik Paşa, Anadolu Bankası ikinci direktörü Perikli Loka, Ticaret Odası eski reisi Davut Ferkuh, tüccardan Arbiyan, Petraki Alyoti, Nesim Levi, Ispartalı Tatfor, Aleksandr Petri, Kordakli, Ticaret Odası reisi Agop Balıkçıyan, Mühendis Vitalis, Guraba Hastahanesi tabibi Mustafa Enver, Evkaf Muhasebecisi Faik, Karşıyaka Belediye Reisi Bekir Behlül ve muhasebeci Ragıp Efendi'den oluşuyordu. Fakat, kentsel sorunları yakından izleyebilecek ve mali olanakları yetkinlikle değerlendirebilecek olanaklara sahip olan komisyonda bütçeyi rahatlatabilecek ve yatırıma yönelik düzenlemelerde bulunabilecek derecede başarılı olamamıştı<sup>8</sup>. Çünkü var olan gelirler, ancak belediye çalışanlarının maaşları, zorunlu giderler ve kent için bazı hizmetlerin

<sup>1</sup> Köylü, 5 Ağustos 1905, Ahenk, 4 Ağustos 1909

<sup>2</sup> (BOA), Y.A.Res. 155/25, İrade-Ticaret ve Nafia, no. 3 (3 Cemaziyelevzel 1327) Düstur, tertib-i sani, C.3, s.301-305, Ahenk, 26 Haziran 1909, İttihat, 26 Haziran 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 15 Eylül 1909

<sup>4</sup> İttihat, 11 Ağustos 1909, Ahenk, 11 Ağustos 1909, Sadık Kurt, "İzmir Körfezinde Ulaşım (1884-1914)", "DEÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988 (basılmamış), s.139

<sup>5</sup> Köylü, 13 Ağustos 1909, Kurt, "İzmir Körfezinde...", s.139

<sup>6</sup> (BOA), DH-MUI, 6-1/23

<sup>7</sup> Nalbanzade Hıfzı "Belediyeye dair..." Ahenk, Kanun-ı Sani 1923

<sup>8</sup> İttihat, 8 Nisan 1909

yürütülmesini sağlayabilecek düzeydeydi. Daha önce, belediye tarafından hazırlanan ıslahat layihası tartışmalarında da aktardığımız gibi, yeni vergilerin getirilmesi ne de pek olumlu bakılmıyordu.

Mali olanakların elverişsizliğine rağmen, Muammer Bey riyasetindeki yeni belediye heyeti, belediye yönetimini devr aldığı andan itibaren yoğun bir çalışma temposuna girdi. Yukarıda aktardığımız gelir kaynaklarını arttırma girişimlerinin yanında kentsel sağlık ve temizliğin korunması yönünde girişimler sıklaştırıldı. Bu çerçevede olmak üzere esnafın tartı ve ölçüleri, fırınların temizliği, ekmeklerin niteliği sıkı bir denetim altına alınmış, arabacı ve Karoçacılar düzene konulmuş, sokakların temizliğine özen gösterilmişti<sup>1</sup>. Avrupa'dan sokak döşemelerinde kullanılmak üzere taşkıran makineleri, kesme paket taşları<sup>2</sup> ve süpürge makineleri getirtmek için harekete geçilmişti<sup>3</sup>. Tüm bu çalışmaların övgüyle karşılandığı, basının yeni belediye heyetini büyük ölçüde desteklediği de gözden kaçmamaktadır. Ancak tüm bu çalışmalar, İzmir valiliğine atanan Mahmut Muhtar Paşa ile belediye yönetimi arasında, işten el çekirmeye kadar uzanacak olan çatışma nedeniyle kesintiye uğraşacaktır.

#### **d) Vali Mahmut Muhtar Paşa - Belediye Çatışması**

Kazım Paşa'nın kısa süren valiliğinin ardından Ağustos 1909'da Aydın Valiliğine Mahmut Muhtar Paşa atandı. Mahmut Muhtar Paşa şehre geldiği andan itibaren, basın ve kent ileri gelenleri ile bir çatışma içine girdi<sup>4</sup>. Kentsel düzlemde alınacak kararlarda, vilayeti tek yetkili merci haline getirmeye çalıştığı gibi, belediye üzerinde de otoritesini hissettirmekten çekinmedi. Bu yaklaşımın, meşrutiyet ile birlikte su yüzüne çıktığını vurguladığımız, belediye meclislerinin halkın temsilcisi olduğu, bu nedenle de şehirlerin "meclis-i mebusan"ı olarak algılanması gerektiği yönündeki anlayışla çatıştığı noktada vali ile belediye heyeti arasında çatışma zemini de oluşmuş oldu. Çatışma, kökenleri biraz daha geriye uzanan, iki girişimin, Vali Mahmut Muhtar Paşa tarafından yeniden gündeme getirilmesi ile su yüzüne çıktı. Bu girişimlerden ilki, İzmir şehrinin her kırk bin nüfus esas alınarak ayrı belediye dairelerine taksim edilmesi idi<sup>5</sup>. Bu konuda ilk karar, Vilayet Umumi Meclisi'nin şubat 1909'daki toplantısında alınmıştı; karar uyarınca, İzmir şehri üç

<sup>1</sup> İttihat, 18 Temmuz 1909

<sup>2</sup> Ahenk, 29 Teşrin-i evvel 1909

<sup>3</sup> Nalbantzade Hıfzı "Belediyeye dair..." Ahenk, 3 Kanun-ı Sani 1923

<sup>4</sup> Nalbantzade Hıfzı "Belediyeye dair..." Ahenk, 3 Kanun-ı Sani 1923

<sup>5</sup> Bu konunun Osmanlı ülkesi genelinde tartışılması için bkz. (Bedii Nuri, "Belediyelerimiz", Mülkiye, no.5, Haziran 1325, s.21-22

daire-i belediyeye ayrılacak, ayrıca Karşıyaka ile Buca belediyeleri de müstakilen idare edilecekti<sup>1</sup>. Şehrin üç daire-i belediyeye bölünmesi ve bunların hudutlarının belirlenmesi amacıyla şehrin ileri gelenlerinden bir de komisyon oluşturulmuştu<sup>2</sup>. Ortaya atıldığı dönemde oldukça yoğun tartışmalara neden olan bu düşünce, belediye ve basının şiddetli muhalefeti ile karşılaşmış, uygulamaya konulamadan rafa kaldırılmıştı<sup>3</sup>.

Vali Mahmut Muhtar Paşa'nın, Umumi Meclis tarafından alınan bu kararı hayata geçirmek istemesi tartışmaları yeniden alevlendirdi. Mahmut Muhtar Paşa'ya göre, "Vilayet Belediye Kanunnamesi'nin ikinci maddesi büyük şehirlerde her kırk bir nüfus için birerden mutad devair-i belediye teşkilini suret-i katiyede amir bulunduğundan üç yüz elli bir nüfusu havi olan İzmir şehrinin yalnız bir belediye heyetiyle idaresi gayr-ı kabil ve kanuna mugayir olduğu, bidayet-i meşrutiyetten beri nazar-ı dikkate alınarak... Meclis-i İdare-i Vilayetçe üç daire-i belediye teşkilî karargir olmuş... teşekkül eden bir komisyon dahi devairin tadatına lüzum göstermiş olduğu halde bazılarının işine elvermediğinden hükm-ü kanun akim kalmış, sokaklardaki adem-i intizam ve nezafetle beraber tahsilatta tesadüfen olunan müşkilat umur-u belediyenin devaire taksimi mecburiyetini katileştirdiği gibi kanuna riayet dahi icabat-ı meşrutiyetimizden bulunduğundan şehrin miktar-ı nüfusu yedi sekiz daire-i belediye teşkiline müsait ise de şimdilik üç daire teşkilî meclis-i idarece kafi" görülmüştü. Belediye ise, "İslâmların fakir ve Hristiyanların zengin olacağı cihetle, taksimden İslam mahallatının mutazarrır olacağı"nı ileri sürerek buna şiddetle karşı çıkıyordu<sup>4</sup>.

Diğer çatışma noktası, uzun zamandır ihtiyaç duyulduğu dile getirilen, şehrin geniş caddelere kavuşturulmasıydı. Bu konuda sonuçsuz kalan ilk projenin Midhat Paşa'ya ait olduğunu daha önce dile getirmiştik. İkinci proje ise Eşref Paşa'nın belediye reisliğinin sonlarında gündeme gelmiş Basmahane'den Gümrük'e kadar açılacak bulvar için istimlak yapılması, bu amaçla 150000 liraya ihtiyaç duyulduğu hesaplanmış<sup>5</sup> ve inceleme için Eşref Paşa'nın riyasetinde Tefik Paşa, Uşakizade Sadık, Tekfor, Kemahlı İbrahim, Barutçu Dimitrakı, Nesim Levi, Tahminci Aleksand-

<sup>1</sup> "Meclis-i Umumi-i Vilayat Mukarreratından", *Ahenk*, 23 Şubat 1909, *İttihat*, 27 Şubat 1909

<sup>2</sup> Bu komisyonda şu üyeler bulunuyordu. Uşakizade Sadık, Tefik Paşa, Cemal Paşa, Ali Nazmi, Taşlızade Edhem, Mustafa Faik, İbrahim, Kantarağazıade Ali, Evliyazade Refik, Yemişcizade Sabri, Hayati, Hakkı, Arabyan Karabet, Zambakçıyan, Mihran, Aleksandr, Petridi, Hacı Davud Ferkuh, Manolaki Petrokokino, Apostolidi, Frederik Morat, Alber Tarika, Gabril efendiler, *İttihat*, 11 Haziran 1909, *Ahenk*, 12 Haziran 1909

<sup>3</sup> Tartışmalar için bkz. *Ahenk*, 13 Kanun-ı sani, 5 Mart 1909, *İttihat*, 14 Kanun-ı Sani, 11 Haziran 1909

<sup>4</sup> (BOA), DH.MUİ, 54.2/16(3)

<sup>5</sup> *Ahenk*, 23 Ekim 1906

ro, Eseyan ve Haim Habif efendilerden bir komisyon oluşturulmuştu<sup>1</sup>. Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmıştı.

Meşrutiyet ile birlikte yeniden gündeme gelen bulvar açma konusunda ilk ciddi adım, Vilayet Umumi Meclisi tarafından atıldı ve şehirde üç bulvar açılması kararlaştırıldı<sup>2</sup>. Aynı konuda belediye de bir çalışma içindeydi, ancak belediye çalışmalarını Basmahane'den Gümrük'e kadar getirilecek tek bir bulvar ekseninde yoğunlaştırmıştı<sup>3</sup>. Vilayet yönetimi buna karşılık, eski vali Ferid Paşa zamanında, yabancı bir ortaklık adına hareket eden Polikarbo Vitalis tarafından hazırlanmış ve üç bulvar açılmasını öngören projeyi hayata geçirmeye çalışıyordu<sup>4</sup>. Buna göre; birinci bulvar, İzmir rıhtımından başlayacak, zahire borsasının güneyinden Basmahane istasyonuna kavuşacaktı. İkincisi, Basmahane'den şehrin kuzeyine doğru inecek ve Bellavista'da son bulacaktı. Üçüncüsü de Çakmak fırınından Salebcioğlu hanına kadar uzanacaktı<sup>5</sup>. Caddelerin genişliği 15 ila 22,5 metre arasında değişiyordu<sup>6</sup>. Valilik konuyla ilgili şartnameyi yayınlayarak<sup>7</sup>, belediye yönetimini tamamen dışladığını açıkça gösterdi. O zamana kadar sessizce sürdürülen çatışma, böylece gazete sütunlarına taşınan bir çatışmaya dönüştü.

Ancak yukarıda aktardığımız nedenler, aslında temel çatışma noktasının görünen yüzleriydi. Büyük ölçüde İttihatçı desteğiyle oluşan Muammer Bey riyasetindeki yeni belediye heyeti, belediyeyi valiliğin dışında, toplumsal iradenin yansıması sonucunda oluşmuş bir kurum olduğu anlayışından hareketle bağımsızlaşmaya çalışıyordu. Nitekim Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde belediye, o güne kadar ödemekte olduğu valilik ve diğer resmi dairelerin havagazı masraflarını karşılamayacağını açıklamıştı<sup>8</sup>. Vali Kamil Paşa'nın Götepe'deki ikâmetgahının aydınlatma masrafı, 1897-1907 yılları arasında belediyece karşılanmıştı. Şimdi belediye, havagazı kumpanyasına ödediği bu parayı, Kamil Paşa'dan geri istiyordu<sup>9</sup>. Bu, belediyenin valilik ile arasındaki ilişkiye yeni bir yön vermek isteğini göstermekteydi. Valilik ise, belediyenin önceden olageldiği gibi, vilayetin emrinde bir daire olarak çalışmasını istiyordu.

<sup>1</sup> Ahenk, 19 Aralık 1906

<sup>2</sup> Ahenk, 27 Kanun-ı evvel 1909

<sup>3</sup> Ahenk, 31 Kanun-ı evvel 1909, Köylü, 14 Kanun-ı sani 1910

<sup>4</sup> Ahenk, 22 Kanun-ı evvel 1909

<sup>5</sup> Ahenk, 18 Kanun-ı sani 1910

<sup>6</sup> Ahenk, 22 Kanun-ı evvel 1909

<sup>7</sup> Ahenk, 18 Kanun-ı sani 1910, 30 Kanun-ı sani 1910

<sup>8</sup> İttihat, 10 Eylül 1909

<sup>9</sup> (BOA), Y.EE - Ek, 86/34-3388

Bu anlayış farklılığın yarattığı çatışmanın etkisiyle Vali Mahmut Muhtar Paşa, "umur-u belediyeyi taht-ı inhisarına alarak kendisine şehremanet selahiyetini vermek" istediği şeklinde suçladığı Muammer Bey'i görevinden aldı<sup>1</sup>. Muammer Bey'in görevden alınmasına Vilayet Tensik-i Memurin Komisyonu'na üye olmasına rağmen katılmaması, yine Vilayet Idare Meclisi tarafından oluşturulan şehrin elektrikle aydınlatılması ile bulvar açılması komisyonlarına iştirak etmemesi ve 1324-1325 dönemine ait temettü vergilerine yapılan itirazların, belediye tarafından savsaklanması gerekçe olarak gösterilmekteydi<sup>2</sup>. Ayrıca Muammer Bey, görevden alınmakla kalmamış, Idare Meclisi tarafından yargılanması kararlaştırılmıştır<sup>3</sup>. Belediye riyasetine de vekaleten, meclis üyelerinden Kapanizade Tahir Bey atandı<sup>4</sup>. Ancak vali, boyutlarını hiç tahmin edemediği bir tepkiyle karşılaştı; Tahir Bey görevi kabul etmediği gibi, belediye meclisini oluşturan üyeler de hükümet ve valilik nezdinde büyük bir protesto hareketi başlattı<sup>5</sup>.

Belediye heyeti Sadaret, Şura-yı Devlet, Dahiliye Nezareti ve Vilayet'e gönderdiği açıklamada, Muammer Bey ve belediye heyeti hakkında yapılan suçlamalara yanıt verdi. Buna göre Muammer Bey'in görevden alınmasına gerekçe olarak gösterilen "Tensik-i Memurin Komisyonu'na aza olduğu halde katılmamasını" "reis beyin merkez komisyona devet edildiği günlerin meclis-i belediyenin teşekkülü eyyamına ve bir ara İzmir'den mezun en infakına ve bazen de reis beyin rahatsız bulunduğu günlere tesadüf etmesi ve izah edilecek esbab-ı saire-i muhakkaya müstenit" nedenlerle açıklıyordu. Muammer Bey'in görevden alınmasına gerekçe olarak gösterilen şehrin elektrikle tenvir ve bulvar açılması komisyonlarına katılmamasına verilen yanıt ise vilayetin belediye arasındaki çatışmanın ip uçlarını vermektedir; "bulvarlar meselesi zaten makam-ı vilayetin meclis-i beledi arasında muhtelif-i kayd bir mesele olduğu ve belediyece bilahare tetkiki lazım geleceği cihetle orada bazı ecnebilere muhteliten müteşekkil komisyonda isbat-ı vücut etmesi hiçbir vechle makul ve muvafık-ı mesalih olamayacağı zaten heyet-i belediye kararı iktizasından idi. Tenvir keyfiyeti ise emr-i husustaki müstediyyat belediyeye verilmiş ve makam-ı vilayete verilenler de yine daireye esra olunagelmış ve keyfiyet doğrudan doğruya belediyeye ait mesailden olduğu mukarrerat-ı müttehize cümlesinden bulunmuş iken evrak-ı mezkûre bu hususu tedkik zımında vilayetce fevkü'l-kanun teşkil olunan komisyona aldırılmış idi ki sırf belediyeye ait olup bilahare yine daire-i belediyeye vücudu tabii olan bu gibi hususatin tezekkürün-

<sup>1</sup> Ahenk, 11 Kanun-ı sani 1910, Köylü, 11 Kanun-ı sani 1910

<sup>2</sup> (BOA) DH.İ-UM, 54.2/16 [54]

<sup>3</sup> Köylü, 13 Kanun-ı sani 1910

<sup>4</sup> Köylü, 13 Kanun-ı sani 1910

<sup>5</sup> Kamil Dursun, İzmir Hatıraları, s.58

de tedkikat ve müzakerat-ı maliyede bulunacak olan bir heyet reisinin bulunması teçviz edilemediğinden devam etmemiş idi"

Temettü vergilerine yapılan itirazların cevaplanmasındaki gecikmeleri ise, belediye heyetinin yeni seçilmiş olmasına bağlayan yazıda, valinin Muammer Bey'i görevden alması ise şöyle değerlendiriliyordu; "tezkere-i vilayetpenahi münderecatının mahaza eser-i zülul olarak husul-ı emel için taharri-i bahane neticesi olduğu ve mamafih isnadat-ı vakıanın kavanin ve nizam-ı mevcudeye mugayir bulunduğu tezahür eder. Binaenaleyh mütalaat-ı salifeden başka intihab-ı ahali ile tayin olunmuş heyet-i belediye reisinin kanuni olmayan bir takım esbab ve bahane serdiyle hiçbir hüküm ve karara müstenit olmayarak umur-u muamelat-ı belediyeden keff-i yed ettirilmesi ne kadar şayan-ı istırab ise daire reisinin maznun addiyle Meclis-i İdare-i Vilayet müstantıklığından namına celp müzekkeresi istarı da o derece mucibi telhiftir. Kavanin-i meriye ve usul-ü cariye ahkâmını ihlâl ve Meşrutiyet ile temin edilmiş olan hukuk-u amme ve hassayı iptal eden ahvalden bulunan tezkere-i mebhus münderecatını şiddetle reddederiz<sup>1</sup>."

Aynı gün (27 Aralık 1909) belediye heyetinin Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği bir diğer yazıda da, vali ile meydana gelen çatışmanın asıl nedenleri ortaya koyulmaktaydı; "Vali Bey'in İzmir'e ilk teşrifleri gününden beri heyet-i belediyeyi emirlerine tabi tutmak ve her türlü tahakkümesini kabul ettirmek için ittihaz ettikleri mesleği hukuk-ı amme ve hassayı kanun dairesinde müdafaa ve mukabeleden kabul etmediğinden dolayı hasıl olan iğbirarını memleketin muzırratında aramak suretiyle ibraz etmiş ve bizi de şiddetle tazyik etmekte bulunmuştur. Birincisi bulvarlar meselesi belediyece mütalaa edilmek ve menafi-i memlekete muvafık olup olmadığı tedkik olunmak lazım gelir iken heyet-i belediyeyi türlü türlü tazyikler ile plansız olarak gönderdiği projeyi kabul ve taslike sevk etmiş idi. Halbuki hayat-ı memlekete ve istikmal-i siyasete şedit taalluku olan böyle bir meseleyi heyet-i belediyenin yirmi bir gün zarfında plansız olarak tedkiki ademü'l-imbân idi. Bu hususta belediyenin mütalaatına arz-i ihtiyaç etmeksizin ve kanunun bu hususta belediyeye bahş ettiği selahiyeti nazarı itibara almaksızın kendi üzerine hem şehremini hem de vali sıfatıyla işi istediği gibi tertip ederek hatta bu kere mevki-i müzayedeye bile hemen vaz etmiştir. İkincisi şehri üçe taksim meselesidir ki bu aynen birçok mehaziri dai olmakla beraber umum vilayat-ı Osmaniye'de cari olan teamül-ü kadim ve muttaridi ihlal etmekte ve şehrin münasebât-ı ictimaiyesini bir takım muzır rekabete maruz bırakmakta olduğundan ve 23 Kanun-ı sani sene 324 ve 12 Mayıs sene 325 tarihlerinde eshab-ı mucibesi vazihen gösterilerek yeni belediye kanununa intizaren taksimat tehiri taht-ı karara alınmış iken bir sebep-i acil

<sup>1</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [16]

ve müstakil tahakkuk etmeksizin işbukarar hilafına olarak ve Şura-yı Devlet'e müracaat edilmeyerek yine bu Meclis-i Idareye taksimi kabul ettirmesi münasip ve muvafık-ı kanun olamayacağı ihzar edilmiş olması üzerine igbirar ve hiddet-i tezayüd ve tevafur eylemiştir. Halbuki bu gibi umur-u mühimme için karar-ı vaki hilafında hareket istizanı müstelzim mevaddan olduğundan bittabi heyet-i beledi bilâ-istizan bu kararı mevki-i icraya koyamaz idi ve Meclis-i Idare'nin intihabat ve taksim-i şehir hakkındaki fevkü'l-kanun ictihadını kabul edemez idi"<sup>1</sup>.

Bunların dışında, İzmir'in her milletten ileri gelen şahsiyetleri, valiliğin uygulaması karşısında toplu olarak imzaladıkları şikayetnameleri çeşitli makamlara gönderiyorlardı<sup>2</sup>. Bu şikayetnamelerde, Muammer Bey'in görevden alınması hareketinin "hukuk-u ammaye" indirilmiş bir darbe olarak algılanması ve kentlilerin vilayet yönetimi karşısında belediye heyetine sahip çıkması, yerel yönetim konusunda bir bilinçlenmeye işaret etmektedir. Ancak valiye karşı, baştan itibaren bir tepkinin varolduğunu da unutmamak gerekir.

Tüm bu gelişmeler sonrasında Dahiliye Nezareti, valiliğin Muammer Bey'i görevinden alma gerekçelerini yerinde bulmamış ve riyasete iade edilmesi gerektiğini bildirmişti<sup>3</sup>. Bu kez de, İstanbul'a "bila-mezun" gittiği için Muammer Bey azledilmiş<sup>4</sup>, ancak Dahiliye Nezareti bunu da kabul etmemişti<sup>5</sup>. Buna rağmen valinin belediye reis ve heyeti üzerindeki baskılarının sürdüğü anlaşıyor<sup>6</sup>. Nitekim baskılara dayanamayan Muammer Bey ve heyet üyelerinden bazıları istifa edecek<sup>7</sup>, belediye riyasetine Ahenk gazetesi sahibi Ali Nazmi Bey vekaleten atanacaktır<sup>8</sup>.

#### e) Ali Nazmi Bey Dönemi

Belediye ile valilik arasında çatışmaya yol açan belediye taksimatı ve bulvarlar meselesi hakkında Şura-yı Devlet, belediyenin düşüncelerini onaylar nitelikte karar vermişti; yeni belediye kanunu hazırlanıncaya kadar belediyenin mevcut yapısı korunacak ve bulvar da belediyenin yaklaşımına uygun biçimde planlanacaktı. Şura-yı devlet kararını duyuran Köylü, haberi "ahalimize müjde"

<sup>1</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [8 ve 10]

<sup>2</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16

<sup>3</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [4] Dahiliye Nezareti'nden Vilayete 30 Kanun-ı evvel, 1325 tarihli tahrirat.

<sup>4</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [50] Vilayetten Dahiliye Nezareti'ne 3 Kanun-ı sani 1325 tarihli tahrirat.

<sup>5</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [48] Dahiliye Nezareti'nden Vilayete 4 Kanun-ı sani 1325 tarihli tahrirat.

<sup>6</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [47] Heyet-i Belediye adına Başık Hacı Mustafa'dan Dahiliye Nezareti'ne tahrirat

<sup>7</sup> (BOA), DH.İ-UM, 54.2/16 [77] Belediye azalarından Dahiliye Nezaretine tahrirat, Ahenk, 1 Şubat 1910

<sup>8</sup> Ahenk, 29 Ocak 1910, Ali Nazmi'nin vekaleti bir süre sonra asalete dönüşecektir. Ahenk, 1 Şubat 1910

başlığı ile veriyordu<sup>1</sup>. Tüm bu gelişmeler, Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte aynı hedeflerde birleşmiş, büyük ölçüde İttihat ve Terakki Cemiyeti etrafında örgütlenmiş olan kentlileri gelenleri arasında bölünmeye yol açtı ve cemiyetten kopmalar başladı<sup>2</sup>.

Bu tartışmalar içinde, Ali Nazmi'nin belediye riyaseti döneminde belediye icraatlarını değerlendirmek güçleşmektedir. Gerçi Adnan Bilget 1949'da Ali Nazmi için "ileri derecede bir halk dostu idi. O kadar ki kendisi bile yanlış bir devirde dünyaya geldiğini söyler, belediye bütçesinde açık görünce kudreti nisbetinde bu açığı kapardı. Fakirlere yapılan belediye yardımına muvazi olarak kendi cebinden de masraf yapardı" demektedir<sup>3</sup>. Ancak aynı yaklaşımın, döneminde geçerli bir yaklaşım olmadığı açıktır. Bir yandan Ali Nazmi'nin sahibi olduğu Ahenk gazetesi, belediye faaliyetlerini öven, yeni hedefleri olumlayan bir tavır sergilerken, diğer taraftan muhalefet eleştirilerini, gerçekleştirilemeyen projeler üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bunun en tipik örneklerinden biri, daha önce de gündeme gelmiş olan, belediye çalışmaları için gerekli finansmanın istikraz yoluyla temin edilmek istenmesidir.

Köylü gazetesi, "Belediye canlanıyor" başlığı ile duyurduğu haberde, belediyenin haller yapmak ve Kokaryalı'dan Balçova'a kadar inşa edilecek tramvay hattının gerçekleştirilmesi için, Avrupa'dan üç milyon frank borç almak için harekete geçildiğini duyuruyor ve bu konuda tafsilat talep ettiğini yazıyordu<sup>4</sup>. Aynı güne ait Ahenk nüshasında ise belediyenin yüz bin liralık bir istikraz için kapalı zarf usulü teklifler aldığını, en ehven şartların Belçikalı bir şirket tarafından önerildiğini ve bu önerinin belediyece değerlendirildiği yazılmakta, istikrazın en kısa zamanda gerçekleştirilerek, şehrin imarı yönünde kullanılması temennisinde bulunulmaktaydı<sup>5</sup>. Birkaç gün sonra ise gazeteler, istikraz anlaşmasının yapıldığını haber veriyordu. Buna göre; Belçikalı Arkadetyos Felata, teminat akçesi olarak üç gün içinde, belediye adına Osmanlı Bankası'na yüz bin lira yatıracak, istikrazdan vazgeçilirse tazminat talep etmeyecek, ayrıca bu süre için faiz istenmeyecekti. Eğer anlaşma hükümet tarafından onaylanırsa, borç 65 yıl içinde, belediye bütçesinden açılacak bir kalemden ödenecekti<sup>6</sup>. Ahenk dışındaki gazeteler bu girişimi büyük bir tepkiyle karşıladı. İzmir'de pekçok şirketin Belçikalılar'ın elinde olduğu ifade ediliyor, şimdi belediyeyi yüz bin lira borçlandırarak "koca İzmir'in hayat-ı umumiyesini de teferruğ"

<sup>1</sup> Köylü, 6 Şubat 1910

<sup>2</sup> K. Dursun, *İzmir Hatıraları*, s.58

<sup>3</sup> A. Bilget, *Son Yüzyılda İzmir*, s.26

<sup>4</sup> Köylü, 22 Eylül 1910

<sup>5</sup> Ahenk, 22 Eylül 19140

<sup>6</sup> Ahenk, 22 Eylül 1910

ettikleri ileri sürülüyordu. "Memleket artık Belçikalılar'ın elinde" kalmıştır denildikten sonra, "biz bunun hükümetin gafletinden başka neye haml edelim" diye soruluyordu<sup>1</sup>. Bu yayınların da etkisiyle, Vilayet İdare Meclisi, üç milyon frank tutarındaki bu borçlanmayı kabul etmedi, yerine bir milyonluk teklif verilmesi benimsendi. Ancak bu teklifte Belçikalı sermayedar tarafından reddedilince istikraz işi sonuçsuz kaldı<sup>2</sup>.

Bir yandan istikraz tartışmaları devam ederken, diğer taraftan belediyenin kentsel faaliyetleri çerçevesinde, belediyelerin görevlerini sorgulayan tartışmalar, gazete sütunlarında sıkça yer almaya başlamıştı. İttihat'ta yer alan bu yazıya göre "belediye bir memleketin ruh-ı umran ve medeniyesinin, o belde içinde yaşayan halkın hab-ı nefaset ve terbiye-i zevkiyesinin nizam ve miqyası, ulviyet-i milliye'nin nişanesi, sevda-yı nefasetin mühim bir aded-i sahibi, hulasa memleketin derece-i terakki ve temeddünün" barometresiydi. Bu nedenle belediyelerin görevleri sayılamayacak kadar çoktu. Fakat bunlar birkaç noktada toplanabilirdi. "Onlar da vezaif-i tanzifiye, tanzimiye, tezyiniye sıhhiye gibi" şeylerdi<sup>3</sup>. Bunlara rağmen, İzmir Belediyesi ana görevlerine dikkat etmemekte ve gelirlerini gereksiz yerlere sarfetmekteydi. Sıhhiye memurlarının pek çoğu maaşlarını alamadığından dolayı istifa etmişti. İttihat belediyenin ana görevlerine geri dönmesi, aksi taktirde şehrin büyük zararlarla karşılaşacağını belirtiyordu<sup>4</sup>.

Köylü, belediye konusunda hem çok sert bir üslup kullanmakta, hem de belediyelerin niteliği hakkında ilginç yaklaşımlarda bulunmaktaydı. Köylü'ye göre, "bir şehrin belediyesi bir milletin meclis-i mebusanı demektir. Bir milletin her türlü ihtiyaçlarını, umumi dertlerini merhemleyecek Meclis-i Mebusan ise, bir şehrin, bir kasabanın da umran, sıhhat, temizlik gibi, şehir içinde sokakların ışıklandırılması, arabaların, tramvayların bu gibi nakliye vasıtalarının çoğalması, düzenlenmesi gibi şeylerin hulasa o şehrin, o kasabanın dahili hayatına, faaliyetine, varlığına alakası olan her türlü faydalı şeylerin meydana çıkarılmasına çalışacak, daha doğrusu çalışmaya mecbur olan belediyedir." Bu yaklaşımdan yola çıkan Köylü, "İzmir'in en önemli derdi belediyesi, daha doğrusu belediyesizliğidir" diyordu. Yine Köylü'ye göre mevcut belediye heyeti "halkın arzusuyla, intihabıyla teşekkül etmiş bir belediye heyeti" değildi. Valinin isteği doğrultusunda meydana gelmişti. Köylü, belediyenin faaliyetlerini de acımasızca eleştirmekten geri kalmıyordu; "İddia edebiliriz ki bugünkü belediye heyeti, başta reis olmak üzere, şehrimizin hiç bir türlü menfaatine çalışmış bir heyet değildir. Vesikalarını, delillerini gösterebileceğimiz

<sup>1</sup> "İzmir Belediyesinin asla affedilemez teşebbüs-ü şeki mesi". İttihat, 5 Teşrin-i evvel 1910

<sup>2</sup> Ahenk, 17 Teşrin-i evvel 1910

<sup>3</sup> İttihat, 27 Eylül 1910

<sup>4</sup> İttihat, 3 Teşrin-i evvel 1910

gibi şimdiye kadar memlekete zarardan başka bir faydası görülememiştir... Ali Nazmi Bey, belediye kabinesi memlekete karşı mecbur olduğu vazifelerden hiçbirin hakkıyla yapamamıştır. Esasen bu belediyenin başımızda bulunması kanunsuz, nizamsız olan varlığı dolayısıyla İzmir için bir leke, bir ayıptır, bu lekeyi, bu ayıbı ortadan kaldırmak bir vazifedir<sup>1</sup>.

Eleştirilerden de anlaşılacağı gibi Ali Nazmi Bey'in yönetimindeki belediye, valinin müdahalesiyle oluşmuş olduğu için, hem meşruiyetini kaybetmiş, hem de Ali Nazmi'nin kişiliğinde ortaya çıkan güvesizlik geniş bir yaygınlık kazanmıştı. Bu nedenle belediye heyetinin yarısını yenilemek amacıyla yapılacak olan seçimler, gazete sütunlarından izlenebildiği kadarıyla, önceki seçimlerde görülmeyen bir ilgiye mazhar oldu.

#### **f) 1911 Belediye Seçimleri ve Taşlızade Edhem'in Riyaseti**

Seçimlerle ilgili yukarıda aktardığımız, mevcut belediye heyeti ile ilgili tartışmalara ek olarak, seçimin nasıl yapılacağı da tartışma konusuydu. Ayrıca Meşrutiyet yönetimini benimsemiş bir ülkede, oy kullanabilmek için, hala vergi verme şartının bulunması eleştirilmekteydi<sup>2</sup>. Ama asıl sorun kaç kişinin, nasıl seçileceği noktasında toplanıyordu. Mevcut kanuna göre, on iki kişiden oluşan belediye meclisinin yarısı senede bir yenilenmekteydi. Eğer bu süre içinde belediye heyetinden istifa olursa, yerine yedekleri getiriliyordu. Böylece meclis sürekli on iki kişide tutuluyor, seçim zamanı gelince de kura çekilerek altısı çıkarılıyor. Yeni seçilen altı üye meclise katılıyordu. Her seçimde, yedekler de belirlendiği için aza sayısında sorun yaşanmıyordu. Haziran 1909'da yapılan Meşrutiyet'in ilk belediye seçimi ise farklı olarak, genel bir yenilenme amacı güttüğü için otuz altı kişinin seçilmesiyle sonuçlanmıştı. Bunlardan on ikisi belediye meclisinin asıl üyelerini oluştururken diğerleri de onların yedekleri olmuştu. Ancak vilayetle belediye arasındaki çatışma sonucu hem belediye meclisinin asıl üyelerinin hem de yedeklerin büyük kısmı istifa etmiş, seçim arifesinde mecliste sadece on üye kalmıştı. Kargaşalıkta buradan kaynaklanıyordu; "aza-yı belediyenin, nısfı olmak üzere beşi mi, yoksa heyet-i tammenin on iki zattan ibaret bulunduğu muteber tutularak nısf dördü mü kuraya çıkarılmak lazım geleceği" vilayet yönetimi tarafından da çözümlenememiş ve Dahiliye Nezareti'ne başvurulmuştu<sup>3</sup>. Dahiliye Nezareti'nin seçimlerin belediye heyetini tamamlamaya yönelik olduğu ve bu yüzden de sadece iki kişinin

<sup>1</sup> Köylü, 28 Teşrin-i sani 1910

<sup>2</sup> Köylü, 25 Kanun-ı sani 1911

<sup>3</sup> (BOA) DH.İD. 39/10-5 Kanun-ı sani 1316 tarihli Aydın Vilayeti İdare Meclisi Kararnamesi., İttihat, 20 Kanun-ı sani 1911

seçilmesi gerektiği yönündeki cevabî yazısı<sup>1</sup> ise İzmir basınında hayret ve tepkiyle karşılandı<sup>2</sup>. Bu durumda yapılacak iş biraz karışıktı; önce belediye meclisinin eksik olan dört azası tamamlanacak - bu arada iki kişi daha istifa etmişti -, daha sonra altısı kura ile ayrılıp, yeni üyeler seçimle belirlenecekti, Sonuçta"... İntihabata bu günâ su-i istimal karıştırmamak için intihabatın ve encümence memhur pusulalarla icrası ve bu pusulaların defatir-i intihabiye mucibince her mahalla nüfus-ı mevcudiyesine nisbeten imam ve muhtar ve papas ve çavuşlar vasıtasıyla intihaba selahiyetdar olanlara tevzii selamet-i umumiyeyi temin edecek esbaptan görüldüğünden iki defa için on bin adet pusulanın tab ve temhiriyle bervech-i muharrer intihap sandığının kanun-ı saninin 24 pazartesi gününden itibaren ârâ pusulalarını vazı için küşatı ve intihap hakkı haiz zevatın mahallat itibariyle bervech-i ati tayin edilecek günlerde matbu ve memhur pusulalarını, ber-mucib-i kanun intihap sandığına getirip atmaları lüzumundan ilânı ve sandığın yevm-i küşatından itibaren encümen-i intihabın eyyam-ı tatiliyeden olan cuma gününden maada hergün alafranga saat dokuz buçuktan dört buçuğa kadar müteşekkilen içtima etmesi ve mevadd-ı kanuniyenin de gerek ilan ve gerek âra pusulalarına derci encümen-i intihap" tarafından kararlaştırıldı<sup>3</sup>.

Belediye seçimleri, İzmir'deki siyasal kamplaşmayı hızlandıran bir işlev görmüştür. Bir yandan Mahmut Muhtar Paşa'nın valiliği dönemindeki tartışmalar sırasında İttihat ve Terakki cemiyetinden ayrılanlarla cemiyet arasındaki çatışma, diğer yandan aday belirlenmesi konusunda cemiyet içinde meydana gelen tartışmalar İzmir'in gündemini oluşturuyordu<sup>4</sup>. İttihat ve Terakki ile ters düşen belediye reisi Muammer Bey, şimdi Osmanlı Demokrat Fırkası'nın belediye reisi adayydı<sup>5</sup>. Buna karşılık İttihat ve terakki Cemiyeti'nin reis adayı ise Dr. Taşlızade Edhem Bey'di<sup>6</sup>. Cemiyet belediye meclis üyelikleri için de Tevfik Paşa, Başık Hacı Mustafa Efendi, Abidinzade Refik Bey, Sahlebcizade Hacı Midhat Bey, Davavekili Ahmet Nesimi Bey, Emirlerhancızade Refik Bey, Anastas Zaharya, Aleksandro Petridi, Tahminci Meşrub Simonyan ve Selim Mizrahi'yi aday olarak gösteriyordu, Seçim başlar başlamaz tarafların birbirlerini yolsuzluk yapmakla suçlamaları da basında boy gösterdi<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> (BOA) DH.İD. 39/10, Dahiliye Nezareti'nden Aydın Vilayeti'ne 12 Kanun-ı sani 1326 tarihli tahrirat.

<sup>2</sup> Köylü, 2 Şubat 1911

<sup>3</sup> İttihat, 3 Şubat 1911

<sup>4</sup> K.Dursun, *İzmir Hatıraları*, s.60-61

<sup>5</sup> Köylü 29 Kanun-ı sani 1911. Osmanlı Demokrat Fırkası (Fırka-i İbad) 6 Şubat 1909'da İbrahim Temo, Abdullah Cevdat gibi tanınmış şahsiyetler tarafından kurulmuştu. Tunaya, *Siyasal Partiler* 1, s.171, Seçim yapıldığı sırada, Aydın kulübü reisi Ali Şevket Bey'di. Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1995, s.81

<sup>6</sup> İttihat, 20 Kanun-ı sani 1911

<sup>7</sup> İttihat, 22 Kanun-ı sani 1911, 7 Şubat 1911

Seçim sonunda en fazla oyu mevcut belediye reisi Ali Nazmi Bey (587 oy) elde etti. Onu sırasıyla Başık Hacı Mustafa (433), Kapanizade Tahir (387), Uşakizade Muammer (337), Caferizade Kemal (304) ve Taşlızade Edhem izliyordu<sup>1</sup>. Seçim sonuçlarının açıklandığı gün, ilk altı kişi içinde en az oyu almış olan İttihat ve Terakki'nin reis adayı Dr. Taşlızade Edhem "haiz oldukları hak ve selahiyete" dayanan Vali Celal Bey tarafından belediye reisliğine atandı<sup>2</sup>. Teamüllere uymayan Abdülhamit döneminde bile örneğı görülmeyen bu uygulamanın tepkiyle karşılanmaması imkânsızdı. Nitekim aynı gün en fazla oyun sahibi olan Ali Nazmi, kamuoyuna bir teşekkür mektubu yayımlayarak, Meclis üyeliğinden istifa ettiğini açıkladı. Ali Nazmi bu teşekkür mektubunda şöyle diyordu<sup>3</sup>. "Belediye riyasetinde bulunduğum müddet-i kalile zarfında bidayeten umur-ı idarede tesadüf eylediğim keşmekesi ile, ihtiyacat-ı umraniyenin kesreti, varidatın adem-i kifayeti, bilahare kolera afeti ve bunu müteakip, sair bazı mevani ve müşkilat hasebiyle memleketime - İzmir'i en müterakki ve mamur şehirler sırasında görmekteki kadim ve vicdani arzuma rağmen - istediğim, tasavvur eylediğim ve daha doğrusu emr-i vicdanım olan vazifemi telkin ve tahmil eylediği derecede ibraz-ı hizmete muvaffak olamamış iken intihab-ı muhterem ahalimizin öteden beri hakkımda ibzal eyledikleri hüsn-ü teveccühe ve itimadlarına asla halel ve noksan gelmediğini sarihlen ispat ve irae eylemiş olduğundan cümlesine kemâl-i minnet ve samimiyetle takdim-i teşekkürat eylerim". Bu cümlelerde, Ali Nazmi'nin en fazla oy almasına karşın riyasete atanmamasına gösterdiği sitem hissedilmekte birlikte, döneminde - çeşitli engeller nedeniyle - pek fazla iş başarılamamış olduğunun mahçup bir itirafı da sezinlenmektedir.

Ali Nazmi'nin istifasının peşisıra Uşakizade Muammer, Başık Hacı Mustafa<sup>4</sup> ve Hacı Toma da belediye meclis üyeliklerinden ayrıldılar<sup>5</sup>. Bir yandan istifalar gerçekleşirken, diğeri yandan İttihat ve Terakki'nin sözcüsü İttihat gazetesi Dr. Taşlızade Edhem'in belediye riyasetine getirilmesinin, İzmir için ne derece büyük bir nimet olduğunu vurgulayan yazılar yayınlamaktaydı. Özellikle, Edhem Bey'in doktor olmasının, kent sağığı açısından önemini vurgulayan bu yazılarda<sup>6</sup>, şehrin

<sup>1</sup> Ahenk, 15 Mart 1911, yedekler şu şekilde sıralanmaktaydı. İkinci derecede rey kazananlar; Rakibzade Cemal Bey, Selim Mizrahi Efendi, Emirlerhancısızade Refik Bey, Mihran Zambakçıyan Efendi, Hacı Midhat Bey, Üçüncü derecede rey kazananlar; Abidinzeade Refik Bey, Keresteci Cihan Bey, Bezzaz Hacı Osman Paşa, Rafael Lefri Efendi, Kudüslü Mahmut Bey, Hristaki Atnaşole Efendi.

<sup>2</sup> Ahenk, 15 Mart 1911

<sup>3</sup> Ahenk, 15 Mart 1911, yerine Nakipzade Cemal atanmıştır. Ahenk, 17 Mart 1911

<sup>4</sup> İttihat, 21 Mart 1911

<sup>5</sup> Ahenk, 29 Mart 1911

<sup>6</sup> İttihat, 15 ve 16 Mart 1911

acilen çözüm bekleyen lağımların onarımı, yolların bir düzene konulması, sokakların tefrişi, haller inşası ve mezbahanın yeni bir yapıya kavuşturulması gibi sorunların kısa bir zaman içinde çözülebileceği beklentilere yer verilmekteydi. Tüm bu sorunların kişisel çabaların ötesinde, finansman sorunu olduğunun farkında olan gazete, öncelikle bu soruna el atılması gerektiğini belirtiyordu<sup>1</sup>.

### g) Şehrin Beledî Sorunları ve "Belediye Tasavvurâtı"

Dr. Taşlızade Edhem'in başkanlığında, yeni belediye heyetinin kentsel hizmetler konusunda projelerini ve bunları hayata geçirme yönünde girişimlerini, belediye meclisi üyelerinden Selim Mizrahi'nin oldukça kapsamlı yazıları etrafında incelemek ve izlerini sürmek mümkündür<sup>2</sup>.

Selim Mizrahi "belediyenin umran-ı memleket hakkındaki tasavvurat-ı azimesinin muhtasar bir tarihçesi" olarak nitelendirdiği yazılarında, öncelikle şehrin elektrik ile aydınlatılması konusu üzerinde durmaktadır; Uşakizade Muammer Bey zamanında bu amaçla bir - iki teklif yapılmış ancak sonuçlandırılmamıştır. Nazmi Bey döneminde teklifler yeniden gündeme gelmiş, ancak bu kez de Havagazı Kumpanyası, aydınlatma imtiyazının kendisine ait olduğunu ileri sürerek zorluk çıkarmıştı. Mizrahi, İzmir'in elektrikle aydınlatılmasının - pek fazla fikri olmadığını da ekleyerek - çok masraflı olduğu için gerçekleşemediğini ileri sürmekteydi. Alber Tarika ise, Mizrahi'ye karşı kaleme aldığı cevabî bir yazıda bu düşünceye katılmadığını belirtmiş ve 1909'da bir şirket adına yaptığı başvurunun ayrıntılarını anlatarak, asıl engelenenin belediyenin adaletinden kaynaklandığını ima etmektedir<sup>3</sup>.

Gerçekte İzmir'in elektrikle aydınlatılması konusunda ilk girişimler, II. Abdülhamit döneminde gündeme gelmişti. 1899'da bu amaçla girişimde bulunan Sir Barlett'e verilen imtiyaz<sup>4</sup> Alman sefirinin bizzat araya girmesi ile iptal edilmişti<sup>5</sup>. Barlett'e verilen imtiyazın geri alınması üzerine, merkezi Paris'te bulunan bir şirket "İzmir ve Selanik Şehri Elektrik Osmanlı Anonim Şirketi" adıyla yeni bir imtiyaz

<sup>1</sup> İttihat, 21 Nisan 1911 ve 8 Mayıs 1911

<sup>2</sup> Selim Mizrahi, "Belediye ve Tasavvuratı 1," İttihat, 10 Mayıs 1911 ve aynı yazar "Belediye ve Tasavvuratı, 2," İttihat, 17-18 Mayıs 1911 İzmir Yahudi Cemaatinin önde gelen simalarından olan Selim Mizrahi, tüccar olmasına karşın İttihat ve Ahenk'te sık sık yazmaktaydı. Meclis-i İdare ve Belediye meclisi üyeliklerinde bulunan, Mizrahi Hilal-i Ahmer İzmir Şubesi'nin kurucularındandır. Bora İzmir Yahudileri..., s.233

<sup>3</sup> İttihat, 18 Mayıs 1911

<sup>4</sup> (BOA) Y-Res, 101/46 ve 104/56, (BOA), İrade Hususî, no. 115 (25 Safer 1317), (BOA) Yıldız Maruzat Defteri, no. 11397. Mukavele metni için bkz. Düstur, 1. tertip, c.7, s.289-305, Mecmua-ı Mukavelat, c.7, s.287-307

<sup>5</sup> İlber Ortaylı, Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, İstanbul, 1983, s.44

almışsa da, şirket İzmir'de herhangi bir faaliyet göstermemiştir<sup>2</sup>. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde Muammer Bey'in işbaşına gelmesi ile birlikte ilkdüşünce Göztepe tramvaylarının belediye adına satın almak<sup>3</sup> ve şehrin elektrikle aydınlatılması imtiyazının belediye namına elde etmek olduğu için, diğer tekliflere ilgi gösterilmemişti. Ancak hükümet belediyelerin bu tür girişimlerine karşı olduğunu ve imtiyazın doğrudan Şura-yı Devlet kararı ile verileceğini açıklamakta gecikmedi<sup>4</sup>. Nitekim İzmir'in elektrikle aydınlatılması imtiyazı 1913'te hükümet kanalıyla Belçikalılar'a ait İzmir Göztepe Tramvay Şirketi'ne verilecektir<sup>5</sup>. Ancak, Hüseyin Rifat'ın ifadesine göre "böyle bir harika-ı fenniyeden İzmir'in istifade etmesine" bizzat imtiyaz sahibi şirket engel oluşturacak<sup>6</sup>, savaşın araya girmesiyle de, İzmir'in elektrikle aydınlatılması Cumhuriyet dönemine kalacaktır.

Mizrahi'nin hakkında bilgi verdiği ikinci konu "büyük caddeler" yani açılması düşünülen bulvarlardır. Mahmut Muhtar Paşa zamanında, açılması gündeme getirilen üç bulvar için, Memleketi teslim almaya yönelik birkaç teklifin dışında, ciddi teklifler gelmediğini belirten Mizrahi, belediyenin öncelikle "Midhat Paşa merhumun caddesini" açması gerektiğini vurguluyor<sup>7</sup>.

Selim Mizrahi, şehrin "en mübrem, en şedit ihtiyaçlarından biri" olarak nitelendirdiği hallerin ancak, caddelerin açılmasından sonra gündeme gelmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü "herhangi bir tarafta yapılacak olan halin... küşat edilecek olan bir caddenin güzergahına tesadüf edebilmesi, bozulmaya mahkum olması ve o suretle yapılan masrafların boşa gitmesi ihtimali vardır."<sup>8</sup> Daha sonra şehrin suları, lağımilar ve tramvaylar<sup>9</sup> hakkında bilgi veren Mizrahi, belediyenin salhane işine ayrı bir önem verdiğini ifade etmektedir; salhanenin durumu "İzmir için mucib-i şeyn olacak derecede melustur, berbartır, menba-ı emrazdır. İzmir salhanesini ıslah etmek kavaid-i sıhhiye ve fenniyeye muvafık bir tarzda mükemmel mezbahalar vücuda getirmek zamanı çoktan gelmiş ve hatta geçmiştir." Bu yönde Muammer Bey döneminde, sermayedarlardan gelen teklifleri aktaran Mizra-

<sup>1</sup> (BOA) İrade, Ticaret ve Nafia, no. 6 (17 Rebiülahir 1321), Ahenk, 11 Haziran 1903

<sup>2</sup> Kurt "İzmir'de Kamu...", s.191

<sup>3</sup> Köylü, 5 Temmuz 1909, İttihat, 17 Mayıs 1911

<sup>4</sup> Ahenk, 10 Temmuz 1911

<sup>5</sup> (BOA) MV, 231/296 imtiyazla ilgili ana ve ek sözleşmeler için bkz. (BOA) İrade-Meclis-i Mahsus, no.49 (19 Şevval 1331), Düstur, tertib-i sani, c.5, s.721-761, Düstur, 3. tertip. c.6, s.95-101, Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.194-200

<sup>6</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.82

<sup>7</sup> Selim Mizrahi "Belediye ve Tasavvuratı-1" İttihat, 10 Mayıs 1911

<sup>8</sup> Selim Mizrahi "Belediye ve Tasavvuratı-1" İttihat, 10 Mayıs 1911

<sup>9</sup> Selim Mizrahi "Belediye ve Tasavvuratı-2" İttihat, 17 Mayıs 1911

hi, bunların içinde "en ehven şeraiti" öneren "Fransa Belediye Mezbahaları Şirket-i Ameliyesi" adındaki şirket ile temaslarının devam ettiğini belirtmektedir.

Şirket ile görüşmelerin iletilmesi gerektiğini ileri süren Mizrahi'ye göre "Fransız şirket-i umumisi fenni ve sıhhi mezbahalar tesisinde fevkalade mütehasstır. Bu da gerek Fransız belediye mezbahalarının ve gerekse diğer birçok memalik-i medeniyenin salhanelerini yapmış olmakla sabittir. Bu şirket dünyanın her tarafında büyük bir şöhreti haizdir ve onunla rekabet edebilecek bir şirket yok gibidir." Ayrıca "şirket gayet zengindir. Belediye ile akd-i itilaf edip mukavelename devair-i aidesince tasdik olununca belediyeye yüz elli bin lira para verebilecek, belediyeyi ecnebi borsalarında istikraz akd eylemek, ağır masraflara girmek külfetinden kurtaracaktır". Yine "... kasaplara dahi nakden teshilatta bulunacak, kasapları mezbahacılar elinden kurturacak, bu suretle yalnız onlara değil, bütün ahaliye dahi ucuz et yedirmek suretiyle büyük bir hizmette bulunacaktır<sup>1</sup>."

Sonuçta, belediyenin mezbaha inşa ve idaresi dışında kalan tüm sorunları altedebileceği düşüncesinde olduğunu vurgulayan Mizrahi, "mezbahanın tesis ve idaresini muktedir bir şirkete vermeli, sonra bunu teminat makamında göstererek, ya ayrı şirketten yahut diğer birinden bir iki yüz bin lira istikraz etmeli, bu para ile belediye evvela büyük bir cadde açmak, gerek açılacak bu caddede ve gerekse lüzumu vefaiden görülen diğer yerlerde yine belediye tramvaylar yapmalı, münaşip yerlerde haller tesis etmeli, su yolları ve lağımları ıslah eylemeli, hulasa umran namına ne yapmak kabil ise yapmalıdır<sup>2</sup>."

Selim Mizrahi'nin İzmir için öngördüğü bu düşünceler, günümüz için, son derece sıradan ve yokluğu akla bile getirilemez düşünceler olarak görülebilir. Ancak aktardıklarımızdan da çıkartılabileceği gibi, 1900'lü yılların başlarında, belediyelerin bu düşünceleri hayata geçirebilmesi, yeterli gelir kaynakları ve insan gücüne sahip olmak ile istikrarlı bir yönetime bağlıydı. İleride ayrıntısıyla göstereceğimiz gibi, belediye gelirlerinin artabilmesi ve yeterli bir düzeye ulaşabilmesi belediyenin çabalarından çok, merkezi yönetimin gerçekleştireceği düzenlemelere bağlıydı. İnsan gücü de yine mali yapıya orantılı olduğundan, iki sorunu birbirinden ayırmak mümkün değildi. Bu ortamda belediyenin yapabileceği tek şey elindeki, sınırlı mali yapı ve insan gücünü en fazla verimli hale getirmeye çalışmaktı. Nitekim daha önce aktardığımız şehrin müteaddit belediyelere taksim edilmesi tartışmalarının altında yatan temel neden buydu.

<sup>1</sup> Selim Mizrahi "Belediye ve Tasavvurâtı-2" İttihat, 17 Mayıs 1911

<sup>2</sup> Selim Mizrahi "Belediye ve Tasavvurâtı-2" İttihat, 18 Mayıs 1911

#### d) Şehrin Belediye Mıntıkalarına Ayrılması ve Belediye Kadroları

Dr. Taşlızade Edhem'in riyasetindeki yeni belediye heyetinin öncelikle ele aldığı temel sorunlardan birisi de bu olmuş, belediye yapısını daha verimli hale getirmek için şehrin on mıntıkaya ayrılması kararlaştırılmıştır. Buna göre her mıntıkaya bir memur, bir muavin, bir katip ve lüzumu kadar çavuş atanacaktı. Uygulamanın gerekçesi, belediyenin "kesret-i vezaifine mebni eshab-ı mesalihin müracaatları vakt ü zamanında isaf edilmemekte, bu yüzden halkın sızıltısı davet edilmekte olduğu nazar-ı itibara alınarak öteden beri tasmin ve tasavvur edildiği vech ile 'taksim-i amal kaidesine" dayandırılarak açıklanıyordu<sup>1</sup>. Gerçekten de tüm işleri tek merkezden çözümlenmeye çalışan belediye, bürokratik bir ataletle gömülmüştü. 1910 yılında 4687, 1911 yılında 4116 konuda yazışma da bulunan belediye ayrıca her yıl belediye çavuşlarının hazırladığı 7000 raporla karşı karşıya kalıyordu<sup>2</sup>. Doğaldır ki bu raporlardan pek çoğu takip bile edilemiyordu. Bu nedenle şehri mıntikalara ayırmak, merkezin üzerindeki bu yükü hafifletecek ve işlerlik kazandıracaktı. Ancak bundan da önemlisi, tahsilinde büyük zorluk çekilen vergilerin düzenli bir şekilde toplanabilmesi kolaylaşacaktı. Nitekim bu amaçla oluşturulan komisyon çalışmaları sonucunda şehrin on ayrı yerinde kurulacak şubeleri "menatik-ı tahsiliye ve teftişîye" adı altında toplamıştır. Bu on şubenin bulunduğu mevkiler şöyle sıralanıyordu<sup>3</sup>:

- 1) Kemeraltı'nda Meserret Otelinin arkasında Barut hanında
- 2) Şişeciler içinde Coya hanı civarında
- 3) Haliliye caddesinde
- 4) Çalgıcıbaşıda
- 5) Debbağhane civarında, Hacı İstilyo mahallesinde
- 6) Çikudya mahallesinde Ayakaterina caddesinde
- 7) Punta'da askeri karakol karşısında
- 8) Kemer caddesinde
- 9) Eşrefpaşa mahallesinde
- 10) Karantina'da

Ancak bu şubelerin amaca yönelik verimli çalışabilmesi, öncelikle buralardan görevlendirilecek yeterli kadroların varlığı ile mümkündür. Belediyenin 1912 yılı kadroları ve aldıkları maaşlar<sup>4</sup> tablo IV 'den izlenebilir. Buna göre her mıntıkada

<sup>1</sup> Ahenk, 19 Kanun-ı Sani 1911

<sup>2</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.

<sup>3</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.42, A.Bilget, Son Yüzyılda İzmir, s.32

<sup>4</sup> Ahenk, 21 Haziran 1912. Tablo 1912 bütçesinden çıkarılan bilgilerden oluşturulmuştur.

başına bir ser-sonuç-veya ser-çavuş muavini - bulunmaktaydı. 1914 senesi için verilen rakamlara göre de belediyede 60 kadrolu, 15'i geçici çavuş olmak üzere toplam 75 çavuş bulunuyordu ki her mıntıkaya 7-8 çavuş düşüyor demektir<sup>1</sup>, İzmir'in 85 mahalle ve 1100 sokaktan oluştuğu düşünülürse<sup>2</sup>, denetimi sağlayacak çavuşlarla denetlenecek olan arasındaki orantısızlık tahmin edilebilir. Aynı sıralarda İzmir'de 1008 bakkal, 242 kasap, 105 terzi, 306 kunduracı, 349 berber, 236 bahçıvan, 78 şekerçi, 118 marangoz, 39 tuhafiyeci, 12 bıçakçı, 67 tenekeci, 3 tuğlacı, 31 attar, 9 süpürgeci, 39 lokanta, 181 aşçı, 10 susam yağhanesi, 22 helvacı, 8 paçacı, 43 sütçü, 35 yorgancı, 21 nalbant, 66 demirci, 13 semerci, 24 köseleci, 29 dökümhane, 41 tahmis, 37 depo, 36 araba langarı, 61 keresteci, 17 taşçı ve 7 araba imalathanesi bulunuyordu<sup>3</sup> ki bunların sürekli denetim altında tutulması gerekiyordu.

Bu amaçla Evliyazade Refik döneminde bazı etkili önlemler alındı; Cemil (Topuzlu) Paşa'nın şehreminliğine gelindiğinde ilk işlerden biri olarak yaptırdığı<sup>4</sup> Zabıta-ı Belediye Talimatnamesi<sup>5</sup>, İzmir içinde kabul edilerek yayınlandı<sup>6</sup>. Bu talimatnamenin temel özelliği, polis ve belediye zabıta memurlarını bir çatı altında toplaması, daha doğrusu Polisi zabıta-ı belediye işlerinde yetkili kılmasıydı. İzmir Belediyesi, oldukça sınırlı olan çavuşlarını Frenk mahallesi, Kordon, Başdurak, Kemeraltı gibi daha işlek olan bölgelerde istihdam ediyor<sup>7</sup>, bu da diğer bölgelerde şikayetlere neden oluyordu<sup>8</sup>. Belediye kadro yetersizliğini, Cemil Paşa'nın yaptığı gibi polisi de yetkili kılarak aşmaya çalışıyordu<sup>9</sup>.

Ancak denetim konusundaki tek sorunun kadro yetersizliği olmadığı anlaşıyor. Mevcut kadroların birkaç göstermelik denetim hareketinin dışında, bu yönde yoğun bir çaba göstermedikleri gözden kaçmamaktadır. Gazete haberleri, çavuşların esnaf ile sıkı fıkı olduğunu vurgulayarak, rüşvet imasında bulunmaktadır<sup>10</sup>. Tablo IV'de ser-çavuş yardımcılarının maaşı 350 kuruş olarak gösterildiğine göre, çavuşların daha az, muhtemelen 250-300 kuruş alıyor olmaları gerekir. Bu da

<sup>1</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.45

<sup>2</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.22

<sup>3</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.19

<sup>4</sup> Cemil Topuzlu, İstibdat- Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım, 3. bs. İstanbul 1994, s.117-118

<sup>5</sup> Osman Nuri, Mecelle-i Umur-u Belediye, 2.Cilt, Nizamât ve Talimat-ı Belediye, İstanbul, 1330/1914, s.202-267

<sup>6</sup> Zabıta-ı Belediye Kanunu, İzmir, 1331, 32. s.

<sup>7</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, 45

<sup>8</sup> Ahenk, 14 Temmuz 1912, Köylü, 12 Eylül 1912

<sup>9</sup> Ahenk, 18 Nisan 1915, Sürgevil." 1914-1918 Arasında..." s.69

<sup>10</sup> Ahenk, 13 Nisan 1912, Köylü 27 Şubat 1911

günlük 10 kuruşa gelmektedir ki 1913 yılı İzmir için verilen ortalama günlük ücretin altındadır<sup>1</sup>. Bu durum, gazetelerdeki imaların, oldukça yaygın bir uygulamaya işaret ettiğini düşündürmektedir.

| Görevli                          | Maaşı |
|----------------------------------|-------|
| Belediye Reisi                   | 2000  |
| Başkatip                         | 1200  |
| Muhasebe refik-i evveli          | 700   |
| Muhasebe refik-i sanisi          | 650   |
| Muhasebe refik-i salisi          | 450   |
| Muhasebeye ilave edilen rüfekata | 550   |
| Diğer Rüfekata                   | 425   |
| Sandık Emni                      | 700   |
| Yevmiye Mukayyidi                | 450   |
| Yevmiyi MNüsevvidi               | 600   |
| Yevmiyi Mükeyyizi                | 300   |
| Yevmiye Mükeyyizi refiki         | 210   |
| Yevmiye Mükeyyizi refiki         | 170   |
| Rapor Mukayyidi                  | 175   |
| Evrak Memuru                     | 615   |
| Evrak Memuru Muavini             | 350   |
| Müfettiş                         | 650   |
| Ser-çavuş                        | 500   |
| Ser-çavuş                        | 500   |
| Ser-çavuş                        | 500   |
| Ser-çavuş                        | 500   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Ser-çavuş muavini                | 350   |
| Tezkire ve Kontorato Katibi      | 550   |
| Tezkire ve Kontorato Muavini     | 300   |
| Müzayede ve münakara Katibi      | 500   |
| Ser-mühendis                     | 900   |
| Mimar                            | 800   |
| Mimar                            | 700   |
| Mimar                            | 600   |

Tablo: IV 1912 Yılında Belediye Kadrosu ve Maaşlar,  
(Kaynak, Ahenk, 21 Haziran 1912)

<sup>1</sup> Vedat Eldem, Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, 2. bs., Ankara, 1994, s. 142

Belediyenin ise personele daha fazla para ayırması mümkün değildi. Nitekim belediyenin inşaat dairesi, parasızlık yüzünden lağvedilmiş ve çalışanları da işten çıkartılmak zorunda kalmıştı<sup>1</sup>.

Meşrutiyet döneminde belediyenin el attığı, icraatlarıyla, daha doğrusu icraatsızlığıyla sürekli eleştirildiği temel konuların başında şehrin su ihtiyacının karşılanması ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar olmuştur. Gerçi belediye Meşrutiyet öncesinde de konuyla yakından ilgilenmişse de, doğrudan düzenleme yapabilecek konuma sahip değildi. Bunun temel nedeni şehrin su ihtiyacını sağlayan iki temel kaynaktan birinin vakıfların, diğerinin de özel bir şirketin denetiminde olmasıydı.

Klasik dönem Osmanlı hizmet anlayışında bir bölgenin su ihtiyacı vakıftan eliyle gerçekleştirilemekteydi. Suların şehirlere getirilmesi, su mecra ve menbaalarının korunmasından ise su-yolcu olarak adlandırılan görevliler sorumluydu. XIX. yüzyılın sonuna kadar İzmir'in su ihtiyacı da, vakıfların denetiminde olan Vezir, Osmanağa ile Tabakhane (Hasib Ağa) adlarını taşıyan kaynaklardan karşılanmaktaydı<sup>2</sup>. Kızılcıllu (Şirinyer) civarında birbirine yakın üç kaynaktan çıkan bu sular, kanallar ve toprak künkler ile şehre getirilir ve mahalelerin çeşitli yerlerine konulmuş çeşmelerden akıtılırdı<sup>3</sup>. Gerek dağıtım şebekesinin ilköllüğü ve gerekse, şehre girdiği yerden dağıtım mahalline kadar mezarlık altından geçmesi bu suların gayri sıhhi bir yapı arzmesine neden olmaktadır<sup>4</sup>. Nitekim sık sık başgösteren kolera salgınları sırasında sular kesilmekte, bu da susuzluğa yol açmaktaydı. Ancak anlaşıldığı kadarıyla XIX. yüzyılın son çeyreğine kadar vakıf, şehir içi artezyen suları ihtiyacı karşılayabilmekteydi. Fakat 1880'lerden itibaren çeşitli nedenlerle şehir nüfusunun artması su ihtiyacını gündeme getirmiştir. Bunun üzerine şehir su ihtiyacını karşılamak için imtiyaz almak amacıyla çeşitli girişimler yapılmış<sup>5</sup>, sonuçta İbrahim Niyazi Bey'in teklifi ehven bulunarak imtiyaz kendisine verilmiştir<sup>6</sup>. Nafia Nezareti ile İbrahim Niyazi Bey arasında yapılan mukavelenameye göre<sup>7</sup>, kurulacak Osmanlı anonim şirketi İzmir şehri, Karataş ve Göztepeye mecburi olarak, Bornova Karşıya-

<sup>1</sup> Ahenk, 2 Kanun-ı Sani 1911

<sup>2</sup> Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Der. Salih Özbaran), İzmir, 1984, s.78-82, Abdullah Martal, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Su - Yolculuk" *Bellekten*, c.11, sayı 205, Aralık 1988, s.1620

<sup>3</sup> Raif Nezin, *İzmir Tarihî*, forma 18, s.6, M.Münir Aktepe, "İzmir Suları...", s.157

<sup>4</sup> Aktepe, "İzmir Çeşmeleri", s.104

<sup>5</sup> (BOA) DH.İD, 41/40, Memduh Say, *İjiyen bakımından İzmir Şehri*, İzmir, 1941, s.41

<sup>6</sup> (BOA) İrade Ticaret ve Nafia, 29 Cemazziyelevvel 1310, (BOA) Y-RES, 55/17

<sup>7</sup> (BOA) İrade Hususi, no.82, 2 Recep 1310, (BOA) İrade, İmtiyaz ve Mukavele, no.1, 3 Muharrem 1310

<sup>8</sup> *Düstur*, 1. tertip. cilt 6 (2. bs.) Ankara, 1939, s.1411-1417

ka, Hacılar ve Işıklar'a da isteğe göre su sağlamak amacını taşıyordu. resmi dairelere ve hastane, belediye gibi kuruluşlara bedava su verecek olan şirket ayrıca, belediyenin saptayacağı yirmi noktaya halk çeşmesi inşa edecekti. İmtiyaz alındıktan kısa bir süre sonra Belçikalılar'a devredildi<sup>1</sup>. 1895 Martında kurulan İzmir Suları Anonim Şirketi<sup>2</sup> gerekli çalışmaları tamamladıktan sonra 1898 Eylül'ünde su vermeye başlamıştır<sup>3</sup>.

Şirketin bedava su vereceği yirmi halk çeşmesi, belediye tarafından saptanıp, Vilayet İdare Meclisi tarafından onaylandıktan sonra şu mevkilerde kurmuştur<sup>4</sup>;

- 1) Tepecik caddesi üzerinde Yavançeşme'de
- 2) Hacı Süleyman sokağı meydanında
- 3) Kara Yani kahvesi meydanında
- 4) Debbağhane meydanında
- 5) Tilkilik'te musalla taşı yanında
- 6) Selvili Mescit meydanında
- 7) Aya Dimitri civarında Çikudiye mahallesinde
- 8) Bella Viste meydanında
- 9) Namazgah mahallesinde
- 10) Mevlevihane'de
- 11) Yukarı Rum mahallesinde
- 12) Fotaki hanesi altında
- 13) İkçeşmelik karakolu üzerinde Damlacık'a çıkan merdivenli sokak başında
- 14) Karataş'ta Haliliye caddesinde
- 15) Hacı Ali Paşa Hanı ittisalinde
- 16) Bad-ı hava bahçesinde
- 17) Fasulye mahallesinde
- 18) Keresteciler'de maarif sokağında
- 19) Değirmendağı'nda
- 20) Karantina cami-i şerifinde

<sup>1</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.264

<sup>2</sup> Ahenk, 12 Haziran 1311, Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.265

<sup>3</sup> Ahenk, 25-26 Ağustos 1314

<sup>4</sup> Ahenk, 10 Mayıs 1314

Şirket bu çeşmelere Haziran 1898'de su vermeye başlamıştır<sup>1</sup>. Ancak su şirketinin İzmir'in her yerine su vermek zorunda olmasına rağmen, sadece, Vezir ve Osman Ağa sularını da alabilen aşağı mahallelere su vermesi, her türlü uyarıya rağmen yukarı mahallelere su vermek için girişimde bulunmaması şikayet konusu oluyordu. Nitekim 1904 yılında yukarı mahalle halkı, Buca ile Seydiköy arasındaki Kozağaç suyunu getirtmek için belediyeye başvurmuştu<sup>2</sup>. Meşrutiyet döneminde sorun daha da büyüdü. Göçler ile nüfusu günden güne kabaran şehrin özellikle müslümanların yaşadığı yukarı mahallelerin en önemli sorunu su sorunu hale geldi<sup>3</sup>. Yaklaşık 30.000 kişinin etkilendiği<sup>4</sup> bu sorunun şikayet mercii olarak ta belediye görülüyor bu nedenle de sürekli eleştiriliyordu. Gerçi vakıf sularının yönetimi 1910'da belediyenin sorumluluğuna bırakılmıştı<sup>5</sup>. Ancak bu suyun yukarı mahallenin sorununu çözmesi mümkün değildi. Belediye su şirketine ise söz geçiremiyordu. Sonuçta olaya valilik el koydu ve valinin başkanlığında bir komisyon kuruldu<sup>6</sup>. Yukarı mahallelerden su şirketine abone olacaklar belirlenecek ve şirkete böylece para kazanabileceği yönünde garanti verilecekti<sup>7</sup>. Ancak valinin girişimleri de suyun ancak Bayramyeri'ne kadar ulaşmasını sağladı<sup>8</sup>. Su buradan belediyeye ait dört araba ile yukarı mahallelere taşınacaktı<sup>9</sup>.

Şirket, yukarı mahallelere su götürmemesinin gerekçesi olarak, yolların bozukluğunu ileri sürmekteydi<sup>10</sup>. Sonuçta, yolların belediye tarafından düzeltilmesi şartıyla, şirket fabrika ve depo inşa ederek yukarı mahallere su çıkarmayı kabul etti<sup>11</sup>. 1914'te makine dairesi ve havuzun inşaatı bitti<sup>12</sup>, fakat boruların döşenmesi tüm bölgeyi kapsayacak şekilde yapılamadığı için, bu yeni olanaktan yukarı mahallenin tamamı yararlanamadı<sup>13</sup>. Nitekim su sorunu, Cumhuriyet dönemi İzmir'inin temel sorunlarından biri olmayı sürdürecektir.

<sup>1</sup> Ahenk, 13 Haziran 1314

<sup>2</sup> Ahenk, 8 Teşrir-i sani 1904

<sup>3</sup> İttihat, 6 Haziran 1909 ve 14 Ağustos 1909

<sup>4</sup> Ahenk, 28 Mart 1909

<sup>5</sup> Köylü, 26 Haziran 1910, Ahenk, 30 Haziran 1910

<sup>6</sup> Ahenk, Nisan 1910, Ahenk, 30 Haziran 1910

<sup>7</sup> Ahenk, 7 Nisan 1917

<sup>8</sup> Ahenk, 23 Mayıs 1912

<sup>9</sup> Ahenk, 30 Mayıs 1912

<sup>10</sup> Ahenk, 13 Mayıs 1912

<sup>11</sup> Ali Nazmi "Yukarı Mukallat Ahalisine Müjde" Ahenk, 20 Eylül 1912

<sup>12</sup> Ahenk, 15 Kanun-ı sani 1914

<sup>13</sup> Ahenk, 13 Haziran ve 9 Eylül 1914

Meşrutiyet döneminde, su sorunun süremecinde kalan, şirket karşısında tutarlı ve etkili bir politika izleyememesi belediyenin eleştirilerin hedefi haline gelmesine yol açtı. Tabii ki belediyenin eleştirildiği tek konu su sorunu değildi. Meşrutiyet'in ilanından hayli süre geçmesine rağmen kentsel beklentilerden hemen hiç biri yerini bulamamıştı. Vilayet ve belediyeyönetiminde ortaya çıkan boşluk bir türlü doldurulamamış, tam tersine çatışmaların odak noktaları haline gelmişlerdir.

1908-1913 yılları arasında İzmir valiliğinin on bir belediye riyasetinin altı kez el değiştirdiği ve her yılın seçim atmosferi içinde geçirildiği göz önünde tutulacak olursa yönetim boşluğunun boyutları tahmin edilebilir. Vilayet ile belediye arasındaki çatışmalar da buna eklenince, kentsel faaliyet adına, iyiniyetli açıklamaların dışında, ciddi bir adım atılamamıştır. Buna karşın yukarı mahallat olarak adlandırılan Türk yerleşim bölgelerinin susuzluk derdi, göçlerin yarattığı iskan sorunu, kentsel mekanın, artan ticari fonksiyonuna uygun hale getirilmesi, salgın hastalıklara karşı gerekli önlemlerin alınması gibi acil çözüm bekleyen sorunlar, güçlü ve devamlılık arzeden bir yönetim anlayışını gerektirmekteydi. Nitekim İzmir'in sık sık vali değiştirilmesi, kentsel olumsuzluklarının nedenlerinin başında görülmüş ve basın tarafından şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir<sup>1</sup>.

Buna karşın büyük umutlarla ve İttihatçılar'ın desteğiyle riyasete getirilen Taşlızade Edhem, göreve başladığı andan itibaren belediyeye yöneltilen eleştirilerin ana hedefi oldu. Bir zamanlar siyasi çekişmeler diğer yandan İzmir'den eksik olmayan koleranın nüksetmesi eleştirilerin temelini oluşturuyordu. Sokakların sulanmamasından, bayat sebze ve yemiş satılmasına, Kokaryalı'dan Urla'ya giden arabalarda kolera kontrolü yapılamamasından, nöbetçi eczane sorununa kadar her eleştiri doğrudan Belediye reisini muhatap alıyordu<sup>2</sup>. Ayrıca belediyenin çeşitli karışıklıklar yaşadığı ve bazı yolsuzluklar yapıldığı yönündeki söylentiler<sup>3</sup>, her ne kadar belediye yönetimi tarafından reddedilse de<sup>4</sup> yıpranmaya yol açıyordu. Sonuçta Taşlızade Edhem istifa etmek zorunda kaldı ve yerine Kantarağası Ali atandı<sup>5</sup>. Fakat ne belediyeye yöneltilen eleştirilen dindi ne de belediye verimli bir çalışma gerçekleştirebildi. Tüm bunlara bir de Balkan Savaşları'nın yarattığı göç dalgası eklenince zorluklar daha da büyüdü. Ancak bu zorlukların altında yatan en önemli neden Belediye mali yapısındaki yetersizliklerdi.

<sup>1</sup> Ahenk, 1 Teşrin-i evvel 1913

<sup>2</sup> Ahenk, 7 Temmuz 1911

<sup>3</sup> Ahenk, 10 Temmuz 1911

<sup>4</sup> Ahenk, 12 Temmuz 1911

<sup>5</sup> Ahenk, 15 Nisan 1912

## B) İZMİR BELEDİYESİNİN MALİ YAPISI

Daha önce düşüncelerini aktardığımız Selim Mizrahi örneğinde görüldüğü gibi kent ileri gelenleri, kentsel tasarım ve dileklerini ortaya koymuş, belediyeyi ya savunmuş ya da eleştirmiştir.. Dikkati çeken, bu dilek ve tasarımların İzmir'de belediyenin kurulduğu andan itibaren gündeme getirilmesi, zaman zaman uygulanmaya çalışılması, ama her seferinde sonuçsuz kalmalarıdır. Kentin modern bir salıhaneye kavuşturulması ve Basmahane'den rıhtıma, oradan da Göztepe'ye kadar uzanan bir cadde açılması Mithat Paşa zamanından beri gündemi işgal etmekteydi. Yeni tramvay hatlarının ihdası, su ihtiyacının sağlıklı bir şekilde karşılanması, yeni yollar açılması, parklar kurulması gibi düşünceler de Eşref Paşa dönemi belediyenin ana ilgi odakları olmuştu. Ancak tüm bu düşünceler ya düşünce aşamasında kaldı ya da uygulamaya başladıktan kısa bir süre sonra, tamamlanmadan yarım bırakıldı. Bunda belediye yönetimlerinin başarısızlığı ve bir devamlılık anlayışının bulunmaması kuşkusuz rol oynamıştır. Fakat en önemli neden kendisini belediyenin mali yapısında ortaya koymaktadır.

Vilayat Belediye Kanunu hazırlandığı sıralarda, belediyelerin bulundukları yerlerde, büyük ölçüde temizlik ve kentsel denetim işlevleriyle sınırlı olacakları düşünülmüş, bunun dışındaki kentsel hizmetlerde - her ne kadar belediye kanununda görevleri olarak belirtilmişse de - daha çok aracı rolü oynayacağı öngörülmüştü. Bu nedenle de kanunda şehir kasaba ayrımı yapılmaksızın belediyelere oldukça sınırlı gelir kaynakları tahsis edilmişti. Bu gelir kalemlerinden bazıları da, devlet maliyesindeki daralmaya paralel olarak, tedricen hazineye kaydırıldı. Buna karşılık zaman içinde belediyenin yüklenmesi gereken kentsel hizmetler genişledi ve çeşitlendi. Kentsel büyüme ve nüfus artışı aynı oranda personel ihtiyacını gerektirdi. Belediyeler, bu gelişmeler karşısında, içine düştükleri mali sıkıntıyı aşabilmek için yeni vergiler ihdas etmeye çalıştırlarsa da, ya devletin koyduğu engellerle, ya da kent halkının muhalefetiyle karşılaştılar. Buna ek olarak, İzmir gibi ticaret hacmi gün geçtikçe artan, kozmopolit yerlerde de, kapitülasyon ve ticari antlaşmaların sınırlayıcı hükümlerini aşamadılar.

İzmir bu tür mali sorunların yoğun olarak yaşandığı yerlerden biridir. II. Abdülhamit döneminde, belediyelerin yaşadığı malî sıkıntıların basına yansıdığı tam olarak söylenemez. Ancak zaman zaman gazete ve salnamalarda izlenebilen belediye bütçeleri ve belediye çalışmaları göz önüne alındığında, belediyenin oldukça dar olanaklarla, son derece sınırlı faaliyetlere yöneldiği anlaşılabılır.

Elimizde bulunan, 1303 Mali Yılı İkinci daire-i Belediye bütçesi, İzmir belediyesinin ilk dönemlerindeki mali durumu, gelir ve gider kalemleri ve bu gelirler ile ne yapabileceği konusunda bir fikir verebilmektedir<sup>1</sup>. Bütçenin gelir kalemleri Tablo V'de gider kalemleri de Tablo VI'da gösterilmiştir.

<sup>1</sup> Hizmet, 1 Mayıs 1888

|    | VARİDAT                                                        | Kuruş     | Para |
|----|----------------------------------------------------------------|-----------|------|
| 1  | Kantar Rüsumu                                                  | 368.679   | 11   |
| 2  | Zebhiye Rüsumu                                                 | 8.312     | 20   |
| 3  | Canavar ve Oğlak Rüsumu                                        | 376.991   | 31   |
| 4  | Bac-ı Pazar Rüsumu                                             | 20.606    | 30   |
| 5  | Kireç Rüsumu                                                   | 19.095    |      |
| 6  | Dellaliye Rüsumu                                               | 2.092     | 20   |
| 7  | Paralı Köprü Hasılatı                                          | 15.390    |      |
| 8  | Araba ve Karoça Vergisi                                        | 77.900    |      |
| 9  | Tanzifat ve Tathirat Rüsumu                                    | 164.834   | 26   |
| 10 | İnşaat ve Tamirat Rüsumu                                       | 58.073    | 15   |
| 11 | Ceza-yı Nakdi Hasılatı                                         | 22.559    |      |
| 12 | İki Bab Dükkan Kirası                                          | 3.078     |      |
| 13 | Paçavra ve Kemik Hasılatı                                      | 27.740    |      |
| 14 | Müskirat ve Gazyağı ve Keşfiye Ruhsatiyesi                     | 3.058     | 2    |
| 15 | Bostan Sergisi Ruhsatiyesi                                     | 6.758     | 10   |
| 16 | Kariz Tathiri Ruhsatiyesi                                      | 941       |      |
| 17 | Ham Arazi Harita Tastiki                                       | 4.544     |      |
| 18 | Deniz Hamamları Hasılatı                                       | 4.778     |      |
| 19 | Kontorato Hasılatı                                             | 6.758     |      |
| 20 | Çalgı ve Lubiyyat-ı Saire Ruhsatiyesi                          | 6.758     |      |
| 21 | Sayd. Yeri Tezakiri Hasılatı                                   | 10.000    |      |
| 22 | Evzan ve Mikyasatın Damgalanması Rüsumu                        | 9.254     |      |
| 23 | Lağım, Kaldırım ve Napoli Taşı Yaptırılan Mahallat Ahalisinden | 258.382   | 26   |
| 24 | Diğer Gelirler                                                 | 100.774   | 16   |
|    | TOPLAM                                                         | 1.578.615 | 7    |

Tablo: V 1303 (1887/8) Mali Yılı Belediye Bütçesi Gelirleri  
(Kaynak: Hizmet, 1 Mayıs 1888)

|    | MASARİFAT                                                       | Kuruş     | Para |
|----|-----------------------------------------------------------------|-----------|------|
| 1  | Maaşat                                                          | 174.197   | 10   |
| 2  | Dairenin Kira Bedeli                                            | 14.877    |      |
| 3  | Mühimmat-ı Kırtasiye                                            | 600       |      |
| 4  | Mahrakat ve diğer masraflar                                     | 2.498     | 31   |
| 5  | Havagazı Bedeli                                                 | 356.250   |      |
| 6  | Gurabanın defin masrafları                                      | 4.292     | 28   |
| 7  | Cülus ve Veladet-i Hümayun donanmaları masrafı                  | 10.663    | 26   |
| 8  | Tathirat ve Tanzifat Sarfiyatı                                  | 237.821   | 14   |
| 9  | Yol yapımı için istimlak bedeli                                 | 21.004    | 33   |
| 10 | Muhacir ve muhtaçlar için ekmek bahası                          | 8.627     | 33   |
| 11 | Muhacirler için mal sandığına katkı payı                        | 31.046    |      |
| 12 | Müceddeden yaptırılan lağım, kaldırım ve Napoli Taşı Masrafları | 571.903   | 3    |
| 13 | Mevcut lağım ve kaldırımaların tamir masrafı                    | 35.232    | 20   |
| 14 | Fukaranın meccanen tedavileri masrafı                           | 17.212    | 26   |
| 15 | Daire sandığının eski borçlarına                                | 12.160    |      |
| 16 | İlanat-ı mukannene                                              | 15.686    | 4    |
| 17 | Diğer masraflar                                                 | 64.541    | 19   |
|    | TOPLAM                                                          | 1.578.615 | 7    |

Tablo: VI 1303 (1887/8) Mali Yılı Belediye Bütçesi Giderleri

(Kaynak: Hizmet, 1 Mayıs 1888)

Tablolardan da izlenebileceği gibi, Belediye elde ettiği gelirler ile son derece sınırlı çalışmaları yürütebilmekteydi. Hemen belirtelim ki, belediyenin tabloda gösterilen vergileri ve katkı paylarını tam olarak tahsil ettiği de şüphelidir. Örneğin, lağım, kaldırım ve napoli taşı yaptırılan mahallat ahalisinden, 258.382 kuruş tahsil edileceği gösterilmesine karşın, yine aynı yerde verilen bilgiye göre ancak 128.518 kuruş toplanabilmişti. Ayrıca bu bütçede, vilayet yönetiminin belediye üzerindeki etkisini gösterebilecek ilginç masraf kalemleri de dikkat çekmektedir. Örneğin, muhacirin komisyonu katibi, hükümet konağı bahçıvanı, vilayet baytar ve doktoru, yaveri gibi valiliğin kadrosu içinde görülen bazı görevlilerin maaşları belediyeye ödetilmekteydi.

Daha önce de aktardığımız gibi, mali sıkıntının çözümü için, dairelerin birleştirilmesi yoluna gidilmiş, böylece bazı kalemlerden tasarruf sağlanmıştı.

Ancak bunun etkili çözüm olmadığı anlaşıyor. Belediye gelirlerindeki yetersizlik devam ettiği gibi, belediye faaliyetlerinde de bir genişleme sağlanamamıştı.

Bu çerçevede içinde Eşref Paşa'nın en büyük başarılarından birinin, dar olanakları genişletme yolundaki çabaları olduğu vurgulanmaktadır<sup>1</sup> Eşref Paşa'nın riyasete geldiği ilk yılları da kapsayan 1894-1897 yılları ile, riyasetteki son dört yılı olan 1904-1907 arasındaki bütçeler karşılaştırıldığı takdirde bu tedrici artış izlenebilmektedir.

| 1894 <sup>2</sup> | 1895 <sup>3</sup> | 1896 <sup>4</sup> | 1897 <sup>5</sup> | 1904 <sup>6</sup> | 1905 <sup>7</sup> | 1906 <sup>8</sup> | 1907 <sup>9</sup> |
|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| 2.944.813         | 2.705.650         | 3.000.000         | 2.611.890         | 2.936.530         | 3.624.556         | 3.832.711         | 3.859.480         |

Tablo: VII Bazı Yıllara Ait Belediye Bütçeleri (kuruş olarak)

Ancak Eşref Paşa döneminde meydana gelen bu artışın belediyeyi işlevsel kılmaya, kentsel projelerin hayat geçirilmesini sağlama yetebildiğini söylemek mümkün değildir. 1905 yılı bütçesinin % 23.6'sı (857.591) şehrin aydınlatma giderine tahsis edilmişti. % 11,6'sı (423.591) yol yapım ve tamirine % 4.6'sı (170.000) aceze ve muhtacin maaşatına % 4,1'i (150.000) yol açmak için yapılacak istimlaka ayrılmıştı<sup>10</sup>. Geri kalan miktarın büyük bir kısmıyla da personel giderleri karşılanıyordu.

Buna karşılık belediye gelirlerinin büyük bir bölümü, ifa edilen hizmetler karşılığı tahsil edilen ücret ve vergilerden oluşuyordu. 1904 senesi gelirlerinin % 15,3'ü (450.000) kantariye, %14.4'ü zebhiye, % 6.8'i (200.000) araba ve karaçolar-dan alınan kaldırım inşaiyesi, % 14,3'ü (420.000) tanzifat ve % 6,8'i (200.000) ebniye inşaat ve tamirat rüsumundan meydana gelmekteydi<sup>11</sup>. Belediye bu vergileri ya ihale yoluyla ya da tahsildarlar aracılığıyla topluyordu. İhale yoluyla toplanan vergilerden pek sorun çıkmamakla birlikte, tahsildarlar aracılığı ile topladığı vergi-

<sup>1</sup> Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri*, s.24

<sup>2</sup> H.Rifat, *Ticaret Rehberi*, s.43, *Ahenk*, 29 Kanun-ı sani 1897'de 1894 bütçesinin 2.554.000 kuruş olduğu belirtilmekteydi.

<sup>3</sup> H.Rifat, *Ticaret Rehberi*, s.43, *Salname (1313)*, s.176, belediye bütçesi 2.834.813 kuruş olarak verilmektedir.

<sup>4</sup> *Salname (1314)*, s.128

<sup>5</sup> (BOA) Y.EE-Ek, 86/24-2304

<sup>6</sup> *Ahenk*, 12 Şubat 1904

<sup>7</sup> (BOA), Y.EE-Ek, 86/24-2304, *Ahenk*, 19 Mart 1905, *Ahenk*, 26 Nisan 1908

<sup>8</sup> (BOA), Y.EE-Ek, 86/24-2304, *Ahenk*, 26 Nisan 1908

<sup>9</sup> *Ahenk*, 30 Mart 1907

<sup>10</sup> *Ahenk*, 19 Mart 1905

<sup>11</sup> *Ahenk*, 12 Şubat 1904

lerde tam bir tahakkuk gerçekleşmekteydi<sup>1</sup>. Nitekim hiç değilse içinde bulunulan yılın vergisini alabilmek isteyen belediye, 1909 senesinde, 1905'ten beri tahsil edemediği tanzifat vergisi alacaklarından vazgeçtiğini açıklamak zorunda kalmıştır<sup>2</sup>.

Belediyenin kent için öngördüğü projeleri hayata geçirebilmesi için ihtiyaç duyduğu finansmanı, bu tür vergilerden karşılaması mümkün değildi. Bu nedenle sonuçsuz kalan borçlanma girişimlerinde bulunmuş ve yine mali olanaksızlıklar nedeniyle yarım kalacak olan, sürekli gelir getirecek yatırımlara yönelmiştir. Tüm bunların dışında II. Meşrutiyet döneminde, belediyenin mali kaynaklarını genişletme ve çeşitlendirme yönündeki çalışmaları dört noktada toplamak mümkündür.

Bunlardan ilki mevcut vergileri sağlıklı bir şekilde toplanabilmesi için gerekli önlemlerin alınmasıydı. Bu amaçla öncelikle vergi mükelliflerini yeniden belirleyebilmek için ilgili kurumlarla ilişkiye geçildi. Geçmiş dönemde ödenmeyen vergilerin bir kısmına af getirildi. Böylece yeni dönem vergilerinin daha kolay tahsil edilebileceği düşünülüyordu<sup>3</sup>. Yine bu çerçevede yapılan incelemelerde, temettüatının yüzde onunu belediyeye vermesi gereken Gaz Kumpanyasının, dört-beş yıldan beri eski mukavelede yazıldığı gibi yüzde beş üzerinden ödendiği anlaşıldı<sup>4</sup>. Cezayı nakdilerin toplanabilmesi için alınan önlemler artırıldı<sup>5</sup>.

Gelir kaynaklarını genişletme konusunda ikinci çalışma, devlet hazinesi namına tahsil edilmekte olan bazı vergi ve resimlerin belediyeye bırakılmasıydı. Bunların başında "rüsum-u erbaa" (zebhiye, kantar, kile ve hayvan vergileri)'dan hazineye aktarılmakta olan yüzde elli miktarın yeniden belediyeye terk edilmesi geliyordu. Bu amaçla Vilayet Umumi meclisi'nde Maliye Nezareti nezdinde girişimde bulunulması kararlaştırıldı<sup>6</sup>. Ancak resminin "varidat-ı umumiye meyanında olduğundan" bunun belediyeye terkedilmesinin imkansız olduğu cevabını verdi<sup>7</sup>.

Belediyenin kendisine devredilmesini istediği bir diğer kaynak da, rıhtım vergisiydi. Vilayet Umumi Meclisinin bu konuda verdiği karara göre, "İzmir Rıhtım

<sup>1</sup>(BOA), Y.EE-EK, 86/24-2304

<sup>2</sup> İttihat, 25 Nisan 1909

<sup>3</sup> İttihat, 11 Kanun-ı sani 1909, Arabacıların, geçmiş dönemlere ait 15000 mecdiyelik borçlarının yarısı Vilayet Idare Meclisi tarafından affedilmiş, böylece diğer yarısının tahsil edilmesi sağlanmıştır.

<sup>4</sup> İttihat, 12 Haziran 1909, Havagazı ile ilgili, A. Edwards'a verilen ilk imtiyazda, şirket temettüatının yüzde beşini hükümete vermekle yükümlü kılınmıştır. (İmtiyaz ve Mukavelat, c. 1, s.151). 1887 yılında imtiyaz sözleşmesini uzatmak için yapılan sözleşmede, bu oran yüzde ona çıkarıldı. (Düstur, 1. tertip, c.7, s.181), geniş bilgi için bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s. 109-115

<sup>5</sup> İttihat, 22 Kanun-ı evvel 1910

<sup>6</sup> Ahenk, 6 Mart 1909 ve 9 Nisan 1909

<sup>7</sup> İttihat, 19 Aralık 1910

|    | VARIDAT                                                                      | Kuruş     |
|----|------------------------------------------------------------------------------|-----------|
| 1  | Kantariye Rüsumu                                                             | 350.000   |
| 2  | Zebhiye Rüsumu                                                               | 850.000   |
| 3  | Araba ve Karoça Vergisi                                                      | 300.000   |
| 4  | Tanzifat Rüsumu                                                              | 1.000.000 |
| 5  | Tenvirat Rüsumu                                                              | 800.000   |
| 6  | Hayvan Alım-Satım Rüsumu                                                     | 153.000   |
| 7  | Kontrato Tastiki Harcı                                                       | 50.000    |
| 8  | Havagazı Kum. Temettüsünün yüzde onu                                         | 7.000     |
| 9  | Ceza-yı Nakdi                                                                | 50.000    |
| 10 | Ebniye İnşaat ve Tamirat Rüsumu                                              | 400.000   |
| 11 | Çalgı Ruhsatiyesi                                                            | 35.000    |
| 12 | Dükkan ve Baraka İcaratı                                                     | 20.000    |
| 13 | Evzan ve Damga Hasılatı                                                      | 40.000    |
| 14 | Kömür ve Kireç Hasılatı                                                      | 70.000    |
| 15 | Paralı Köprü Hasılatı                                                        | 70.300    |
| 16 | Paçavra ve Kemik Hasılatı                                                    | 40.000    |
| 17 | Canavar ve Oğlak Zebhiye Rüsumu                                              | 37.500    |
| 18 | Sergi Ruhsatiyesi                                                            | 60.000    |
| 19 | Gazyağı Bayii Ruhsatiyesi                                                    | 8.000     |
| 20 | Keşfiye ve Mübaşiriye Harcı                                                  | 5.000     |
| 21 | Ham Arazi Hudut Tastiki Harcı                                                | 3.000     |
| 22 | Deniz Hamamları Ruhsatiyesi                                                  | 6.000     |
| 23 | Sayd-ı Berri Tezakiri Hasılatı                                               | 20.000    |
| 24 | Sandaliye Ruhsatiyesi                                                        | 20.000    |
| 25 | Lağım ve Kaldırım İnşaatından dolayı eshab-ı emlaktan tahsil olunacak meblağ | 40.000    |
| 26 | Göztepe Tramvay Hasılatından Senevi Aidat                                    | 15.000    |
| 27 | Karşıyaka Tramvayları Hasılatı                                               | 52.480    |
| 28 | Diğer Gelirler                                                               | 23.000    |
|    | TOPLAM                                                                       | 4.785.280 |

Tablo: VIII 1328 (1912/3) Mali Yılına ait İzmir Belediye Bütçesi Gelir Kalemleri  
(Kaynak, Ahenk, 21 Haziran 1912)

Kumpanyası tarafından cibayet edilmekte olan rıhtım resmi varidatından hazine-i celilece alınmakta bulunan nisf hissenin tenvirat ve imarat-ı memleket masarifine karşılık olmak üzere belediyeye terk ve itası talep edilmekteydi. Maliye Nezareti"... hazineye ait nisf hisse muvazene-i umumiyenin varidat cihetine dahil bulunduğundan" rıhtım gelirinin belediyeye terk edilemeyeceği cevabını vermesine rağmen, belediye talebinden vazgeçmedi. Bu kez de rıhtım resminin hükümete ait kısmının "sene-i atıye bütçesinden tay olunarak" belediyeye aktarılmasını ve şirketle yapılmış olan mukavelenin bu yönde tashih edilmesini istedi. Fakat bu teklif te, Maliye Nezaretince reddedilmiş, böyle bir değişikliğin, ancak yeni bir kanun çıkarılmasıyla mümkün olabileceği vurgulanmıştır. Belediyenin bu yöndeki talepleri, 1914'te çıkarılacak olan belediye resimleri kanununa kadar sürmüş, hatta ondan sonra da hazineden, geriye dönük olarak toplanmış verginin belediyeye iade edilmesi şeklinde devam etmiştir<sup>1</sup>.

Belediyenin, gelirlerini artırma yönünde bir başka önerisi, vasıtasız vergilerin dışında, vasıtalı vergilerin, özellikle de oktrova (duhuliye)'nın getirilmesiydi. Bu yönde ciddi girişimlerde bulunulmuş, hatta bu verginin uygulandığı Kosova vilayetinden örnek tarife istenmişti<sup>2</sup>. Ancak böyle bir verginin konulması, kapitülasyonlar ve ticaret antlaşmaları nedeniyle mümkün olamamıştı.

Bütün bu girişimleri başarısızlıkla sonuçlanan belediye, Tablo: VIII 'den de izlenebileceği gibi, gelir kalemlerinde, faaliyet olanaklarını genişletebilecek bir çeşitlenme sağlayamamıştır<sup>3</sup>. Tablo IX 'da görüldüğü üzere 1908-1914 yılları arasında gelirlerde belli bir miktar artış meydana gelişmişse de, bu sonucu değiştirebilecek büyüklükte değildir. Üstelik, bu bütçelerin abartılı olduğu yönünde bazı iddiaların, dönemin basını tarafından ileri sürüldüğünü de ekleyelim.

| 1324 <sup>4</sup> | 1325 <sup>5</sup> | 1326 <sup>6</sup> | 1327 <sup>7</sup> | 1328 <sup>8</sup> | 1329 <sup>9</sup> |
|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|-------------------|
| 1908-1909         | 1909-1910         | 1910-1911         | 1911-1912         | 1912-1913         | 1913-1914         |
| 1641.149          | 3.236.090         | 3.962.969         | 4.692.669         | 4.785.280         | 4.933.132         |

Tablo: IX 1908-1914 Yıllarında İzmir Belediye Bütçeleri

<sup>1</sup> Ahenk, 10 Teşrin-i evvel 1910 ve 15 Mayıs 1911

<sup>2</sup> Ahenk, 10 Teşrin-i evvel 1910

<sup>3</sup> Ahenk, 21 Haziran 1912

<sup>4</sup> Altı aylıktır. Ahenk, 15 Eylül 1908

<sup>5</sup> İttihat, 8 Nisan 1909

<sup>6</sup> Köylü, 4 ve 7 Kanun-ı Sani 1910

<sup>7</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret rehberi, s.43, İttihat, 11 Mayıs 1911

<sup>8</sup> Ahenk, 21 Haziran 1912

<sup>9</sup> Hüseyin Rifat, Ticaret Rehberi, s.52

İzmir özelinde aktardığımız mali sorunlar, Osmanlı ülkesi belediyelerinin genel sorunlarını yansıtmaktadır. Nitekim, dönemin siyasi oluşumları, programlarında, belediyelerin öncelikle bu yöndeki eksiklerini giderecek önlemler alınmasını öngörmüşlerdi. İttihat ve Terakki'nin 1913 Kongresinde kabul edilen siyasi programında, "belediyenin tezyid-i varidatına ve şehirlerin umran ve terakkisine medar olan imtiyazat bu babta elyevm mevcut olan müşkilat-ı fiiliyeyi refeyleyecek bir usul ve kaide-i salimenin ittihazına sarf-ı gayret olunacağı gibi belediyenin salahiyet-i icraiyesi de tevsî ve temin edilecektir" denmekteydi<sup>1</sup>. Gerçi, ittihat ve Terakki, belediyeler için öngördüğü yetki genişliği yerine tam tersi bir merkezileşme getirdi, ancak belediyelerin mali durumlarını düzeltme yolunda önemli adımlar da attı.

İttihat ve Terakki hükümetlerinin bu yöndeki ilk adımı, belediyelerin en önemli gelir kaynaklarından biri olan "Zebhiye Rüsumunun Miktarı Hakkında Kanun-ı Muvakkat"ı çıkartmak oldu. 16 Kanun-ı evvel 1329 tarihli bu geçici kanunla "koyun ve keçiden üçer kuzu ve oğlaktan birer buçuk ve danadan altı ve sığır ve canavardan dokuzar ve manda ve deveden on beşer kuruş" zebhiye alınacağı belirtiliyor ve alınan rüsumun, yarısının belediyeye yarısının da idare-i hususiye ait olacağı ifade ediliyordu<sup>2</sup>. Kanun, küçük belediyeler için yararlı olmasına karşın, İzmir için olumsuz sonuçlar doğuruyordu. Çünkü İzmir'de uygulanan zebhiye resmi kanunda açıklanan oranlardan yüksekti. Kanunun uygulanması ile birlikte İzmir belediyesi yedi sekiz bin lira raddesinde açık verecekti. Bu nedenle vilayet zebhiye resminin tamamının belediyeye terk edilmesi için Dahiliye Nezareti'ne başvurmuştu<sup>3</sup>.

Hükümetin belediye gelirlerini artırma yönünde bir diğer önemli girişimi, yıllarca tartışma konusu yapılmış olan oktruva uygulamasını başlatan kanunu çıkarmak oldu, 8 Teşrin-i sani 1330 tarihli Oktruva Kanunu hakkında Dahiliye Nezareti vilayetlere gönderdiği yazıda, "uhud-u âtikanın ilgası üzerine her türlü rüsum-u belediyenin ecanibden de istifasına bir mani kalmamış ve şehir ve kasabaların peyderpey tanzim ve imarı ve belediyelere müterrettip tedabir-i lazime-i sıhhiyenin ittihazı varidat-ı belediyenin tezyidine mütevakkıf bulunmuş olduğu cihetle şimdiye kadar her taraftan izhar olunan arzuya rağmen mevki-i tatbik ve icraya vazına imkan bulunmayan ve belediyelere hayli varidat temin edeceği

<sup>1</sup> Tunaya, *Siyasal Partiler I.*, s.97

<sup>2</sup> *Düstur*, tertibi sani, cilt 6, s.137, *Vilayat Belediyelerine Mûteallik...*, s.80-81, Ergin MUB, c.2, s.459-461

<sup>3</sup> Hüseyin Rifat, *Ticaret Rehberi*, s.45

derkâr bulunan oktruvanın icap eden mahallerde tarh ve istifasına dair tanzim olunan layiha-ı kanuniyenin muvakkaten mevki-i icraya vazına irade-i seniyye-i hazret-i padişahî şeref-sudur buyrulmuş" olduğu bildiriliyordu<sup>1</sup>.

Kanuna göre, belediyesi olan ve nüfusu beş binden fazla şehir ve kasabalarda "mekulat ve meşrubat ve mahrukat ve malzeme-i inşaiye ve hayvan agdiyesi" üzerine cemiyet-i belediyenin talep ve teklifi, Vilayet Umumi Meclisi (toplantı halinde değilse Vilayet Encümeni) ve Şura-yı Devlet'in tensibi ve tastiki ile oktruva resmi konabileceği belirtiliyordu. Ayrıca kanuna, oktruva uygulanacak eşyalardan alınabilecek verginin "hadd-ı azamını" gösteren bir çizelge eklenmişti<sup>2</sup>. Fakat, hemen belirtmek gerekir ki, savaş içinde, ticari hayatın durma noktasına geldiği bir anda, bu konunun belediyelere fazlaca getiride bulunduğunu söylemek zordur.

İttihat ve Terakki iktidarının, belediyelerin mali yapısı hakkında attığı asıl önemli adım, Vilayet Rüsum-u Belediye Kanunu'nu çıkartmak olmuştur. Önce 28 Nisan 1330 tarihli bir "kanun-u muvakkat" ile düzenlemeye gidilmiş<sup>4</sup>, kısa bir süre sonra da 25 maddelik asıl kanun yürürlüğe konmuştur. 26 Şubat 1330 tarihli bu kanun<sup>5</sup> ile belediyelerin vergi alabileceği alanları genişletiliyor, müsakkafat ve temettü vergilerinden belediyelere pay ayrılıyordu. Asıl önemlisi, şehir ve kasabalar dahilinde kamu hizmeti gören imtiyazlı şirketlerden hazineye aktarılmakta olan paylar, 1331 senesi başlangıcından itibaren belediyelere bırakılıyordu. Ayrıca, belediyelerin kendi adlarına gazino, tiyatro, otel gibi işletmeler kurabileceğini hükme bağlamıştı. Böylece hükümet, belediyeler hakkında, mali yapıyı ilgilendiren mevzuatı tek bir kanun altında topladığı gibi, gelir kaynaklarının artırılması konusunda da bir iyileştirme sağlıyordu. Fakat I. Dünya savaşı içinde hızla yükselen enflasyon, kısa sürede belediye gelirlerini eskisinden daha kötü bir duruma getirmekte gecikmeyecektir.

<sup>1</sup> (BOA) DH. HMŞ., 21/34

<sup>2</sup> (BOA) DH. HMŞ., 21/34

<sup>3</sup> (BOA) DH. HMŞ., 14/45

<sup>4</sup> Ergin, MUB, s.2, c.492-493

<sup>5</sup> Muhtasar MUB, s.424-442 (BOA) DH.HMŞ., 14/54

### C) RAHMI BEY, SAVAŞ ve İZMİR BELEDİYESİ

Milli bir burjuvazi oluşturma ve ekonomik hayata hakim kılmak amacını hedefleyen İttihat ve Terakki için İzmir, en önemli merkezlerden biriydi<sup>1</sup>. 1913, 1915 sayımlarına göre İzmir, ticaret ve sanayi açısından, İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer alıyordu<sup>2</sup>. İttihat ve Terakki, düşüncelerinin hayata geçirilebilmesi için, öncelikle istikrarlı ve yaptırım gücü yüksek bir yönetim kurulması gerektiğinin farkındaydı. Nitekim Babıâli darbesi ile siyasi iktidarı eline geçiren İttihat ve Terakki, İzmir için öngördüğü siyasi, idari ve ekonomik düşüncelerini hayata geçirme olanağı buldu. Bu çerçevede katib-i mesul olarak Celal (Bayar) Bey, İzmir'e gönderildi. İdari ve ekonomik önlemler doğrultusunda yapılacak çalışmalar için de, İzmir Valiliğine, Rahmi Bey getirildi<sup>3</sup>.

İttihat ve Terakki yönetimi içinde oldukça etkili olan Rahmi Bey, İzmir'e geldiği 29 Eylül 1329 (12 Ekim 1913)<sup>4</sup> tarihinden, görevden alındığı 24 Ekim 1918 tarihine kadar<sup>5</sup> İzmir ile ilgili tüm gelişmelere damgasını vurdu. Belediye yönetimini de denetimine alan Rahmi Bey, valiliği süresince Evliyazade Refik Bey'in belediye riyasetinde kalmasını sağladı<sup>6</sup>. Mahmut Muhtar Paşa zamanında belediye seçimleri ile ortaya çıkan muhalifleri ve bir ara İtilafçılık yapmış kimseleri de etrafında toplayarak, İzmir'de beliren ikiliğe son verdiği, böylece kentte bir istikrar ortamı yarattı<sup>7</sup>.

Vali Rahmi Bey'in merkezi bir anlayış çerçevesinde sağladığı bu istikrar ortamında belediye, nisbeten daha rahat bir çalışma ortamı buldu ve Meşrutiyet'in ilanından beri, hatta daha öncelerde düşünülen bazı projeleri hayata geçirme imkanına kavuştu. Öncelikle finansman sorununu çözmeye çalışan belediye yeniden bir istikraz arayışına girmiş ve bir İngiliz şirketi ile anlaşmıştı. Alınacak para ile açılacak, bunun dışında parklar oluşturulacak, gazino kurularak, sürekli gelir kaynağı yaratılacaktı. Maliye Nezareti de 50.000 İngiliz lirasına kadar İzmir Belediyesi'ne kefil olmayı kabul etmişti<sup>8</sup>. Ancak savaş istikrazın gerçekleşmesini

<sup>1</sup> Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Sabri Sürgevil, "1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Politikası" E.Ü. Edb. Fak. doktora tezi (yayınlanmamış).

<sup>2</sup> Gündüz Ökçü (yay. haz.), *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistikleri*, 3. bs. İstanbul, 1984.

<sup>3</sup> Ahmet Mehmetefendioğlu, "Rahmi bey'in İzmir Valiliği", *ÇTAD*, c.1, sayı 3, (1993), s.348-349

<sup>4</sup> *Aydın Vilayeti Meclis-i Umumisi'nin 330 Senesinde Vukubulan İctimaina Alt Zabıtnamedir*, İzmir, 1331, s.5

<sup>5</sup> Taçalan, Ege'de Kurtuluş Savaşı, Başlarken, 2. bs., İstanbul, 1971, s.31

<sup>6</sup> Sürgevil, "1914-1918 Yılları...", s.69-70

<sup>7</sup> K. Dursun, *İzmir Hatıraları*, s.70

<sup>8</sup> Ahenk, 27 Temmuz 1914

engelledi. Buna rağmen belediye, kendi maddi olanakları ölçüsünde, kentin imarı yönünde çaba sarfetmiştir. Bu yöndeki en önemli gelişme, eskiden kentin dışında oluşturulmuş, ancak kentsel büyüme ile birlikte kent içinde kalmış olan<sup>1</sup> mezarlıkların kaldırılması yerine park ve sergi alanları açılmasıdır.

Şehrin, bir "uygarlık" göstergesi olarak algılanan, "umumi bağçe" yani park alanına kavuşturulması düşüncesi, Eşref Paşa döneminden beri gündemdeydi<sup>2</sup>. İlk proje, Hastane akarından; Bahri Baba'da deniz kıyısı ile tramvay güzergâhı arasında kalan Kalafat adlı mahallin, düzenlenmesiyle bir umumi bağçe oluşturulması ve etrafının parmaklıklarla çevrilmesiydi. Ayrıca umumi bahçenin içinde bir de gazino inşa edilecekti<sup>3</sup>.

Meşrutiyetin ilanını izleyen aylarda "umumi bağçe" projeleri, mevki ve kapsamı genişletilerek sürdürüldü. 1909 Mart'ında belediye, kışlanın uygun bir yere taşınmasını ve mevcut kışla mahallinin kendisine verilmesini önerdi. Kışla alanında, bir millet bağçesi, bir kulüp, tiyatro ve kütüphane kurulacaktı. Ayrıca belediye hıfzısıhaya uygun, iki bölük askerin barınabileceği bir karakolu, yine bu alan içinde inşa etmeyi taahhüt ediyordu<sup>4</sup>. Tüm bunlar için gerekli paranın ise piyango düzenlenmesiyle elde edilebileceği düşünülüyordu<sup>5</sup>. Basın bu girişimleri desteklediği gibi, belediyenin mali olanaklarını göz önüne alarak, umutsuzluğunu belirtmekten de geri durmuyordu<sup>6</sup>, Muammer Bey döneminde belediye konu üzerine ciddiyetle gitti. Bu amaçla bir komisyon oluşturuldu<sup>7</sup>. Hatta bu amaçla bir proje yarışması dahi açıldı<sup>8</sup>. Belediyenin girişimi basın tarafından "en parlak teşebbüs-ü umranperverisi" olarak övgüye değer bulunmuş ise de valilik için aynı şeyi söylemek mümkün değildi<sup>9</sup>. Çünkü proje, kışla alanı ile hükümet bağçesini de kapsayacak şekilde düzenlenecekti. Nitekim belediye ile valilik çatışması arasında, proje rafa kaldırıldı. Projenin 1913'te yeniden gündeme getirildiği, hatta kışlanın hükümet önündeki dış meydan ile hükümet bağçesini birleştirmek için çalışmaların başlatıldığı anlaşıyor<sup>10</sup>. Fakat bu girişim de sonuçsuz kaldı.

<sup>1</sup> İzmir'deki mezarlıkların konumu seyyahları oldukça şaşırtmaktaydı. 1852'de gelen Gouter, insanlarla mezarlıkların içiçeliği karşısında hayretini gizleyememiştir. Gürhan Tümer "Theophile Gouter'in İzmir'i" *İzmir Dergisi*, sayı 2 (Mayıs 1993), s.39

<sup>2</sup> *Ahenk*, 8 Temmuz 1906

<sup>3</sup> *Ahenk*, 2 Nisan 1907

<sup>4</sup> *Ahenk*, 18 Mart 1909, H. Rifat, *Ticaret Rehberi*, s.32

<sup>5</sup> *Ahenk*, 13 Nisan 1909

<sup>6</sup> *İttihat*, 17 Temmuz 1909

<sup>7</sup> *Ahenk*, 1 Teşrin-i evvel 1909

<sup>8</sup> *Ahenk*, 19 Teşrin-i evvel 1909

<sup>9</sup> *Ahenk*, 19 Teşrin-i evvel 1909

<sup>10</sup> H. Rifat, *Ticaret Rehberi*, s. 47

1914 yılına gelindiğinde park için en uygun yerin Bahribaba mevkiindeki maşatlık olduğu düşünülüyordu. Ama artık bunun tek nedeni, şehrin muhakkak surette bir parka kavuşturulması düşüncesi değildi; Bahribaba'daki Musevi ve İkiçeşmelik'ten Eşrefpaşa'ya kadar uzanan İslam mezarlıklarının "şehrin letafetini ve safiyet-i havayı ihlal" eden hastalık kaynağı olarak görülmeye başlanmıştı. Bu nedenle mezarlıklar şehir dışında uygun yerlere taşınmak ve hükümet tarafından istimlak edilen yerlerine de, "Latif parklar, millet bağçeleri, koruluklar" vücuda getirilmeliydi<sup>1</sup>. Tüm bunların önünde ise iki önemli engel bulunuyordu. Birincisi mezarlıklarının kaldırılmasına muhalefet eden dinsel taassup, ikincisi de mezarlıkların kaldırılması sonrasında projelerin hayata geçirilmesi yolunda gereken finansman sorunu. Mezarlıklarının kaldırılmasına karşı çıkan dinsel muhalefeti Vali Rahmi Bey karşıladı<sup>2</sup>. Ardından Bahribaba'daki Yahudi mezarlığının bir kısmı kaldırılarak küçük mikyasta bir park oluşturuldu<sup>3</sup>. Ancak bu mezarlığın tamamen tahliye edilmesi, aynı yerde bir Hellen Üniversitesi açmayı düşünen Yunanlılar tarafından 28 Haziran 1921'de gerçekleştirilecektir<sup>4</sup>.

Savaş yıllarında şehrin imarı yönünde hayata geçirilen en kapsamlı proje ise, tartışması uzun yıllardır devam eden Basmahane'den Hükümet önüne kadar uzanacak olan bulvarın açılma çalışmalarının başlamasıdır. Projeye göre, bulvar açıldıktan başka, istimlak edilecek yolun iki yanındaki yirmişer metrelik arazi üzerinde tiyatro ve kütüphane gibi kültürel binalar inşa edilecekti<sup>5</sup>. Ayrıca bulvarın açılması ile birlikte otomobil ev elektrikli tramvaylar gibi hızlı araçlardan da yararlanma olanağı ortaya çıkacaktı<sup>6</sup>. Belediye, yukarıda sözünü ettiğimiz istikraz girişimini de, büyük olasılıkla bu bulvarı açabilmek yönünde kullanmak amacıyla gerçekleştirilmişti. Ancak, gerek savaş nedeniyle istikraz girişiminin başarısızlığa uğraması ve gerekse de belediye mevcut bütçesinin yetersizliği, bu projenin hayata geçirilmesini bir süre için erteledi. Ancak Vali Rahmi Bey'in önyak olmasıyla bulvarın açılabilmesi amacıyla "İzmir emlak ve sermayedarının heyet-i umumiyesi"nin desteği ile bir şirket kuruldu<sup>7</sup>. Kısaca Bulvar Şirketi olarak bilinen İzmir İmarat ve İnşaat-ı Umumiye Şirketi'ne verilen ruhsata göre şirket, sadece bulvar açmak ile kalmayacak, İzmir'in gerekli görülen yerlerinde, denizi doldurmak,

<sup>1</sup> H. Rıfat, *Ticaret Rehberi*. Bu düşünce Meşrutiyet ile birlikte güçlenmeye başlamıştı.

<sup>2</sup> Taçalan, *Ege'de Kurtuluş...*, s.32-33, Bora, *İzmir Yahudileri*, s.54

<sup>3</sup> K. Dursun, *İzmir Hatıraları*, s.77

<sup>4</sup> A. Galante, *Histoire de Juifs d'Anatolie - Les Juifs d'İzmir (Smyrne)*, İstanbul 1937, s.77-78

<sup>5</sup> Köylü, 14 Şubat 1914

<sup>6</sup> (BOA) DH. İD, 38.2/24

<sup>7</sup> "Bulvar Şirketi Nasıl Kuruldu? Köylü, 27 Kanun-ı sani 1919

bataklıkları kurutmak, kendi adına bina inşa etmek ve bunları satmak ya da kiralamak tramvay işlemeyen yerlerde ruhsat alarak tramvay işletmek gibi kentin imar ve tezyinine yönelik her türlü faaliyette bulunabilecekti<sup>1</sup>. 300.000 lira sermayeye sahip şirketin imtiyazı İzmir'in önde gelen tüccarlarından Ahmet Hersapaşaze Zeki Bey, Emirlerzade Refik, İsmail Recep, Mihran Aznavuryan, Agob Bakırcıyan, Fikri Alaiyelizade Mahmut, Ahmet Hakkı, Akosmanzade Mehmet Fuat, Hacı İsmail, Antnan Hacı toma, Cemal Cendeli, Avadikyan Kardeşler, Başık Hacı Mustafa, Kerviye Topalyan, Abdürrezak Mansurizade Emin, İstapan İplikçıyan, Akalpakçıyan, Osmanzade Yusuf Ziya, Hacı Ahmetzade Adil, Mustafa İhedhi, Hüseyin Mazlum gibi kalabalık bir sermayedar gurubu tarafından alınmıştı<sup>2</sup>. İzmir Belediyesi 21 Haziran 1918'de Bulvarı açma işini şirkete vermiş ve çok geniş olanaklar tanımıştı<sup>3</sup>. Şirket bulvar için istimlak ve yolun açılması ameliyesine başlamasına rağmen gerek savaş koşulları ve gerekse ileride de ele alacağımız diğer bazı nedenlerle işi tamamlayamamıştır. Şirket ile belediye arasında yoğun çatışmalara neden olacak olan bulvar, Fevzipaşa Bulvarı adıyla 1934 yılında belediye tarafından tamamlanacaktır.

I. Dünya Savaşı boyunca belediyeyi en çok uğraştıran ve İzmir'i büyük ölçüde sıkıntı içinde bırakan halkın iâşesinin sağlanması sorunu olmuştur. Osmanlı Devleti'nde halkın zorunlu tüketim maddelerini (havayic-i zaruriye) oluşturan ekmek, et, kömür gibi ürünlere narh koyulmaktaydı. Belediyelerin kurulmasıyla beraber, narhın belirlenmesi ve verilen narhın uygulanıp uygulanmadığı konusuna takibatın yapılması görevi belediyelere devredildi. Belediyeler de mevcut şartları değerlendirerek narhlarda indirme veya yükseltme yoluna giderler. Verilen narha uymayanlar tespit edildiği takdirde, Ceza Kanununun 263. maddesi uyarınca ceza keser ve satılan ürüne de el koyarak yoksullara dağıtır ya da hapishaneye ve darülacezeye teslim ederdi.

I. Dünya Savaşının arifesinde, Balkan savaşlarının etkisinin hala devam ettiği İzmir'de narh uygulanan maddelerde çeşitlenme fiyatlarında büyük bir dalgalanma izlemektedir. Ekmek, et ve kömürün yanında, gaz yağı, şeker, pirinç, patates gibi mallara da narh uygulaması getirilmiştir. Narha uymayanlar hakkında 100 kuruştan 300 kuruşa kadar ceza öngörülmüş, denetime belediye çavuşlarının yanında polisler de yetkili kılınmıştır<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> (BOA), DÜİT, 65-1/42, (BOA) MV, 247/56

<sup>2</sup> (BOA) MV, 247/56, Şirketin nizamname-i dahilisi için bkz. Köylü, 20 Mart ve 10 Nisan 1918

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 24, 3, 20, 27 Nisan 1939 tarihli tutanakları.

<sup>4</sup> Ahenk, 17 Temmuz 1330, Tülay Alim, "Balkan Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir "DEÜ, ALİTE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s.106



dövdüklerinin bildirilmesi iâşe sorununun boyutlarını göstermektedir<sup>1</sup>.

Ancak olağanüstü savaş koşullarında, Şehremaneti ve taşra belediyeleri iâşe işini yürütememiş, kentler giderek açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı. Babıâli, ülke çapında iâşe örgütleri kurulmadan ve etkin bir dağıtım şebekesi oluşturulmadan iâşe sorununun üstesinden gelemeyeceğini görmüştü. Bu koşullar altında Babıâli Alman iâşe örgütünü örnek olarak benzer bir örgütlenmeye girişmiş, merkez ve taşra iâşe heyetlerini oluşturarak başına Alman Devlet Tahıl Örgütü kurucularından Hugo Meyer'i getirmişti<sup>2</sup>.

Buna bağlı olarak, 10 Temmuz 1332 (23 Temmuz 1916) tarihli bir kanun-ı muvakkat çıkarıldı, ülkenin iâşe bölgelerine ayrılması ve bir bölgeden diğerine yiyecek gönderilmesinin yasaklanması öngörüldü. Belediye, yokluğu çekilen temel maddelerin halka daha kolay ulaştırılabilmesi için, valiliğin isteği doğrultusunda Kemeraltı, Tilkilik ve Fasulya'da "belediye bakkal dükkanları" açmıştı. Bir süre sonra bu tür satış yerlerinin ikiçeşmelik Ermeni mahallesi, Karantina, Bellavista ve Karşıyaka'da da açılması kararlaştırıldı. Buralarda sabun, zeytinyağı sadeyağ, pirinç, kömür levazımı gibi savaş koşullarında zor bulunan maddeler satılıyordu<sup>3</sup>.

Kanun ile ilgili 29 Ağustos 1332 (11 Eylül 1916) tarihinde yayımlanan nizamname ile de ülke üç bölgeye ayrıldı ve İzmir birinci bölgenin içine alındı<sup>4</sup>. İâşe sorununun bu yolla çözülmesinin öngörülmesi üzerine Maliye Nezareti, İzmir belediyesine ekmeklik un temini için borç alarak verdiği 20.000 lirayı geriye istemiş, ancak belediye parayı fiyatları yükselen diğer hevaiye-i zaruriyeye yatırdığından ödeyemeyeceğini bir yazı ile bildirmiştir. Buna rağmen, durumun kanuni olmadığına dikkat çeken Maliye Nezareti parayı geri istemekte ısrar etmiştir<sup>5</sup>.

İâşe sorununun merkezi bir yapılanma ile çözülmeye çalışılmasının yanı sıra belediyelerin yetkileri de sürekli genişletilmiştir. İâşe sorunun çözümü için oluşturulan tüm kurumlara karşın, sorun çözümlenmenin, hatta mütareke sonrasında bile devam etmiştir. Aydın Valilik Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 27 Kanun-ı evvel 1334 (1918) tarihli bir yazı ile İzmir'in ekmeksiz ve zahiresizlikten fevkaled müzayaka çektiğini, şehir gazsızlıktan zahmet içinde kalarak emin ve asayişin temimine müşkülleştiğini ifade etmekteydi<sup>6</sup>.

<sup>1</sup> (BOA) DH.İ-UM, 4/1.33

<sup>2</sup> Sürgevil, "1914-1918 Yılları...", s.71

<sup>3</sup> Toprak, Millî İktisat, s.283

<sup>4</sup> "İâşe Kanunu Muvakkatı" Düstur, tertib-i sani, cilt 8, s.1230-1231

<sup>5</sup> "22 Ramazan 1334 (10 Temmuz 1332) tarihli iâşe kanun-ı muvakkatının suver-i tatbikiyesi hakkında nizamname", Düstur, tertib-i sani, cilt 8, s.1275-1281

<sup>6</sup> (BOA) DH.İ - UM, E. 26-76

<sup>7</sup> (BOA) DH.İ - UM, 19/3-1/65

## D) MÜTAREKE ve İŞGAL DÖNEMLERİNDE İZMİR BELEDİYESİ

I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti'nin aleyhine bitmesi, İttihat ve Terakki iktidarının da sonu anlamına geliyordu. Talat Paşa Hükümeti'nin istifası, "geçiş hükümeti" Ahmet İzzet Paşa kabinesinin kurulması, Mondros Mütarekesi'ni imzalanması, Tevfik Paşa Hükümetinin iktidara gelmesi gibi olaylar çok kısa bir zaman içinde meydana gelirken bir dönem kapanıyor ve "mütarekenin siyasal hayatında boy hedefi" haline gelecek olan İttihat ve Terakki Partisi, hiç değilse isim olarak tarihe karışıyor<sup>1</sup>. İttihat ve Terakki'nin son kongresinde partinin feshi kabul edildi ve tüm para ve mal varlığı Teceddüt adıyla kurulan yeni partiye devredildi<sup>2</sup>. Mütarekenin imzalanmasıyla başlayan yeni dönemde ise, savaş yenilgisinin, savaşın getirdiği tüm olumsuzlukların tek sorumlusu olarak görülen İttihat ve Terakki ve onun devamı niteliğindeki Teceddüt Fırkası örgütüyle, üyeleriyle, uygulamalarıyla acımasızca eleştirilecek, dahası intikam düşüncesi ile her alanda yoğun bir baskı ile karşılaşacaktır. Bu gelişmelerin açıkça izlenebileceği belli başlı yerlerden biri de İzmir'dir.

Savaş boyunca İzmir valiliğini başarıyla yürütmüş olan Rahmi Bey, mütarekenin imzalamasından kısa bir süre önce, 24 Ekim 1918'de Dahiliye Nezareti'nce görevinden alındı<sup>3</sup>. Böylece İzmir, bir kez daha istikrarsız bir yönetimin hüküm süreceği döneme girdi. Yunanlılar'ın İzmir'i işgal etmesine kadar geçecek sekiz ay gibi kısa bir zaman diliminde İzmir valiliği asaleten - ve vekaleten olmak üzere - tam beş kez el değiştirdi<sup>4</sup>. Bu durum bile Mütareke Döneminde İzmir'in yaşadığı karmaşayı ortaya koymak için yeterlidir. Ancak yönetim sıkıntısı sadece vilayet makamının üst düzeyi ile sınırlı değildi. Mütarekeden hemen sonra başlayan istifalar, el çektirme, tutuklama ve sürgünler kısa zamanda tüm daireleri içine alacak şekilde genişledi<sup>5</sup>. Bir yandan İttihat Terakki, savaş ve siyaset kavramları özdeşleştirilip olabildiğine lanetlenip eleştirilirken, diğer yandan bu kavramlarla ilişkide olduğu düşünülen insanlara karşı "siyasi" bir intikam kampanyası başlatılmıştı<sup>6</sup>. Böyle bir ortamda kurumların, bu kurumlarda çalışan insanların sorumlu oldukları işlevleri yerine getirmelerini beklemek mümkün değildir. Bu nedenle, mütareke dönemi

<sup>1</sup> Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt III, İttihat ve Terakki, İstanbul, 1989, s.545

<sup>2</sup> Tunaya, *Siyasal Partiler III*, s.554-555

<sup>3</sup> Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, 2. bs., İstanbul, 1971, s.40, Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)*, 2. bs., İstanbul, 1992, s.33

<sup>4</sup> Engin Berber, "Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı", (Yayımlanmamış doktora tezi), İzmir, 1993, s.18, Okurer, *Kuruluşta Kurtuluş*, s.138-140

<sup>5</sup> Berber, "Mütareke...", s.18

<sup>6</sup> Zeki Arıkan, *Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 - 8 Eylül 1922)*, Ankara, 1989, s.40 vd.

içinde eline alınacak bir kurumu, öncelikle sahip olması gerektiği düşünülen işlevleri açısından değil, yukarıda sözünü ettiğimiz ilişkiler içinde ve yüklendiği siyasi konum açısından değerlendirmek gerekir.

Nitekim, İzmir Belediyesi de kısa sürede, ülke ve kent düzeyinde meydana gelen siyasi değişimlerde payını almış ve 1913'ten itibaren İzmir Belediye reisliğini yaklaşık beş buçuk yıl sürdürmüş olan Evliyazade Refik Bey, Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde istifa etmiş<sup>1</sup>, yerine vekâleten Nakibzade Cemal Bey atanmıştır<sup>2</sup>. Ayrıca Vilayet makamında kendisini hissettirmeye başlayan yönetim boşluğu belediyede de kendisini göstermekte gecikmedi. Ocak 1919 başlarında belediye meclisini oluşturan on iki üyeden yarısının görev sürelerinin sona ermesi, kalan altı kişiden üçünün de toplantılara katılmaması meclis toplantılarının yapılamamasına yol açtı<sup>3</sup>. Gerçi altı üyenin yenilenmesi amacıyla yapılacak olan seçimin hazırlıkları Kasım 1918'de başlamıştı<sup>4</sup>. Fakat seçimler 1919 Ocak sonunda yapılacak ve yeni meclis ancak mart ayında toplanabilecekti. Bu nedenle, belediye meclisi toplantılarının akamete uğramaması için, süreleri biten altı kişinin meclis üyeliklerinin uzatılması yoluna gidildi<sup>5</sup>. Ocak ayı ortalarında seçim encümenince, aza seçme ve seçilme hakkına sahip olanları gösteren defterlerin askıya çıkarılmasıyla beraber<sup>6</sup>, oldukça hareketli ve çatışmalı geçecek olan günler de başladı.

#### a) 1919 Belediye Seçimleri (İttihatçı, İtilafçı, Türk - Rum çatışması)

Belediye seçimleri etrafında meydana gelen çatışma birbirine bağlı iki noktadan kaynaklanıyordu. Birinci nokta, Türkler ile Rumlar arasında, İzmir'de etnik olarak kimin çoğunlukta olduğunu kanıtlama mücadelesiydi. Gerçi bu mücadele Mondros Mütarekesi'nin hemen sonrasında başlamıştı<sup>7</sup>, ancak belediye seçimleri nüfus çoğunluğunu kanıtlayabilecek bir araç olarak görüldüğü için bu dönemde şiddetlenmişti. Celal Bayar anılarında bu durumu şöyle ifade etmektedir; "İzmir Belediyesine altı üye seçilecekti. Bu seçimin her zamankinden fazla önemi vardı. Şehirde Türk ve Rumlardan hangisinin daha fazla nüfusu olduğu resmen meydana çıkmış olacaktı. Siyasi bakımda seçimi Wilson Prensipleriyle ilgili bulu-

<sup>1</sup> Anadolu, Teşrin-i sani 1918

<sup>2</sup> Anadolu, 10 Teşrin-i sani 1918, Ahenk, 13 Teşrin-i sani 1918

<sup>3</sup> Ahenk, 5 Kanun-ı sani 1919

<sup>4</sup> Ahenk, 12 ve 20 Teşrin-i sani 1918

<sup>5</sup> Müsavat, 8 Kanun-ı sani 1919

<sup>6</sup> Islahat, 14 Kanun-ı sani 1919, Sulh ve Selamet, 18 Kanun-ı sani 1919

<sup>7</sup> bkz. Arıkan, Mütareke ve İşgal..., s.40

yorduk"<sup>1</sup>. Gerçekten de Paris Barış Konferansı'nın toplandığı sırada yapılacak olan belediye seçimleri, her iki taraf için de oldukça önemliydi. Rumlar seçimleri kazanarak, İzmir'de nüfuslarının Türk nüfusundan fazla olduğunu kanıtlayacaklar, böylece mütarekeden sonra Aydın Vilayeti'ni demografik gerekçelerle Osmanlı Devleti'nden koparmaya yönelik Yunan propagandasına haklılık, Yunanistan'a konferans sırasında kanıt sağlayacaklardı<sup>2</sup>. Türkler de aynı yöntemle İzmir'in Türkler'in elinde kalması yönünde, büyük devletleri ikna edecek bir sonuca ulaşmayı hedeflemişlerdi. Tüm bu çatışmalara neden olan ise İzmir nüfusunu ortaya koyan kapsamlı bir istatistik varolmaması, olanların da tarafların çıkarlarına uygun olmadığından kabul edilmemesiydi.

Gerçekten de, İzmir nüfusunun ve bu nüfusun etnik yapısının birbirine oranının belirlenmesi her zaman bir sorun oluşturmuştur. Çeşitli dönemlere ait nüfus sayım ve istatistikleri, seyyahların verdikleri tahmini rakamlar, yabancı misyoner ve elçiliklerinin hazırladıkları raporlar İzmir'in nüfusu hakkında oldukça önemli veriler içermekle birlikte, bu verilerde ilk göze çarpan özellik birbirleri arasındaki tutarsızlıktır<sup>3</sup>. Bu tutarsızlıklarda siyasi ve ekonomik çıkar kaygıları rol oynadığı gibi, özellikle adalar ile Batı Anadolu kıyı yerleşimleri arasındaki yer değiştirmeler<sup>4</sup> ve XIX. yüzyıldan başlayarak I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden göç dalgaları gibi gelişmelerin de etkisi bulunmaktadır<sup>5</sup>.

Nitekim, 1914 yılına ait Osmanlı resmi nüfus istatistikine göre İzmir'in nüfusu, sancak düzeyinde 639657 kişi olarak verilirken<sup>6</sup>, aynı yıla ait İstanbul'da basılmış Fransızca bir yıllık bu nüfusu 500000 olarak vermektedir<sup>7</sup>. Etnik dağılım

<sup>1</sup> Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, c. V, İstanbul, 1967, s.1618

<sup>2</sup> Berber, "Mütareke...", s.19, Arkan, *Mütareke ve İşgal...*, s.18, aynı yazar, "Mustafa Necati'nin Mütareke-deki Yazıları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: VIII, sayı 24 (Temmuz 1992)'den ayrı basım, s.615

<sup>3</sup> Sabri Sürgevil, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Batı Anadolu Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler", *"Tanzimat"ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri* (İzmir 6-7 Kasım 1989), İzmir, 1992, s.66, Mümtaz Peker, "Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu", *Üç İzmir*, İstanbul, 1992, s.283

<sup>4</sup> Bu konuda örnek olarak bkz. Mübahat Kütkoğlu, "Yunan isyanı sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, Ankara, 1986, s.133-161, Zeki Arkan, "1821 Ayvalık İsyanı", *Belleten*, LII, 203 (1988), s.571-601, Tuncer Baykara, "Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu; Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hristiyanların Yunanlaştırılması", *Üçüncü Askeri Tarih Semineri*, s.428-439, Aynı yazar, "XIX. Yüzyılda Urla Yarımadasında Nüfus Hareketleri", *Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri*, Ankara, 1980, s.279-286

<sup>5</sup> Bu konuda bkz. Adil Aslan Öztürk, "1877-1878 Savaşından Balkan Savaşı'na Kadar İzmir'de Göçmen Sorunu", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1990, Alim, "Balkan Harplerinin...", s.18-35

<sup>6</sup> Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics*, London, 1985, s.174, Stanford J. Shaw "Ottoman Populatin Movements During the Last Years of the Empire 1885-1914: Some Preliminary Remarks", *The Journal of Ottoman Studies I*, İstanbul, 1980, s.200, Justin Mc. Carthy, *Muslims and Minorities, The Population of Ottoman Anatolia and the End of the Empire*, Newyork and London, 1983.

<sup>7</sup> *Annuaire Oriental (Salnamei Şarkı)*, Constantinopolis, 1914, s.1624

| KAZA        | NÜFUS  |        |        |        |       |        |
|-------------|--------|--------|--------|--------|-------|--------|
|             | İslam  | Musevi | Ermeni | Rum    | Diğer | Toplam |
| İzmir       | 102599 | 24574  | 11900  | 94787  | 2754  | 236614 |
| Ödemiş      | 74869  | 31     | 1738   | 6423   | —     | 83061  |
| Tire        | 39108  | 1912   | —      | 3349   | 99    | 44467  |
| Bayındır    | 23249  | 11     | 275    | 3676   | —     | 27211  |
| Bergama     | 70012  | 773    | 1011   | —      | —     | 71796  |
| Çeşme       | 7985   | 197    | —      | —      | —     | 8182   |
| Menemen     | 22769  | 428    | 140    | 4089   | 51    | 27477  |
| Foçateyn    | 8147   | 69     | —      | —      | —     | 8216   |
| Nif         | 19948  | 29     | 21     | 4765   | 242   | 25005  |
| Urla        | 9516   | 431    | 40     | 22383  | —     | 32370  |
| Karaburun   | 8784   | —      | —      | —      | —     | 8784   |
| Seferihisar | 7892   | —      | 11     | 2620   | —     | 10523  |
| Kuşadası    | 11190  | 145    | 79     | 9000   | —     | 20414  |
| Toplam      | 406068 | 28600  | 15215  | 151091 | 3146  | 604120 |

Tablo: X 1917 yılı başında İzmir Kazaları Nüfusu

| KAZA        | NÜFUS  |        |        |        |       |        |
|-------------|--------|--------|--------|--------|-------|--------|
|             | İslam  | Musevi | Ermeni | Rum    | Diğer | Toplam |
| İzmir       | 102558 | 24101  | 12017  | 96727  | 2868  | 238271 |
| Ödemiş      | 75930  | 31     | 1737   | 6429   | —     | 84127  |
| Tire        | 38564  | 1866   | —      | 3264   | 99    | 43793  |
| Bayındır    | 23158  | 11     | 272    | 3672   | —     | 27113  |
| Bergama     | 69799  | 783    | 991    | —      | —     | 71573  |
| Çeşme       | 7909   | 193    | —      | —      | —     | 8102   |
| Menemen     | 22353  | 425    | 143    | 4049   | 51    | 27021  |
| Foçateyn    | 8384   | 68     | —      | —      | —     | 8452   |
| Nif         | 19460  | 27     | 21     | 4554   | 242   | 24304  |
| Urla        | 9377   | 430    | 40     | 21981  | —     | 31828  |
| Karaburun   | 8594   | —      | —      | —      | —     | 8594   |
| Seferihisar | 7799   | —      | 11     | 2561   | —     | 10371  |
| Kuşadası    | 11034  | 143    | 78     | 8898   | —     | 20153  |
| Toplam      | 404919 | 28078  | 15310  | 152135 | 3260  | 603702 |

Tablo: XI 1917 yılı sonunda İzmir Kazaları Nüfusu

arasındaki farklılık çok daha hayret ettiricidir; İzmir sancağında resmi istatistike göre 378894 Müslüman - Türk'e karşılık, 217686 Ortodoks - Rum bulunurken, Fransızca yıllığa göre 120000 Türk'e karşılık, 320000 Yunanlı yaşamaktaydı.

Mütareke döneminde Türkler ile Rumlar arasında yaşanan nüfus çoğunluğunun kime ait olduğu konusundaki çatışmada, Türk tarafının savunduğu veriler 1917 yılında, İttihat ve Terakki'nin de katkılarıyla tüm Aydın Vilayetini kapsayacak şekilde yapılan nüfus sayımına dayanıyordu<sup>1</sup>. Rum tarafının "kızıl istatistik" diyerek karşı çıktığı<sup>2</sup> bu istatistiklere göre İzmir Sancağının 1917 yılı başında ve sonunda sahip olduğu nüfus ve bu nüfusun etnik dağılımı tablo X ve XI 'den izlenebilir<sup>3</sup>.

Belediye seçimlerinin yapılacağı İzmir merkez kazası için istatistikte ilk göze çarpan özellik, Türk ve Rum nüfusun birbirlerine olan yakınlıklarıdır. Nitekim Celal Bayar da anılarında bu durumu belirtmektedir<sup>4</sup>. Ancak, Rum nüfusu 1914 istatistikleriyle karşılaştırıldığında 20000'den fazla bir artış gözlemlenmektedir ki bu, İttihat ve Terakki Fırkası'nın Rum tehcirinin bir parçası olarak göçe zorlanan Bergama, Foça, Çeşme ve Karaburun Rumlarından<sup>5</sup> bir kısmının İzmir'e gelmesi ile açıklanabilir.

Nüfus oranlarının bu şekilde birbirine yakın olması, kaçınılmaz olarak İzmir'in geleceği konusunda bir takım sorular uyanmasına yol açıyor ve bu noktada belediye seçimlerinin her zamankinden fazla önem kazanmasına neden oluyordu. Ayrıca Yunan Hükümeti'nin, nüfusça fazlalık sağlamak için birçok kişiyi Batı Anadolu kıyılarına, yerleşim amacıyla sevk etmesi<sup>6</sup> konusunda Meclis-i Vükela'da yapılan görüşmelerde Türkler'in kaygılarını arttırıcı nitelikteydi.

İzmir'de nüfus yapısının bu şekilde olduğu ve kaygıların her zamankinden farklılaştığı bir ortamda yapılacak belediye seçimlerinde, Türkler'in önünde aşılması gereken, birbirine bağlı üç zorlu engel bulunuyordu. Engellerden birincisi,

<sup>1</sup> Bu konuda örnek olarak bkz. Köylü, 21 Teşrin-i sani 1334 (1918). Ayrıca gerek Berber tarafından kullanılan BOA, Harita Katoloğu, 503a'da kayıtlı Aydın Vilayeti'ni gösteren haritanın Fransızca lejantında "Graphique Comparatif de la population du Vilayet d'Aidin par Caza Statistique Comparatif de la population du Vilayet d'a'idin par Caza Statistique 1917" başlığı altında verilen sayılar (Berber, "Mütareke...", s.103-104) ve gerekse Smyrne Turque, Publication de la Soclete de Defense Droits Ottomans - Smyrne, 1919, s. 17'de verilen sayılar bazı değişikliklerle bu nüfus sayımını rakamları tekrarlanmıştır.

<sup>2</sup> "Kızıl istatistik", Köylü, 18 Teşrin-isani 1334 (1918)

<sup>3</sup> Aydın Vilayeti istatistik Müdüriyeti (yay.), 1333 senesi Tevellüdat ve Vefiyat istatistiki, birinci defa olarak neşr edilmiştir. s.4-5) ve (26-27), DH. İ-UM, 19-10/1-26

<sup>4</sup> Bayar, Ben de Yazdım C. V., s.1618

<sup>5</sup> Taçalan, Ege'de..., s.58, Beber, "Mütareke..." s.31, Berber'in Yunanistan Sosyal Yardımlar Bakanlığı'nın kayıtlarından aktardığına göre göç ettirilen Rumlar'ın kazalara göre dağılımı şu şekildedeydi: Merkez Kaza 3097, Bergama 19661, Yeni Foça 8817, Menemen 2415, Urla 2070, Eski Foça 9250, Çeşme 43549 ve Karaburun 9693.

<sup>6</sup> (BOA), MV, 217/157

Türkler arasında varolan siyasi görüş farklılıklarını bir kenara bırakıp, seçime tek liste halinde girmek. İkincisi, siyasi hayattan iyice soğumuş ve bu nedenle de ilgisizleşmiş seçmeni, seçim sandığına gitmesi için ikna etmek. Ve üçüncüsü de, yeterli oy sayısını sağladıktan sonra seçimi kazanıp, İzmir'in Türklüğü konusunda önemli bir kanıt ortaya koymak.

Belediye meclisi için yapılacak seçimlerde ilk aday listesini Hürriyet ve İtilaf Fırkası açıkladı. Buna göre fırka, Nakibzade Cemal, Osmanzade Hacı Hasan Paşa, Halimağazade Halil, tüccardan Selim Mizrahi, Yemişçizade Sabri ve Kapanizade Tahir'i aday gösteriyordu<sup>1</sup>. Nakibzade Cemal ve Yemişçizade Sabri beylerin adaylıktan çekilmeleri üzerine, yerlerine Keresteci İbrahim Bey ve Yemişçizade Mehmet Bey getirildi<sup>2</sup>. Müsavat gazetesi, "İttihat ve Terakki"nin sopalı, tabancalı intihapları kendileriyle beraber yıkılıp gitti. Artık herkes reyini kemâl-i serbesti ile verebilecektir" derken, Hürriyet ve İtilaf adaylarını da onaylamayı ihmal etmiyordu<sup>3</sup>. Aynı şekilde İslahat gazetesi de "... memleketin fikren, tecrübeten en yüksek simalarından" olan ve "şimdiye kadar her türlü faciadan ve çamura kesinlikle karışmayan en namuskâr ve herkesin hürmetini kazanmış" kişilerden oluşan Hürriyet ve İtilaf listesine oy verilmesini istiyordu<sup>4</sup>.

İtilafçıların listesine karşılık, uzlaşma arayışında olan Teceddüt Fırkası, seçimlerin başlama tarihinden bir gün önce<sup>5</sup>, 24 Ocak'ta kendi listesini açıkladı<sup>6</sup>. Celal Bayar'ın kendisi tarafından hazırlandığını belirttiği karma listede, İttihat ve Terakki'ye karşı duyulan tepkiyi hafifletmek ve böylece oyların bölünmesini engellemek amacıyla Hacı Hasan Paşa ve Sükkerizade Tevfik Paşa gibi Hürriyet ve İtilaf Fırkasının listesinde bulunan güçlü adaylara da yer verilmişti. Bunların dışında yine İtilafçı olduğu belirtilen Uşakizade Muammer ve Kapanizade Tahir<sup>7</sup>, ile Sabık Mektupçu Kâmil ve Emirlerzade Refik beyler Teceddüt Fırkası'nın diğer adaylarını oluşturuyordu<sup>8</sup>.

Tüm bu gelişmelere rağmen, işi oluruna bırakmak istemeyen Teceddüt Fırkası Hürriyet ve İtilaf ile ilişkiye girerek "milli menfaat namına birlikte" çalışıl-

<sup>1</sup> Müsavat, Sulh ve Selamet, 19 Kanun-ı sani 1919

<sup>2</sup> Müsavat, 24 Kanun-ı sani 1919, Cemal Bey özür dileyerek çekilirken, Sabri Bey sağlık durumunu ileri sürmüştü. Nitekim Yemişçizade Sabri Bey bir süre sonra vefat edecektir. Ahenk, 31 Mart 1919

<sup>3</sup> Müsavat, 19 Kanun-ı sani 1919

<sup>4</sup> İslahat, 20 Kanun-ı sani 1919

<sup>5</sup> "İttihat ve Terakkinin Vatana Son Cinayeti", Müsavat, 25 Kanun-ı sani 1919

<sup>6</sup> Nail Morali, Mütareke'de İzmir, Önceleri ve Sonraları, İstanbul, 1976, s.51

<sup>7</sup> Anadolu, 1 Şubat 1919

masını önermişti<sup>1</sup>. Hürriyet ve İtilaf Fırkası da, mevcut buhranı dikkate alarak, merkez üyelerinden İbn Hazım Ferid, Müsavat sahibi Sadık, İslahat gazetesi sahibi Emin Süreyya, Tokadizade Şekib ve Selimzade Mehmet beyleri, Teceddüt Fırkası adına hareket eden Celal (Bayar) Bey'le görüşmek için görevlendirmişti. Görüşme sonucu, İttihat ve Terakki adaylarından Emirlerhancısızade Refik Bey'in listeden çıkarılması şartıyla anlaşabileceklerini ifade eden temsilcilerin teklifleri reddedilince, Hürriyet ve İtilaf bağımsız çalışmaya karar vermişti<sup>2</sup>. Celal Bayar'ın anlatımına göre de, İtilafçılar "adaylar arasında bazı masum şahıslarla oynamak" istemişler ve partileri adına ayrı aday ilan etmişlerdi<sup>3</sup>. Bu durum karşısında, Teceddüt Fırkası'nda, İttihat ve Terakki'nin hala ayakta duran mahalle teşkilatını harekete geçirerek, kendi listesi doğrultusunda çalışmaya devam etti.

Bir yandan Teceddüt Fırkası ile İtilafçılar kendi listelerinin onaylanması çabası içine girerlerken, diğer yandan da Türk seçmenin sandığa getirilebilmesi yönünde uğraşı verilmeye başlanmıştı. Ahenk gazetesinde Mehmet Şevki, "İntihabatta Kayıtsızlık" başlıklı yazısında, halkın seçimlere karşı ilgisizliğinden yakınlarak, oy vermenin önemini vurguluyordu<sup>4</sup>. Müsavat gazetesi de, bir yandan belediye seçimlerine katılmanın, Meclis-i Mebusan seçimlerine katılmak kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışırken, diğer yandan da, bî-teraflik kisvesine bürünmüş kimselere oy verilmemesi çağrısında bulunuyordu<sup>5</sup>.

Bu konuda en fazla çaba sarfedenlerden biri de, Mustafa Necati idi. Türklerin belediye seçimleri karşısındaki kayıtsızlığını şiddetle eleştiren ve birlik olunması gerektiğini vurgulayan M. Necati'nin, bu amaçla kaleme aldığı bir dizi yazıdan sadece iki tanesi elimizdedir. "İntihap Karşısında Vazifelerimiz" başlığını taşıyan ilk yazıda<sup>6</sup>, Wilson ilkelerinin, her milletin özelliklerini ortaya çıkarmayı hedefleyen bir içeriğe sahip olmasına karşın, Türkler'in "intihap mesailinde ihmal-kâr ve lakayt" bir tavır takınmalarının, henüz medeni hayata alışılmadığı konusunda bir yoruma yolaçabileceğini, bunun da olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmektedir. Belediye seçimlerinin memleket saadet ve refahının yükselmesi için tek dayanak olduğunu vurgulayan Necati, o güne kadar yapılan seçimlerde baskı uygulandığı için oy kullanılmamasının kabul edilebileceğini, ancak artık bu gerekenin ileri sürülemeyeceğini belirttikten sonra şöyle çağrıda bulunmaktadır; "Sizler

<sup>1</sup> Bayar, *Ben de Yazdım*, c. V, s. 1618

<sup>2</sup> "Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Temiz Niyeti", *İslahat*, 26 Kanun-ı sani 1919

<sup>3</sup> Bayar, *Ben de Yazdım*, c. V, s. 1618

<sup>4</sup> Ahenk, 18 Kanun-ı sani 1919

<sup>5</sup> Müsavat, 25 Kanun-ı sani 1919

<sup>6</sup> Ahenk, 21 Kanun-ı sani 1919, Arıkan "Mustafa Necati'nin...", s. 635-637

de ey memleketin felaketi de ahalisi belediye azalarını intihap etmek için mahallelerinizde her akşam birer içtima yapınız. Şu bir hafta zarfında kabiliyetli bir millet olduğumuzu gösterelim. Münakaşa ederek memleketimizin başına hakiki şahsiyetler getirelim. Getirdiğimiz adamlar öyleleri olsun ki: Bizim açlıktan ölen annelerimizi kardeşlerimizi kurtarmak kabiliyeti göstereyin.

Hastalıkların zehirli mikropları memleketimize burunlarını sokma cüretini göstermesin. Velhasıl düşünceli, iman ve aşk-ı millîye sahip, dindar, faziletkâr birer şahsiyet sahibi olsunlar. İşte saha-i faaliyet! Haydi hepimiz şu intihapla alakadar olalım. Memleketimizin belediyesine hayırkâr ve faziletkâr uzuvlar getirelim.

Hiçbir tesire kapılmadan herkes reyini vermeği bir vazife bilmeli ve adem-i iştirak ve ihmalin bir cürüm-i manevi olduğunu anlamalıdır."

Mustafa Necati "Belediye İntihabatı Karşısında Vazifelerimiz -3- adı altında kaleme aldığı diğer yazısında<sup>1</sup>, aday listelerini açıklayan firkalara seslenmektedir. Firkaların siyasi ihtirasla, Türkler'i ayrı listeler halinde mücadeleye sürüklemelerini eleştiren Necati, firkalara şöyle seslenmektedir: "-Geliniz sizler ey firkaların muhterem erkânı: Birleşiniz ve bu millet feryadını bugün hiçbir kuvvetin duymadığı zamanda kalbinin içine zehirler akıtmayın. İhtilaftan yarın için felaket muhakkaktır. Onun için her iki fika birleşerek bir namzet listesi göstereyin. Ve siz ey hemşehrilerim. Eğer bu firkalar böyle yapmazlarsa reylerinizi dağıtmayınız. Mahallelerinizde görüşerek konuşarak bütün İzmirli bir birinizi bularak hepiniz bir tarafa rey vermeye çalışınız. Eğer bu böyle olmazsa Allah göstermesin belediye intihabını gaib edeceğimiz ev sonra bize muarız kuvvet ellerinde berat-ı tefevvukları olduğu halde İngiliz ve müttefiklerine diyecekler ki: İşte bakınız İzmir'de biz galibiz belediye intihabını biz kazandık. Bu tabii en büyük bir felaket olacaktır."

Türk tarafında bu tartışmalar devam ederken, 25 Kanun-ı sani'de başlayan<sup>2</sup> seçimleri kaybedeceklerini anlayan Rumlar, seçime bir gün kala seçimlerden çekildiler<sup>3</sup>.

İzmir Belediye seçimlerini ve Türk kesimi ile Rum kesimi arasında, bu seçimden kaynaklanan rekabeti, sadece sonuçta ulaşılmak istenen amaca bakarak anlamaya çalışmak yanıltıcı olabilir. Çünkü o zaman, Rumlar'ın neden diğer unsurlarla ittifak arayışına yöneldiğini tam olarak açıklayamayacağımız gibi, yine Rumlar'ın seçime bir gün kala çekilmelerini de anlamamız zorlaşabilir. 1917 resmi istatistiklerinde de görüldüğü gibi, seçimlerin yapıldığı İzmir merkez kazada Türk

<sup>1</sup> Ahenk, 26 Kanun-ı sani 1919, Arıkan "Mustafa Necati'nin...", s.637-639

<sup>2</sup> İslahat, 24 Kanun-ı sani 1919

<sup>3</sup> Bayar, Ben de Yazdım c. V, s.1618

ve Rum nüfusu birbirine oldukça yakındır. Ayrıca Rumların bir bütün halinde hareket etmelerine karşın, Türkler birbirine muhalif iki kanadın ileri sürdüğü, iki ayrı listeye seçime girmektedir. Bir de bunlara, Türkler'in seçimlere karşı ilgisizliğini eklersek, Rumlar'ın seçimlerdeki şanslarının daha yüksek olduğu düşünülebilir. Tüm bunlara rağmen Rumlar neden seçimlerden çekilmişlerdir? Bunun nedenini nüfusun etnik yapısından önce, bizzat seçim sisteminin kendisinde aramak gerekir. Unutmamak gerekir ki, Osmanlı Devleti'nde uygulanan seçim sistemine göre, herkes, oy kullanabilme hakkına sahip değildi. Vilayat Belediye Kanunu açısından bakarsak, seçme hakkına haiz olabilmek için getirilen çeşitli sınırlamaların yanı sıra, en önemlisi kişinin, belde sınırları içinde emlak sahibi olup, bu emlakı için devlete yılda en az elli kuruş vergi vermek şartını yerine getiriyor olması gerekmektedir. bu nedenle belediye seçimlerinden başarıyla çıkacak olanın belirlenmesinde, nüfustan önce o şehirde var olan emlakın aidiyeti belirleyici olmaktadır. 1919 yılında yayımlanan ve Aydın Vilayeti İstatistik Müdüriyeti tarafından hazırlanan, Aydın Vilayeti'nin 1918 yılı sonunda mevcut emlakını ve bu emlakın hangi unsurlara ait olduğunu gösteren istatistik<sup>1</sup> konumuz açısından oldukça önemli bilgiler vermektedir. İzmir'deki emlakın ait olduğu kesimlere göre dağılımı ve yüzdeleri tablo XII'de gösterilmektedir.

| Binaların ait olduğu kesim | Sahip Olunan Emlak Sayısı | Yüzde |
|----------------------------|---------------------------|-------|
| Resmi Binalar              | 396                       | 0,54  |
| Cemaate Ait Binalar        | 199                       | 0,24  |
| Müslümanlara Ait Binalar   | 31799                     | 43,61 |
| Musevilere Ait Binalar     | 2641                      | 3,62  |
| Ermenilere Ait Binalar     | 4946                      | 6,78  |
| Rumlara Ait Binalar        | 19239                     | 26,38 |
| Ecnebilere Ait Binalar     | 13694                     | 18,78 |

Tablo: XII 1918 Yılı Sonlarında İzmir'de Mevcut Emlakın Etnik Gruplara göre dağılımı.  
(Kaynak: Emlak-ı Emiriye Mebani-i Umumiye ve Hususiye İstatistikî, İzmir, 1335.)

Tablo incelendiğinde, Müslüman - Türkler'in İzmir'deki emlak üzerinde ezici bir üstünlüğe sahip olduğu görülmektedir. Diğer etnik unsunların - ecnebler hariç - toplamı bile bu oranı yakalayamamaktadır. Ecnebler'in bir çoğu oy kullanmak hakkına sahip olmadığı için - çünkü Vilayat Belediye Kanunu'na göre seçmen olabilmek için Osmanlı tebasından olmak gerekiyordu- ellerindeki emlak oranı seçime etki yapmıyordu. Musevilerin de, aralarındaki geleneksel düşmanlık ve

<sup>1</sup> Emlak-ı Emiriye Mebani-i Umumiye ve Hususiye İstatistikî, İzmir 1335.

daha sonra işgal günlerindeki tavırları düşünülürse, Rumlar'la ittifaka gitmeleri mümkün görülmemektedir<sup>1</sup>. Kaldı ki, Musevi cemaatinin önde gelen şahsiyetlerinden Selim Mizrahi ve onun Vilayet İdare Meclisi'ne atanmasından sonra da Bayraklı Mahdumu Rafael Levi Türk tarafının İtilafçı listesinde yer alıyordu<sup>2</sup>. Kala kala, ittifak konusundaki tavırları hakkında bilgimiz bulunmayan Ermeniler kalıyor ki, her iki kesim ittifaka gitseler dahi Türkler'e yetişmeleri imkânsız gibiydi.

İşte, büyük ihtimalle "Rumluğun seçim yoluyla hakkını aramaktan müstağni olduğunu" söyleyip<sup>3</sup>, seçimlerden çekilen Rumlar, İzmir'deki nüfus oranından çok, emlak mülkiyetine sahibiyetliğine göre seçime katılacakların oranından çekinmişlerdi. Biliyorlardı ki, bu koşullarda seçime katılıp, kaybedecek olurlarsa, İzmir'in Yunanlılığını Avrupa devletlerine kabul ettirmeleri zorlaşacaktır.

#### b) Hacı Hasan Paşa ve Yunan İşgali Dönemi

Türkler'in tek başına kaldığı seçimler 3 Şubat 1919'da tamamlandı<sup>4</sup>. Ancak seçim sonuçları çok daha sonra, 12 Şubat 1919'da açıklandı. Buna göre; Teceddüt Fırkası'nın karma listesinde yer alan Hacı Hasan Paşa, Kapanizade Tahir, Uşakizade Muammer, Sabık Mektupçu Kâmil, Emirlerhancısı Refik ve Sükkerizade Tevfik Paşa en fazla oyu alarak<sup>5</sup> bir önceki dönemden kalan Salebcizade Hacı Midhat, Balcızade Hakkı, Yuvar, Atnaşole, Bahar Benadava<sup>6</sup> ve Ruben Efendi<sup>7</sup> ile birlikte yeni meclisi oluşturacaklardı. Fakat vali Nureddin Paşa, yeni seçilen üyeleri uzun süre tayin etmemiş, bu da şikayetlere yol açmıştı<sup>8</sup>. Sonuçta vali 28 Şubat 1919'da üyelikleri onayladı ve en fazla oyu alan Osmanzade Hacı Hasan Paşa'yı belediye riyasetine atadı<sup>9</sup>. Yeni belediye heyetinin çalışmaya başlamasıyla, istifalar<sup>10</sup> ve eleştiriler de başladı. Eleştiriler, hem geçmiş belediye meclisinin faaliyetleri-

<sup>1</sup> Rumlar'la hemen hemen sürekli çatışma içinde olan Yahudiler'in işgal sırasındaki tavırları için bkz. Galanti, *Türkler ve Yahudiler*, 3. bs., İstanbul, 1995, s.57-67

<sup>2</sup> *İslahat*, 31 Kanun-ı sani 1919

<sup>3</sup> Bayar, *Ben de Yazdım*, c.V, s.1618

<sup>4</sup> *Ahenk*, 2 Şubat 1919 "Belediye istihabâtı için muayyen olan müddet yarın biteceğinden ondan sonra bittabi rey kabul edilmeyecektir" denmektedir.

<sup>5</sup> *Müsavat* 12 Şubat 1919, *Hukuk-ı Beşer*, 13 Şubat 1919

<sup>6</sup> *Ahenk*, 26 Kanun-ı sani 1919

<sup>7</sup> *Ahenk*, 2 Şubat 1919 Ruben Efendi, Ali Nazmi'nin Vilayet İdare meclis'e atanması üzerine yedeklikten asillığe getirilmiştir.

<sup>8</sup> *Müsavat*, 20, 22 Şubat 1919

<sup>9</sup> "Hele çok şükür", *İslahat*, 28 Şubat 1919, *Ahenk*, 28 Şubat 1919

<sup>10</sup> *Ahenk*, 13 Mart 1919, Kapanizade Tahir istifa etmiş, yerine Yemişcizade Mehmet atanmış, onun da istifasıyla Keresteci İbrahim Bey, tayin edilmiştir. *Ahenk*, 20 Mart 1919

ni, hem de yeni belediye heyetinin önlem almakta gecikmesini hedef alıyordu.

Ahenk gazetesi yazarı Mehmet Şevki, I. Dünya Savaşı sırasında işbaşında bulunan belediye heyetini eleştirirken şöyle diyordu."... belediye muharebe ile Harbiye Nezareti kadar alakadar görülerek, maddi bir sebep veya irtibat mevcut değilken işini gücünü terk etti. Derin bir uykuya, gafil bir ataletle daldı. Sokakları, fenerleri Allah'a emanet etti. Halkın temin-i huzur ve tekvin-i ihtiyaçlarına ait vazifelerini terk etti, kasaplara, manavlara, arabacılar, tramvaylara, fırıncılara, kahvecilere, otelcilere, suculara, sebzeçilere hürriyet-i mutlaka bahşetti... memurlarına müsterih bir saha-i atalat küşat ederek, faaliyet ve vazifeye nihayet verdi. Sokaklar bakımsızlıktan, tamirat-ı mütemadiye işinin terk edilmesinden bozuldu, yıkıldı, feneler söndü, kasaplar, manavlar... aldı yürüdü"<sup>1</sup>. Ahenk gazetesi yeni belediye heyetinin bu olumsuzlukları ortadan kaldıracak şekilde, derhal çalışmaya başlamasını, savaştan yol açtığı yaraların bir an önce kapatılmasını istiyordu<sup>2</sup>.

Islahat gazetesinde yazan Mahmut Tahirü'l - Mevlevi de belediyenin özellikle şehrin temizliği konusunda önlem alması gerektiği üzerinde duruyordu. Mevcut yapısıyla belediyenin temizlik işinin üstesinden gelemediğini belirten Mahmut Tahir, bu işin bir müteahhite ihale edilmesi önerisinde bulunmaktaydı. Böylece, hem denetim altında tutulacak müteahhit aracılığı ile hasret kaldığı temizlik sağlanacak, hem de belediye bu iş için ayırdığı paradan tasarruf sağlayarak başka alanlara sarfedebilecekti<sup>3</sup>.

Ancak yeni belediye heyetinin, şehrin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal çalkantı içinde, uyumlu çalışma yapmasını sağlayacak otoriteyi kuramaması, özellikle de esnaf üzerinde etkisiz kalması, kısa sürede eleştirilere hedef olmasına yol açtı<sup>4</sup>. Et, ekmek, süt ve yoğurt gibi temel gıda maddeleri için belediye tarafından belirlenen narhlar kağıt üzerinde kalıyor ve esnaf kendi belirlediği fiatlardan satışlara devam ediyordu<sup>5</sup>. Yukarı mahallelerde gaz fenerlerinin hemen hemen tamamı kısılmıştı ve karanlık bölgeler asayişsizlik kaynağı haline gelmişti<sup>6</sup>. Sokakların yürünemez durumda bulunduğu, yıkılma noktasına gelen bazı binaların tehlike yarattığı gibi şikayetler günden güne artmasına karşın, belediye hiçbir faaliyet işareti göstermiyordu. Bu durum da fazla sürmedi. Yunan işgali ile birlikte İzmir'in içine yuvarlandığı kargaşa ortamında belediye önce tam bir atalate uğrayacak, ardından da Yunan makamlarının istediği biçime dönüşecektir.

<sup>1</sup> Mehmet Şevki "[Geçen günlerden miras] Bir dert bir bela", Ahenk, 14 Mart 1919

<sup>2</sup> Ahenk, 19 Mart 1919

<sup>3</sup> Islahat, 10 Mart 1919

<sup>4</sup> Ahenk, 14 Mart, 3 Nisan 1919

<sup>5</sup> Ahenk, 27 Mart 1919

<sup>6</sup> Ahenk, 19 Mart 1919

İzmir 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildi. Kısa süre sonra İzmir'e gelen Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, başlangıçta doğrudan doğruya yönetsel yapıya müdahale etmedi. Yalnızca komiserlik bünyesinde çeşitli bölümler oluşturmakla yetindi<sup>1</sup>. Yunanlıların İzmir'de giriştikleri bu örgütlenme hareketi, İngiliz, Fransız ve İtalyanlar'ın işgal ettikleri bölgelerdeki örgütlenmeler ile kıyaslanınca bir başkalık gösteriyordu. Bu hareket askeri işgal niteliğini tamamıyla kaybederek İzmir ve yöresinde yeni bir yerel yönetim kurulmak istendiği izlenimini veriyordu. Belirli bir amaca yönelik olan bu hareketin anlamı Sevr Antlaşması'nın imzalanmasından sonra daha iyi anlaşılacaktır. Denilebilir ki, Yunanlılar beş yıl sonra Yunanistan'a katılacağına muhakkak gözüyle baktıkları Ege Bölgesinin yönetim kadrosunu böyle önceden meydana getirmek çabası içinde idiler<sup>2</sup>.

Buna karşılık, Vali İzzet Bey bir gazeteciye verdiği beyanatta, Stergiadis'in kendisine "...işgali sadece, askeri nitelik taşıdığını ve mülki hükümetin eskisi gibi devamı lazım geldiğini..." söylediğini aktarmaktaydı<sup>3</sup>. Valiye bu şekilde konuşan Stergiadis, diğer yandan şehrin yönetimine müdahale izlenimi verecek davranışlardan da kaçınılmıyordu: Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa ile yaptığı görüşmede "şehrin uygun bir mahallinde modern bir salhhanenin kurulması gerektiğini, şehrin aydınlatılması için gerekli tedbirlerin alınması ve şehirde sürüp gitmekte olan yolsuzlukların önlenmesini" talep ediyordu<sup>4</sup>. Aynı günlerde İzmir ve Karşıyaka'nın aydınlatması için de, Yüksek Komiserlik Gaz Kumpanyası ile mukavele yapıyordu<sup>5</sup>. Ancak belediye de bu arada çalışmasına devam ediyordu. Örneğin Temmuz 1919'a ait bir haberde belediyenin et ve ekmek fiatlarını belirlediği, eğer uyulmazsa mevcut kanuna göre cezalandırılacakları ilgililere duyurulmaktaydı<sup>6</sup>.

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte yönetimi tamamen devr alan Yüksek Komiserlik daha önce bünyesinde oluşturduğu yapılanmayı genişleterek tüm vilayete yaygınlaştırdı. Buna göre oluşturulan İzmir Yunan İdaresi, Genel Sekreterlik, Adliye, İçleri, Eğitim, Maliye, Milli Ekonomi, Kamu İşleri, Posta - Telgraf - Telefon, Toplum Sağlığı ve yardım ve Müslüman Hizmetleri Müdürlükleri'nden oluşuyordu<sup>7</sup>.

Buna karşın, belediye yönetiminde yapısal bir değişikliğe gidilmediği anlaşıyor. Nitekim Yunan arşivlerinde araştırma yapan Engin Berber, Hacı Hasan Paşa

<sup>1</sup> Berber, "Mütareke ve Yunan İşgali..." s.190-191

<sup>2</sup> Kâmil Şu, "Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti, Ankara, 1981, s.9

<sup>3</sup> Ahenk, 26 Mayıs 1919

<sup>4</sup> Bilge Umar, "İstirdat Destanı", İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, no.9, İzmir, Kasım-Aralık 1971, s.52

<sup>5</sup> İzmir'e Doğru, 20 Aralık 1919'daki akt. Berber "Mütareke ve Yunan İşgali...", s.118

<sup>6</sup> Ahenk, 18 Temmuz 1919

<sup>7</sup> Berber, "Mütareke ve Yunan İşgali...", s. 208-210

riyasetindeki İzmir belediyesi kadrolarına Yunanlılar tarafından müdahale edilmediğini belirtmektedir<sup>67</sup>. Ancak Yunan idaresinin egemenliğinin göstergesi olarak belediye binasına Yunan bayrağı çekilmiş ve eski Preveze Mutasarrıfı A.Krionas, belediye yönetimini gözden geçirmekle görevlendirilmişti<sup>68</sup>. Bunun temel nedeni, Yunan idaresinin belediyeyi müslüman halkı denetim altında tutulmasını sağlayacak bir araç olarak görmesinden kaynaklanıyordu. Nitekim, Yunan idaresinin bu yaklaşımı sadece İzmir Belediyesi ile sınırlı kalmamış, işgal altında tuttuğu diğer bölgelere de yansımıştır. Kentsel hizmetleri istediği gibi şekillendirmek için ise, kendi içinde oluşturduğu Kamu İşleri Müdürlüğü'ne aktarmıştır. Bu müdürlüğün alt birimleri, İdari Bölüm, Yol, Su ve Liman İşleri Bölümü, Mimarlık Bölümü, Elektrik Mühendisliği Bölümü ve Tahrirat Kaleminden oluşuyordu<sup>69</sup>. Belediye, yapacağı işlerde bu müdürlüğe bağlı ve beraber hareket etmek zorunda olduğu gibi belediye kadrolarının maaşları da Yunan idaresi tarafından karşılanıyordu (Tablo: XIII)<sup>70</sup>. Hukuksal yapının da Yunan İdaresi tarafından değiştirildiği anlaşıyor; Zebhiye resminin Ocak 1921'den itibaren altı misli arttırıldığı ve vilayet hissesinin de belediyeye bırakıldığı komiserlikten bildirilmişti<sup>71</sup>. 1921 yılı Mart ayında Eşrefpaşa Zührevi Hastalıkları Hastahanesi doktor ve yöneticilerinin görevlerine son verilerek kapatıldı. Hastahane, hastalara ayakta bakılan bir dispanser haline getirildi. Guraba Hastahanesi'nin yatak sayısı iki yüz elliden seksene indirildi. Memur, doktor ve hizmetli kadroları o oranda daraltıldı<sup>72</sup>.

Tüm bu gelişmeler meydana gelirken belediye riyasetinde bulunan Hacı Hasan Paşa, Yunan Yönetimi ile uyumlu çalışmayı tercih etmişti. Bunun karşılığı olarak da maaşı beş kat arttırılarak 200 liraya çıkartılmıştı<sup>73</sup>. Zamanının çoğunu dışarıda geçiren Hacı Hasan Paşa, bu nedenle basın tarafından eleştirilmekteydi. 25 Şubat 1920'de Ahenk gazetesi şöyle bir haber yayınlıyordu; "Belediye reisi Hacı Hasan Paşa'ya - iki üç aydır Mısır'da bulunmaktadır- iki ay daha izin verilmiş olduğunu(Köylü) arkadaşımız yazıyor. Sekiz ay memuriyete, dört ay mezuniyet pek çok değil mi?"<sup>74</sup>. 30 Ağustos Zaferinin ardından Türkler'in İzmir'e doğru

<sup>67</sup> Berber, "a.g.t.", s.218

<sup>68</sup> Berber, "a.g.t.", s.216

<sup>69</sup> Berber, "a.g.t.", s.210

<sup>70</sup> Berber, "a.g.t.", s.217-218

<sup>71</sup> Su, Sevr Antlaşması..., s.67

<sup>72</sup> Su, Sevr Antlaşması..., s.19

<sup>73</sup> Berber, "a.g.t.", s.218

<sup>74</sup> Ahenk, 25 Şubat 1920

ilerlediğini öğrenen Hacı Hasan Paşa, 6 Eylül 1922'de körfez vapurlarından birini Güzelyalı'ya yanaştırarak, ailesi ve hazinesiyle birlikte Midilli'ye kaçacak<sup>1</sup>, böylece Yunan işgal dönemi belediyesi de tarihe karışacaktır.

| PERSONEL                 | MEVCUT | MAAŞ (LİRA) |
|--------------------------|--------|-------------|
| Reis                     | 1      | 200         |
| Şube Müdürü              | 2      | 75          |
| Baş Muhasebeci           | 1      | 67,5        |
| Sandık Emni ve Doktor    | 2      | 60          |
| Birinci Derece Memurlar  | 11     | 50          |
| Baş Tercüman             | 1      | 50          |
| Yardımcı Memurlar        | 20     | 40          |
| İkinci Tercüman          | 1      | 40          |
| Birinci Derece Yazıcı    | 27     | 30          |
| İkinci Derece Yazıcı     | 3      | 25          |
| Birinci Derece Çavuşlar  | 35     | 25          |
| İkinci Derece Çavuşlar   | 33     | 24          |
| Üçüncü Derece Çavuşlar   | 13     | 20          |
| Dördüncü Derece Çavuşlar | 9      | 15          |
| Müstahdemler             | 11     | 15          |
| Şöför                    | 1      | 80          |

Tablo: XIII İşgal Döneminde İzmir Belediyesi Kadroları  
(Kaynak: E. Beber "Mütareke ve Yunan İşgali...", s. 217-218)

<sup>1</sup> Yaşar Aksoy, Bir Kent, Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul, 1986, s.206

## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

### CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE BELEDİYESİLLİK ve İZMİR BELEDİYESİ (1923 - 1946)

#### A) KURTULUŞ SONRASI TÜRKİYE ve BELEDİYESİLLİK

Anadolu'nun işgalci Yunan güçlerinden temizlenmesi, Mudanya Ateşkesi'nin imzalanması ve nihai barışın sağlanabilmesi için Lozan'da görüşmelerin başlaması, Kurtuluş Savaşı'nın dış hedeflerinde büyük ölçüde başarıya ulaştığının habercisiydi. İç hedeflerde ise, ulaşılması hedeflenen iki nokta ön plana çıkıyordu; öncelikle siyasi açıdan, zaten işlevsiz hale gelmiş Osmanlı siyasal yapısının tasfiyesi ve yerine Milli Mücadele sırasında şekillenmeye başlayan cumhuriyet ideolojisinin gerektirdiği siyasi kurumlaşmanın hızla gerçekleştirilmesi ikincisi de, Tanzimat döneminden başlayarak amaç edinilmiş, II. Meşrutiyet ile birlikte yeni bir ivme kazanarak perçinlenmiş, ama ancak Cumhuriyet döneminde somut adımları atılacak olan Türkiye'nin "çağdaş uygarlık" seviyesine uygun bir şekillenme içine girmesiydi. 1923 yılı koşulları düşünüldüğünde bu amaca ulaşmak için atılacak adımlarda, bir yönüyle kolaylıkların diğer yönüyle de zorlukların varlığı dikkat çekmektedir. Kolaylık büyük ölçüde "ulusal devlet" olmak önündeki engellerin ortadan kalkmasından kaynaklanıyordu. Lozan'da Kapitülasyonların kaldırılmasıyla birlikte, ecnebilerin ayrıcalıklı konumu sona erdiği gibi, mübadele anlaşmasıyla da Osmanlı'dan devr alınan kozmopolit yapı, yerini ulusal yapıya terk ediyordu. Böylece Türkiye, yabancı sermayenin kolaylıkla at koşturabileceği, büyük kârlar sağlayabileceği bir alan olmaktan çıkıyordu. Gerçi yabancı sermayeye karşı doğrudan alınmış bir tavır yoktu; ancak getirilen kısıtlamalarla yabancı sermayenin, sermayedardan çok ulusal ve ekonomiye katkı sağlayabilecek bir içerik kazanması sağlanmıştı. Bu durum öncelikle yabancı sermayenin ülkeye girişini azalttı, ardından da "devletçilik" politikasına paralel olarak ülkeyi terketmesine neden oldu.

Zorluklar ise çok daha çeşitliydi. Sermaye yetersizliği, nüfusta dolayısıyla işgücünde azalma, tutucu güçlerin muhalefeti, halkın alıştığı yaşam biçiminden vazgeçmek istememesi, hukuksal yapının engelleyici ve yetersiz özelliği ve hepsinden de öte ülkenin uzun savaş yıllarının ardından geçirdiği yıkım ulaşılacak istenen amacın önündeki en büyük engellerdi. Tüm bu güçlüklerin aşılmasında

Cumhuriyet belediyeçiliğine büyük görevler düşmüş "uygar kent", "uygun toplum" oluşturulması yönünde doğrudan etkili olmuştur.

Cumhuriyetin belediyeçilik anlayışının 1930'lu yıllarda biçimlendiğini söyleyebiliriz. Belediye, Hıfzısıhha, Belediyeler Bankası, Yapı ve Yollar ve İstimlak Kanunlarının ardarda çıkartıldığı bu yıllar, etkisini günümüzde de sürdürmektedir. Ancak İlhan Tekeli'nin de belirttiği gibi bu dönemin öncesi yani 1923-1930 arası durağan bir dönem değildir. Bu dönem; Cumhuriyetin belediyeçilik anlayışının oluştuğu yıllardır. Kurtuluş sonrasında, belediyeçilik ve ülkenin imarı açısından iki önemli sorun çözüm beklemekteydi; Sorunlardan birincisi, savaş sırasında büyük bir yıkım geçiren Batı Anadolu kentlerinin imar edilmesi ve savaş sonrasında koşullarına uydurulmasıydı. Mübade ile nüfus oranlarında büyük bir azalma yaşayan Batı Anadolu kentlerinde küçük üretim ve hizmet kesiminde önemli açıklar belirmiş, bazı yerleşim yerleri ise geçirdikleri yıkım sonucu neredeyse haritadan silinmişti.

Belediyeçilik ve imar konusunda ortaya çıkan ikinci sorun ise, Ankara'nın Türkiye'nin başkenti olarak belirlenmesiydi. Falih Rıfkı o günlerin Ankarası'nı şu sözlerle anlatıyor; "İstasyon, sonra bataklık, sonra mezarlık ve derme çatma Karaoğlan'dan sonra yangın yeri, onun sonunda da kerpiç ve hımistan, kaldırımsız veya arnavut kaldırımlı, eğri büğrü sokaklı bir köy.. Ankara bu idi." Diğer Anadolu kent ve kasabalarından hiç te farklı olmayan bu tablo, başkent olma kararı ile birlikte büyük bir değişim yaşama zorunluluğu ile karşılaştı. İlhan Tekeli'ye göre Kurtuluş Savaşı sonrasında Ankara'nın başkent olarak seçilmesiyle başkentin dışa açık, kozmopoliten ve Osmanlıcılık imgesi ile bütünleşmiş İstanbul'dan İç Anadolu'ya nakledilmesi, kendi başına devrimci ve anti emperyalist nitelik taşıyan bir karardı. Bu karar, emperyalist güçlerin ve ülkenin burjuvazisinin baskılarına rağmen alınmıştı. Ankara'nın başkent olması kararının başarıya ulaşması öncelikle yeni rejimin ideolojisiyle tutarlı, çağdaş bir kentin kurulmasından geçecektir. Böylece Ankara'nın başarısı rejimin somut simgesini Ankara'da göstermek durumundaydı<sup>2</sup>.

Ancak bu iki önemli sorunun çözümü, dönemin koşulları ve sınırlaması içinde oldukça büyük güçlüklerle karşılaşacaktır. Bu sınırlamaların başarısında Osmalı devletinden devr alınan belediyeçilik deneyim ve hukuk birikiminin yetersizliği idi. Çeşitli kereler değişime uğramasına karşın hâlâ 1877'de çıkarılan belediye kanunları yürürlükteydi ve bu kanunlar cumhuriyetin geniş hedefleri için çözüm üretmekten son derece uzaktı.

<sup>1</sup> F.R. Altay Çankaya, İstanbul, 1969, s.506

<sup>2</sup> İlhan Tekeli, "Cumhuriyet Dönemi'nde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi", Türkiye'de Belediyeçiliğin Evrimi, Ankara, 1978, s.28

TBMM'nin Kurtuluş savaşı yıllarında bu kanunlar üzerinde gerçekleştirdiği tek önemli değişiklik, kendi ideolojisi olan Halkçılık'a uygun olarak "Belediye İntihabatında Vergi Kaydının Ilga Edildiğine ve Muntehiblerin Sinnine Dair Kanun" ile belediye seçimlerinde oy kullanabilmek ya da seçilebilmek için devlete belli bir miktar vergi ödenmesi kaydını kaldırmasıydı. Muntehiplerin yirmi azalarının yirmi-beş yaşından aşağı olmamaları ve reisin okuyup yazma bilmesi yeterliydi<sup>1</sup>. Kurtuluşun hemen sonrasında, 30 Kasım'ın 1922'de çıkarılan bir kanun ile de, belediye reislerinin vali tarafından atanmasına son verdi ve meclis üyelerinin, reisi kendi aralarından gizli oyla seçmelerine olanak tanıdı. Böylece belediyenin kendi içinde uyumlu çalışabileceği, daha demokratik bir yapıya kavuşmasını sağladı<sup>2</sup>. Ancak yönetsel anlamda değişik sağlayan bu düzenlemelerin dışında hukuksal yapı olduğu gibi devam ediyordu. Bu durumun Cumhuriyet dönemi için hedeflerin gerçekleştirilmesi yönünde zayıf noktaları ise şöyle özetlenebilir:

1) Belediyelerin malî güçleri oldukça sınırlıydı. Bazı yerlerde belediye bütçeleri, belediyenin zorunlu hizmetleri yerine getirmesine bile yetmiyor, ancak personel giderlerini karşılayabiliyordu.

2) Ülkenin bayındırlığı ve hizmet üretimi yönünde kurumlar arasında tam bir görüş ve hareket birliği sağlanamıyordu. Çoğunlukla Nafia Vekaleti, Vakıflar ve belediye çalışmaları çözümsüz çatışmalara yol açıyordu.

3) Belediyelerin kanun organları, tam anlamıyla kentsel iradeyi yansıtmaktan uzaktı. Belediye meclisi genellikle kentin üst - tabakasının temsil edildiği yerd. Bu durum yukarıda sözünü ettiğimiz kanunlar ile aşılmaya çalışıldıysa da küçük yerlerde geleneksel yapıyı değiştirmek oldukça güçtü.

4) Belediyelerde hiçbir yargı yetkisi bulunmuyordu. Bu nedenle de belediye emir ve yasakları uygulamada tamamen etkisiz kalıyordu.

5) Belediyelerin hareket serbestisi son derece sınırlı idi. Bütçelerini bile kendileri oluşturamıyordu. Bu nedenle vilayet yönetimi ile belediye arasında sık sık sorunlar yaşanıyordu.

6) Cumhuriyet'in devr aldığı belediyelerin durumunu gösteren sayısal veriler de içler acısıydı. Buna göre; mevcut 389 belediye'de içme suyu olan yer 20, fennî su tesisatı olan yer 2, elektrik tesisatı olan yer 4, mezbaha tesisatı olan yer 17, pazaryeri olan yer 90, spor alanı tesisi olan yer 7, park ve bahçeleri olan yer 29'du<sup>3</sup>. Görüldüğü gibi niceliği son derece sınırlı olan bu tür işlerin niteliği ise daha

<sup>1</sup> Muhtasar MUB, s.112, Düstur, 3. tertip, cilt 1, 2. bs., Ankara, 1953, s.63

<sup>2</sup> Muhtasar MUB, s.113, Düstur, 3. tertip, c.1, s.98

<sup>3</sup> Belediyeler Dergisi, sayı 38, yıl IV (1938) s.27

da iç karartıcıydı. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 1938 bütçesi ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmada bu konuda ilginç bir örnek vermektedir; 1938 bütçesi ile ilgili olarak yaptığı bir konuşmada bu konuda ilginç bir örnek vermektedir; "vaktiyle su denildiği zaman hatıra maitahir ve maicari gelirdi. O zamanın telakkisine göre maitahir tadında, kokusunda bozukluk olmayan su demekti ve her maicari maitahirdi. Maicarinin ölçüsü de bir saman çöpünü götürecekt kadar su idi. O zaman suyun vahidi kıyasısı bir teneke ibrikti."<sup>1</sup>

Tüm bu sorunların çözümü ve hedeflenen amaçların gerçekleştirilebilmesi öncelikle hukuksal alanda yapılacak düzenlemeler ile mümkündür. Ayrıca mevcut beledî kadroların da, yeni hukuksal düzenlemelere uygun hale getirilmesi de ayrı bir sorun oluşturmaktaydı.

Kurtuluşun hemen sonrasında, normal hayata dönüş sürecinde belediyelere ilişkin hukuksal düzenlemeler de gündeme geldi. Özellikle beldeleri imara muhtaç olan bölgelerde ortak görüş, memleketin her tarafında "belediye derdinin "umumî atalet cihetiyle birinciliği kazanmağa ahd etmiş" olduğu merkezinde toplanıyor<sup>2</sup>, hükümetin biran önce harekete geçmesi gerektiği ileri sürülüyordu. Bazıları ise memleketin hükümet tarafından imar edilmesi anlayışının yanlış olduğunu, memleketin ancak halk tarafından imar edilebileceğini, hükümetin ise ancak yol gösterebileceğini vurguluyordu<sup>3</sup>. Ancak her iki görüşü de savunanların ortak yönü en kısa zamanda gerekli hukuksal düzenlemelerin yapılması gerektiği idi.

Belediyeler konusunda hukuksal düzenleme olarak atılan ilk önemli adım, 26 Şubat 1924 tarihinde kabul edilen "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'dur. Daha önce de belirttiğimiz gibi 1914 tarihli Rüsum-u Belediye Kanunu ile bu konuda önemli bir gelişme kaydedilmişti.

Belediyecilik konusunda ikinci önemli düzenleme 16 Nisan 1924'de çıkarılan 486 sayılı Umur-ı Belediyeye Müteallik Ahkâm-ı Cezaiye Kanunu ile gerçekleşmiştir. Bu kanun ile belediyenin ceza yetkisi güçlendiriliyor ve böylece özellikle esnaf üzerinde denetim olanağı genişletiliyordu.

1924'te çıkartılan Köy Kanunu ile birlikte belediyelerin hangi yerleşim birimlerinden kurulacağı açıklık kazandı. Böylece nüfusu 2000'e kadar olan yerler Köy Kanunu'nun kapsamı içine alınarak bunun yukarısında olan yerlerde belediye kurulacağı belirlenmiş oldu.

Bu dönemde, başta İzmir olmak üzere yanan yerleri ilgilendiren en önemli düzenleme ise 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun 20.21.22.23.24 ve 25'inci maddelerini değiştiren 22 Nisan 1925 tarihli kanundur. Bu kanun İzmir belediyesinin

<sup>1</sup> BD, Sayı 34, Yıl III (1938), s.30

<sup>2</sup> Ahenk, 17 Eylül 1923

<sup>3</sup> Mehmet Şevki "Beldelerin İmarı", Ahenk, 15 Teşrinî sani 1923

hazırladığı teklif sonucu biçimlenmişti<sup>1</sup>. Yeni düzenleme ile 150'den fazla binası yanık durumda olan yerlerde belediyeler yeni planlar hazırlatacak ve bu yangın alanları tarla sayılacaktı. Yangın alanında arsası olanlara, oluşturulan bir komisyon tarafından takdir edilen değer üzerinden bono verilecekti. Hazırlanan planlarda yeniden parsellenmiş olan arsalar açık arttırma ile satışa sunulacaktı. Bono sahipleri, ellerindeki bonoları para gibi kullanarak bu arsalardan satın alabileceklerdi. Ancak başkaca bir ayrıcalıkları bulunmayacaktı. Bu kanunla belediyeler rahat hareket edebilme olanağına kavuşmuş oluyordu.

Belediyeler lehine bir diğer düzenleme de 10 Mayıs 1926'da çıkarılan "Sular Kanunu"dur. Bu kanun ile "şehir ve kasabalarda ihtiyacat-ı ammeyi temine mahsus suların idaresi ister vakfa ait olsun ister şekillerde olsun belediyelere bırakılmıştır." Ayrıca tüzel ve hakiki kişilere ait olup, bunlara gelir sağlayan suların kamulaştırılması hakkı da belediyelere tanınmıştı<sup>2</sup>. Medeni Kanun ile birlikte de belediyelerin toplumsal hayattaki ağırlığı arttırıldı.

1923 - 1930 döneminden, yukarıda aktarılan kanunlara rağmen, belediyecilik tam bir gelişme gösteremedi. Bunun en önemli nedeni ana Belediye Kanununun çeşitli girişimlere rağmen 1930 yılına kadar varlığını korumasıdır. Başta da belirttiğimiz gibi, 1923-1930 döneminde esas ağırlık Ankara'nın imarına hasr edilmiştir. Şimdi bu dönemde İzmir Belediyesi'ndeki gelişmeleri izleyelim.

## B) KURTULUŞ SONRASI İZMİR ve BELEDİYE

İzmir 9 Eylül 1922'de, yaklaşık üç buçuk yıl sürmüş olan Yunan işgalinden kurtuluyor ve yeniden Türk yönetimi altına giriyordu. İlk yapılan işlerden birisi, Duyun-u Umumiye İzmir örgütü eski müdürü Abdülhalik (Renda) Bey'in vali vekilliğine getirilmesi oldu<sup>3</sup>. Ancak yönetimin Türklerin eline geçmesi işgal acılarını dindirmek için yeterli olmadı; 13 Eylül'de Ermeni mahallelerinden başlayan yangın kısa sürede yayıldı. İzmir Sigortaları İtfaiyesi komutanı Greskoviç'in de belirttiği gibi bu yangın "İtfaiyenin otuz senelik istatistik cetvelinde görülmemiş bir mahiyet arz ediyordu<sup>4</sup>. Rüzgarın etkisiyle de büyüyen yangın şehrin Ermeni Rum ve ecnebi mahallelerinin de dahil olduğu 3/4 lük kısmını yoketti<sup>5</sup>. İstatistik müdiriyetince Mart 1923'te açıklanan verilere göre İzmir'de mevcut 42945 haneden 14004 tanesi tamamen yanmıştı. Kalan mağaza ve dükkân sayısı ise sadece 9696 idi. Bunların

<sup>1</sup> Anadolu 24 Nisan 1925

<sup>2</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Dönemi...", s.35

<sup>4</sup> Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların...*, s.280, Engin Berber "Kurtuluşundan Cumhuriyetin ilanına kadar İzmir", EÜ Edb. Fak. Tarih Bölümü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.11

<sup>4</sup> Umar, "İzmir'de Yunanlıların ...", s.324-326 ayrıca bkz. İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur, İstanbul 1339

<sup>5</sup> Kaygısuz, *Bir Roman Gibi*, s.225

6410'u müslümlar'a 1638'i Rumlar'a geri kalan ise Musevi ve Ecnebler'e aitti<sup>1</sup>. Şehrin tüm kanalizasyon şebekesi yok olmuştu. Eski İzmir'den sadece şehrin kenarları ve ortamda tamamı yanmış koca bir delik kalmıştı<sup>2</sup>.

İzmir, artık ihtiyaç duyduğu olağan hizmetlerin yanısıra, imar edilmeye ve belki de yeniden kurulmaya muhtaç bir şehirdi. Bunun ise pek de kolay olmadığı kısa sürede anlaşılacaktır.

İşgal yıllarında Yunanlılar'la işbirliği içine giren Hacı Hasan Paşa'nın, kurtuluştan hemen önce İzmir'i terketmesiyle belediye riyaseti boşalmıştı. 10 Eylül'de İzmir Askeri Valisi tarafından geçici bir belediye heyeti atandı. Bu heyette, Tüccardan Mihet, Tüccardan Alaiyelizade Hali, Mahmut Tahir, Akarcalizade Vehbi, Tüccardan Vahidettin, Doktor Şehri, Behor Benadava ve Alemdarzade Edhem Efendi yer alıyordu<sup>3</sup>. Vali Abdülhalik Bey, yeni belediye heyeti seçilinceye kadar riyaseti üstlendi<sup>4</sup>, 4 Ekim'de yayınlanan bir bildiriyle İzmir belediye meclisi için seçimlerin yapılacağı açıklanıyor<sup>5</sup> ve gazeteler aday listelerini yayınlıyordu<sup>6</sup>. Bu arada boşalan belediye kadroları da "lekesiz, muktedir" kişilerce dolduruluyordu<sup>7</sup>. Normal hayata dönülmesi yönünde çaba gösteren belediye, özellikle temizliğin, dolayısı ile genel sağlığın korunmasına dikkat ediyordu. Ancak bunu mevcut araçlarla sağlayamayacağını belirten belediye, herkesin kendi ev ve dükkanının önünü temizlemesi gerektiğini aksi takdirde haklarında kanunî takibatta bulunmak üzere cihet-i askeriye tevdî kılınacaklarını ilân ediyor<sup>8</sup> bunun yetersiz kaldığı noktada da İzmir'de bulunan kolordunun ve esirlerin kullanılması kararlaştırılıyordu<sup>9</sup>.

Bu arada yapılan seçimler sonucunda yeni belediye heyeti de oluşmuştu. Belediye meclisini oluşturan yeni azalar<sup>10</sup>, aralarında yaptıkları gizli oylama sonucunda Şükrü Kaya'yı belediye reisi olarak seçti. Şükrü Kaya o sırada Lozan

<sup>1</sup> Ahenk, 30 Mart 1923

<sup>2</sup> Seferis, Profil, Haz. C. Capan, İstanbul, 1995, s.219

<sup>3</sup> DEÜ- AlîTE Arşivi, Hacı Hüseyin Evrakı, Dosya no. 1, Evrak no: 1

<sup>4</sup> Berber, "Kurtuluştan Cumhuriyetin...", s.85

<sup>5</sup> Şark, 4 Teşrin-i evvel 1922

<sup>6</sup> Ahenk, 4 Teşrin-i sani 1922 Aday listesi şu kişilerden oluşuyordu; Tahir kenan (Beyrut eski belediye reisi) Ali Rıza, Şükrü Kaya, Dr. Esad; Dr. Menekşelizade Hüsnü, Tokadizade Şekip, Giridi Raşid, Avukat Bekir Behlül, Ömer Muharrem, Moralizade Ahmed Eczacı Süleyman Ferid, Avukat, Hafız Edhem, Dr. Taşlızade Edhem, Dr. Şehri, Kırımızade Ömer Lütfün, eski Mektupçu Kamil, Hacı Yavaşzade Şükrü, Şerbetçizade Hüseyin Galip, Avukat Fazıl Kasım, Evliyazade Refik ve Uşakizade Muammer.

<sup>7</sup> Ahenk, 18 Eylül 1922

<sup>8</sup> Ahenk, 25 Eylül 1922

<sup>9</sup> Ahenk, 9 Teşrin-i sani 1922

<sup>10</sup> Tanin, 29 Kasım 1922'den akt. Berber, s. 85 Yeni adaylar ve aldıkları oylara göre şöyle sıralanıyordu: Bekir Behlül (4230), Kâmil (4086), Evliyazade Refik (3857), Kırımı Ömer Lütfü (3603), Hacı Hüseyin (3545), Şehri (3096), Haydar Şükrü (3080), Eczacı Ferit (3064), Alemdarzade Edhem (3058), Şükrü Kaya (2922), Muammer (2817) ve Şekip (2115) beyler.

Konferansı'na katılan Türk heyetinde müşavir olarak bulunduğu için, kendisine Bekir Behlül'ün vekâlet etmesi kararlaştırıldı<sup>1</sup>. Bu arada Şükrü Kaya da boş durmuyordu; Lozan Konferansı'nın kesintiye uğramasından yararlanarak, "İmarat hususundaki belediye faaliyetlerini yakından görmek üzere Fransa'nın düşman tahribatına uğramış şehirlerinde" incelemelerde bulunuyordu<sup>2</sup>.

Kısa bir süre sonra İzmir'e dönen Şükrü Kaya'nın belediye reisliği pek uzun sürmedi; II. Dönem TBMM'ne milletvekili seçildikten sonra, Belediye riyaasetinin milletvekilliği ile birlikte yürüyemeyeceği açıklaması ardından istifa etmek zorunda kaldı<sup>3</sup>. Onunla birlikte Denizli milletvekili seçilen Haydar Rüştü de istifa etti.<sup>4</sup> İstifaların ardından belediye meclisinin çalışıp çalışmadığı tartışmaları gündeme geldi<sup>5</sup>. Eksikler yedek üyelerle tamamlandı<sup>6</sup>. Belediye riyaasetine, I. Dünya savaşı süresince de belediye başkanlığı yapmış olan Evliyazade Refik getirildiyse de<sup>7</sup>, kısa süre sonra o da sağlık nedeniyle çekildi<sup>8</sup>. Tüm bu gelişmeler, belediye içinde bir huzursuzluğun hüküm sürdüğünü işaret etmekteydi. Buna bir de, belediye yönetiminin dikkatsizliği nedeniyle, Karataş'ta el koyduğu deniz banyosunun sahibi tarafından açılan mahkemeyi kaybetmesi<sup>9</sup>, ardından da ödemeye mahkum olduğu 6873 lira için kasasının hacz edilmesi<sup>10</sup> eklenice çatışma daha derinleşti. Belediye içindeki çatışma ve şehrin çözüm bekleyen acil sorunları, belediye meclisinin yapısını yenilemek amacıyla Ocak 1924'de yapılacak seçimlere yeni bir anlam kazandırdı. Ahenk gazetesi "Belediye'ye kimleri aza seçmek istiyorsunuz." başlığıyla bir anket açarak, bu tartışmaları sütunlarına taşıdı<sup>11</sup>. Bu amaçla toplanılar düzenlenerek "belediyemize kimleri ve nasıl seçeceğiz" tartışmaları genişletildi<sup>12</sup>. Asıl önemli gelişme, Halk Fırkası İzmir Idare heyetinin doğrudan doğruya bir aday listesi ile ortaya çıkması oldu<sup>13</sup>. Seçimlerden bir gün önce aday listesini

<sup>1</sup> Yenigün, 6 Kanun-ı Evvel 1922'den akt. Berber, "Kurtuluştan Cumhuriyetin...", s.85

<sup>2</sup> Hakimiyet-i Milliye, 28 Kanun-ı evvel 1922

<sup>3</sup> Türk Sesi, 13 Eylül 1923

<sup>4</sup> Ahenk, 16 Eylül 1923. Ayrıca Bekir Behlül ve Hacı Yavaşzade Şükrü Beyler'de istifa etmiştir.

<sup>5</sup> M.Şevki "Belediye Hakkında" Ahenk, 17 Eylül 1923

<sup>6</sup> Ahenk, 25 Eylül 1923 Tahir Kenan, Fazıl Kasım ve Ömer Muharrem belediye meclisine girmiştir.

<sup>7</sup> Ahenk, 2 Teşrin-i evvel 1923

<sup>8</sup> Ahenk, 14 Teşrin-i evvel 1923

<sup>9</sup> Ahenk, 27 Eylül 1923

<sup>10</sup> İbn-i Hazım Ferid "Belediye Kasası Niçin Hacz Olundu?" Ahenk, 28 Eylül 1923

<sup>11</sup> Ahenk, 13-27 Kanun-ı sâni 1924

<sup>12</sup> Ahenk, 147 Kanun-ı sani 1924

<sup>13</sup> Ahenk, 30 Kanun-ı sani 1924

açıklayan Fırka, seçimin kaderini temelinden etkiledi. Seçimler sonuçlandığı zaman Halk Fırkası'nın adayları yeni meclisi oluşturmuştu. Hemen ardından Uşakizade Muammer yaklaşık onbeş yıl sonra yeniden İzmir Belediye Reisi olmuştu<sup>1</sup>.

#### a) Yanan İzmir ve Sorunları

Kurtuluşu izleyen günlerde başta valilik ve belediye olmak üzere kentsel yönetimin her düzeyde geniş bir sorunlar demeti ile karşılaştı. Bir yandan yangın bölgesinin yarattığı sıhhi ve asayiş açıdan büyük tehlikenin artması, diğer yandan mesken bulunması ve hayat pahalılığının tahammül edilemez boyutlara ulaşması bu sorunların belli başlılarıydı<sup>2</sup>. Şehrin kanalizasyon şebekesi büyük ölçüde yok olmuştu. Var olanlar da, uzun süredir tamir görmediği için, şiddetli bir yağmur sonrasında iş göremez hale geliyordu. Muammer Bey, Türk Sesi gazetesinin muhabiriyle yaptığı bir mülakatta izleyeceği "beledî siyaseti" "evvela şehrin ihtiyacını anlayacağız. Amelemizi düşünmek onlara asarî yuvalar vermek vazifemizdir. Mesut olmayan halka verilecek parkta neşve tahsil olunamaz. Halkın mesudiyeti evvela sıhhatle sonra işle kaimdir. Biz bu iki mühim meselenin bütün inceliklerini düşüneceğiz." şeklinde özetledikten sonra, bu amaca ulaşmak için yapacaklarını da şu şekilde sıralıyordu; "Mesela şimdiden kışla ve bütün un fabrikalarını belediyeye alırız, vakıf elinde atıl kalmış olan iki mühim su menbasını, asri ihtiyaçlara göre tanzim edeceğiz. Yangın sahasını bir parka tahvil etmek üzere istimlakata hemen başlanılmıştır. Tramvaylara ve itfaiye teşkilatına dair ilk hatvelen atılmıştır. Telefon imtiyazımıza bir de elektrik hakkını ilave edeceğiz."<sup>3</sup>

Cesur ve ümit verici vaatleriyle Muammer Bey, kısa zamanda İzmir basını'nın gözdesi olmuştu. "Belediye Reisimiz İş Başında" başlığı ile verilen bir haberde Muammer Bey'in belediye işlerine ait dosyaları incelemeye başladığını, gerekli gördüğü kişilerle, özellikle yabancı şirketler konusunda ilişkiye geçtiği duyuruluyordu<sup>4</sup>. Bir başka yazıda da "asıl belediye reisimiz, halkın temennilerini dikkat ve merakla mert bir oğlu sıfatıyla ümidimizi güldürüyor" deniliyordu<sup>5</sup>. Muammer Bey'de kendisine gösterilen bu teveccühü karşılıksız bırakmıyor, basına sık sık açıklamalar yapıyordu<sup>6</sup>. Ancak, belediye heyetinin uyumlu bir çalışma içinde

<sup>1</sup> Ahenk, 13 Şubat 1924

<sup>2</sup> Bu konuda bkz. K. Arı, "Türkiye Kurtuluş Savaşının Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", ÇTTAD, cilt 1, Sayı 3 (1993)

<sup>3</sup> "İzmir'in imarı ve ilası. Belediye Reisi Muammer Bey'in Takip Edeceği Beledî Siyaset" *Türk Sesi*, 4 Haziran 1924

<sup>4</sup> "Belediye Reisimiz İş Başında " Ahenk, 13 Haziran 1924

<sup>5</sup> Ahenk, 20 Haziran 1924, *Anadolu*, 4 Temmuz 1924

<sup>6</sup> Ahenk, 17 Haziran 1924

olmadığı da gözden kaçmıyordu. Örneğin belediye meclisi üyelerinden Dr. Ahmet Hulusi Bey'in<sup>1</sup> ardından da Ekmekçibaşızade Ahmet Bey'in istifaları<sup>2</sup> üzerine Ahenk başyazarı Mehmet Şevki tarafından kaleme alınan yazıda İzmir Belediyesinin içinde bulunduğu kargaşaya dikkat çekiyordu<sup>3</sup>. Kısa bir süre sonra yine heyetten dört kişinin istifası belediye içinde yaşanan sorunun gittikçe derinleştiğini gösteriyordu<sup>4</sup>. Belediye içinde yaşanan çatışma Kokaryalı'da bulunan bir sinemanın yanmasıyla su yüzüne çıktı; 20 Eylül'de meydana gelen feci yangın onbeşten fazla kadın ve çocuğun ölümüne yol açmıştı<sup>5</sup>. Olayın hemen ardından, sorumlu görülen belediye ağır bir dille eleştirilmeye başladı. Haydar Rüştü, sorumlu olanların - ki belediyenin baş sorumlu olduğunu belirtiyordu - derhal saptamasını ve cezalandırılmasını isteyen, olaydan sonra belediyenin tüm sinemaları kapatma kararı vermesini ise komik bulduğunu ifade ediyordu. Belediye bu tavrıyla, sinema faciasındaki günahını itiraf etmiş oluyordu<sup>6</sup>. Bir başka yazı da belediyenin "sinemaları kontrol ve halkın hayatını siyanet eylemek" vazifesini yerine getirmediğini vurguluyordu<sup>7</sup>. Aynı gün (24 Eylül) Muammer Bey sağlık durumunu gerekçe göstererek belediye azalığından, dolayısıyla riyasetten istifa etti<sup>8</sup>. Belediye Heyeti'nin istifadan vazgeçirmek için gerçekleştirdikleri girişime karşılık Muammer Bey'in bazı şartları ileri sürmesi, istifa nedeninin sıhhatle bir ilişkisi olmadığını gösteriyordu<sup>9</sup>. Belediye heyeti her ne kadar bu haberi yalanlamaya çalışsa da<sup>10</sup> sorunun belediye heyeti içindeki görüş farklılıklarından kaynaklandığı açıktı. Bunların başında da şehrin aydınlatılması sorunu geliyordu.

Bilindiği gibi, İzmir'in aydınlatılması 1922'ye kadar havagazı ile sağlanmaktaydı. Büyük yangında havagazı şebekesinin çok büyük hasar görmesi üzerine bazı kimseler ortaya çıkarak, şehrin bazı kesimlerini elektrikle aydınlatmaya başlamışlardı. 1924'de şehirde hem havagazı, hem de elektrik kullanılıyordu<sup>11</sup>. Muam-

<sup>1</sup> Ahenk, 13 Mayıs 1924

<sup>2</sup> Ahenk, 14 Mayıs 1924

<sup>3</sup> Mehmet Şevki, "İzmir Belediyesi" Ahenk, 14 Mayıs, 1924

<sup>4</sup> "Belediye'de fırtına", Türk Sesi, 2 Haziran 1924

<sup>5</sup> Anadolu, 21 Eylül 1924, Ahenk, 21 Eylül 1924

<sup>6</sup> Haydar Rüştü, "İtiraf-ı zünub" Anadolu, 23 Eylül 1924

<sup>7</sup> Sinema Faciasının Mesulleri" Anadolu, 24 Eylül 1924

<sup>8</sup> DEÜ - AlîTE Arşivi (Hacı Hüseyin Evrakı), Dosya no: 1, Evrak no: 2, Anadolu, 25 Eylül 1924

<sup>9</sup> Anadolu, 28 Eylül 1924

<sup>10</sup> Anadolu, 29 Eylül 1924

<sup>11</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s. 136

mer Bey, elektriğin şehir için tehlikeli olduğunu<sup>1</sup> ve şehrin tümünü aydınlatmada yetersiz kalacağını ileri sürerek<sup>2</sup> havagazının kullanılmasından yana bir tavır koydu. Belediye meclisi 23 Haziran 1924 tarihli toplantısında "İzmir'in havagazıyla tenvirâtı hususâtının Kumpanya ile müzakere edilmesini" kararlaştırıyor ve bu konuda Muammer Bey'e tam yetki veriyordu<sup>3</sup>. Muammer Bey de bu yetkiye dayanarak, Havagazı Kumpanyası ile anlaşıyor, fabrikanın bir buçuk yılığına belediye yönetimine geçmesini sağlıyordu. Bunun karşılığı kumpanya yüz bin lira ödenecek ve bu süre içinde tüm masraflar belediye tarafından karşılanacaktı<sup>4</sup>. Muammer Bey'e göre, havagazının elektriğe göre çok daha ucuz olması nedeniyle<sup>5</sup> belediye çok kârlıydı. Ancak herkes onun gibi düşünmüyordu; gazeteler kumpanya ile yapılan sözleşmenin millî elektrik şirketlerini zarara uğrattığını, halkın parasıyla yok olmakta olan şirketi kurtardığını yazacaktır<sup>6</sup>.

Belediye heyeti arasında anlaşmazlığın tek nedeni, şehrin ne şekilde aydınlatılacağı da değildi; Muammer Bey diğer konularda da bağımsız hareket etmeye çalışıyordu. Belediye için alımlarda bulunuyor<sup>7</sup>, belediyede uygulanacak tensikâtı tek başına yönlendirmeye çalışıyor, yabancı şirketlerle ilişkiye giriyordu. Tüm bunların belediye heyetini rahatsız etmemesi düşünülemez.<sup>8</sup> Yangın olayı, bu rahatsızlıkların dışı vurulmasında bir fırsat olmuş ve Muammer Bey, istifa etmiştir. Ortaya çıkan "belediye buhranı" kısa zamanda genişledi. Belediyenin vekaleten yürütülmesi yüksek sesli eleştirilerin başlamasına yol açtı<sup>9</sup>. 1 Ekim'de istifalar başladı<sup>10</sup>. Yerlerine çağrılan yedeklerin bir kısmı da görevi kabul etmiyordu<sup>11</sup>. Haydar Rütü bu durumu "İnhilâl" olarak değerlendiriyor ve en kısa zamanda seçimlere gidilmesini, "çok iyi, çok memleketçi çok dirayetli" yeni bir heyetin işbaşına getirilmesini öneriyordu<sup>12</sup>. Son kalan belediye üyelerinin de istifasıyla, kaçınılmaz olarak yeniden seçime gidilmesi kararlaştırıldı<sup>13</sup>. Halk Fırkası, yaptığı

<sup>1</sup> Anadolu, 17 Eylül 1924

<sup>2</sup> Sada-yı Hak, 13 Haziran 1924

<sup>3</sup> Anadolu, 24 Haziran 1924

<sup>4</sup> Haydar Rüştü, "Havagazı!" Anadolu, 2 Teşrin-i evvel, 1924

<sup>5</sup> "Belediye İşleri" Ahenk, 17 Eylül 1924

<sup>6</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.136-137

<sup>7</sup> Anadolu, 13 Temmuz 1924

<sup>8</sup> "Müstafî Belediye Azalarının Cevabı" Anadolu, 5 Teşrin-i evvel 1924

<sup>9</sup> Haydar Rüştü "Belediye Meseleleri" Anadolu 30 Eylül 1924

<sup>10</sup> Ahenk, 2 Teşrin-i evvel 1924, Hacı Hüseyin, Kamil, Cevahircizade Sabri, Alemdarızade Edhem ve Necibzade Hasan Beyler istifa etmişti. Anadolu, 2 Teşrin-i evvel 1924

<sup>11</sup> Anadolu, 3 Teşrin-i evvel 1924 ve 5 Teşrin-i evvel 1924

<sup>12</sup> Haydar Rüştü "İnhilâl" Anadolu, 3 Teşrin-i evvel 1924

<sup>13</sup> Anadolu, 9 Teşrin-i evvel 1924

toplantılarla aday tespit etme çalışmalarına başladı<sup>1</sup>. 12 Ekim'de tespit işlemini tamamlayan Halk Fırkası, adayları 16 Ekim'de CHF İzmir mutemedi Dr. Sadreddin imzasıyla gazetelerle duyurdu<sup>2</sup>. Buna göre Halk Fırkası'nın adayları, şu kişilerden oluşuyordu<sup>3</sup>.

İbrahim Galip Bey (mühendis)  
 Ahmet Enver Bey (avukat)  
 Ahmet Hulusi Bey (doktor, Garp Ordusu eski sıhhiye reisi)  
 Edhem Bey, Taşlızade (doktor)  
 İsmail Hakkı Bey, Manastırlı (doktor)  
 Tahsin Bey, Sivaslızade (tüccar)  
 Hasan Pertev Bey (avukat)  
 Rahmi Bey, Hacı Davudzade (İzmir eski Ziraat Müdürü)  
 Remzi Bey, Çeşmeli (tüccar)  
 Said Bey, Zihneli (tüccar)  
 Tahir Kenan Bey, (Belediye muvakkat reis-i hazırı)  
 Aziz Bey (İzmir eski valisi)  
 Ferid Bey, Filibelizade (tüccar)  
 Ferid Bey (eczacı)  
 Mehmed Galip Bey (mühendis, muallim)  
 Midhat Bey (göz tabibi)  
 Murad Bey (İzmir eski vali vekili)  
 Mustafa Sıdkı Bey (avukat)  
 Mustafa Bey, Yemişcizade (tüccar)  
 Muammer Bey, Uşakizade (Belediye eski reisi)  
 Vehbi Bey, Akarcalızade (tüccar)

Açıklanan aday listesinden, Muammer, Dr. Ahmet Hulusi ve Çeşmeli Remzi beyler adaylığı reddetti. 16 Kasım'da başlayan, seçimlerin sonuçları 4 Aralık'ta belli oldu<sup>4</sup>. Buna göre en fazla oy alan ve belediye heyetini oluşturan kişiler şöyle sıralanıyordu<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Anadolu, 1 Teşrin-i Sani 1924

<sup>2</sup> Anadolu, 12 Teşrin-i Sani 1924

<sup>3</sup> Ahenk, Anadolu, 16 Teşrin-i Sani 1924

<sup>4</sup> Ahenk, 4 Kanun-ı evvel 1924

<sup>5</sup> Anadolu, ve Türk İli, 5 Kanun-ı evvel 1924

Mühendis İbrahim Galip (6240), Taşlızade Edhem (5650), tüccardan Akarcalı zade Vehbi (5472), Tahir Kenan (5580), eski Vali Aziz (5336), Eczacı Ferit (5310), Avukat Ahmet Enver (5281), Avukat Tevfik Fikret (5273), tüccar Zihneli Said (5227), Tüccar Filibeli Ferid (4691), İzmir eski Ziraat Müdürü Rahmi (3892), eski Vali Murad, Haydar Rüştü yeni belediye heyetinin İzmir için son derece ümit verici olduğunu belirtiyor, özellikle seçilen kişilerin arasında bulunan eski valilere dikkat çekiyordu. Nitekim iki üç gün sonra eski vali Aziz (Akyürek) Bey belediye reisi seçildi<sup>1</sup>.

Bugünlerde İzmir belediyesi üzerine yapılan tartışma gündemine bir de "şehremaneti" meselesi eklendi. Dahiliye Vekili Recep Bey mecliste, İzmir için bir şehremaneti oluşturulması gerektiğini ileri sürmüştü, ardından bu amaçla bir kanun layihası hazırlanmıştı; Recep Bey gerekçesini ise "görülüyorki İzmir kendisine bir belediye heyeti seçemiyor, belediye reisi bulamıyor, iki aydır belediye umuru mühmeldir. İzmir gibi koca bir şehrin işleri yüzüstü kalmıştır" şeklinde ifade ediyordu<sup>2</sup>. Gerçekten de Şükrü Kaya'nın belediye reisliğinden ayrılması sonrasında İzmir belediyesi bir sükunet kazanamamış, içine düştüğü karışıklık daha çok II. Meşrutiyet dönemi çekişmelerini hatırlatır hale gelişmişti. İzmir basını bu çekişmeleri kaygıyla izliyor ve acımasızca eleştiriyordu. Ancak aynı basın, Recep Bey'in önerisine şiddetle karşı çıktı. Haydar Rüştü'ye göre "belediye ile halk arasında veya belediye intihabatı esnasında vukubulan mücadelat (şehremaneti) teşkilatı icra edilmesi için bir lüzum ve zaruret teşkil edemezdi. Bilakis bu mücadelat halkın kendi kendisini daha iyi bir tarzda idare eylemek emel ve arzusunun bir tezahüründen baret olduğu için her zaman bu gibi efkâr ve amal tesadümlerinin vukuunu temenni eylemek iktiza ederdi<sup>3</sup>. Haydar Rüştü, Recep Bey'in ileri sürdüğü düşüncüyü de şu şekilde eleştiriyordu; "Bir taraftan halk kendisini idare etsin diyoruz, diğer taraftan da devr-i meşrutiyetten çok evvel bile teslim edilen, riayet olunan bu (halkın kendi kendisini idare) hakkını tahdit eylemeye çalışıyoruz. Bundaki açık ve acı tenakuzu bilemeyiz ki ne suretle ifade ve tevil edeceğiz?" Yine bir başka yazısında da Haydar Rüştü "İzmir kendi belediyesini oluşturmaya muktedirdir" diyerek "alka ve halkçılığa doğru gittiğimizi iddia edip durduğumuz bu zamanda elbette ki halkın intihap eylediklerinin yerine, bir (emin)in tayin edeceği zevatı ikame eylemek acaip bir mantıksızlık şeklinde çırpınıp kalmaya mahkumdur" şeklinde, tasarıya olan muhalefetini yineliyordu<sup>4</sup>. Ahenk başyazarı Mehmet Şevki de pek farklı düşünmü-

<sup>1</sup> Ahenk, 9 Kanun-ı evvel 1924

<sup>2</sup> Anadolu, 21 Teşrin-i Sani 1924

<sup>3</sup> Haydar Rüştü "Şehremaneti Hastalığı" Anadolu 21 Teşrin-i Sani 1924

<sup>4</sup> Haydar Rüştü "İzmir Şehremaneti", Anadolu, 26 Teşrin-i evvel 1924

yordu; "Şehremaneti demek vasi belediye teşkilatı demektir. Halkı temsil eder. Halkı temsil eden herhangi bir teşkilatın başına nasb ve tayin suretiyle kimse getirilemez. Çünkü teşkilat-ı esasiyenin hikmet-i mefhumunu katiyen mugayirdir. Şehremini nasb olunamaz, intihabedilir"<sup>1</sup>.

Aynı günlerde benzer bir sorun, hükümet içinde de tartışmalara neden olmaktaydı. Başvekil Fethi Bey, İstanbul şehremininin belirlenmesi için seçim yapılmasını sağlayacak bir yasa tasarısı hazırlığına girmiş. ancak Dahiliye Vekili Recep Bey'in muhalefeti ile karşılaşmıştı<sup>2</sup>. Gerçi Recep Bey "şehir ve kasaba belediye idareleri"ni "demokrasi esasının tecelligâhı" olarak görüyordu<sup>3</sup>, ama yönetim şekli çok farklı olan şehremanetinde yapılacak değişikliği de "anlayışına uygun" bulmuyordu<sup>4</sup>. Sonuçta Recep Bey, 5 Ocak'ta görevinden istifa etti<sup>5</sup>. Ancak, tartışma sona ermeyerek CHF içine taşındı. 10 Ocak'ta Fırka içinde yapılan toplantıda konu tartışıldı. Araya Gazi Paşa'nın girmesiyle anlaşmazlık çözümlendi. Buna göre Fethi Bey "meselenin ehemmiyetine binaen yeniden tedkik edecek ve bu babta bir layiha-ı kanuniye ihzar ederek Meclis-i Milliye teklifatta bulunacak"tı<sup>6</sup>. Ancak, Fethi Bey buna zaman bulamayacak, Şeyh Said Ayaklanması sonrasında kabinesine karşı CHF içinde gösterilen güvensizlik sonucu 2 Mart 1925'te istifa edecektir. Yerine oluşturulan İsmet Paşa kabinesinin, ayaklanmayı bastırmak çerçevesinde çıkarttığı Takrir-i Sükun Kanunu ile birlikte Türkiye'de yeni bir dönem başlayacaktır<sup>7</sup>.

Biz yine İzmir Belediyesine dönelim; Takrir-i Sükun Kanunu, İzmir belediyesi için de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Bu yeni dönemi "İstikrar dönemi" olarak nitelendirmek pek yanlış olmaz.

### b) İzmir Belediye Yönetiminde "İstikrar"

İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılmasından Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılmasına kadar geçen dönemde İzmir Belediyesi yönetimi içinde, kargaşa hiç eksik olmadı. Bunun yanında riyaset te, genellikle vekaleten yürütüldü. Şükrü Kaya, belediye reisi seçildiğinde Lozan'da bulunuyordu. İzmir'e dönüşünden sonra da Ankara ile ilişkilerini hiç koparmadı, sık sık yerine vekil bırakarak Ankara'ya gitti,

<sup>1</sup> Mehmet Şevki "Müntehab mı Mansıb mı?", Ahenk, 12 Kanun-ı sani 1925

<sup>2</sup> Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Cilt III, İstanbul, 1970, s.155

<sup>3</sup> "Dahiliye Vekaletinin 29 Temmuz 1340 ve Umur-ı Mahalliye-i Vilayat Müdiriyeti 1809/26067 numaralı tahrirâtı" (DEÜ -ALİTE Arşivi) *Milas Belediyesi Defteri*, s.11-12

<sup>4</sup> Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara, 1972, s.83

<sup>5</sup> Goloğlu, *Devrimler...*, 83 Ahenk, 6 Kanun-ı Sani 1924

<sup>6</sup> Ahenk, 12 Kanun-ı Sani 1924

<sup>7</sup> Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri cilt I - II/1920 - 1927*, İzmir, 1995, s.274-276

ardından da milletvekili seçildi. Belediye yine vekaleten yönetilmeye başlandı. Muammer Bey belediye reisi seçildiğinde Avrupa'daydı. Onun da sık tekrarlanan İstanbul ve Ankara seyahatları nedeniyle, vekaleten yönetim devam etti. Haydar Rüştü'nün tabiriyle, "Muammer Bey bir aydan fazla belediyeyi fiilen yönetti, o da köşkünden. sonra istifa etti"<sup>1</sup>. Sonrasında belediye üç buçuk ay daha vekil elinde kaldı. Tüm bunlar, daha önce de belirttiğimiz gibi, II. Meşrutiyet dönemini hatırlatmaktadır; Evliyazade Refik Bey'in yönetime geldiği 1913 yılına kadar, belediye iç çatışmadan kurtulamamış, seçim atmosferi doğal bir hava haline gelmiş, yapılması gereken icraatlar, ya hayal olarak zihinlerde ya da vaat olarak kağıt üzerinde kalmıştı.

1922 yangını sonrasında ise İzmir'in içinde bulunduğu ihtiyaçlar gün geçtikçe büyürken, belediyenin aynı çekişmeleri devam ettirir bir görüntü çizmesi ağır eleştirilere neden oluyordu. Basın, bir yandan yapılması izlenen çalışmaların bir an önce tamamlanması gerektiği üzerinde dururken, diğer yandan beklentilere cevap vermekten çok uzak olan belediye yönetimlerini acımasızca eleştiriyordu. Belediye içindeki huzursuzlukta, bu beklentilere maruz kalmaları da büyük pay sahibiydi. Bu noktada ortaya çıkan Tahrir-i Sükun Kanunu, belediyeye yöneltilen eleştirilerin hafifletilmesinde etkili oldu. "Basının yola getirilmesi" çerçevesinde<sup>2</sup> pek çok gazetenin yanında belediyeyi en ağır eleştirenlerden Sada-yı Hak gazetesi de kapatıldı. Bunun diğer gazeteler için de uyarıcı olduğu muhakkaktır. Nitekim 1925 sonrasında gazeteler de belediyelere karşı yöneltilen eleştiriler yumuşayacak SCF'nın iştirak ettiği 1930 belediye seçimlerine kadar seçimler sükunet içinde icra edilecek, Belediye'de yaşanan istifalar bile bu havayı pek fazla değiştiremeyecektir.

1925-1930 arasında, kanun çerçevesinde İzmir iki belediye seçimi daha yaşamış, ancak seçim dönemlerinde geçmişteki hareketlilik bir daha tekrarlanmamıştır. CHF aday göstermiş<sup>3</sup>, seçmen gösterilen adaylara oy vermiş, gazetelerde isimlerle aldıkları oy sayılarını yayınlamıştır. Hatta, meydana gelen belediye reisi değişiklikleri bile, basında beklenen yankıyı bulamamıştır; Aziz Bey, III. Dönem TBMM'ne Erzurum Milletvekili olarak seçilince, Belediye riyaasetinden ayrılmış, yerine, daha önce Tahmil ve Tahliye Şirketi Meclis-i İdare Reisi olan Dr. Hulusi (Alataş) Bey getirilmiştir<sup>4</sup>. Hulusi Bey de 11 Haziran 1930'da istifa etmiş<sup>5</sup>,

<sup>1</sup> Haydar Rüştü, "Belediye Meselesi" *Anadolu*, 30 Eylül 1924

<sup>2</sup> Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, Ankara, 1981, s.141

<sup>3</sup> gösterilen adayların listesi için bkz. *Ahenk*, 30 Kanun-ı sani 1927, *Anadolu*, 30 Kanunusani 1929

<sup>4</sup> *Anadolu*, 28 Eylül 1927, *Anadolu* 30 Kanunusani 1929

<sup>5</sup> *Anadolu*, 11 Haziran 1930

onun yerine de İzmir Hilaliahmer Reisi Sezai (Göker) Bey belediye reisi olmuştur<sup>1</sup>. Tüm bu değişimler sırasında basın, yorum yapmaktan kaçınmış, iyi temennilerinin ötesinde bir ifade kullanmamıştır. Belediye çalışmalarını eleştirirken de, gazete yazarları arka planda kalmaya özen göstermişler, "Belediye reisi veya azası olsaydınız ne yapardınız?"<sup>2</sup>. "sizce İzmir'in meselesi nelerdir" gibi anketler açarak daha çok okuyucular tarafından dile getirilmesini sağlamışlardır. Bunun tek istisnası, Hulusi (Alataş) Bey devri görülebilir. Adnan Bölget'in de belirttiği gibi Hulusi Bey basında devamlı çekişme içinde olmuştur<sup>3</sup>. Ancak, bu çekişme şehrin sorunları üzerine farklı düşümekten değil, daha çok kişisel nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Doğal olarak, bu dönem belediyereislerini "istikrar" ve "sükunet" ortamının getirdiği avantajlardan yararlanmışlar, daha rahat hareket etme olanağı yakalamışlardır. Ancak bu durum belediye ile şehirli arasındaki bağların zayıflamasını da beraberinde getirmiştir.

8 Ocak 1925'te belediye riyaşetine seçilen Aziz Bey, bu avantajlı konumdan yararlanan ilk belediye reisi olmuştur. Aziz Bey, ilk iş olarak bürokrasiden gelen anlayışın doğallığında, belediye memurlarının, muntazam çalışma yapabilmelerini sağlayacak bir düzenlemeye gitti; belediye reisi, reis muavini, başkâtip, muhasebe ve tahsilat müdürü ve heyet-i fenniye müdürünün "kabul saatleri" saptanarak, bunun dışında tüm zamanı çalışmaya ayrılması sağlandı<sup>4</sup>.

İleride ayrıca anlatacağımız gibi, Danger - Prost Planı'nın uygulama çalışmaları başlatıldığı gibi, Hoizler Şirketine şehrin bir kanalizasyon planı yaptırıldı. Adnan Bilget'in cümlesiyle Aziz Bey "yenilik fikrinin İzmir belediyelerine girmesine hizmet etti"<sup>5</sup>. Belediyenin kendi mali gücüyle gerçekleştiremediği bazı önemli adımlar, bazı şirketler devreye sokularak atıldı; yıllardır yokluğu çekilen modern bir mezbaha kurulması, bir Türk şirketi aracılığı ile bu devrede sağlandı<sup>6</sup>. İmtiyazı 1923'te İzmir belediyesince alınan<sup>7</sup> telefon imtiyazı, Erikson şirketi ile kurulan ortaklık sonucu hayata geçirildi<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Anadolu, 12 Haziran 1930

<sup>2</sup> Anadolu, 29 Mart 1925, Hizmet, 19 Kanunusani 1929

<sup>3</sup> Bilget, Son Yüzyılda..., s.28

<sup>4</sup> Ahenk, 13 Kanun-ı Sani 1925

<sup>5</sup> Bilget, Son Yüzyılda..., s.28

<sup>6</sup> Mezbahaların kuruluş ve çalışmaları hakkında bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.363-397

<sup>7</sup> Bayındırlık İşleri Dergisi, yıl 4, sayı 9, (Şubat, 1938), s.58

<sup>8</sup> Anadolu, 25 Teşrin-i evvel 1926, daha geniş bilgi için bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.398-451

Hulusi Bey döneminde, uzun yıllardır tartışması devam eden, elektrikli tramvay işletilmesi, yine İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi'ne yapılan baskılar sonucu gerçekleştirildi<sup>1</sup>. 18 Ekim 1929'da Güzelyalı - Konak hattında elektrikli tramvaylar çalışmaya başladı. Aynı gün Darağacı'nda kurulan elektrik fabrikası da hizmete girdi<sup>2</sup>. Başlangıçta oldukça sınırlı olan elektrikli aydınlatma - 1929'da sadece 677 elektrik lambası vardır<sup>3</sup> -. 1930'lu yıllarda yaygınlaşacak ve havagazının yerini alacaktır<sup>4</sup>.

### C) "İNKILABIN EN MÜHİM KANUNU" 1580 SAYILI BELEDİYELER KANUNU

1877 yılından tanzim edilmiş olan Vilayat Belediye Kanunu'nun zaman içinde, nasıl yetersiz kaldığını, bunun değiştirilmesi gerektiği yönündeki eleştirileri, bu amaçla yapılan çalışmaları öncesi bölümlerimizde aktarmıştık. Cumhuriyet yönetimi de, belediyecilik alanındaki hukuksal mevzuatın yetersizliği görmüş ve ilk yıllarından itibaren hukuksal ve idari düzenlemelerle belediyelerde hem bir yetki genişlemesini sağlayan, hem de yükümlülüklerini arttıran düzenlemelere gitmişti. Ancak bu düzenlemeler, bütünlüğü olan bir belediyecilik anlayışının yerleşmesini sağlayamamıştı<sup>5</sup>. Nitekim bunun farkında olan Cumhuriyet yönetimi, bir yandan mevcut hukuksal yapı üzerinde tadilat icra ederken, diğer yandan da yeni bir belediye kanunu hazırlıklarına girişmişti. Hazırlanan bu yeni belediye kanununu layihası 1926 Temmuzunda "Ankara ve İstanbul şehremanetlerine, bilimum belediye riyasetlerine, İstanbul Darülfünun emanetine, fakülteler riyasetlerine, Matbuat Müdüriyet-i Umumiyesine, Ankara Hukuk Mektebi Müdüriyetine" gönderilerek, incelemeden geçirilmesi ve layiha üzerine düşüncelerin bir ay zarfında bildirilmesi istenmişti<sup>6</sup>. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 1928 yılı bütçesi münasebetiyle yaptığı konuşmada "belediyeleri kuvvet ve salahiyetini arttırmak, menabii hayatiyesini korumak ve arttırmak zamanı çoktan gelmiştir. Belediyelerin teşekkülüne ve salahiyetlerine ait, Dahiliye Vekaleti ayrıca bir kanun layihası hazırlamıştır" diyerek bunun yakında Meclis'e sunulacağını haber veriyordu<sup>7</sup>. Kanun layihası 6 Mart 1929

<sup>1</sup> Hizmet ve Anadolu, 19 Teşrin-i evvel 1928

<sup>2</sup> aynı nüshalar

<sup>3</sup> İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı (1929-1930) İzmir, s.278

<sup>4</sup> İzmir'de Kamu...", s.244

<sup>5</sup> Ceyhan Mumcu - Halil Ünlü, "İdare Hukuku Açısından Belediye Kanunu", Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl, Ankara, 1990, s.113

<sup>6</sup> İŞM, Sene 2, Sayı 24 (Ağustos 1926), s.519

<sup>7</sup> Ekrem Ergüven, Şükrü Kaya, Sözleri Yazıları 1927 - 1937, İstanbul, 1937, s.15

tarihli oturumunda hükümet teklifi olarak TBMM'ne sunuldu<sup>1</sup>. Dahiliye Vekaletinin esbab-ı mucibe layihasında, kanun'un çıkarılması gerekçesi şu şekilde temellendiriliyordu; "Taşra belediyelerine, son tadilata rağmen, şimdiye kadar devam eden esaslı şeklini vermiş olan 23 Eylül 1293 tarihli Vilayat Belediye Kanunu, Belediye teşekküllerinin en mühim uzuv ve faaliyet ve intizamının amili olan umumi belediye meclislerini (Cemiyeti belediye) fiilen belediyenin idare mesuliyetini üzerine almış olan Belediye meclisleri ile meclisi idarelerin halitasından teşekkül ettiğinden belde halkının belediye idaresini müessir bir murakabe altında bulundurulmasına imkân bırakmamış bahusus son zamanlarda meclisi idarelerin aza miktarı da azaldığından on iki azadan müteşekkil belediye meclisi heyeti, cemiyeti belediyeden nafiz bir mürakebeden tamamen azade ve binaenaleyh bu nevi keyfi ve muhafazakarlığa çok müsait, vaziyete girmişlerdir. Cumhuriyet prensiplerini kabul ve tatbik etmekte olan memleketlerden muntahap idarelerin hakimiyeti milliyeyi ifade eden muntahipler tarafından umumi belediye meclisleri (Cemiyeti belediye) vasıtasile murakabesi esasının tatbikidir ki Cumhuriyet esaslarile ahenktar bir manzume teşkil etmeleri lâzım gelen belediyelerin hayatından feyizkâr tesiri yapmaktadır".<sup>2</sup>

Esbab-ı mucibe layihası, kanunun dayandığı beş temel ilkeyi şöyle sıralıyordu<sup>3</sup>;

1. Belediyeler arası eşitlik
2. Belediyelerin icraatlarında serbestiyet
3. Belediyelerin üzerinde güçlü bir merkezi yönetim denetimi
4. Halkın geniş katılımı ve denetimi
5. Belediyelerin hizmet olarak alanlarının genişletilmesi

Belediyeler arasındaki eşitlik ilkesi "Türkiye belediyeleri; tesis, hemşehrlik hukuku, selâhiyet vazaif, intihabat, teşekkül, mafevk idari makam tarafından murakabe; menabî'i varidat itibariyle bir müsavat irae ederler" şeklinde ifade edilmiştir. Buna karşı Ankara ve İstanbul belediyeleri bazı farklı uygulamalara sahne olmuştur; Kanunun 149 - 153. maddeleri İstanbul'da Vilayet ile Belediyeyi birleştirmiş, İstanbul Valisi aynı zamanda İstanbul Belediye Reisi olmuştur. Belediye Meclisi'nin görevleri de Belediye Meclisi üyeleri ile Vilayet Meclisi üyelerinin katılmasıyla oluşan "İstanbul Umumi Meclisi"ne bırakılmıştır. Ankara'da da, vilayetten ayrı bir belediye öngörülmüş ama belediye reisinin seçimi Dahiliye Vekiline bırakılmıştır (madde 94). Gerektiğinde seçilen kişi vali olabilecektir<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> TBMM - ZC., Ankara 1930, Cilt 17, s.17

<sup>2</sup> İŞM, Yıl 5, Sayı 58 (Haziran 1929), s. 358, Tümtetkin Türkiye'de Belediyeler, s.246 - 247

<sup>3</sup> Tümtetkin, Türkiye'de Belediyeler, s.247-249

<sup>4</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde...", s.51

Belediyelerin icraatlarında serbest bırakılması konusunda, Japonya ve İngiltere istisna edilirse belediyecilikte ilerlemiş olan uygar ülkelerin anlayışı doğrultusunda düzenleme yapıldığı belirtiliyor ve "belediyeler için devlet kanunlarının ahâmına muarız olmamak şartıyla, mahalli temayül ve ihtiyaçların ifade ve emrettiği her türlü imar ve terakki kararlarını vermek ve tatbik etmek hususunda, cumhuriyet ferdleri gibi hukuku tabiiyeden olan serbestii sayüamel hakkı sarahe-ten tanınmıştır" şeklinde yaklaşımını özetliyordu<sup>1</sup>.

Belediyeler üstünde güçlü bir merkezi denetim oluşturulması Ahmet (Ağa-oğlu) Bey tarafından eleştirilmiş ve bu durumun belediyenin çalışma alanını kısıtlayacağı ifade edilmiştir. Şükrü Kaya cevabi konuşmasında 93 kanunun kaldırılma nedeninin, zaten devletin belediye işlerinde denetim hakkı olmamasından kaynaklandığını vurgulamış, bunun belediye heyetlerini kısıtlayıcı değil, halkın denetimini sağlayıcı olduğunu belirtmiştir<sup>2</sup>.

Kanunun en önemli ilkelerinden olan halkın geniş katılımı ve denetimi, demokratik bir açılımın göstergesidir. Bu kanunla ilk kez, kadına seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Gerçi layihanın ilk biçiminde kadına oy hakkı konusunda bir hüküm yer almamıştır; Değişiklik M.Kemal Paşa'nın teşvikiyle Şükrü Kaya'nın bir önergesi ile gerçekleşmiştir<sup>3</sup>. Denetim konusunda en önemli adım ise, belediye meclisi toplantılarının halka açık olmasıdır<sup>4</sup>. Ancak Tek Parti döneminde bu, pek fazla işlevsel olamamıştır. Çünkü, belediye meclisini oluşturan üyeler önce gizli olarak Parti grubu toplantısı yapmakta bu nedenle de tartışmalar pek meclis toplantısına yansımamaktadır.

Belediye Kanunu, belediyelerin hizmet alanlarını genişletirken, görevlerini de ayrıntılı bir biçimde saptamıştır. Kanun, bu konuda temel olarak sayma yolunu benimseyerek bu görevleri 76 madde halinde sıralamıştır. Bu görevler genel başlıklar altında toplanacak olursa, alt yapı ve imar, ticari ilişkilerin düzenlenmesi ve denetlenmesi, özel bir zabıta örgütüyle hizmetlerin düzenli yürütülmesinin gözetilmesi, sağlık koruma ve denetleme, sosyal yardım ve sosyal güvenlik, kültür, eğitim ve eğlence şeklinde guruplandırılabilir<sup>5</sup>. Ancak, oldukça geniş kapsamlı olan bu görevlerin belediyeler tarafından yerine getirilmesinde, belediyelerin büyüklüğü

<sup>1</sup> Tümertekin, *Türkiye'de Belediyeler*, s.247

<sup>2</sup> Ergüven, *Şükrü Kaya...*, s.43-44

<sup>3</sup> akt. Sündüs Çal, "Türk Kadınının Belediye Seçimlerine Katılması ve İzmir Basını", EÜ. Edb. Fak. Tarih Bölümü, Bitirme Tezi, İzmir 1987, s.8

<sup>4</sup> Tekeli "Cumhuriyet Döneminde...", s.55

<sup>5</sup> Muzaffer Sencer, *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*, İstanbul, 1988, s.299, Selçuk Yalçındağ "Belediyelerin Görevleri ve Yetkileri" *Belediyeler El Kitabı*, Ankara, 1964, s.15

daha doğrusu mali yapısı belirleyici ölçü olarak alınmış ve buna bakarak yeniden bir guruplandırma yoluna gidilmiştir<sup>1</sup>, Buna göre, görevlerin sınıflandırılması şu şekilde ifade edilmiştir<sup>2</sup>.

1. Bütün belediyeleri için zorunlu olan görevler: Bunlar halkın dinlendiği, yiyip içtiği yerlerin denetlenmesi, çöplerin toplatılması, kanalizasyon yapılması gibi görevlerdir.

2. Geliri 50 bin liradan çok olan belediyeler için zorunlu olan görevler: Bunlar bazı gıda maddelerinin belli yerlerde ve belediyenin gözetimi altında satılmasını sağlamak için hal kurmak ve idare etmek gibi görevlerdir.

3. Geliri 200 bin liradan çok olan belediyeler için zorunlu olan görevler: Bunlar, belediye hastahanesi kurmak, kimsesizler yurdu, eczane açmak gibi görevlerdir.

4. Geliri 500 bin liradan çok olan belediyeler için zorunlu olan görevler: Bunlar, yarış yerleri yapmak ve işletmek, belediyelere ait eğlence yerleri kurmak ve işletme gibi görevlerdir.

5. Bütün belediyeler için isteğe bağlı olan görevler: Bunlar, tiyatro, sinema, otel ve gazino, müze, hayvanat bahçesi açmak gibi görevlerdir.

Buna karşın belirtmek gerekir ki, kanunda yazan bu görevlerin pek çoğu kağıt üzerinde kalmış ve belediyelerce uygulanma olanağı bulamamıştır<sup>3</sup>. Kanun bu açıdan aksamaya yol açan diğer bir noktası da görevlerin, belediyelerin görevlerine göre tasnif edilmiş olmasıdır. Bir süre sonra enflasyon ile birlikte paranın değerinin düşmesi bu tasnifi anlamsız kılacaktır<sup>4</sup>.

İçeriği, özetle aktardığımız bu ilkeler çerçevesinde şekillere Belediye Kanunu, Meclisin İçişleri Komisyonu ile özel olarak oluşturulmuş Karma Komisyon'da görüşülerek geliştirildi. 1930 Mart'ında Meclis Genel Kurulu'nda görüşülerek 3 Nisan'da, 1 Eylül 1930 tarihinden itibaren, yürürlüğe girmek üzere kabul edildi ve 1580 sayılı kanun olarak mevzuatımıza katıldı<sup>5</sup>. Belediye Kanunu, Tek Parti Dönemi'nin başlamasından önce çıkartıldığı için, tek parti düzenlemesi olmaktan çok,

<sup>1</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Yönetiminde...", s.56

<sup>2</sup> Şeref Gözübüyük, *Türkiye'nin İdari Yapısı*, Ankara, 1976, s.131-132, Ziya Çoker, *Belediye Meclisleri Vazife ve Salâhiyetleri*, İstanbul, 1963, s.19 - 25

<sup>3</sup> Fehmi Yavuz, *Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi*, Ankara, 1967, s.90

<sup>4</sup> Gelirlere bağlı tasnifin yerine, ölçü olarak, nüfus ile gelir arasındaki orantı da göz önünde bulundurularak, gelir yerine nüfus unsurunun kullanılması önerilmektedir.

<sup>5</sup> Fethi Aykaç, "Belediye Kanunu'nun Oluşumu, Uygulanması ve Değişiklikler" *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl*, s.90

demokratikleşme izleri taşıyan bir metin niteliğindedir<sup>1</sup>. Nitekim bu kanun uyarınca yapılacak olan seçimlere, CHF'nin yanında SCF da katılacak ve seçim sonuçları, on altı yıl sürecek Tek Parti Dönemi'nin gerekçelerinden birini oluşturacaktır.

#### D) 1930 BELEDİYE SEÇİMLERİ ve İZMİR

Yeni Belediye Kanunu, aynı yıl içinde yapılan seçimler ile birlikte, 1 Eylül 1930'dan itibaren yürürlüğe girdi. 1930 Ekim'inde yapılan belediye seçimleri, daha önceki seçimlerden oldukça farklıydı; seçimler tek dereceli olarak yapıldığı gibi, ilk kez kadınlar da oy kullanabilecekti. Ama, daha önemlisi, seçimlere CHF'nin yanında, bir başka partinin, SCF'nin da katılmasıydı.

1929'da başlayan büyük ekonomik buhran, etkisini hissettirmekte gecikmemiş ve Türkiye'de iki yıla yakın bir süre devam edecek yeni politika arayışlarına yol açmıştı<sup>2</sup>. Bu politika arayışlarının bir parçası olarak, Gazi'nin isteği doğrultusunda, o sırada Fransa Büyükelçisi olan Ali Fethi Bey tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu<sup>3</sup>. 12 Ağustos 1930'da kurulan SCF'nin doğuşunda birçok neden rol oynamıştır. Dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri ve ekonomik güçlükler dışında<sup>4</sup>, iki önemli neden dikkat çekmektedir; bunlardan birincisi, meclisin içinde hükümeti denetleyebilecek bir kuvvet yaratmak, böylece ortaya çıkabilecek yanlış uygulamaların önüne geçebilmek<sup>5</sup>. İkinci olarak da cumhuriyet rejimi ve çok partili demokrasinin gereğini yerine getirmek, böylece ülkenin dışarıdaki görünümünü de değiştirebilmek<sup>6</sup>. Tabandan gelen bir talep ve yapılanma ile kurulmamasına rağmen SCF, büyük bir kitle desteğiyle karşılandı. Bu arada basın da ikiye bölünmüş ve bir kısmı SCF'ni desteklemeye başlamıştı. SCF en büyük desteği, ekonomik buhrandan en yoğun etkilenen bölgelerde sağladı. Nitekim bu anlamda Fethi Bey'in, Ege Bölge teşkilatını düzenlemek için geldiği İzmir'de yaşanan olaylar, desteğin boyutunu göstermesi açısından oldukça öğretici oldu<sup>7</sup>. SCF'nin CHF'na

<sup>1</sup> Can Hamamcı "1930 - 1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği", *Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl*, s.147, Nitekim dönemin okullarında okutulan ders kitaplarında belediyeler demokratik sistemin temellerinden biri olarak tanımlanarak, genel özellikleri aktarılmaktadır. bkz. A. Afetinan *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara, 1969, s.275 - 281

<sup>2</sup> bkz. İlhan Tekeli - Selim İlkin, *1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara, 1977.

<sup>3</sup> Çetin Yetkin, *Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı*, (Basım yeri yok), 1982, s.35

<sup>4</sup> Mehmet Kabasakal, *Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908 - 1960*, İstanbul, 1991, s.117

<sup>5</sup> Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması*, (1923 - 1931), Ankara, 1981, s.247, Fethi Okyar, *Üç Devir'de Bir Adam* (yay. haz.) Cemal Kutay, İstanbul, 1980, s.388

<sup>6</sup> Okyar, *Üç Devirde...*, s.395-397, Kabasakal, *Türkiye'de...*, s.118

<sup>7</sup> Okyar, *Üç Devirde...*, s.498-500

karşı başlattığı muhalefet kısa sürede atışmaya, atışma da bir süre sonra çatışmaya dönüştü.

SCF ile CHF arasında yaşanan çatışmanın en sıcak şekilde izlenebileceği yerlerden biri de İzmir'di. İzmir'de kısa sürede örgütlenen SCF'nın en büyük destekçileri Hizmet Gazetesi sahibi Zeynel Besim ile Yeni Asır Gazetesi sahibi İsmail Hakkı'ydı<sup>1</sup>. Ayrıca Halkın Sesi Gazetesi sahibi Mehmet Sırrı da SCF'na girme isteği içinde olduğunu belirtmişti<sup>2</sup>. Böylece İzmir basınının büyük çoğunluğunun SCF'nı desteklediği ortaya çıkıyordu. CHF desteklenen tek yayın organı ise Anadolu Gazetesi'ydi. Gazete sütunları aracılığı ile dile getirilen beklentiler, aynı zamanda, geniş kitlelerin mevcut iktidara karşı şikayetleri yansıtıyordu: eğer SCF iktidara gelirse, vergiler azalacak, inhisarlar kaldırılacak, buhran geçecek, idare düzelecek, memur maaşları artacak, ziraatçılardan vergi alınmayacak, bedava tohumluk verilecek. Ziraat Bankası borçları bağışlanacak, tüccar için istikraz yapılacaktır, ecnebi sermayesi gelecek, piyasa genişleyecek, gazete satışları artacak ve pirim verilecek, fikir hürriyeti sağlanacak, esnafın vergileri azalacaktı<sup>3</sup>. Şevket Süreyya'nın deyişiyle "sokaktaki adam, sokaktaki yığın, içten içe kaynayan şikayetlerini açığa vurmak için fırkanın zuhurunda bir vesile bulmuştu<sup>4</sup>. "İşte 1 Ekim'de başlayacak olan belediye seçimlerine bu atmosfer içinde giriliyordu.

Serbest Fırka'yı destekleyen gazeteler, belediye seçimlerinin, mevcut hükümete karşı bir güven oylamasına dönüştürme çabasıındaydı. "Halk Fırkası belediyeleri siyasete ve en habis fırka siyasetine alet ettiği için bugün belediye intihabatı mücadelesi zaruri olarak siyasi olacaktır" denildikten sonra, sonucun SCF lehine çıkması halinde bunun "kabineye karşı ademi itimat" olarak kabul edilmesi gerekiyordu<sup>5</sup>. 28 Eylül'de SCF'nın 30 Eylül'de de CHF'nın belediye meclisi adaylarını açıklamasıyla birlikte çatışma daha da kızıştı<sup>6</sup>.

CHF ve SCF'nın gösterdiği adayların mesleki dağılımı incelendiği takdirde (Tablo: XIV) pek fark olmadığı göze çarpmaktaydı. Her iki fırkanın da, gösterdiği adaylar içinde en kalabalık kesimi tüccarlar oluşturmuyordu. Bu durum İzmir'in bir ticaret ve liman kenti olmasından kaynaklanıyordu<sup>7</sup>. Tüccarları, doktor ve avukat-

<sup>1</sup> Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayeti'ndeki Teşkilâtı ve Faaliyetleri" *Tarih İncelemeleri Dergisi* VIII, İzmir 1993, s.189

<sup>2</sup> Anadolu, 21 Ağustos 1930

<sup>3</sup> Taner Bayazıt, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923 - 1950)*, İzmir, 1992, s.47

<sup>4</sup> Ş. Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, 3. cilt 1922 - 1938, 11. bs. İstanbul, 1992, s.394

<sup>5</sup> Yeni Asır, 21 Eylül 1930, Hizmet, 21 Eylül 1930

<sup>6</sup> Hizmet, 28 Eylül 1930, Anadolu, 30 Eylül 1930

<sup>7</sup> Yetkin, *Serbest Cumhuriyet...*, s.186

lar izliyordu. Hem SCF, hem de CHF üzer kadın aday göstermişlerdi. İki fırka arasındaki en önemli fark, SCF'nın listesinde iki azınlık mensubuna yer vermesiydi. SCF'nın İstanbul'da da uygulayacağı bu yöntem, seçim döneminde aleyhinde propaganda malzemesi olarak kullanılacaktır<sup>1</sup>.

| Meslek Grubu     | CHF | SCF |
|------------------|-----|-----|
| Tüccar           | 30  | 29  |
| Avukat           | 9   | 13  |
| Doktor           | 16  | 8   |
| Mimar - Mühendis | 4   | 3   |
| Ziraatçı         | 1   | 2   |
| Emlak sahibi     | -   | 4   |
| Gazeteci         | 1   | 2   |
| Bankacı          | 2   | 1   |
| Eczacı           | 1   | -   |
| Bakteriyolog     | 1   | -   |
| Diğer            | 1   | 7   |
| Belirsiz         | 10  | 7   |
| Toplam           | 76  | 76  |

Tablo: XIV 1930 Seçimlerinde Adayların Mesleki Dağılımı  
(Kaynak: **Anadolu**, 28 ve 30 Eylül 1930)

Seçimlerin 1 Ekim'de başlaması ile birlikte, usulsüzlük iddiaları, kullanılan oyların partilere dağılımı konusunda spekülasyonlar gazete sütunlarını süslemeye başlamıştı. Hizmet ve Yeni Asır'a göre SCF açık farkla önde giderken<sup>2</sup>, Anadolu gazetesi CHF'nın her halükarda seçimleri kazanacağını iddia ediyordu. Zaman ilerledikçe katılımın oldukça düşük olduğu anlaşıldı. Kanuna göre seçimlerin sona ereceği 12 Ekim'e kadar mevcut seçmenlerin en az yarısının oy kullanması şartı bulunuyordu. Aksi taktirde seçmen sayısı 73.000 olarak belirlendiği için, 36.500

<sup>1</sup> Yetkin, **Serbest Cumhuriyet...**, s.187, **Hizmet**, 9 Ekim 1930

<sup>2</sup> Örneğin Hizmet'e göre 9 Ekim'de SCF'nın aldığı oy 2489 iken CHF yalnızca 162 oy alabilmişti, **Hizmet**, 10 Ekim 1930

kişinin oyu gerekliydi<sup>1</sup>. Nitekim normal süre içinde gerekli oy sayısına ulaşamadığı için, seçim bir hafta uzatıldı<sup>2</sup>. Bu arada, seçim sonuçlarının açıklandığı ilk yerlerden biri olan Bornova'da, CHF'nin 54 oy farkla seçimleri kazanması, ülkenin diğer pek çok yerinde olduğu gibi yolsuzluk ve usülsüzlük iddialarını daha da arttırdı<sup>3</sup>.

İzmir merkezde seçimler 19 Ekim'de sonuçlandı. Ertesi gün açıklanan sonuçlara göre kullanılan 25.702 oydan 14.624'ü Halk Fırkası'na verilmişti<sup>4</sup>. SCF aldığı oy sayısı ise 9960'tı. 1090 oy iptal edilirken bağımsız adaylara da 20 oy çıkmıştı<sup>5</sup>. Buna göre yeni belediye kanunu çerçevesinde ilk belediye meclisi şu kişilerden oluşuyordu; Hasane Nalan Hanım, Dr. Dervişoğlu, İsmail Hakkı, İş Bankası müdürlerinden Nedim, Mimar Mehmet Kemal, Belediye Reisi Sezai, Doktor Behçet Salih, Taşlızade Etem, Eczacı Faik, Göz Doktoru Mitat, Avukat Mustafa Münir, Doktor Osman Behçet, Şemsi Hakikat sahibi Remzi, mısır tüccarı Saffet, tüccardan Sivaslızade Tahsin, Buldanlızade Kadri, Piraye Hasan Sükuti Hanım, halı tüccarı Çolakzade Sait, Doktor Şükrü Nuri, tüccardan İzmirli Talat, tüccardan Şerif Remzi, Benal Nevzat Hanım, Bornovalızade Ahmet, Avukat Cevdet Akömer, İplikçizade Fikri, Doktor Ali Agâh, un tüccarı Emin Piyale, Şark Halı Kumpanyası Hukuk Müşaviri Fevzi, Avukat Fuat Hayrettin, Elektrik Mühendisi Fahrettin Ali, Balcıade Hakkı, Topçuoğlu Nazmi, Leblebicizade Reşat, Avukat Ahmet Şükrü ve tüccardan Hafız Hayri<sup>6</sup>. Ayrıca Karşıyaka'da seçimi kazanan Avukat İnCEOğlu Refik Şevket, tüccardan Cemal Şahingeri, Kimyager Memduh ve Büyük Çelebizade Halil de meclise katılmışlardı<sup>7</sup>.

Yurt genelinde, belediye seçimleri büyük ölçüde CHF'nin kazanmasıyla sonuçlanmıştır. CHF'nin elde ettiği 502 seçim bölgesine karşın SCF ancak 31 yerde başarılı gözükmemektedir<sup>8</sup>. Ancak Şevket Süreyya'nın anlatımıyla "bu zafer, Halk Fırkası mensuplarını bile" inandıramamıştır<sup>9</sup>. Yolsuzluk iddiaları bir yana, seçimler sonucu ortaya çıkan en önemli gerçek, katılımın son derece düşük olduğudur. İstanbul'da kullanılan yaklaşık 50.000 oya karşılık, tam 250.746 seçmen, oy kullanmamıştır. Tüm bu gelişmelerin üstüne, patlak veren Menemen

<sup>1</sup> Hizmet, 1 Ekim 1930

<sup>2</sup> Normal sürede kullanılan oy sayısı 1947 idi. Anadolu, 14 Ekim 1930

<sup>3</sup> Hizmet, 16 Ekim 1930

<sup>4</sup> Anadolu, 20 Ekim 1930

<sup>5</sup> Hizmet, 20 Ekim 1930

<sup>6</sup> Anadolu, 21 teşrin-i evvel 1930

<sup>7</sup> Anadolu, 20 Teşrin-i evvel 1930

<sup>8</sup> Yetkin, Serbest Cumhuriyet..., s.191

<sup>9</sup> Aydemir, Tek Adam, 3. cilt, s.394

Olayı, CHP'nin politikalarını gözden geçirmesi yönünde oldukça uyarıcı olacaktır.

### E) YENİ KANUNUN İLK MECLİSİ

Seçim sonuçlarının valiliğe bildirilmesinin ardından, vali yeni belediye meclisini belediye reisi ve encümen üyelerinin seçimi için 22 Ekim'de toplantıya davet etti.<sup>1</sup> CHF belediye reisliğine ve encümen üyeliklerine aday göstermemişti. Basında belediye reisliği için Avukat Inceoğlu Şevket, Doktor Behçet Salih ve Kimyager Memduh'un isimleri geçmekteydi<sup>2</sup>. Buna karşın, en yaşlı üye Taşlıoğlu Etem'in riyasetinde ilk olağanüstü toplantısını yapan meclis, eski reis Sezai Bey'i yeniden riyasete seçti; Sezai Bey'in elde ettiği 25 oya karşılık, Refik Şevket 8, Behçet Salih 4 oy alabilmişlerdi. Daimi Encümen'e de, yapılan seçim sonucu Behçet Salih, Nedim ve Cevdet Akömer getirildi<sup>3</sup>. Seçimlerin yanında, bu ilk toplantıda dikkati çeken en önemli özellik, meclis üyelerinin hukuksal mevzuatı konusundaki acemilikleriydi. Yeni kanun, belediyenin icraî kuruluşları üzerinde son derece büyük değişiklikler getirmişti. Bu yüzden de, atılacak bir adım öncesinde, konu ile ilgili kanun maddeleri okunuyor, üzerinde tartışmalar yapılıyor, sonra kararı alınıyordu.

Gerçekten de yeni kanun, eskisiyle hemen hemen hiç ilgisi olmayan bir sistem getirmişti. Eskisinde belediyenin icrai kuvveti büyük ölçüde belediye meclisinde toplanmıştı. Belediye ile ilgili tüm kararlar, hatta esnaflara denetimler sonucunda ceza verilip verilmemesi bile, haftanın belli günleri toplanan meclis tarafından kararlaştırılıyordu. Bu durum meclisin toplantı halinde olmadığı veya toplanmadığı dönemde belediye işlerinin durmasına yol açıyordu. Zaman zaman, Muammer Bey örneğinde olduğu gibi reis, belli konularda meclisten yetki alarak tek başına hareket ediyorsa da, bu oldukça sınırlı konularda ve belli süreler içinde geçerli olabiliyordu. Ayrıca beraberinde yoğun tartışmaları da getiriyordu.

Yeni Kanuna göre, meclis üyelerinin sayısı nüfusa orantılı olarak artarken, meclisin yılda üç kez, Şubat, Nisan ve Teşrin-i sani ayları başında toplanması öngörülmüyordu<sup>4</sup>. Bütçe görüşmelerinin yapılacağı toplantı dönemi en çok 30 gün olup diğerleri 15'er günlüktü. Bunun dışında meclis, belediye reisinin çağrısı veya üyeden üçte birinin gerekçeli teklifi veyahut valinin doğrudan doğruya çağrısı ile

<sup>1</sup> Hizmet, 22 Teşrin evvel 1930

<sup>2</sup> Anadolu, 22 Teşrin evvel 1930, Hizmet, 22 Teşrin evvel 1930

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD no. 1, fevkalade ictima 22 Teşrin evvel 1930, s.13, Anadolu, 23 Teşrin evvel 1930

<sup>4</sup> Tümtetkin, Türkiye'de Belediyeler, s.309, 26.3.1945'te çıkarılan birkanunla bütçe yılı yeniden düzenlenmiş ve toplantı dönemleri Kasım, Şubat ve Temmuz olarak değiştirilmiştir.

olağanüstü toplanabilirdi<sup>1</sup>. Gizli yapılması kararlaştırılan toplantılar dışında, belediye meclisi toplantıları isteyenlere açıktı. Bunun için belediye meclisleri toplantı salonunda, dinleyiciler için özel bir yer ayrılacaktı<sup>2</sup>. Belediye Meclisi'nin toplantıları sırasında müzakere edeceği işler ise şu şekilde sıralanıyordu<sup>3</sup>:

1. Bütçe.
2. Kesin hesap.
3. Beldenin harita, kadastro, gelecekte şekil plânlarının tatbiki yolunda beş senelik çalışma programı hazırlamak.
4. Beldenin sokak ve meydanlarını plân ve programa uygun olarak tanzim ve ıslah etmek, ağaçlandırmak, döşemek, aydınlatmak, süslemek, duracak, sığınacak, dinlenecek yerleri inşa etmek ve bunların bakımını sağlamak yolunda bir çalışma programı düzenlemek.
5. Beldenin plâna uygun olarak lağımlarının ve çukurlarının inşa ve tami-rini sağlamak maksadıyla bir çalışma programı düzenlemek.
6. Ek ödeneğe veya bütçede tadilat veya fasıldan fasla aktarma
7. Ödünç alma ve ödünç verme.
8. Senesi içinde ödenmek şartıyla avanslar.
9. Kanunlarla belirlenmiş olan belediye vergi ve resimlerine ait tarifeler.
10. Belediye vergi ve resimlerinin taalluk ettiği hususlar dışında, belediye dairesi tarafından yapılacak hizmetler karşılığında alınacak ücret tarifeleri.
11. Beldenin müstakbel şekli, genel bayındırlık programları, mecarî, hava-gazı, su, elektrik, aydınlatma tesisatı meseleleri.
12. Üç seneden fazla bir müddetle veya on bin liradan fazla senelik bedelle akdolanacak kiralama ve kiraya verme sözleşmeleri.
13. Menafii umuma mahsus belediye gayri menkul mallarının bir hizmete tahsisi.
14. Belediyeye yapılacak bağışların kabulü.
15. menafii umuma ait olmak üzere belediye namına verilecek imtiyaz

<sup>1</sup> Tümertekin, Türkiye'de Belediyeler, s.309-310

<sup>2</sup> K. Naci, Belediye, Kanunu ve Esasları, Ankara, 1933, s.25

<sup>3</sup> Tümertekin, Türkiye'de Belediyeler, s.311-312

mukaveleleri.

16. Belediye zabıtası talimatnamesinin tetkik ve tastiki.

17. Kanunla belediyelere verilmiş vazife ve yetkiler dahilinde olmak şartıyla başkan tarafından tevdi ve üyelerden bir veya birkaçı tarafından teklif edilen diğer maddeler.

Bunların dışında, önceki kanunda belediye meclisinin üzerinde görünen pek çok görev ve sorumluluk, Belediye Daimi Encümeni'ne devredilmişti. Daimi Encümen, Belediye Reisi, Belediye yazı işleri, hesap işleri, sağlık işleri, veteriner, fen işleri teftiş işleri, müdürleri, daire baş amirleri ve belediye meclisi üyeleri arasından seçilen en az iki, en çok daire baş amirleri sayısının yarısı kadar fahri üyeden oluşuyordu<sup>1</sup>. Görüldüğü gibi daimi encümen, daha çok teknokrat - bürokrat bir yapı arz ediyordu. Bu durum TBMM görüşmeleri sırasında da tartışma konusu olmuş ve Bilecik Mebusu Asaf Bey, daimi encümen azalarının tamamen seçilmiş üyeler arasından oluşturulmasını teklif etmiş, ancak teklif "müntehap azaya ekseriyet vermek doğru değildir. Çünkü tatbikattan mesul olan belediye reisi ve muvazzaf memurlardır. Müntakap azaların bulunması bir nevi göz kulak olmak vazifesini görmek içindir" denilerek reddedilmişti<sup>2</sup>.

Belediye işlerinin yürütmesinde asıl ağırlık taşıyan karar mekanizması Daimi Encümen'di. Tablo: XV'de görüldüğü gibi bu ağırlık, İzmir Belediyesi özelinde, sürekli artmıştır. Daimi Encümenin, ana görev ve sorumlulukları şunlardır<sup>3</sup>:

1. Belediye reisi tarafından hazırlanan bütçenin ilk incelemesini yapmak
2. Aylık icmalleri incelemek ve denetlemek; arttırma ve eksiltme şartnamelerini ve ihaleleri ve pazarlık kararlarını tekkik ve tastik etmek, kesin hesap hakkında meclise mütalaa vermek, muhasebe hesaplarını inceleme ile zimmet ve beraat hakkında mazbata düzenlemek
3. İstimlak kararı vermek
4. Umulmayan giderlere ait ödeneklerin sarf yerlerini belirlemek.
5. Bütçenin aynı fasıl içindeki maddeler arasında aktarma yapmak.
6. Belediyelere verilen görevlerin yerine getirilmesi için uyarılarda bulunmak.
7. Ulaşım araçları ücret tarifelerini ve zorunlu maddelerin narhını saptamak.

<sup>1</sup> Tümertekin, Türkiye'de Belediyeler, s.314-315

<sup>2</sup> K. naci, Belediye Kanunu..., s.27

<sup>3</sup> Tümertekin, Türkiye'de Belediyeler, s.315-316

mak.

8. Belediye taşınmazlarından gerekenleri arttırma ile satışa çıkarmak.

9. Belediye cezaları hakkındaki kanunlara göre ceza taktir etmek.

10. Belediye memurlarının tayin, terfi, idareten tecziye veya taltifleri ve azil ve emekliye sevkleri hakkında belediye reisliğince yapılacak teklifleri incelemek ve karara bağlamak.

Daimi Encümen dışında, kendilerine düşen konuları görüşmek üzere meclis içinde ihtisas komisyonları oluşturuluyordu. Bunların başlıcaları, bütçe, kati hesap, nizam, sıhhiye ve tarife encümenleriydi. Meclis, ayrıca uygun gördüğü alanlarda komisyon kurma olanağına sahipti.

| Dönemi    | Belediye Meclisi |       | Daimi Encümen |       |
|-----------|------------------|-------|---------------|-------|
|           | Toplantı         | Karar | Toplantı      | Karar |
| 1931-1932 | 23               | 280   | 75            | 665   |
| 1932-1933 | 30               | 274   | 96            | 929   |
| 1933-1934 | 26               | 249   | 103           | 10136 |
| 1934-1935 | 22               | 246   | 86            | 20209 |
| 1935-1936 | 17               | 198   | 99            | 16133 |
| 1936-1937 | 15               | 148   | -             | -     |
| 1937-1938 | 20               | 114   | 103           | 13795 |
| 1938-1939 | 19               | 79    | 134           | 19730 |
| 1939-1940 | 11               | 91    | 148           | 21460 |
| 1940-1941 | 18               | 82    | 144           | 3057  |
| 1941-1942 | 17               | 92    | 148           | 2773  |
| 1942-1943 | 24               | 74    | 146           | 2909  |
| 1943-1944 | 18               | 79    | 153           | 2719  |
| 1944-1945 | 25               | 91    | 162           | 2659  |
| 1945-1946 | 21               | 60    | 159           | 5992  |

Tablo: XV İzmir Belediyesi Meclis ve Daimi Encümeni Toplantı ve Karar sayıları  
(Kaynak: 1932-1946 yıllarına ait Riyaset Raporları)

Daimi Encümen üyelikleri, hemen hemen sabitti. Vefat ya da isteğe bağlı ayrılma dışında bir değişiklik görülüyordu. İncelediğimiz dönemde Faik (Ener), Reşat (Leblebicioğlu) ve Muzaffer (Özgen) uzun yıllar bu görevi ifa etmişlerdir. Reşat Leblebicioğlu'nun Belediye riyasetine getirilmesi, Faik Ener'in de hastalığından dolayı ayrılması nedeniyle yerlerine getirilen Nusret Siber ile Sadi İplikçi görevi devam ettirmişlerdir.

23 Ekim 1930'da belediye riyasetine seçilen Sezai Bey'in kısa süren riyaseti, İzmir Belediyesi için oldukça sıkıntılı geçmiştir. Bu sıkıntının temelinde, 1929 yılında İş Bankası'ndan alınan 2.000.000 liralık borç geliyordu. İktisadi buhranla birlikte belediyenin gelirlerinde büyük düşüş meydana gelmiş, alınan paranın bir kısmı harcanmak zorunda kalınmış, geri ödemede sıkıntı baş göstermişti. Meclis, bu açıktan belediye reisini sorumlu tutuyordu. İkinci olarak, 1930 Ekim'inde meydana gelen seylap felaketinde büyük can ve mal kaybının yaşanması ve bu kayıplarda belediye fen heyetinin ihmâlkârlıkla suçlanması Sezai Bey'i sıkıntıya sokan bir diğer nedeni oluşturuyordu<sup>1</sup>. Basın da su kanallarının temezlememesini kayıpların temel nedeni olarak görüyor, sorumluluğun belediyeye ait olduğunu vurguluyordu<sup>2</sup>. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, seylap nedeniyle gazetecilere verdiği beyanatta, seylabın açtığı yaraların sarılacağını, ancak belediyenin de üzerine düşen görevi yapması gerektiğini vurgularken, üstü kapalı da olsa belediye hakkındaki eleştirilere katıldığını gösteriyordu<sup>3</sup>. Sonuçta Sezai Bey 9 Teşrin-i sani 1931'de istifa etti ve yerine Behçet Salih seçildi. Ancak bu istifayı sadece belediye işleri çerçevesinde değerlendirmek yanıltıcı olabilir. Olayı hem ülke hem de vilayet genelinde CHF'ında meydana gelen gelişmeler çerçevesinde değerlendirmek gerekir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi SCF deneyimi CHF için oldukça öğretici olmuş; Serbest Fırka'nın kısa bir süre içinde örgütlenmesi gördüğü ilgi ve destek, başta Gazi olmak üzere CHF yöneticilerini düşündürmüştü<sup>4</sup>. Ahmet Ağaoğlu'na göre, olumlu yönde değişimlere yol açan bu uyarı karşısında CHF, örgütlenme yapısını yeniden gözden geçirmiş, halkın şikayetleriyle daha yakından ilgilenmeye başlamıştır<sup>5</sup>. Gazi de, uzun solulu bir yurt gezisine çıkarak sorunları yerinde incelemeye başlamıştı<sup>6</sup>. Bu inceleme ve arayışların sonuçları, CHF'nın 10 - 18

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 1, devre 1, Teşrin-i sani ict., in. 3 (5.11.1930), s.39-41, Anadolu, Teşrin-i sani 1930

<sup>2</sup> Hizmet, 4 Teşrin-i sani 1930

<sup>3</sup> Ergüven, Şükrü Kaya..., s.286 - 290

<sup>4</sup> Kabasakal, Türkiye'de Siyasal..., s.125

<sup>5</sup> Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, 3. bs. İstanbul, 1994, s.121

<sup>6</sup> Bu yolculuğun ayrıntıları için bkz. Ahmet Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan sonra Türkiye, İstanbul, 1945

Mayıs 1931'de toplanan III. Büyük Kongresi'nde somutlaştı. Konumuz açısından kongrenin en önemli yansıması, başta SCF'nin taraftar olduğu yerler olmak üzere CHF teşkilatlarının yenilenmesi olmuştur<sup>1</sup>. Ayrıca, halk ile daha yakın ilişki kuracak, parti - millet yakınlaşmasını sağlayacak yeni kurumlaşmalara gidilmesinin önü açılmıştır.

Bu çerçevede, en önemli merkezlerden biri olan İzmir de yenilenmeden payını almıştı. CHF İzmir Vilayet Heyeti Reisi Doktor Cevdet Fuat Bey, Temmuz 1931'de istifa etmiş, yerine Behçet Salih (Uz) Bey seçilmişti<sup>2</sup>. Ancak CHF, İzmir için çok daha köklü bir değişim öngördüğünden bunu yeterli bulmadı; 18 Temmuz'da Behçet Salih, işlerin yoğunluğu gerekçesiyle istifa ediyor<sup>3</sup>. 21 Temmuz'da örgütlenme yeteneği ile tanınan Balıkesir Mebusu Hacim Muhittin (Çarıklı) İzmir'e gelerek parti işlerini devr alıyordu<sup>4</sup>. Aynı günlerde, Vilayet İdaresi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile valilerin yetkileri artırılıyordu<sup>5</sup>. Ağustos ayında 36 kişilik "İrşat ve Tenvir Heyeti" oluşturuluyor<sup>6</sup>, yine aynı günlerde, Hacim Muhittin'in çabalarıyla işçi ve esnaf gurupları halinde CHF'na üye kaydedilmeye başlanıyordu<sup>7</sup>. Konferans usulünün yetersiz kalacağı görülünce, İrşat ve Tenvir Heyeti azalarının her semtte halkla hasbihal ederek sorunları belirlemesi yoluna gidilecekti<sup>8</sup>. Bu çerçevede, Seylağ felaketi ve İş Bankası borcu nedeniyle yıpranan, meclis üyeleri ile arası iyi olmayan Belediye Reisi Sezai Bey'in, Hacim Muhittin'in de katıldığı Belediye Meclisi CHF gurubunun gizli oturumunda istifa etmesi sağlanacaktı<sup>9</sup>. Yine fırka gurubunun gerçekleştirdiği gizli oturumda kararlaştırıldığı üzere<sup>10</sup>, Behçet Salih (Uz) Belediye Reisi seçilecekti<sup>11</sup>. Böylece hem İzmir'in hem de belediyenin önünde yeni bir dönem açılmıştır.

<sup>1</sup> Tuncay, Türkiye Cumhuriyeti'nde...", s.308

<sup>2</sup> Anadolu, 2 Temmuz 1931

<sup>3</sup> Anadolu, 19 Temmuz 1931

<sup>4</sup> Anadolu, 22 Temmuz 1931

<sup>5</sup> Anadolu, 22 Temmuz 1931 "Vilayet İdaresi kanunu'nun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun", *Düstür*, Üçüncü Tertip, cilt. 10/1, s.864-866

<sup>6</sup> Anadolu, 27 Ağustos 1931, Heyetler 6 Eylül'de çalışmaya başlayacaktır.

<sup>7</sup> Anadolu, 16 ve 24 Ağustos 1931

<sup>8</sup> Anadolu, 7 Eylül 1931

<sup>9</sup> Anadolu, 9 Teşrin-i sani 1931

<sup>10</sup> Anadolu, 10 Teşrin-i sani 1931

<sup>11</sup> (İBBA) İBMZD. no. 4, Teşrin-i sani ict. in. 3, (10.11.1931), s.94

## F) BEHÇET UZ ve İZMİR BELEDİYESİ

Behçet Uz 1931 yılında devr aldığı belediyenin durumunu yıllar sonra şöyle aktarmıştı; "Şehrin büyük kısmı yangınla tahrip olmuş, nüfusu yarı yarıya azalmıştı. İktisadi durum kötü idi; bunun neticesi olarak belediye bütçesi 2.500.000 liradan 800.000 liraya düşmüştü. devlet tarafından belediyeye cüzi bir ikraz yapılmıştı, fakat bu ancak belediye memurlarının maaşlarını ödemeye kafi gelmiş ve borç yükünü arttırmıştı. İflas halinde bulunan İzmir ancak en basit ve en esaslı âmmе hizmetlerini idame ettirebilmekteydi. 1922 ilâ 1930 arasında bir tek yeni yol, Gazi Bulvarı yapılabilmişti. Yangından sonra bir Fransız mütehassısı tarafından hazırlanmış olan yeni şehir planının tatbiki yolunda hiç birşey yapılamamıştı ve yapılamazdı da"<sup>1</sup>. Üç kez üst üste belediye reisi seçilen ve bu görevi on yıl boyunca sürdüren Behçet Uz, milletvekili seçilerek belediye riyasetinden ayrıldığı zaman, arkasında, sorunları büyük ölçüde giderilmiş bir İzmir bırakıyordu; belediyenin malî yapısı düzeltilmiş, yangın yeri - Rene - Danger plânı çerçevesinde olmasa da - imar edilmiş, ulaşım sorunu çözümlenmiş, bataklıkların bir kısmı kurutulmuş, şehir içi mezarlıklar kaldırılarak, yeşil alan önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak ölçüde genişletilmiş, sağlık sorununun çözümü yönünde büyük adımlar atılmış ve şehrin ciğerleri olarak nitelendirilebilecek Kültürpark kazandırılmıştı. On yıllık bir süre içinde, Hanson'un deyişiyle bu "muvaffakiyet hikayesi"<sup>2</sup> nasıl başarılmıştı?

İzmir Belediyesi'nin on beş yıllık teşkilat yapısı gözönüne alındığında, ilk göze çarpan, kadro sayısında nicel artış olmamasına rağmen, belediyenin daha örgütlü bir yapılanma süreci içine girdiğidir. 1945'te ESHOT'un kurumlaşmasıyla bu yapılanma kendini daha açık biçimde gösterecektir. Bu sistemli yapılanmada, hiç kuşkusuz en önemli pay sahibi Behçet Uz'dur. Öncelikle Behçet Uz'un son derece çalışkan olduğunu belirlemekte fayda var; Belediye Reisi seçildiği gün, Mecliste yaptığı konuşmada "... bu mesafî sıhhatimi ihlâl edecek bir şekil olsa bile çalışmaktan fariğ olmayacağım. Beni sabahın altısından gecenin onikisine kadar iş başında çalışırken bulacaksınız. Ancak bu şekilde bakımsız şehrimizin ihtiyaçlarını temine çalışacağım"<sup>3</sup> derken, söylediklerinin boş bir vaat olmadığını bir süre sonra gösterecektir; 1939'da, uzun süre önce gördüğü İzmir'i yeniden ziyaret eden gazeteci Ulvi Olgaç Behçet Uz'un bir günlük çalışma programını şu cümlelerle aktarıyor; "Belediyenin çok çalışkan Reisi hergün üçten altıya kadar halkın müracaatlarını dinliyor. İşlerini yapıveriyor. Sonra encümenlerde mühim işleri takip

<sup>1</sup> A. H. Hanson, "Belediye İdaresi İstanbul, İzmir, Kayseri" Mahalli İdareler Hakkında Etüdler, Ankara, 1955, s.118

<sup>2</sup> Hanson "Belediye İdaresi...", s.119

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4, Teşrin-i sani ict. 3. in. (10.11.1931), s.87

ediyor. Fuar komitesi ictimalarını aktediyor, memleketi iktisaden yükseltmeğe muvaffak olan bu Enternasyonal Fuar için hiç durmadan çalışıyor. Sabahları teftişe çıkıp inşaat ve yollar vesair noktalar hakkında tetkikatta bulunuyor. Sûratli yürüyüşler teminine uğraşiyor, her sabah teftişten döndükten sonra sekiz buçukta belediyede bulunduğunu günlerce gördüm. Herşeyin çabuk ve hemen bu sene bitirilmesi için çırpınıyor. Her tarafa yetişip muntazam bir say ile ilerliyor. Mesaisine öyle bir intizam vermiş ki durmadan ve dinlenmeden yürüyor. Adeta makineleşmiş, çalışmalarını saatlere taksim etmiş, vazifeyi büyük bir aşk ile üzerine almış, çizdiği programı tam bir şuur ile takibe koyulmuş"<sup>1</sup>.

Ancak, bir şehrin imarı yolunda, sadece kişilerin çalışkanlığının yetebileceğini de düşünmek yanlıştır. Nitekim Behçet Uz'un başarısının ardında yatan diğer bir neden, onun hükümet, vilayet ve CHF İzmir yönetimi ile son derece olumlu ilişkiler içinde olmasıdır. 1923'te İzmir'e yerleşen ve doktor olarak hizmet vermenin dışında, Çocuk Esirgeme Kurumu, Tıp Cemiyeti, Etibba Odası ve kurucusu bulunduğu Verem Mücadele Cemiyeti'nde üst düzey görevlerde bulunan Behçet Uz, İzmir kamuoyunda kısa sürede tanınmıştı<sup>2</sup>. CHF içinde de kısa zamanda yer edinen Behçet Uz, daha önce de belirttiğimiz gibi, 1931'de CHF İzmir Vilayet Heyeti riyasetine kadar yükselmişti<sup>3</sup>. Daha sonraki yıllarda da, Ankara'da toplanan CHP'nin büyük kongrelerinde İzmir delegesi olarak bulunmuştur<sup>4</sup>. Ama asıl önemlisi, Behçet Uz'un Başvekil, İsmet İnönü ile olan ilişkisidir; Riyasete seçildiği andan itibaren, sık sık Ankara'ya giden Behçet Uz, bu seyahatlar sırasında İsmet İnönü'den yakın ilgi görmüş, İzmir'in pek çok sorununun, doğrudan İsmet İnönü'nün direktifleriyle halledilmesini sağlamıştı<sup>5</sup>. İsmet İnönü, Moskova'ya gidecek heyete, Behçet Uz'u da bizzat davet ederek, incelemelerde bulunmasına olanak tanımıştır. Bu ilişki, 1941'de önce ara seçimlerde milletvekili olarak parlamentoya girmesine, ardından da Ticaret ve Sağlık bakanlıklarına getirilmesine neden olacaktır<sup>6</sup>.

Tek Parti döneminde, yerel yönetimler ile Parti ve hükümet arasındaki ilişkinin de oldukça değişik olduğuna işaret etmek gerekir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, özellikle Serbest Fırka deneyimi sırasında halkla daha yakın ilişki

<sup>1</sup> Ulvi Olgaç, *Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu*, İzmir, 1939, s.61

<sup>2</sup> İzmir eski Belediye Reisi, Ticaret ve Sağlık Vekillerinden Dr. Behçet Uz'un Biyografisi, İzmir 1967, s.1-2, Seymen, "1930-1940 Tek Parti...", s.159

<sup>3</sup> Anadolu, 2 Temmuz 1931

<sup>4</sup> CHP, 28/12/1936 Tarihinde Toplanan Vilayet Kongresi Zabıtnamesi, İzmir, 1937, s.88, *Yeni Asır*, 31 Kanunu evvel 1936

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no.5, Şubat ict., 2. in. (11.2.1932), s.47

<sup>6</sup> İzmir eski Belediye Reisi..., s.3-7, Nail Morali'ya göre "Behçet Uz'un bir kabahati vardır. Siyasete kapılıp mebus olması, bakan olması; İzmir Belediyasını bırakması." *Mütarekede İzmir*, s.196

içine girmek isteyen CHP, bunun için halkevleri veya semt komunları gibi partinin halk içine uzanabilecek kollarını yaratırken, belediyeleri de bu ilişkinin bir parçası haline getirmeyi ihmal etmemiştir. Başta Atatürk olmak üzere, CHP hükümetlerinin temel aldıkları "çağdaş uygarlık düzeyi"ne ulaşılmasında belediyelerin ne kadar önemli bir konuma sahip oldukları açıktır. İsmet İnönü bu önemi Belediyeler dergisi'nin yayın hayatına girmesi üzerine gönderdiği yazıda şu cümlelerle vurgulamaktadır: "Türkiye'nin bayındırlığı vatandaşların düzgün belediye yönetimi altında medeniyet yaşayışı görmeleri, belediyelerimizin yükselmesine bağlıdır. Herşeyin başında düzgünlük ve finans düzgünlüğü. Bu para bolluğu meselesi değildir. Bu anlayış ve dölen meselesidir"<sup>1</sup>.

Bu anlayış çerçevesinde, belediyelerin kendi mahreçleri içinde gelişmeye bırakılması mümkün değildir. Nitekim, İstanbul ve Ankara'da vali, aynı zamanda belediye reisidir. Diğer yerlerde de mülki idareciler belediye işlerinden sorumlu tutulmuşlardır. Örneğin, Tokat Kaymakamı, "belediye işlerini gayri mesul ellere bırakmasından dolayı tenbih cezasıyla tecziye" edilirken, Elbistan Kaymakamı, kasabanın imarı ve "belediye işlerinin kanuni bir şekilde idaresi hususundaki gayretinden dolayı taktirname ile taltif" edilmiştir<sup>2</sup>. Partinin, il örgütlerini de belediyeler konusunda sık sık uyardığı görülmektedir. 1934 seçimleri öncesinde CHF Katibiumumisi Recep (Peker) imzasıyla, CHF il idare heyeti reisliklerine gönderilen bir yazıda "Belediye meclisi, halkın her gün gözü önünde olan ve halkın günlük maddi ve manevi menfaati ile alakadar bulunan işlerde uğraşacağı için bu meclislere seçeceğimiz namzetlere karşı müntehipler tarafından gördüğümüz ve göreceğimiz umumi hassasiyeti tabii telakki etmek ve binaenaleyh seçeceğimiz namzetleri umumi efkârın azamî surette eyi nazarlarda karşılayacaklardan intihabına en büyük dikkat ve himmetinizi sarfeylemek, intihabın muvaffakiyeti ve binnetice fırkamızın şeref ve kuvveti namına en çok gözde tutulacak bir keyfiyettir" denildikten sonra vilayet idare heyetlerinin kendi mıntıkalarındaki belediyeli yerlerde "bir arıza olup olmadığını vaktinde öğrenerek icabında işi tanzim için teşebbüs almalı ve merkez de dahil olduğu halde bir sıkıntı olduğu zaman vakit gaip etmeden Katibiumumiliğe" bildirmeleri istenmektedir<sup>3</sup>. Böylece belediyelerin çalışmaları üzerinde bir denetleme mekanizması oluşturulmuş, parti örgütlerinin bu alanda aktif olması sağlanmıştır.

CHF Vilayet Kongreleri de bu açıdan belediyeler için oldukça önemlidir. Bu

<sup>1</sup> Belediyeler Dergisi, sayı 1, (Haziran 1935), s.2

<sup>2</sup> İdare, sayı 82 (İkinci Kanun 1935), s.15

<sup>3</sup> Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, cilt 4, Ankara 1934, s.5-6

kongrelerde Vilayet İdare Heyeti çalıma raporunu sunmakta, ardından ocaklar kendi bulundukları bölgelerin dileklerini dile getirmektedir ki bu dileklerin pek çoğu doğrudan beledi sorunlarla ilgili olmaktadır<sup>1</sup>. Belediye reisi de yapılan işler hakkında bilgi vermekte, yapılamayanların gerekçelerini açıklamaktadır. Örneğin Behçet Uz, Cumhuriyet Halk Partisi İdare Heyeti Başkanlığına gönderdiği 8.10.1935 tarihli yazıda şöyle demektedir<sup>2</sup>: "934-935 yılı Parti kongresinde tespit edilip urayımızı ilgilendiren dileklerden yapılmış olanların listesini ilişik olarak sunuyoruz. Yapılamayanların istilzam ettirdiği para, birkaç yıllık bütçemiz tahsisatının fevkindedir. Esasen bunlar daha evvelden önemle gözönüne alınarak hazırlanan ve geçen devre-i ictimaiyede şehir meclisine verilen imar programında ehemmi mühimmine takdimen sıraya konmuştur. Program onaylanınca bütçe vüsati dahilinde bu dilelerin de yerine getirilmesine çalışılacaktır."

Behçet Uz'un cümlelerinden de anlaşılacağı gibi, belediyenin çalışmaları-nda parti kongrelerinde dile getirilen istemler oldukça önemlidir. Ancak, bu istemlerinde yerine getirilmesinde belediyenin mali yapısı, belirleyici olmaktadır. Nitekim 1943'te, parti dileklerinden ne kadarının yerine getirildiğini soran meclis üyesine, belediye reisi Reşat Leblebicioğlu aynı anlayış çerçevesinde "bütçenin genişliği ile muvazeneli" cevabını verecektir<sup>3</sup>.

Behçet Uz'un bir başka önemli özelliği sorunları yerinde tespit etmesi ve halk ile belediye arasındaki bürokratik ilişkiyi enaz orana indirmesidir. Belediye Reisi seçilmesinin ardından ilk iş olarak yukarı mahalleleri gezerek ihtiyaçlarını belirlemeye çalışmıştır<sup>4</sup>. İzmir Belediyesi için, Osmanlı döneminden uzanıp gelen sorunların en büyüklerinden biri, belki de birincisi "yukarı mahalleler"dir. Genellikle alt gelir gurubunda yer alan Türkler'in yaşadığı yukarı mahallerden kastedilen, Eşrefpaşa, İkiçeşmelik ve Namazgah'tan yukarıya, Kadifekale'ye doğru uzanan bölgeydi. Eşrefpaşa, Topaltı, Katipoğlu mahallelerini gezen Haydar Rüştü, 1924'de şöyle diyordu: "anlaşıyor ki, şimdiye kadar umran namına yapılan şeyler Frenk Mahallesi'ne münhasır kalmış ve İslâm mahallatı, fukara olan yerler hep ihmal edilmiştir"<sup>5</sup>. Bir başka gazeteci, Mehmet Şevki'nin gözlemleri de farklı değildir. "Vaktiyle belediyeler ve belediyeleri teşkil eden heyetler hükümetin de inzınamı muaveneti ile şehrin bütün varidatını Rum, Ermeni ve Frenkler'in sakin bulundukları akşama sarfetmiştir. Orların yollarını tanzim eylemişler, bir türlü yukarı mahalleyi düşünmek istememişlerdir"<sup>6</sup>.

Gerçekten de, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulamaya konan

<sup>1</sup> bkz. CHP 28/12/1936 Tarihinde Toplanan Vilayet Kongresi Zabıtnamesi, İzmir 1937.

<sup>2</sup> CHP Kamun 934-935 Kongrelerinde Saptanan dileklere Şarbaylıkta verilen karşılıklar, İzmir (T.siz), s.1

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 36, Nisan ict., 9. in., (28.4.1943), s.136-137, ayrıca bkz. (İBBA) İBZD, no. 42, Nisan, ict. 6. in. (19.4.1943), s.85-87

<sup>4</sup> Anadolu, 16 Teşrin-i sani 1931

<sup>5</sup> Haydar Rüştü, "Yukarı Mahallatımız için Su, Yol, Ziya Lazımdır", Anadolu 4 Temmuz 1924

<sup>6</sup> Mehmet Şevki, "Yukarı Mahallat", Ahenk, 20 Kanun-u sani 1925

kamu hizmetleri, yukarı mahalle için ulaşılamayan bir hayal olmuştu. Düzenli bir aydınlatma, su ve yol şebekesi mevcut değildi. Haydar Rüştü'nün anlatımıyla, "susuzluğun bütün şiddetiyle hükümrân olduğu yukarı mahallelerde öyle sokaklar vardı ki "dere midir dağbaşı mıdır anlaşılmıyor"du<sup>1</sup>. Gece sokağa çıkılması hemen hemen imkânsızdı. Kanalizasyon adına hiçbir şey bulunmuyordu. İşin kötüsü, kanalizasyon şebekesi olmayan yerlerde uygulanan kör kuyu sistemi, zeminin kayalık olması nedeniyle burada uygulanamıyordu. Atık suların sokak ortasında aktığı görölüyordu<sup>2</sup>. Memduh Say'a göre bu maallat her bulaşıcı hastalıklarla karşı karşıya idi. Memleketin fazla güneş görmesi, mevkiin havadar ve mürtefi olması az çok korunmayı sağlıyordu<sup>3</sup>. Haydar Rüştü, bu durumda belediyenin payını "...bunlardan aldığımız belediye vergilerini olsun kendi mahallelerinin ihtiyaçlarına sarf etseydik bugün oralar böyle şayan-ı esef bir hâl ve vaziyette bulunmazdı" diyerek özetleyecektir<sup>4</sup>. Yukarı mahalleden bir okuyucu da gazeteye gönderdiği mektupta, "tanzifat, tenvirat resimlerini veriyoruz. Tavsiye edilen zevata itimat ediyoruz" dedikten sonra belediyenin yukarı mahalleleri karanlıktan, susuzluktan ve yolsuzluktan kurtarmasını istiyordu. Buna karşın özel kumpanyalar, bu bölgede yaşayan insanların fakir olmalarından dolayı hizmet götürmekten kaçınıyordu<sup>5</sup>. Gerçi 1925'ten itibaren bazı mahalleler havagazı ile aydınlatılmaya başlanmışsa da, bu oldukça yetersizdi<sup>6</sup>. Su şirketi, yukarı mahallelerin su sorununu çözme konusunda sık sık vaatte bulunmasına rağmen, tek bir adım bile atmamıştı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yukarı mahallelerin durumu, Behçet Uz'un yakından izlediği bir konu olmuştur. Ancak gerek yangın sahasının taşıdığı öncelik ve gerekse belediye bütçesinin sınırlılığı, yukarı mahalle sorunlarının çözümünü kısa vadede imkansız kılmıştır. Nitekim, 1954 yılında Demokrat Partili belediye, biraz siyasi bir üslupla belediyeyi devraldıkları dönemde yukarı mahalleler için söylene gelen cümleleri tekrarlayacaktır: "şehrin merkezinde ve onun çevresinde yaşanan varlıklı vatandaşlar, su, elektrik, yol ve kanalizasyon vs. gibi belli başlı belediye hizmetlerinden bol şekilde faydalanırken, diğer tarafta esas kitleyi teşkil eden hemşehrilerimizin bunlardan tamamiyle mahrum yaşamaları nasıl terviç edilebilirdi?"<sup>7</sup>.

<sup>1</sup> H. Rüştü "Yukarı Mahallatımız İçin..." *Anadolu*, 4 Temmuz 1924

<sup>2</sup> Say, *İjyen Bakımından...*, s.77, Olgaç, *Güzel İzmir...*, s.17-18

<sup>3</sup> Say, *A.g.e.*, s.110

<sup>4</sup> H. Rüştü, "Yukarı Mahallatımız İçin...", *Anadolu*, 4 Temmuz 1924

<sup>5</sup> Haydar Rüştü "Yukarı Mahallat İçin", *Anadolu*, 12 Nisan 1925

<sup>6</sup> Ahenk, 31 Mart 1925

<sup>7</sup> *Beyaz Kitap* (İzmir Belediyesi tarafından neşr edilmiştir), İzmir 1954.

### G) BEŞ YILLIK İMAR ve ÇALIŞMA PLANI

İzmir'in kurtuluşu sonrasında işbaşına gelen belediye heyetleri son derece çetin sorunlarla mücadele etmişlerdi. Her heyet şehrin bir başka sorununu ön plana çıkarıp çözmeye çalışıyor, bu nedenle de pek çok girişim sonuçsuz kalıyordu. 1930 kanununa kadar, İzmir'in öncelikli sorunlarının belirlenip, belirli bir plan çerçevesinde çözülmesinin kaçınılmazlığı karşısında Dahiliye Vekaleti, belediyeye doğrudan bir müdahalede bulunmamışsa da yönlendirmeye çalışmıştır. İleride görüleceği gibi 1929'da İzmir Belediyesi'nin İş Bankası'ndan istikraz ettiği 2.000.000 liraya kefil olma şartı olarak, paranın nerede harcanacağını, Dahiliye Vekaleti ile ortaklaşa planlanmasını getirmiştir<sup>1</sup>.

Dahiliye Vekaleti'nin belediyelere doğrudan müdahale etmesi 1930 Belediye Kanunu ile mümkün olmuştur. Kanunun 15. maddesi her belediyenin "beldenin hatıra, kadastro ve müstakbel şehir planlarını yaptırmaya ve bu planları en az beş senelik çalışma programları hazırlayarak tatbika mecbur" olduğunu belirtiyordu. Hıfzısıhha Kanunu, bu genel hükmü açıklamış ve nüfusu 20.000'den fazla olan şehirlerin üç yıl içinde planları hazırlanarak, yapılacak işlerin senelere taksimini sağlayan bir programı uygulanmaya geçirmeleri hükmünü getirmiştir<sup>2</sup>. Nitekim, Dahiliye Vekaleti İzmir Belediyesi'ne gönderdiği bir yazıyla, İzmir'in imar planının hazırlanmasını ve imarat, inşaat işlerinin bu plan çerçevesinde yapılmasını istemiş<sup>3</sup>, bunun üzerine Behçet Uz İzmir Belediyesi için, "Beş Senelik Mesai ve İmar Programı" hazırlığına girişmiştir<sup>4</sup>.

1935 Şubat'ında Belediye Meclisi'nin incelemesine sunulan<sup>5</sup> ilk program daha sonrakine bakılacak olursa, oldukça dar bir çerçevede tutulmuştu<sup>6</sup>, başta harita, plan, su, yol, kanalizasyon işleri olmak üzere programın gerçekleşmesi için 1161643 lira yeterli görülüyordu. Belediye, bir öngörü de olsa temkinli davranmak niyetindeydi. Ancak meclisin yenilenmesi, belediyenin mali gücündeki artış, bu programın çok daha genişlemesine ortam hazırlamış ve 1938'de Behçet Uz yeni bir programla meclisin karşısına çıkmıştır. Bu yeni programda yalnızca şehrin zorunlu ihtiyaçları değil, belediyeye gelir getirecek işler de yer alıyordu<sup>7</sup>. Merkez garaj, şehir oteli, gazino ve plajlar, gaz depoları belediyenin, bir anlamda ticari yatırımları olarak düşünülmüştü. Ancak bunların dışında, programın en dikkat çekici yönü belediyenin, şehrin iâşesini denetim altına almak için öngördüğü

<sup>1</sup> Anadolu, 4 Teşrin-i sani 1929

<sup>2</sup> Cevat Geray, Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları, Ankara 1960, s.15

<sup>3</sup> Anadolu, 31 Kanunu sani 1934

<sup>4</sup> "Belediye ve Planlı Çalışma", Anadolu, 30 Kanunu sani 1935 ve 1 Şubat 1935

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 12 Şubat ict. 7. in (6.2.1935)

<sup>6</sup> İzmir Belediyesi Beş Senelik Mesai ve İmar Programı, Cumhuriyet Basımevi, İzmir 1935, s.41

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat ict., 1. in. (1.2.1938), s.14

projelerdi. Un, ekmek, süt fabrikaları, belediyege geçen mezbahanın ıslahı, balık ve sebze halleri ile belediye, hayat pahalılığına müdahaleyi etkin bir Şekle getirmeyi düŐünüyordu<sup>1</sup>. Özellikle ekmek fabrikası, bir savaş durumunda en gerekli kuruluş olarak ifade ediliyordu.

Programın uygulaması konusunda en önemli sorun mali finansmanın hangi kaynaklardan sağlanacağıydı. Gerçi Behçet Uz, BaŐbakan Celal Bayar'ın TBMM-'ni açış konuŐmasından yola çıkararak, İzmir Belediyesi'nin 1206500 lira yıllık gelir artışı sağlayacağını söylüyorsa<sup>2</sup> da buna kendisi de pek fazla ihtimal vermiyordu. Nitekim imar programını meclise ilk sunduğunda "İzmir, Hkmete muhtelif vesilelerle de gösterdiği gibi her zaman vazifesini yapmış bir Őehirdir. Diğer Şehirlere yardım edilirken İzmir hiç bir zaman unutulmaz ve bu da yapılacaktır. Biz iŐimizi programladık, ihtiyaçlarımız Şunlardır Şu parayı istiyoruz deriz. Bu işlerde yalnız değiliz bir ktleyiz. Aksi taktirde bu günkü selahiyetimizle kırk elli bin liralık iş yapabiliriz" derken<sup>3</sup> belediyeden çok merkezi hkmetten yardım umduğunu ortaya koyuyordu. Behçet Uz'a göre, bu da gerçekleŐmezse program beş senelik değil de altı, yedi, on senelik olurdu. nemli olan yapılacakların belirlenmesi<sup>4</sup>.

Behçet Uz, 1940 yılı çalışma raporunda "5 senelik imar programımızın tatbikatı muvaffakiyetle devam etmektedir" açıklamasında bulunurken, aynı zamanda "bu programın tanzimini müteakip gelen mali yıldan itibaren ancak iki sene geçtiği halde ve programın mali projesinde temini mit edilen gelir kaynaklarından hiç biri henüz tahakkuk etmemiş" olduğunu da vurgulamak zorunda kalmıştır<sup>5</sup>. Hemen ertesi yıla ait çalışma raporunda ise programın uygulanması konusunda Şu cümleler yer almaktadır: "harp vaziyeti dolayısıyla inşaat ve tesisat için lüzumlu malzeme bulunamadığından aynı zamanda büyük inşaata da talip çıkmadığından hal santral inşası ihale edilememiŐ, Şehir otelinin yalnız temel kısımları yaptırılabilmiŐ, inşaatı ikmal edilen Dr. Behçet Uz ocuk Hastahanesi'nin dahili tesisatı ve Garaj santralin bakiye inşaatı tamamlanamamıŐtır"<sup>6</sup>.

Behçet Uz'un Denizli milletvekili seçilmesi zerine, 3 Şubat 1941'de Belediye reisliğine seçilen<sup>7</sup> Reşat Leblebicioğlu döneminde savaş koşulları daha da Őiddetlenecek, programın uygulaması bir yana belediye mecburi görevlerini yerine getirmekte bile zorlanacaktır.

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat ict. 3. in. (7.2.1938), s.74-77

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat ict. 4. in. (9.2.1938), s.100-102, ayrıca bkz. İzmir Belediyesinin Şehir Meclisince Kabul ve Vilayet Yüksek Makamınca 4.3.1938 tarihinde tasdik edilen 5 senelik imar programı ve mali projesi, İzmir, 1938

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20 Şubat ict. 1. in. (1.2.1938) s.27

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20 Şubat ict. 2. in. (3.2.1938) s.49

<sup>5</sup> Riyaset Raporu (1940), s. 39

<sup>6</sup> Riyaset Raporu (1941), s.32

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 30, Şubat ict., 1. in. (3.2.1941), s.32

## DÖRDÜNCÜ BÖLÜM İZMİR BELEDİYESİ'NİN YAPISI ve ÇALIŞMALARI

### A) İZMİR BELEDİYESİ TEŞKİLAT YAPISI

1930 yılı sonlarında İzmir Belediyesi, o zamana kadar müstakil bir şekilde belediyeye sahip Karşıyaka'nın da katılmasıyla<sup>1</sup>, oldukça geniş bir alanda hizmet vermek zorundaydı. Bu sırada İzmir Belediye sınırı Üçkuyular'dan başlıyor, Arapderesi, Bozyaka, Seydiköy şosesi, Melez deresi, Kançeşme, Yedikızlar, Altındağ, Halkapınar'ın Çamdibi, Mersinli, Bornova hudutundan Bayraklı ve Turan'ın üzerinden Alurca, Sancaklı, Yamanlar hududunu geçerek Ahırkuyu ve Bostanlı'da denize kavuşuyordu<sup>2</sup>. Bir baştan diğer başa kadar 25 km. uzunluğa sahip olan bu alan, 5763 hektardan oluşuyordu<sup>3</sup> ve 1937 yılında İnciraltı ile civarının da belediye sınırlarına katılmasıyla daha da genişleyecekti<sup>4</sup>. Bu alanın 1513 hektarı meskun ve kalanı kente civar bahçe, tarla ve ham araziden oluşuyordu. 1513 hektardan 800 hektarı yanmamış aksamı, 175 hektarı imar planı dahilindeki yangın yerleri, 338 hektarı Karşıyaka, 30 hektarı Bayraklı, 37 hektarı Turan, 30 hektarı Salihane, 39 hektarı Naldöken, 30 hektarı Mersinli ve 34 hektarı Bostanlı'dan ibaretti<sup>5</sup>.

Bu kadar geniş bir alanda faaliyette bulunma zorunluluğu bulunan İzmir Belediyesi'nin, örgütlenmesi ise son derece sağlıksızdı. Kadro sayısı çok, ama, Behçet Uz'un deyimiyle "belediye makinası"nın işlemesini sağlayacak bilgi yoktu. "Şehrin otoritesini gösteren "zabıta memurları birer "kalem efendisi" haline gelmişti. Kalem işleri ise bürokrasi çarkı içinde boğulan, iş göremez bir daireye dönüşmüştü<sup>6</sup>. Bu nedenle Behçet Uz, işe belediye kadro yapısını ıslah etmek ile başladı. Amaç, belediyeyi hem daha işlevsel bir hale getirebilmek, hem de mali sıkıntının

<sup>1</sup> Karşıyaka Belediyesi varidatının masraflarını karşılayamadığı gerekçesiyle, Dahiliye Vekaleti'nin emriyle 29 Temmuz 1930'da lağu edilerek İzmir belediyesi sınırlarına dahil oldu. Anadolu, 24 Temmuz 1930 Eylül ayında da Turan ve Bayraklı karyeleri İzmir belediyelerine katıldı.

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s. 1, (İBBA) İBMZD, no. 14 içinde

<sup>3</sup> İzmir Belediyesi Beş Senelik Mesai ve İmar Programı, İzmir, 1935, s.4

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 19, Teşrinî sani ict., 3. in. (7.11.1937), s.85

<sup>5</sup> Beş Senelik..., s.4

<sup>6</sup> Riyaset Raporu (1932)", s.19 (İBBA) İBMZD, no. 7 içinde

getirdiği zorlukları bir nebze olsun aşabilmektir. Riyaseti'nin ilk günlerinde, gazetecilere yaptığı açıklamada, öncelikle memurların vazifelerine muntazaman devam etmelerini sağlamak amacıyla olduğunu vurgulamıştı<sup>1</sup>. Ardından, önce Keçeciler'deki belediye mıntıkası lağv edildi. Bu bölgede seyyar belediye zabıta memurları görevlendirildi<sup>2</sup>. Daha sonra 3. ve 5. belediye mıntıkları lağvedilerek, binaları kiraya verildi<sup>3</sup>. Bununla da kalınmayarak Belediye ana binasının alt katındaki varidat dairesi Belediye ana binasının alt katındaki varidat dairesi üst kata nakle edildi ve boşaltılan yerler de kiraya verildi. Tüm bunlar, belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntının büyüğüne işaret ediyordu. Belediye'de kadro azaltımı, aralıksız biçimde 1939 yılına kadar devam etti (bkz tablo: XVI). Bu arada ihdas edilen tek kadro Reis Muavinliği oldu. 1 Haziran 1935'te meclis üyeleri arasında yer alan Suat Yurdkorumu göreve atandı ve Milletvekili seçildiği 1941 yılına kadar sürdürdü<sup>5</sup>. Belediye teşkilatı kadrosu, 1939'da kesinlik kazandı. Bakanlar Kurulu tarafından da tastik edilen bu kadro yapısı<sup>6</sup>, II. Dünya Savaşı süresince de pek fazla değişikliğe uğramadan varlığını sürdürdü.

| Sene | Memurlar |                  | Daimi Müstahdemler |                   | Yekün |                    |
|------|----------|------------------|--------------------|-------------------|-------|--------------------|
|      | Adet     | Yıllık Maaş (TL) | Adet               | Yıllık Ücret (TL) | Adet  | Maaş ve Ücret (TL) |
| 1929 | 290      | 217305           | 186                | 121541            | 476   | 338846             |
| 1930 | 322      | 216487           | 202                | 126413            | 524   | 342900             |
| 1931 | 262      | 225900           | 188                | 117372            | 450   | 343272             |
| 1932 | 240      | 191338           | 149                | 86086             | 389   | 277424             |
| 1933 | 203      | 151463           | 164                | 96496             | 367   | 247959             |
| 1934 | 185      | 143822           | 166                | 103880            | 351   | 247702             |
| 1935 | 183      | 137558           | 184                | 115581            | 367   | 253139             |
| 1936 | 176      | 135530           | 200                | 135370            | 376   | 270900             |
| 1937 | 135      | 102392           | 591                | 267208            | 726   | 369600             |
| 1938 | 129      | 100098           | 278                | 184041            | 407   | 284139             |

Tablo: XVI Belediye Kadrolarının Gelişimi (1929 - 1938)  
(Kaynak: **Belediyeler İstatistiki...**, s.656)

<sup>1</sup> Anadolu, 20 Teşrinî sani 1931

<sup>2</sup> Hizmet, 26 Teşrinî sani 1931

<sup>3</sup> Anadolu, 4 Kanunu evvel 1931

<sup>4</sup> Anadolu, 21 Kanunu evvel 1931

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 25, 7.8.1938 tarihli fevkalade ictima, s.9-19, 1939 Yılı İzmir Belediyesi Teşkilat Kadrosu, İzmir, 1939

Buna göre İzmir Belediyesi, biri merkez olmak üzere sekiz mınıtkadan meydana geliyordu. Alsancak, Basmahane, Eşrefpaşa, Güzelyalı, İkiçeşmelik, Tepecik ve Karşıyaka da bulunan mınıtkalar kendi görev alanları içindeki mahallelerden sorumluydular (bkz. Tablo: XVII)<sup>1</sup>. Bunlardan sadece Karşıyaka tam teşkilatlı bir belediye şubesi olup, diğerleri zabıta ve vergi tahsil işlerine bakabiliyordu.

| Mınıtka Adı | Mınıtkanın Bulunduğu Yer | Mınıtkalar Dahilindeki Mahalleler                                                                                                                                                |
|-------------|--------------------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Alsancak    | Atatürk Caddesi          | Alsancak, Akdeniz, İsmetkaptan, Kültür, Kahramanlar, Kuruçay, Mersinli, Umurbey Mahalleleri                                                                                      |
| Basmahane   | Gazi Bulvarı             | Akıncı, Ali Reis, Balıkuyu, Çorakkapı, Etiler, Faikpaşa, Hurşidiye, İmariye, Kubilay, Kocakapı, Mirali, Oğuzlar, Yenigün Mahalleleri                                             |
| Eşrefpaşa   | Eşrefpaşa Caddesi        | Altay, Atilla, Bozyaka, Çimentepe, Dolaplıkuyu, Dayıemir, Duatepe, Kadriye, Kocatepe, Selçuk, Tuzcu, Tınaztepe Mahalleleri                                                       |
| Güzelyalı   | İnönü Caddesi            | Altıntaş, Altıok, Barbaros, Çaha Bey, Çankaya, Üçkuyular, Göztepe, Güngör, Güzelyalı, Karataş, Kılıç Reis, Kemal Reis, Mitatpaşa, Murat Reis, Turgut Reis, Yeşiltepe Mahalleleri |
| Karşıyaka   | Karşıyaka 1719 Sk.       | Aksoy, Alaybey, Bahar, Bayraklı, Bostanlı, Donanmacı, Soğukkuyu, Turan Mahalleleri                                                                                               |
| İkiçeşmelik | Eşrefpaşa Caddesi        | Altınordu, İstiklal, Kurtuluş, Pazar Yeri, Sakarya, Süvari, Ülkü, Yeni Mahalleleri                                                                                               |
| Merkez      | İnönü Caddesi            | Bozkurt, Erler, Fevzipaşa, Güneş, Güzelyurt, İsmet İnönü, Kahraman, Konak, Kestelli, Odunkapı, Namık Kemal, Salepçioğlu, Sümer, Tan, Türkyılmaz, Uğur, Yıldız Mahalleleri        |
| Tepecik     | Gaziler Caddesi          | Güney, Halkapınar, Tepecik Mahalleleri                                                                                                                                           |

Tablo: XVII İzmir Belediye Mınıtkaları ve Kapsadıkları mahalleler  
(Kaynak: Yurdkoru. İzmir Şehri Rehberi, s.3-4)

<sup>1</sup> Yurdkoru, İzmir Şehri Rehberi, s.3-4, Bilget, Son Yüzyılda..., s.131

Merkez Teşkilat, yazı, hesap, zabıta, ölçü ve ayar, sıhhat, fen ve itfaiye işlerine bakan dairelerden oluşuyordu.

**a) Yazı İşleri:** Belediye bürokrasisinin temel noktasını oluşturan yazı işleri, Behçet Uz'un önemle üzerinde durduğu dairelerin başında geliyordu. Behçet Uz'un deyişiyle buradaki temel düstur, "halkla en çabuk hizmeti vermek, işlerini formalitelerin en kısa yollarından yürüyerek yapmak"tı. Bu doğrultuda yazılı başvuruların 24 saatte cevaplandırılması usulü getirildiği gibi, cevaplandırılmayaların nedenini bildirme zorunluluğu getirildi<sup>1</sup>. 1933'te kadro azaltılmasına rağmen, 25.000 yazının geçtiği dairenin başarılı olduğu belirtiliyordu<sup>2</sup>. 1932'de bu daireye bağlı olarak, işsizlere iş bulma bürosu oluşturulmuştu<sup>3</sup>.

**b) Hesap İşleri:** Muhasebe ve varidat kısımlarından oluşuyordu. 1932 yılına kadar merkezden yönetilen varidat işleri, 1932 Haziran'ından itibaren merkez ile birlikte beş tahsilat dairesine ayrılmıştı. Böylece, hem tahsilatın daha hızlı gerçekleşmesi, hem de tahsilat memurlarının denetlenmesi sağlanıyordu<sup>4</sup>. Ayrıca duhuliye rüsumunun tahsili amacıyla, şehrin giriş-çıkış noktalarını oluşturan ithalat ve ihracat gümrükleri, Basmahane, Gümrük, Halkapınar, Tirekapu, Paralıköprü, Reşadiye ve Alsancak noktalarında birer duhuliye memuru görevlendirilmişti<sup>5</sup>. Buralarda rüşvetin kol gezdiği yolunda yapılan eleştiriler karşısında, belediye ancak görevlilerin yerlerini değiştirerek önlem alabiliyordu<sup>6</sup>. Duhuliye resminin kaldırılmasıyla, bu memuriyetler de lağv edildi<sup>7</sup>.

Alınan önlemler sayesinde, belediye öngördüğü gelirlerinde isabetli tahakkukat gerçekleştirmeyi başardı.

**c) Sağlık ve İctimai Muavenet İşleri:** Behçet Uz döneminde, belediyenin en fazla önem verdiği işlerin başında sağlık işleri geliyordu. İleride aktaracağımız gibi, bu yöndeki çalışmalar, diğer kentlere örnek gösterilecek düzeyde yoğundu.

<sup>1</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.1, Seymen, "1930 - 1946 Tek Parti...", s.163

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.11

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., 3. in., (14.2.1932), s.125

<sup>4</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.9

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 3, Nisan ict., 11. in., (14.5.1931), s.154

<sup>6</sup> Hizmet, 27 Mart 1932, Yeni Asır, 30 Nisan 1932

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 6, Nisan ict., 5. in., (9.5.1932), s.270

Toplum sağığı, kentsel temizlik ile özdeşleştirilmiş, uygulamaların en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırılması hedeflenmişti. Hasta muayenesi, aşılama, dezenfeksiyon, bataklıkların kurutulması, esnafların temizlik ve sağılık kontrolleri, süprüntülerin toparlanması gibi çalışmalar bu çerçevede değerlendirilmelidir. Kadrolarında indirimle gidilmeyen, hatta zaman zaman artış gözlenen tek alan sağılık işleriydi.

**d) Zabıta İşleri:** Belediye Kanunu'nun ve diğler özel yasaların verdiği çeşitli işlerin başarılanması, meclis ve encümen kararlarının, tenbihname ve talimatname gereklerinin tam bir şekilde tatbik edilmesi, taşıma araçlarının düzenli seyrüseferi, gıda maddelerinin sıkı bir şekilde kontrol altında tutulması gibi son derece önemli görevleri yerine getirmekle yükümlü olan zabıta güçleri İzmir belediyesi için, her zaman bir sorun olagelmisti. İzmir'in kurtuluşu sonrasında gelişigüzel doldurulan belediye kadroları, kısa zamanda temel şikayet konularından biri haline gelmişti. Şikayetlerin önünü almak isteyen belediye, belediye çavuşlarını eğitmek için, 1923 Temmuz'unda bir "çavuşan mektebi" açmış, ancak bunu sürdürememişti<sup>1</sup>. Zabıta, hakkında en başta gelen şikayet konuları, denetimde bulunmamaları, kanunları bilmemeleri, esnafa haksız baskı uygulamaları, bazı şeylere göz yummaları ve rüşvet almalarıydı<sup>2</sup>.

Behçet Uz döneminde, 1933 Ocak'ında başlayan bir uygulama ile "Belediye Zabıtası Memurları Kursu" açıldı. Kurslar, haftada iki gün olmak üzere beş ay sürecek ve 18 Mayıs'ta sona erecekti. Türkiye'de ilk örnek olan bu kurslar sonunda sınav yapılacak, başarılı olanlara diploma verilecek, diğlerleri tasfiye edilecekti<sup>3</sup>. Behçet Uz, uygulamanın amacını zabıtalara "bilgilerini arttırmak ve takibine mecbur oldukları şehir yasaklarında anlayışlı kuvvetler haline getirmek ve kendiliklerinden şehrin zarar ev menfaatlerini müdrik bir vaziyete sokmak..., halkın beyhude yere izaç edilmemesi, haklı şikayetlere meydan verilmemesi için ellerindeki tenbihname ve talimatnamelerin yerinde ve adilane tatbik ve icra usullerini" öğrenmelerini sağlamaktı<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> Türk Sesi, 22 Temmuz 1923

<sup>2</sup> Hizmet, 15 Haziran 1927, Ahenk, 27 Haziran 1928, Anadolu, 15 Eylül 1929, Rüşvet aldığı saptanan görevliler derhal ihraç ediliyordu. Örnek olarak bkz. İdare, no. 62, Mayıs 1933, s.564

<sup>3</sup> Anadolu, 19 Kanunısani 1933

<sup>4</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.12, Belediye zabıtası tarafından uygulanan maddeler hakkında İzmir Belediyesi tarafından bastırılan Belediye Cezalarına Ait Kanunlar, Talimatnameler ve Tenbihnameler (İzmir, 1944) adlı derlemeye bakılabilir.

Tüm bunlara karşın, belediye zabıtasının sayısal olarak yetersizliği de ortadaydı<sup>1</sup>. 1931'de 77 kişiye sahip<sup>2</sup> Zabıta dairesi 1934'da 66'ya düşmüştü<sup>3</sup>. Bu arada tek değişiklik, 1936'da dört zabıta görevlisinin atılı halde getirilmesi idi. Bunlar, kır bekçilerinin görevi olan belediye sınırları içindeki bağ, bahçe ve tarlaların zarardan muhafazası, imar sahasında kanuna aykırı kaçak bina ve sivrisineklerin ürettiği çukurların vücuda gelmesinin engellenmesi işlerine bakacaklardı<sup>4</sup>.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, askere alma nedeniyle zabıta kadrosu daha da düşmüş, denetim güçlüğüyle yapılar hale gelmişti<sup>5</sup>. 1945'te zabıta eğitimi için 4,5 aylık bir kurs daha açılarak, "meslek, sağlık ve beden terbiyesi" konularında zabıta eğitime çalışıldı<sup>6</sup>.

**e) Ölçü ve Ayar İşleri:** Bu daire, esnafın kullanmakta olduğu tartı, terazi ve benzeri ölçü aletlerinin kontrollerinden sorumluydu<sup>7</sup>. Görev alanı, İzmir merkezi ile sınırlı olmayıp, İzmir'e bağlı olan kaza, nahiye ve köyleri de kapsıyordu<sup>8</sup>. Yılda ortalama 2000 ile 2800 kontrol yapan dairede iki ayar memuru görevliydi.

**f) Hukuk İşleri:** Belediye'nin hukuk ve vecaibini, kanuni mevzuata dayanarak ifa ve istihsal etmekle görevli olan bu daire, belediye ile halk ya da diğer kurumlarla olan adli ve icrai anlaşmazlıkları takip ediyordu<sup>9</sup>. Ayrıca istimlak işleri de, bu daire tarafından yürütülüyordu.

**g) Fen İşleri:** Belediye'nin kamuoyu tarafından en fazla izlenen dolayısıyla da en yoğun olarak eleştirilen dairesi Fen İşleri Dairesi idi. Daire, 1932 yılına kadar, İzmir'in kurtuluşu sonrası müdürlüğe atanmış olan Necmettin Bey tarafından yönetildi. Şubat 1932'de Necmettin Bey'in görevden alınması sonrası<sup>10</sup> Fen İşleri

<sup>1</sup> "Riyaset Raporu (1934)", s.47

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no.3, Nisan ict., 11. in., (14.5.1931), s.155

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no.25, 7.8.1938 fevkalade ict., s.15

<sup>4</sup> İzmir Belediye Riyasetinin 1936 Çalışma Raporu, İzmir, 1936, s.9

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no.36, Nisan ict., 8. in., (26.4.1943), s.149

<sup>6</sup> İzmir Belediye Başkanlığının 1946 Yılı Çalışma Raporu, İzmir, 1946, s.8

<sup>7</sup> Riyaset Raporu (1937)", s.64

<sup>8</sup> (İBBA) İBMZD, no.10, Teşrinî sani, ict., 2. in., (12.11.1933), s.187

<sup>9</sup> Riyaset Raporu (1936), s.16-18

<sup>10</sup> Anadolu, 25 Şubat 1932, 28 Şubat 1932

Dairesi yeniden yapılanarak Yapı, Yollar, Harita, Su, Makina ve Elektrik adları taşıyan şubelere ayrıldı<sup>1</sup>.

**1- Yapı Şubesi:** Büyük bir yangın geçiren İzmir'in yeniden imarı yolunda son derece önemli görevler üstlenen şubenin görevleri oldukça kabarıktı. Buna göre<sup>2</sup>;

1. Yapılacak tüm inşaat, ilave-i inşaat, tadilat planlarının incelenmesi ve ruhsat verilmesi.
2. Esaslı ve adi tamirat ruhsatlarının verilmesi ve bu işlerin yerinde incelenmesi.
3. Şehirde mevcut 162 fırının, fen ve makina bakımından sürekli kontrollerinin yapılması ve ıslahlarına çalışılması.
4. Gazino, Kahvehane, sinema, otel, han, hamam, aileevi vesair umuma mahsus binaların ve evlerin fen bakımından kontrolleri.
5. Tehlike arz eden bina, duvar vesair inşaat hakkında rapor verilmesi ev mevzuat dairelerinde bunların giderilmesi.
6. Kaçak ve kanuna aykırı inşaat yapanlar hakkında kanuni takibata esas olacak şekilde rapor düzenlenmesi.
7. Resmi dairelerin ve hususi müesselerin inşaat ve tamirat keşiflerinin yapılarak, projelerin incelenmesi ve onaylanması.

**2- Yollar Şubesi:** Bu şube kendi içinde a) yollar, b) lağımlar, c) köprüler, rıhtım ve istinat duvarları, d) park, bahçe ve yolların ağaçlanması gibi kısımlara ayrılıyordu. İzmir'in imarı yönünde, yoğun çalışma zorunluluğu olan şube, dar bir kadro ve kısıtlı bütçeyle sınırlıydı<sup>3</sup>. Özellikle lağımlar şubesi, iki milyon liradan fazla bir kaynağı gerektiren huizler projesinin hayata geçirilememesi nedeniyle sürekli eleştiriliyordu<sup>4</sup>.

**3- Harita Şubesi:** İzmir belediye sınırları içinde kalan alanda, şehrin yollarına, istikamet ve yükseklik verecek plan ve uzunluk miktarlarını hazırlamak, yeni yapılacak binaların sokaklarla olan ilişkisini gözönünde bulundurarak düzenleyen, çıkmazların açılması, bataklıkların doldurulması gibi görevlerle yükümlü olan şubenin 1930'lu yıllarda karşılaştığı en önemli sorun şehrin haritasının hazırlanmasıydı.

1930 Belediye Kanunu, belediyelerin en kısa zamanda sınırlarını belirleyen

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, 1.3.1932 tarihli fevkalade ictima, s.97

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s.51-52

<sup>3</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s.53

<sup>4</sup> Anadolu, 23 Mart 1931, Yeni Asır, 18 Şubat 1942

bir harita düzenlemeleri zorunluluğu getirmekteydi. Bu harita daha sonra yapılacak imar planlarının geliştirilmesi için öncelikle gereklidi<sup>1</sup>. İzmir belediyesi sınırlarının sıkça değişmesi nedeniyle 1930'lu yıllarda harita düzenlemesine öncelik vermişse de, bu iş uzun süre sürüncemede kalmıştı. Yeni haritanın düzenlendiği 1937 yılına kadar, İzmir belediyesi tarafından iki harita yaptırılmıştı. Bunlardan ilki Eşref Paşa zamanında, Mühendis ve Bahriye Kolağalarından İsmet Kaptan'a yaptırılmış olan<sup>2</sup> 1/500 ve 1/2500 ölçeğindeki haritalardır<sup>3</sup>. İkinci harita, 1924'de 1/500 ve 1/2000 ölçeğinde olmak üzere<sup>4</sup>, Mühendis Ömer Lütfü ve Mösyö İskarpa'ya yaptırılmıştı<sup>5</sup>. Ancak 1930'da İzmir Belediyesi sınırları Karşıyaka, Bayraklı, Naldöken, Turan, Salhane ve Mersinli'yi kapsayacak şekilde genişlemişti ve bunların, Karşıyaka dışında, haritası bulunmuyordu. Bu nedenle Beş Yıllık İmar Planı içine İzmir'in mufassal bir haritası için ödenek konmuştu.

İzmir Belediyesi hudutları içinde kalan alanın, Yapı ve Yollar Kanunu uyarınca 1/1000 ölçeğinde haritasının yapılması için 1500 lira ödenek ayrıldı<sup>6</sup>. Belediye hudutu haritası 1937'de Belediye Meclisi'ne sunuldu. Buna göre İzmir Şehri hudutu, Yenikale yanında deniz kenarında başlayarak, Yenikale yolunu takiben Urla şosesine ve şoseyi İzmir'e doğru takip ederek Ilıca deresi üzerindeki köprüden geçer ve dağ tarafına dönerek Ilıca'yı içine alır, buradan Ermeni deresine ve oradan İnciraltı deresine ve onu takiben Yoran deresi hudut haricinde kalarak ve kuzey-doğuya dönerek Kadı Köy'ünün üç yol istikametinden geçerek Arap Hasan çeşmesi ve Karafatma dağı hudut içinde kalarak Bozyaka'ya giden yolu 500 metre kadar takip eder. Bozyaka mevkiini içine aldıktan sonra, İzmir mevkiinden gelen Bozyaka yolu ile Katipoğlu'ndan gelen yolun birleştiği yerden geçer ve buradan başlayıp Kızılçullu deresine akan dere yolunu takiben Karabaş mevkiini hudut içinde bırakır. Ve Kızılçullu deresi ile birleşir. Buradan dereyi takip ederek, Kançeşme'ye gelir. Oradan dere ve demiryolunu atlayarak eski Musevi mezarlığı üzerinden ve kireç ocağı denilen tepeden geçerek, Cengaverler yolu hudut dahilinde kalmak şartıyla Halkapınar su fabrikası karşısında Kokluca yolunu keserek, Çamdibi'ne iner. Buradan Bornova'ya giden yolun solu hudut içinde kalmak şartıyla Bornova Mersinlisi'ne iner ve tren yolunu atlayarak Eski Menemen caddesine çıkar. Buradan yaklaşık 900 metre kadar gidildikten sonra, Bayraklı, Bornova istikametine giden dereyi takiben Bornova-Bayraklı yolunun ikinci kilometresinde

<sup>1</sup> E.Reuter, *Komün Bilgisi, Şehirciliğe Giriş*, Ankara, 1940, s.144

<sup>2</sup> Ahenk, 15 Mart 1906, Hüseyin Rifat, *Ticaret Rehberi*.

<sup>3</sup> *Beş Senelik...*, s.4

<sup>4</sup> *Beş senelik...*, s.4

<sup>5</sup> *Anadolu*, 21 Eylül 1924, *Beş Senelik...*, s.4

<sup>6</sup> *Beş Senelik...*, s.5



karşı tarafa atlar. Burada derenin yokuşunu takiben Beşiktaş mevkiine doğru yükselir. Bu mevkiin altında Tahtacı deresini takiben Ilıca deresine kadar ilerler. Burada Ilıca deresini takip ederek, yaklaşık 1100 metre yukarıdan batıya döner ve Yamanlar yolu üzerine çıktıktan sonra güneye dönerek, Dedebaşı yanında Dalık dereyi tutarak, oradan mezkur dereyi takip etmek suretiyle Bostanlı istasyonu yakınında demiryoluna çıkar. Buradan demiryolu istikametinde ilerleyerek Ahırkuyu deresi ile demiryolunun birleştiği noktada demiryolunu bırakarak denize doğru akan derenin son sahilini alır ve derenin denize döküldüğü noktada hudut nihayet bulur, şeklinde kabul edildi<sup>1</sup>. (bkz. şekil 1)

**4 - Su Şubesi:** 1931'de oluşturulan bu şube, belediyenin yönetiminde bulunan Vezir, Osmanağa ve Karşıyaka sularının inşaat, tamirat ve işlemleriyle meşgul olmakla birlikte, özel mahiyetteki su işlerini de denetlemekteydi<sup>2</sup>.

**5 - Makina ve Elektrik Şubesi:** Elektrik, havagazı, umumi tenvirat, makina, motor, nakil vasıtaları ile bütün sınai müesseselerin ve atölyelerin kontrolü, taşıtların yaptığı kazaların yerinde incelenmesi ile kanuni tatbikata esas olacak raporların tanzimi gibi muhtelif işler gören bu şube başlangıçta Makina ve Elektrik kısımlarından oluşuyordu<sup>3</sup>. 1937'de yeni bir düzenleme ile nakil vasıtaları kısmı eklendi<sup>4</sup>. Bu şubenin temel görevleri şunlardır;

1. Motorlu nakliye vasıtalarını kullananlarla, sinema operatörlüğü, elektrikçilik, makinistlik ve buhar kazanları ateşçiliği yapacakların imtihanı ve ehliyetname vermek.

2. Şehirde mevcut otobüs, taksi ve hususi otomobiller ile kamyon, kamyonet, tramvay ve asansörlerin sürekli olarak teknik kontrollerini yapmak.

3. Sinema salonları ve aparelerinin sürekli kontrolü,

4. Belediye un fabrikası, 1935'te devralınan havagazı fabrikası, itfaiye ve temizlik işlerinde mevcut makinalarla motorlu araçların daimi kontrol ve bakımları.

**h) İtfaiye İşleri:** İzmir'in en önemli sorunlarından biri olan yangınlar karşısında, belediye uzun süre etkisiz kalmıştır. Cumhuriyet öncesinde ve bir tulumba teşkilatına sahip olmakla beraber, belediyenin yangın kulelerinden şehri gözlemek ve yangın zuhurunda top ateşleyerek yangını haber vermekten öte bir aktivitesi olduğunu söylemek mümkün değildir<sup>5</sup>. Dahiliye Nezareti, vilayet merkezlerinde itfaiye teşkilatı oluşturulması gerektiğini sık sık hatırlatmasına rağmen, mali

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no.17, Şubat ict., 4. in., (11.2.1937), s.127

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s.58

<sup>3</sup> "a.g.r.", s.60

<sup>4</sup> Riyaset Raporu (1937)", s.74

<sup>5</sup> Yangın kulesi Alsancak'ta bulunuyordu. 1897'de belediye tarafından Yusufdede civarında 14 arşın yüksekliğinde ve sekiz köşeli yeni bir kule işe ettirilmişti. Ahenk, 29 Mayıs 1897

olanaksızlıklar buna olanak tanımıyordu<sup>1</sup>. Nitekim belediyenin bu olanaksızlığının farkında olan sigorta kumpanyaları, kendi itfaiye teşkilatlarını oluşturmuşlardı. Royal ve Sen adlarındaki sigorta kumpanyalarının girişiyle kurulan itfaiyenin başına, 1897'de Macaristan'dan çağrılan Greskoviç getirilmişti. Sigorta kumpanyaları acentaları tarafından seçilen beş kişilik bir heyet tarafından yönetilen ve kadrosunda 2 mülazım, 3 çavuş, 16 tulumacı ve iki muavin barındıran itfaiyenin tüm masrafları, yine sigorta kumpanyaları tarafından karşılanıyordu<sup>2</sup>.

Cumhuriyet döneminde, 1922 yangınına geçiren belediyenin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de itfaiye oldu. Muammer Bey döneminde gerekli donanımın satın alınarak<sup>3</sup>, belediye itfaiye kadrosu 40 kişiye yükseltildi<sup>4</sup>. 1924 yılında çıkarılan bir kanunla, itfaiye hizmetlerinin belediyelerce yürütüleceği kararlaştırılınca, sigorta kumpanyaları itfaiyesi yönetimi de İzmir belediyesine geçti<sup>5</sup>. Ancak 1924 Eylül'ünde Kokaryalı Sineması yangını, belediyenin bu alanda hâlâ son derece yetersiz olduğunu gösteriyordu<sup>6</sup>. Nitekim 1927'de, İzmir, İstanbul ve Bursa'da baş gösteren yangınların büyük zararlara neden olduğuna dikkat çeken Dahiliye Vekaleti, yayımladığı bir genelge ile; 1) Belediye bütçelerine itfaiyeye ait yeterli tahsisat konulmasını, 2) İtfaiye alınacak elemanlara dikkat edilmesini, 3) Araçların seçiminde itina gösterilmesini, 4) itfaiyenin ihtiyacı olan su depolarının ihtiyaca amade tutulmasını, 5) Umuma açık mahallerde, sahiplerinin yangın için gerekli tertibatı almalarının sağlanması, elektrik tesisatının kontrolü, uymayanların cezalandırılmasını, 6) Yangının en kısa zamanda öğrenilmesi için gerekli önlemlerin alınmasını istedi<sup>7</sup>. Vekalet yangın için, hiç bir sebep ve mazaret kabul etmiyor, faaliyet ve tertibatta noksanı görünenleri mesul tutacağını açıklıyordu<sup>8</sup>.

Behçet Uz döneminde, itfaiye modernleştirilmeye çalışılmış ve itfaiye 1932'de yeni yapılan merkez binasına taşınmıştır<sup>9</sup>. 1933'de itfaiye binasının noksanları tamamlanmış, diğer yerlerdeki itfaiye şubeleri kapatılarak, itfaiye işleri tek merkezden yönlendirilmeye başlanmıştı. 1937'de Bayraklı'da benzin deposunun infilak ederek, 16 kişinin ölümüne yol açması, itfaiyeyi yeniden tartışma gün-

<sup>1</sup> Ahenk, 24 Mart 1905, Ahenk, 12 Teşrin-i evvel 1909

<sup>2</sup> Salname (1326), s.202-203

<sup>3</sup> "Belediye İşleri, Tenvirat, Ekmek, İtfaiye", Anadolu, 17 Eylül 1924

<sup>4</sup> Anadolu, 29 Eylül 1924

<sup>5</sup> Fazıl Baskın, Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi, İzmir, 1941, s.35

<sup>6</sup> Anadolu, 21 Eylül 1924

<sup>7</sup> İŞM, no.31 (Mart 1927), s.433-434, 6 "Kanunı sani 1927 tarihli Dahiliye Vekaleti tahrirati"

<sup>8</sup> İŞM, no.51 (Teşrinisani 1928), s.161

<sup>9</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.5-6 Yeni binanın yapımı Cemiyet-i Umumiye-i Belediye'ce 24 Ağustos 1926'da kararlaştırılmıştı. (İBBA) İBMZD, no. 27, Nisan içt., 2. İn., (11.4.1940), s.58, Anadolu, 24 Temmuz 1931

demine taşıdı<sup>1</sup>. Belediye mali durumunu gerekçe göstererek savunurken<sup>2</sup>, basın itfaiye görevlilerinin yetersizliği üzerinde duruyordu<sup>3</sup>. Bunun üzerine belediye, itfaiye görevlilerinin mesleki bilgilerini arttırmak amacı ile kurslar düzenlemeye karar verdi<sup>4</sup>. Ayrıca itfaiye teşkilatı, bütçenin izin verdiği ölçüde modern araçlarla donatılmaya başlandı<sup>5</sup>. 1938'de 1 arazöz, 9 motopop ve 13 tekerlekli tulumaya sahip olan itfaiye 52 kişilik bir kadroya sahipti<sup>6</sup>. II. Dünya Savaşı boyunca sivil savunma çalışmalarına ağırlık veren itfaiye, 1929-1946 yılları arasında çıkan yangınlarda istatistiki verilere göre başarılı olduğu söylenebilir. (Tablo: XVIII)

| Sene | Tamamen Yanan | Kısmen Yanan | Cüzi Yanan | Toplam |
|------|---------------|--------------|------------|--------|
| 1929 | 20            | 11           | 82         | 113    |
| 1930 | 21            | 14           | 86         | 121    |
| 1931 | 19            | 12           | 78         | 109    |
| 1932 | 20            | 11           | 82         | 113    |
| 1933 | 9             | 11           | 74         | 91     |
| 1934 | 12            | 10           | 69         | 91     |
| 1935 | 7             | -            | 70         | 77     |
| 1936 | 3             | 4            | 77         | 77     |
| 1937 | 6             | 9            | 71         | 86     |
| 1938 | 4             | 5            | 73         | 82     |
| 1939 | 7             | 6            | 75         | 88     |
| 1940 | 6             | 10           | 58         | 74     |
| 1941 | 3             | 3            | 72         | 78     |
| 1942 | 5             | 9            | 78         | 92     |
| 1943 | 5             | 6            | 87         | 98     |
| 1944 | 4             | 8            | 106        | 118    |
| 1945 | 7             | 8            | 114        | 129    |

Tablo: XVIII 1929-1945 yılları arasında İzmir'de meydana gelen yangınlar

<sup>1</sup> Yeni Asır, 3 Ağustos 1937

<sup>2</sup> Anadolu, 4 Ağustos 1937

<sup>3</sup> Yeni Asır, 7 Ağustos 1937

<sup>4</sup> "Riyaset Raporu (1937)", s.13

<sup>5</sup> İzmir Belediye Riyaseti'nin 1939 Yılı Çalışma Raporu, İzmir, 1939, s.12

<sup>6</sup> Belediyeler İstatistiği ..., s. 684

## B) İZMİR BELEDİYESİ'NİN MALİ DURUMU

### a) 1923 - 1930 Devresi

1922'de devr alınan İzmir, bir belediye için hiç te iç açıcı bir görüntü taşımıyordu. Şehrin fiziki tahribi bir yana İzmir nüfusundaki büyük azalma, doğrudan doğruya belediye gelirlerine yansımış ve büyük bir düşüş yaşanmasına yol açmıştı. İzmir belediyesinin 1923 bütçesini 400.000 lira civarında açıklaması, şehrin imarı için bu paranın yetersiz olduğu yolunda eleştirilere neden olmuştu<sup>1</sup>. Bu durum sadece İzmir belediyesi için de geçerli değildi. 1914 tarihli Rüsum-u Belediye Kanunu ile getirilen vergi ve resimler, Birinci Dünya Savaşı içinde paranın enflasyon yüzünden çok değer yitirmesi nedeniyle önemsizleşmişti<sup>2</sup>. Gerçi, belediyece uygulanan ceza-yı nakdilenin, inşaat ruhsatıyeleri beş misline çıkarılarak ve zebh edilen hayvanlardan alınan resimleri yeniden arttırılarak düzenlenmişti. Ancak böyle tali değişikliklerin belediyeleri memnun edebilecek sonuçlar yaratması söz konusu değildi. Nitekim belediyeler, gelir sağlamak amacıyla, mevcut kanunun dışına çıkarak, ya yeni vergiler ihdas ediyor, ya da var olan vergileri arttırma yoluna gidiyordu. O zaman da Dahiliye Vekaleti'nin uyarılarıyla karşılaşılıyorlardı<sup>3</sup>. Bu tür uygulamalar kentsel düzeyde de tepkilere yol açıyordu. İzmir'de belediyenin köy arabalarından daha önce alınmayan bir resmi almaya başlaması, Ziraat Müdüriyeti'nin vilayete şikayette bulunmasına neden olmuştu<sup>4</sup>. Urla'da kantariye vergisi ödenerek İzmir'e getirilen ürünlere, İzmir belediyesince de araba rüsumu, kantariye, kapı parası adları altında vergi uygulaması da basın tarafından eleştiri konusu olmuştu<sup>5</sup>. Tüm bu gelişmeler, belediye gelirlerini yeniden belirleyecek düzenlemelere gidilmesini kaçınılmaz hale getirmiştir.

<sup>1</sup> Türk Sesi, 16 Temmuz 1923

<sup>2</sup> Tekeli, "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında...", s.31

<sup>3</sup> Dahiliye Vekaleti'nin Umum Vilayata Tahrirâtı DEÜ-ALİTE Arşivi Milas Belediyesi Defteri, s.3

<sup>4</sup> Türk Sesi, 22 Haziran 1923

<sup>5</sup> Türk Sesi, 16 Temmuz 1923

Belediye gelirlerinin düzenlenmesi için gerekli düzenleme, 26 Şubat 1924 tarihinde kabul edilen "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu" ile sağlandı. Kanun, belediye ve resimleri hakkında oldukça önemli değişiklikler içeriyordu<sup>1</sup>. Bu değişiklikleri şöyle özetleyebiliriz.

1) 423 sayılı bu kanun, musakkafat (vakıf, akar ve bina gelirleri) vergisinin meclis kararı ile % 25'e kadar munzam kesir eklenmesi olanağını, her belediyenin alacağı % 25 hisseye çevirmiştir. Temettü vergisine de % 25'e kadar munzam kesir ekleyebilme yetkisi belediyelere tanınmıştır.

2) Tanzifat ve tenvirat resimlerinin eski kanunda olduğu gibi bir munzam kesirle alınmasını değil, belediyeler tarafından doğrudan doğruya alınması ilkesi getirilmiştir.

3) Eski kanunda, belediyelere oktruva resmi alma olanağı sağlanmıştı. Bu vergi bir kentte satılan mallardan alınan bir çeşit iç gümrük niteliği taşımaktaydı. Ülke içi pazar bütünleşmesini engellediği için yoğun olarak eleştirilen oktruva resmi bir kanunla kaldırılmış, ancak yerine "mahalli istihlâke" ilişkin mallar için "duhuliye resmi" konulmuştur. Böylece oktruva resmi bir isim değişikliği ile korunmuştur.

4) Bu kanunla inşaat, ruhsatiye ve tamirat resimlerinin miktarı, levha resminin kapsamı ve miktarı, nakil vasıtaları resmi ile kontrato resmi arttırılmıştır. Akaryakıttan alınacak istihlak resmini tayinde belediye meclisi yetkili kılınmış, pazarlarda toptan satışlarda belediye kantarının kullanılması ve kantariye resmi alınması zorunlu hale getirilmiştir.

5) Fennî mezbaha kurulması halinde zephiye resmi alınmayıp, belediye meclisinin serbestçe kararlaştıracığı mezbaha ücreti alınmasına olanak sağlayarak mezbaha yapımı teşvik edilmiştir. Böylece Cumhuriyet Dönemi'nin belediyeciliğinde sağlık koşullarının iyileştirilmesine verilen önem Belediye Gelirleri kanununa da yansımıştır.

6) Kanun "şehir ve kasabalar dahilinde hidematı umumiye ifası için müteşekkil her nevi imtiyazlı şirketlerden hükümetçe alınan hisse-i menfaat" belediyelere bırakmıştır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında çıkarılan bu kanunla belediyelerin mali olanakları genişletilmekle beraber, ilerleyen yıllarda bu olanaklar kısıtlanmış, kaynaklardan bazıları merkezî hükümete aktarılmıştır. Belediyeler en önemli gelir kaybını ise 3 Mayıs 1928'de çıkartılan, pazarlardaki toptan satışlarda alınan belediye kanta-

<sup>1</sup> Tekeli, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında...", s.32-33

riye vergisini kaldıran kanun ile uğrayacaktır. Bunun yanında belediyelere yüklenen yeni işlevler; 1929 buhranı ile de birleşince belediyeler yeni bir malî açmaza girecektir.

Bu hukuksal çerçeve ve Tablo: XIX ve Tablo: XX'deki veriler ışığı altında İzmir Belediyesi'nin 1923-1930 yılları arasındaki mali yapısına kısaca göz atmamız yerinde olacaktır.

İzmir Belediyesi'nin, Şükrü Kaya'nın belediye riyaseti dönemine rastlayan 1923 yılı bütçesi, zorunlu olarak mütevazî ama gerçekçi bir şekilde hazırlanmıştır. Nitekim öngörülen gelirlerin yüzde 96,57 oranında tahsil edilmesi bunu kanıtlamaktadır. Buna karşın 1924 bütçesinin 797438 lira varidat tahminine karşılık 590.003 lirayla seneyi kapatması bazı masraf kalelerinde tasarruf yapılmasına yol açmıştır. Bu sene içinde öngörülen tanzifat ve tenvirat vergisi 51101 lira, kilo ve kantar resmi 31919 lira, duhuliye resmi 49224 lira ve diğer bazı gelir kalemlerinden 75190 lira eksik tahakkuk etmesi sözü edilen açığın ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Yeni Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu'nun uygulanmaya başlaması ile birlikte 1925 bütçesi de büyümüş 1345126 lira tahmini varidat, 76799,55 lira eksigi ile 1268326 lira olarak tahakkuk ettirilmiştir.

1926 bütçesi 2212116 lira ile büyük bir varidat artışı ile dikkati çekmesine karşın, bu yanıltıcıdır. Çünkü 1926'da takvim senesine geçiş yapıldığı için, bütçe 15 aylık olarak hesaplanmıştır. Dikkati çeken diğer nokta, tahakkukun yüzde 93'e yakın bir oranda gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bunun temel nedeni, Ebniye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren kanun ile yangın bölgesinin tarla kabul edilerek istimlâk edilmesi, ardından imarı yapılan bu arsaların satılmaya başlanmasıyla gelirin yükselmesidir. İlk etapta limana, demiryollarına ve açılacak olan bulvarlara yakın arsalar satılmış, belediye bu işten oldukça kâr elde etmiştir.

Nitekim, bütçe asıl genişlemeyi 1927 yılında yaşamıştır. Arsa satışlarından elde edilecek gelir de göz önüne alınarak, bütçe varidatı 2180223 lira tahmin edilmiş ve yine büyük oranda tahsilat sağlanmıştır. Bu arada belediye borcunun da 696265,28 liraya ulaştığı görülmektedir. Ancak bu borç, belediyenin karşılıksız açılmasından değil, istimlak edilen yangın yeri arsaları karşılığı verilmiş bonolardan kaynaklanmaktadır.

| Sene        | Tahmini Varidat | Tahakkuk Eden Varidat | Fark          | Tahsilat Oranı |
|-------------|-----------------|-----------------------|---------------|----------------|
| 1339 (1923) | 409.420         | 395.394,91            | -14.025,09    | % 96,57        |
| 1340 (1924) | 797.438         | 590.003,15            | -207.434,85   | % 73,98        |
| 1341 (1925) | 1.345.126       | 1.268.326,45          | -76.799,55    | % 91,28        |
| 1926        | 2.212.116       | 2.138.759,77          | -73.356,23    | % 92,91        |
| 1927        | 2.180.223       | 2.090.560,28          | -89.672,72    | % 89,84        |
| 1928        | 2.476.910       | 1.858.809,90          | -618.100,10   | % 55,29        |
| 1929        | 2.272.891       | 1.186.609,05          | -1.086.281,95 | % 52,20        |
| 1930        | 1.941.334       | 1.179.044,89          | -762.289,11   | % 60,73        |

Tablo : XIX İzmir Belediyesi 1923 - 1930 Tahmini ve Kesin Bütçe Varidatı\*

| Sene        | Tahmini Masraflar | Tahakkuk Eden Masraflar | Tasarruf ve İmha Edilen Masraflar | Tediye Olunan Masraflar | Gelecek Seneye Borç Olarak Devredilen Meblağ |
|-------------|-------------------|-------------------------|-----------------------------------|-------------------------|----------------------------------------------|
| 1339 (1923) | 409.420           | 380.730,37              | -                                 | 360.355,27              | 20.375,46                                    |
| 1340 (1924) | 797.438           | 643.008                 | 174.805                           | 558.969,31              | 84.038,78                                    |
| 1341 (1925) | 1.479.331,6       | 1.478.319               | -                                 | 1.168.662               | 309.657                                      |
| 1926        | 2.605.627         | 2.721.197               | -                                 | 2.248.009,98            | 473.187,11                                   |
| 1927        | 2.424.741         | 2.677.078               | 212.727,96                        | 1.980.812,81            | 696.265,28                                   |
| 1928        | 2.483.535         | 2.408.936               | -                                 | 2.062.627,22            | 346.308,84                                   |
| 1929        | 3.779.516         | -                       | 2.172.947,48                      | 1.656.242,53            | 295.266,82                                   |
| 1930        | 2.222.962,33      | 1.928.954,95            | 294.007,38                        | 1.443.523,91            | 485.431,04                                   |

Tablo : XX İzmir Belediyesi 1923 - 1930 Tahmini ve Kesin Bütçe Masrafları

\* Tablolardaki veriler (İBBA) İBMZD, no.7, devre 1, Aralık ictimai, inikat 4 (13.11.1932), inikat 5 (15.11.1932), no.8 Şubat ictimai, inikat 3, (12.2.1934)'den derlenmiştir.

Belediye için felaket yılları 1928'de başlamaktadır. Arsa satışlarından büyük gelir elde edeceğini uman belediye 2.476.910 lira varidat gösterilen bir bütçeyle yıla girmiş, ancak yıl sonunda 1.858.809 lira tahsilat sağlanabilmiştir. Tahakkuk oranı yüzde 55,29 olarak gerçekleştirilebilmiştir ki, bu bütçenin büyük orandaki açıklarının başlangıcıdır. Açığın temel nedenleri, arsa satışlarından umulan paranın 284.683 lira eksik olması, on yıl vade ile satılan arsalardan 136392 lira eksik tahsil edilmesi, Mezbaha hasılatından 84364 tanzifat ve tenvirat vergilerinden de 73470 lira az tahakkuk ettirilmesinden kaynaklanmaktadır. Masraf bütçesinde kısıtlamaya gidilmediği gibi, tahsisatın büyük oranda yangın yerleri için verilen bonoların itfasına harcanması, şehrin imarı yönünde düşüncelerin hayata geçirilmesini engellemiştir.

#### **b) İş Bankası İstikrazı**

Belediye, İzmir'in imarı yönünde girişimlerin para sağlanması ile mümkün olacağı düşüncesinden hareketle borç arayışına girmiş ve bu amaçla İş Bankası ile ilişki kurmuştu<sup>1</sup>. Meclisten istikraz konusunda yetki alan Hulusi Bey Ankara'ya giderek Celal (Bayar) Bey ile görüşmelere başlamış ve toplam 2.000.000 lira istikraz etmek istediklerini bildirmişti<sup>2</sup>. Sonuçta Belediye, İş Bankası ile anlaşmaya vardı<sup>3</sup> ve bunun için Maliye Nezareti nezdinde girişimde bulunularak bir kanun çıkarılması sağlandı. Kanuna göre, "İzmir şehrinin imarına sarfedilmek üzere, miktar ve şatları mahalli sarfı Dahiliye Vekaletince tetkik ve tastik olunmak şartıyla, İzmir Belediyesi'nce iki milyon liralığa kadar akdedilecek istikraza gösterilecek, teminat mukabilinde, Hazine namına kefalete Maliye Vekili mezun" olarak kabul ediliyordu<sup>4</sup>. Kanunun çıkarılmasının ardından 11 Haziran 1929'da İş Bankası ile İzmir Belediyesi arasında mukavele imzalandı. 2.000.000 liralık borcun % 10'u, yani 200.000 lirası İş Bankası Komisyonu olarak kabul ediliyor, geri kalan kısmının İzmir Belediyesine iki parça olarak verileceği belirtiliyordu. Belediye, borcu 10 eşit taksitte ve % 8 faizle geri ödeyecekti<sup>5</sup>.

İstikraz haberinin duyulması ile birlikte, bu parayla ne yapılması gerektiği tartışmaları da başladı. İzmir Milletvekili Enver (Tekant) Bey paranın en iyi şekilde

<sup>1</sup> Anadolu, 28 Nisan 1929

<sup>2</sup> Anadolu, 5 Mayıs 1929

<sup>3</sup> Anadolu, 16 Mayıs 1929, Düstur, üçüncü tertip, cilt 10, (2. bs) Ankara, 1953, s.711-712, Anadolu, 2 Haziran 1929

<sup>4</sup> Kanun no: 1489 (1 Haziran 1929), Anadolu, 12 Haziran 1931

<sup>5</sup> Hizmet, 12 Haziran 1929, Anadolu, 12 Haziran 1929

değerlendirilerek yangın yerinin imar edilmesi gerektiğini vurgularken<sup>1</sup>, Belediye reisi öncelikle hayatı ucuzlatacak önlemler alınacağını vurguluyordu. Bunun için Mezarlıkbaşı'nda asrî bir fırın yapılacak, haller inşa edilecekti. Ayrıca yangın yerindeki molozlar kaldırılarak, umumi caddeler açılacak, şehrin tanzim edilen haritası uygulanarak yangın sahasına müstakbel şekli verilecekti<sup>2</sup>. Mukavelenin imzalanmasının ardından Hulusi Bey, Nafia Vekaleti tarafından Ankara'ya çağrılarak, istikraz parası ile ne yapılacağı hakkında bilgi istendi<sup>3</sup>. Bu arada Anadolu gazetesi "Belediye istikrazı hakkında siz ne düşünüyorsunuz, 2000000 liraya ne yapalım?" sorusuyla bir anket açıyordu<sup>4</sup>.

Dahiliye Vekaleti ise, kanunun kendisine verdiği yetkiye dayanarak, belediyenin parayı kullanma yerlerini biçimlendirmeye çalışıyordu<sup>5</sup>. Vekaletе göre öncelikle şehrin acil ihtiyaçları için önlem alınmalı, yol, kaldırım, yangın yerlerinin tesviyesi gibi işler ertelenmeliydi<sup>6</sup>. Halk Fırkası'nın İzmir Kazası Kongresi'nde Hulusi Bey, istikraz parasının yapılacak işlere taksimini şöyle açıklıyordu<sup>7</sup>.

|                                                                |         |
|----------------------------------------------------------------|---------|
| 1. Vezir ve Osman Ağa sularının ıslahı                         | 300.000 |
| 2. Kanalizasyon inşası                                         | 300.000 |
| 3. İtfaiye binası                                              | 60.000  |
| 4. Hal ve marşeler inşası                                      | 200.000 |
| 5. Büyük ekmek fabrikası inşası                                | 150.000 |
| 6. Deniz hamamları inşası                                      | 50.000  |
| 7. Melazçayı, Kokaryalı, Katipoğlu bataklıklarının kurutulması | 73.000  |
| 8. Yangın sahasının tanzim ve teşciri                          | 200.000 |
| 9. İzmir sahasında açılacak yeni yollar                        | 300.000 |
| 10. Şehir dahilindeki şoselerin parkeye tahvili                | 250.000 |
| 11. Memleket dahilindeki elektrik şebekesinin ikmali           | 67.000  |

Bunların dışında yukarı mahallenin su ihtiyacı için Kadifekale'de bir su deposu yapılacak, 2400 olan havagazı feneri sayısı 3000'e çıkarılacaktı. Ancak

<sup>1</sup> İzmir Mebusu Enver "Belediye İstikrazı", *Anadolu*, 17 Haziran 1929

<sup>2</sup> *Anadolu*, 16 Mayıs 1929

<sup>3</sup> *Hizmet*, 19 Haziran 1929, *Anadolu*, 20 Haziran 1929

<sup>4</sup> *Anadolu*, 3 Temmuz 1929

<sup>5</sup> *Hizmet*, 4 Teşrin-i sani 1929

<sup>6</sup> *Anadolu*, 12 Teşrin-i sani 1929

<sup>7</sup> *Anadolu*, 13 Kanun-ı evvel 1929

Dahiliye Vekaleti, yapılması düşünülen işleri de göz önüne alarak, harcamalar konusunda İzmir belediyesine bir program çıkardı. Buna göre; istikraz parasından ayrılan 1500000 liranın, 150000 lirası ile şose olan bazı yollar - ki buraları Göztepe tramvay caddesi, kısmen Kemer caddesi, Darağaç caddesi, Hükümet önü, Kışla, Konak Meydanı idi - parkeye tahvil edilecekti. 300000 lirası ile, şehrin yanmamış kısımlarının imar sahasıyla bütünleşmesini sağlamak için Mezarlıkbaşı'ndan Şirket bulvarına kadar olan bölge istimlak edilecek ve İsmet Paşa Bulvarı ile Gazi Meydanının tamamlanması sağlanacaktı. 73000 lirası ile şehir bataklıklarının kurutulması ve Melez çayının tathir ve ıslahı gerçekleştirilecekti. 50000 lira ile deniz hamamları, 60000 lira ile itfaiye merkez binası inşaatları yapılacaktı. 6.000 lira ile şehrin elektrik tenviratı için gerekli donanımı ikmal edilecek, 250000 lira ile hayatı ucuzlatacak hal ve marşeler kurulacaktı. Ekmek fabrikası için 150000 lira ayrılması öngörülmüştü. Şehrin en önemli sorunlarından biri olan fenni lağım tesisatı için 300000 lira ayrılmıştı. Vezir ve Osmanağa sularının ıslahı 10000 liraya gerçekleştirilecek, kalan 300000 lira da İzmir Belediye sınırlarına 1930'da inşası ve bataklıklarının kurutulmasına harcanacaktı<sup>1</sup>.

Ancak 1929-1930 yılları tüm dünya için olduğu gibi İzmir belediyesi için de talihsiz yıllardı. Genel İktisadi bulvar, tüm iktisadi yapıları sarstığı gibi, İzmir belediyesinin de hesaplarını alt-üst etmekte gecikmedi. 1929 yılı için öngörülen bütçe 2272891 liraydı. Ancak yıl sonunda belediye gelirleri ancak 1185609 lira tahakkuk ettirilebilmişti<sup>2</sup>. Bu bütçenin, yaklaşık yüzde elli oranında açık vermesi demekti. Peki açık nerelerden kaynaklanmıştı; öncelikle, belediye satışa sunduğu yangın yerinde imarı yapılmış arsaların, tahmininden çok azının satışını gerçekleştirmişti. Ayrıca, daha önce sattığı arsaları taksitlerini de toplayamamıştı. Sigorta şirketleri vergilerinin belediye payları hazineye aktarılmış, hususi idare bataklıklarının kurutulması için öngördüğü yardım parasını vermemişti. Emlak-ı Milliye intikal eden emval-i metruke binalarından tanzifat ve tenvirat vergisi tahsil edilemediği gibi, vilayet ve evkafa ait binalar için de aynı sorun sözkonusuydu. Ve hepsinden önemlisi, "ticaret aleminde mevcut gayri tabiliğin devamı hasebile vergilerde tahsilatın noksan icrası" idi<sup>3</sup>. Sonuçta, bütçeyi denkleştirmek için her ne kadar tasarruf yoluna gidilmişse de fevkalade bütçe içinde harcaması yapılması gereken istikraz parasının bir kısmı adi bütçeye hakledildiği gibi, 1930 yılına da 295266 lira borç devredildi<sup>4</sup>.

<sup>1</sup> (İBBA), İBMZD, no: 1, Devre 1, Aralık ictimai inikat 2 (4.11.1930), s.31-34

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no: 7, Devre 1, Aralık ictimai inikat 5 (15.11.1932) s.11

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no: 1, Devre 1, Aralık ictimai, inikat 2 (4.11.1930), s.28-29

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no: 3, Devre 1, Aralık ictimai, inikat 11 (14.5.19310), s.189

Belediye bütçesinin yaşadığı felaket 1930 yılında da devam etti. 1941334 lira tahmin edilerek oluşturulan gelir bütçesi, yıl sonunda ancak 1179044 lira tahakkuk gerçekleştirebildi. Giderler ise tahmini rakamları da aşmış ve 1928954 liraya ulaşmıştı. Sonuçta meydana gelen açıkların bir kısmı istikraz parasından kapatıldığı gibi, belediye borcu da - istikraz borcu dışında - 485431 liraya ulaşmıştı<sup>1</sup>.

Belediye bütçesinin üst üste açık vermesi, borç devretmesi ve istikraz parasının Dahiliye Vekaletince saptanan kalemlerin dışında açıkların kapatılmasına hasredilmesi Hulusi Bey'den sonra belediye reisliğine getirilen Sezai Bey'in yoğun eleştirilere uğramasına neden oldu. Sezai Bey'in istifasına kadar gidecek olan tartışmalar Belediye Meclisi toplantılarında değil de Belediye Meclisi Parti gurubunda gizli olarak yapıldığı için<sup>2</sup>, konu hakkında ayrıntılar kamuoyuna yansımadi.

Anadolu gazetesine göre, "belediye meclisi her sene olduğu gibi ... umumi ve aleni ictimalarına mesaiye başlamadan evvel, bir kere de ailevi bir şekilde görüşmek üzere fırka gurubu halinde toplanmış, ... mesaisini bir celsede bitirememiş, arka akaya birkaç ictimaya akdetme zorunda" kalmıştı<sup>3</sup>. Ancak 2 Ekimde başlayan toplantının gün geçtikçe uzaması ve bu yüzden belediye meclisinin olağan toplantılarının sürekli ertelenmesi, gizli toplantıların içeriği hakkında bazı olasılıklar üretilmesine yol açıyor<sup>4</sup>, özellikle bu toplantılara CHP İzmir Vilayeti Idare Heyeti Reisi Hacim Muhittin'in de katılması kuşkuları arttırıyordu. Nitekim Hizmet ve Yeni Asır gazeteleri, parti gurubu toplantılarındaki tartışmaların şiddetlendiğini ve Reis Sezai Bey'in istifa noktasına geldiğini yazıyorlardı<sup>5</sup>. Anadolu Gazetesi her ne kadar iddiaları yalanlasa da, Hizmet ve Yeni Asır'ın öngörülleri gerçekleşti ve 8 Ekim'de Sezai Bey belediye riyasetinden istifa etti<sup>6</sup>. Gazetelere yansıdığı kadarıyla "Sezai Bey'in muarızları, Sezai Bey'i İş Bankası'ndan istikraz edilen 2 milyon liranın bir kısmını usulsüz yere sarfetmekle" suçluyorlardı. Bu suçlamalara karşı Sezai Bey ise, istifa nedenini şöyle açıklıyordu; "Ben geldiğimde bütçe 2,1 milyon idi. Benim zamanımda 1,1 milyona düştü. Bu tartışmalara neden oldu. Ebniye Kanunu bütçede 200 bin liralık açık daha yarattı. Bütçe 8 - 9 yüzbine indi:

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no: 8, Devre 1, Şubat ictimai, inika 4 (15.2.1933), s.99

<sup>2</sup> Hizmet, 6 Teşrin-i sani 1931, Anadolu, 2. Teşrin-i Sani 1931

<sup>3</sup> "Belediye ve Son Vaziyet" Anadolu, 8 Teşrin-i sani 1931

<sup>4</sup> Anadolu, 6 Teşrin-i sani 1931

<sup>5</sup> Hizmet, 5 Teşrin-i sani 1931, Yeni Asır, 5 Teşrin-i sani 1931

<sup>6</sup> Anadolu, 9 Teşrin-i sani 1931, Hizmet, 9 Teşrin-i sani 1931

Münakaşa arttı. İstifamın sebebi budur."<sup>1</sup>

Sezai Bey, kendisini savunmak için istikraz parasından yapılan harcamaların bir dökümünü yaparak gazetelere açıklama getirmişti. Buna göre; fevkalade bütçeye ait olan istikraz parasından 807399 lira adi bütçeye aktarılarak harcanmak zorunda kalınmıştı. Bunun büyük bir kısmı Hulusi Bey döneminde harcanmıştı. Harcamanın dökümü şöyleydi;

|            |                                               |
|------------|-----------------------------------------------|
| 200.000    | İş Bankası komisyonu                          |
| 189.911,5  | İş Bankasındaki hesabı carisine ait borç için |
| 12.900     | Memurin sandığına ödenen borç                 |
| 7.766      | Elektrik ve Tramvay şirketi borcu             |
| 6.638,72   | İstikraz için pul ve noter masrafı            |
| 54.980     | Telefon şirketine olan taksit borcu           |
| 60.000     | Tanzifat hanının inşasına                     |
| 55.000     | Tuzakoğlu fabrikasının mübayaasına            |
| 20.000     | Belediye binasına bir kat ilave inşasına      |
| 537.690,85 |                                               |

Sezai Bey, kendi döneminde de 70000 seylab tahribatının izalesine, 10.000 melletvekili seçimlerine ve 30000 lirada diğer masraflara olmak üzere, toplam 110000 lira harcandığını, ayrıca da her iki dönemde 139708,21 lira müteferrik harcama yapıldığını belirtiyordu<sup>2</sup>. Sezai Bey'in kendi açıklamalarından da anlaşıldığı gibi, istikraz parasından yapılan harcamalar, hemen hemen tamamen fevkalade bütçe dışında gerçekleşmişti. Bu gelişmeler karşısında, Adnan Bilget'in deyişiyle "çetin bir belediye heyeti karşısında tartışmalı günler geçiren"<sup>3</sup>, Sezai Bey'in istifasını, daha doğrusu istifaya zorlanmasını anlamak kolaylaşmaktadır<sup>4</sup>.

Bu noktada, CHF gurubunda yapılan ve Sezai Bey'in istifasıyla sonuçlanan tartışmaların, kısmen de olsa hangi çerçevede geliştiğini, 15 Şubat 1933'te, 1930 bütçesi hesabı katisinin görüşmelerinde izlemek olanaklıdır<sup>5</sup>. Hesabı Kati Encümeni mazbatasına göre, Sezai Bey döneminde, tahsil edilen gelirlere göre harcama yapılması gerekirken buna uyulmamıştı. Bununla da kalınmayarak usulsüz bir şekilde istikraz parası, adi bütçeye aktarılmıştı. Azadan Münir (Bilsel) Bey, 1930 seneyi kesin hesabının onaylanmasına karşı çıktığı gibi, sorumlu olanların ceza-

<sup>1</sup> "Sezai Bey Niçin Çekildi?" Anadolu 9 Teşrin-i sani 1931

<sup>2</sup> Anadolu, 9 Teşrin-i sani 1930

<sup>3</sup> Bilget, Son Yüzyılda İzmir, s.28

<sup>4</sup> Sezai Bey, bir süre sonra belediye Meclisinden de istifa edecektir. Anadolu, 26 Haziran 1932

<sup>5</sup> (İBBA), İBMZD, no. 8, Devre 1, Şubat ictimai, inikat 4 (15.2.1933), s.283-288

landırılmasını savunuyordu. Münir Bey'e göre onaylama, "bu işi yapanlara Allah sizden razı olsun, çok iyi yaptınız" demektir. Halbuki, bu, "meclisle idare edilen bir belediye reisinin ve teşkilatının parası olmadığı, varidat menbaı olmadığı halde bataklıkla iş görmesi geliri için hayale kapılıp bol keseden para sarfetmesiydi."

Gerçekten de Belediye Meclisi'ni, Sezai Bey'i istifa ettirmeye kadar götürecek olan telaş oldukça haklı görülmektedir. Bir yandan Dahiliye Vekaleti belediyenin fevkalade bütçeden yaptığı harcamaları yerine koymasını isterken<sup>1</sup>, diğer yandan belediye İş Bankası borcunun taksitlerini denkleştirmeye çalışıyordu. Ve istikrazın gerçekleştirilmesine yönelik amaçlar doğrultusunda tek bir adım bile atılamamıştı. İş Bankası borcunun ödemeleri 1931 bütçesi esas alındığında, gelirlerin 1/3'ünü götürüyordu ki, bu durumda belediye, kanunen yapmak zorunda olduğu görevleri bile yerine getiremez duruma düşüyordu. Bu nedenle, ödenmesi gereken 298000 liralık 1932 yılı taksidinin, ancak 137000 lirası ödenebilmişti, geri kalan 161000 lira ise bir yıl sonraki bütçeye idhal edilmişti<sup>2</sup>. Ancak aynı durumun gelecek yılda da tekrarlanacağını gözönüne alan Belediye Meclisi, bir heyetin Ankara'ya giderek, borç vadesinin daha uzun vadeye yaygınlaştırılması yönünde çalışmalar yapmasına karar vermişti. Ancak heyetin teklifleri hem hükümet hem de İş Bankası'nca reddedildi<sup>3</sup>. Defterdarlık, müsakkafat ve gelir vergilerinden belediye payı olan yüzdeleri, bankaya borcun ödenmesi karşılığı olarak aktarmasına rağmen, yıllık taksitler karşılanamıyordu. Tüm bunların üzerine bir de Oktruva vergisi kaldırılınca<sup>4</sup>, belediye çok daha kötü bir duruma düştü. 1933 senesi bu nedenle 290000 lira açık vermişti. Belediye Reisi Behçet (Uz) Bey'in deyişiyle "Belediye makinesi işlemeyecek hale" gelmişti<sup>5</sup>. Bu arada belediyenin ödeyemediği taksit bakiyeleri kefaleti nedeniyle hazinece ödeniyor, belediye bir de hazineye borçlanıyordu. Sonuçta Sezai Bey'in yerine riyasete getirilmiş olan Behçet Uz'un ısrarlı çabaları sonucunda belediye, borcunu hükümete kabullendirdi. Borcun ödenebilmesi için 2813 numaralı kanunla yeni bir düzenlemeye gidildi; Kanunda "hazine kefaletiyle belediyelerce akdedilen istikrazların senelik mürettebatını ödemeğe belediyelerin hazinece cibayet olunan varidat meyanındaki hisseleri 150.000 liraya kadar tevkif olunur. Bu miktar istikrazın senelik itfasına kifayet etmezse ödendikten sonra da hazinecek yapılan tediye mahsup edilinceye kadar aynı suretle tevkifata devam edilir" deniliyordu.

<sup>1</sup> (İBBA), İBMZD, no. 4, Devre 1, Aralık ictimai, inikat 6 (16.11.1931), s.57 ve no. 5, (14.2.1932), s.42

<sup>2</sup> "Rapor (1932)", s.10

<sup>3</sup> (İBBA), İBMZD, no. 6, Devre 1, Fevkalade ictimai, (4.7.1932), s.1

<sup>4</sup> (İBBA), İBMZD, no. 10, Devre 1, Şubat ictimai, inikat 3 (7.2.1934), s.24

<sup>5</sup> "Rapor (1933)", s.21

Buna göre belediyenin ödemekle yükümlü olduğu 298000 liralık yıllık taksitlerin - ki beş taksit kalmıştı - 150000 lirası belediyenin defterdarlık aracılığı ile tasil edilen musakkafat ve kazanç vergisi paylarından, yani belediyece ödenecekti. Geri kalan 148000 liralık kısım ise hazinece karşılanacaktı. Hazine borcu ise, İş Bankası borcu bittikten sonra, yine defterdarlık aracılığı ile toplanan vergilerin hazineye aktarılması şeklinde ödenecekti. Böylece kalan borcun vadesi 11 yıla çıkarılıyor ve belediye derin bir soluk alıyordu.

Şükrü Kaya, 1935'te genel işler hakkında Parti Kurultayına izahat verirken, doğrudan isim zikretmese de, İzmir belediyesinin yaşadığı süreci şu cümlelerle değerlendiriyordu; "Bundan beş, altı, yedi sene evvelisi ve bilhassa 927 senesinde büyük bir inkısafta iktisadi oldu. Belediyeler çok varidat aldılar. Bunun devamını düşünerek istikrazlarda bulundular. İstikraz ettikleri para suya, elektriğe gitmiştir. Sonra şeraiti maliye değişti. Vergiler azaltıldı. Varidat azaldı, binaenaleyh alacaklı ile borçlu arasında bir mesele olduğu için bir karar vermekten ictinap edildi. Memlekette mukavelelerin kutsiyeti daima gözönünde tutmak lazımdır. Mamafih diğer taraftan hükümet azalarına bu işin düzeltilmesi ve belediyelere yardım edilmesi tavsiye edildi<sup>1</sup>.

Şükrü Kaya'nın vurguladığı dengeler çerçevesinde çözümlenen İş Bankası istikrazının, doğrudan bankaya alt olan kısmı 1939<sup>2</sup> Aralığı'nda, Maliye Vekaleti'ne olan kısmı da 1944 yılı sonunda tamamen kapatıldı<sup>3</sup>.

### c) 1931 - 1946 Devresi

İstikraz borcunun altında bunalan belediyeyi 1931'de devr alan Behçet Uz karşılaştığı malî portresi 1934'de yaptığı bir konuşmada şu cümlelerle özetlemişti<sup>4</sup>; "O günkü Belediye ağır borçlar altında, en basit işlerini bile döndürecek mali kabiliyetten mahrum geniş kadrolu memurlarına muntazam maaş veremez, halka hizmet mefhumlarını, layikiyle ifa edemez bir halde idi. İlk senelerinde bile bir buçuk milyonu geçer varidatlı belediyenin; aylardan beri veremediği en basit masraflarını, işçi gündeliklerin verememek yüzünden muhasebecinin geçirdiği müşkilat ve azap; bize İzmir Belediyesi'nin o zamanki malî vaziyetinin, müşkilatının büyüklüğü hakkında sarih ve şamil bir fikir vermeğe kafidir."

<sup>1</sup> Ergüven, Şükrü Kaya'nın..., s.208 ayrıca bkz. s.212

<sup>2</sup> Riyaset Raporu (1942), s.7

<sup>3</sup> Riyaset Raporu (1944), s.11

<sup>4</sup> "Şehir Meclisi'nin son ictimai nedeniyle Behçet Salih Bey'in Nutku" (İBBZ) İBMZD, no. 11, Nisan ict., 11, in., (13.5.1934), s.1

İzmir Belediyesi'nin 1931'de devr aldığı borcun toplamı 2854967 liraydı. Bunun 2446464 lirası istikraz borcunun geri kalan taksit ve faizleriydi. Bunun dışında kalan borçlar ise oldukça değişik kalemlere aitti. Örneğin, Cumhuriyet Meydanı'na dikilecek Gazi Heykeli için 50110 lira ödeme yapılması gerekiyordu. Meblağ sağlanamadığı için heykel, İtalya'da rehin kalmıştı. Çalışanların geçmiş dönemden kalan maaşları için 250000 liraya ihtiyaç vardı<sup>1</sup>. Bu durumda yapılacak tek şey giderleri kısmaktı. Öncelikle kabarık kadroda indirimle gidilmiş, ancak buradan elde edilen tasarruf çok küçük bir katkı sağlayabilmişti<sup>2</sup>. 1932 Haziran'ına kadar tek elden yönetilen tahsilat işleri, bu tarihten sonra merkez ile beraber beş tahsilat dairesi tarafından yürütölmeye başlanmıştı<sup>3</sup>. Böylece, vergi ve resimlerde daha isabetli tahakkuk gerçekleştirmeye başladı.

Tablo: XXI 'den de izlenebileceği gibi belediye her alandaki hizmet ve yatırımlarını azaltarak tasarruf yapmaya çalıştı. Özellikle imar ve tezyin çalışmaları %60 azaltıldı.

Belediye bu arada bir de vilayet makamının bütçeye yaptığı müdahale ile karşılaştı. Vilayet, 1932 bütçesi oluşturulurken, belediyeden sıhhi teşkilatın genişletilmesi yönünde bir takım isteklerde bulunmuş, belediye bu istekleri geçiştirmişti<sup>4</sup>. Ancak belediye bütçesi, onaylanmak üzere İzmir Valisi Kazım (Dirik)'in önüne geldiği zaman, Vilayet istekleri doğrultusunda değişiklikler yapıldıktan sonra onaylandı<sup>5</sup>. Ancak hemen belirtelim ki bu müdahale, incelediğimiz dönem içinde tek müdahale olmuştur. Belediyenin tasarruf çabaları 1933'te de devam etti. Ancak belediye, 1933'te oldukça yıpratıcı bir başka darbe ile daha karşılaştı. Bu, duhuliye adıyla belediyenin en önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan oktruva rüsumunun kaldırılmasıydı. 31 Mayıs 1933'te çıkartılan 2256 numaralı Gümrük Tarife Kanunu ile, gümrüklerde tahsil olunan verginin, belediyeler hissesi adına yüzde on arttırılarak alınması hükme bağlanıyordu<sup>6</sup>. Bu paralar Dahiliye Vekaleti'nin uygun göreceği bir bankada toplanacak ve belediyelerin nüfusu oranında paylaştırılacaktı. Bu kanunla aynı zamanda sanayi-öncesi dönemin belediye gelir anlayışının devamı olan ve bir iç gümrük niteliği taşıyan oktruva vergisi kaldırılmış oluyordu. Gerçekten de bu vergi yoğun şikayet konularından biriydi. Belediye Meclisinin

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 7, Teşrin-i sani ict., in. 5, (6.11.1934), s.41-43

<sup>2</sup> "Rapor (1932)", s.11

<sup>3</sup> "Rapor (1932)", s.9

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 6, fevkalade ictima, (4.7.1932), s.849-854

<sup>5</sup> Dilaver Argun, Akif İşçan, **Belediyeler ve Hususi İdareler Rehberi**, İstanbul, 1938, s.150, Anadolu, 6 Haziran 1933

<sup>6</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde...", s.61

1931'de kabul ettiği yeni Oktruva talimatnamesi<sup>1</sup>, başta Ticaret Odası olmak üzere tüm esnaf ve tüccarların muhalefetiyle karşılanırdı. Meclis olağanüstü toplanarak, vergide indirim yapmak zorunda kaldı<sup>2</sup>. İndirime rağmen, duhuliye vergisi 400000 lira ile 1933 gelir bütçesinin en yüklü kalemini oluşturuyordu<sup>3</sup>. Duhuliye resminin yerine getirilen gümrük resminin % 10'undan İzmir Belediyesinin payına düşen pay ise, nüfus başına 18,50 kuruş hesabıyla 113840 liraydı ki bu bütçede 286160 liralık bir açık meydana getiriyordu<sup>4</sup>. Belediye bu farkı kapatabilmek için pek çok harcamayı kısıtlamaya çalıştıysa da yıl sonunda bütçenin açık vermesi engellenemedi. Bu arada, yaşanan ekonomik buhranın etkisiyle tahsil edilemeyen vergi ve resimlerden belediyeye borçlanma da oldukça yüksek bir meblağ tutuyordu. 1933 yılında belediyenin, tahsil edemediği tanzifat, tenvirat, levha, tente, işgal, merakibi berriye ve bahriye gibi rüsumdan alacağı 726361 liraya ulaşmıştı<sup>5</sup>.

Ancak, büyük ölçüde Behçet Uz'un çabaları ile sağlanan tasarruf, ilk devresini kapatan belediyenin 1930-1934 devresinde hiç bir istikraz yoluna sapılmadan yaklaşık 800.000 liralık borcun ödenmesini sağladı. Bu durum karşısında Behçet Uz, son ictimainı yapan Meclisi "devrimizde eski pürüzleri, eski fenalıkları temizlemekle, eski borçları ödemekle yeniden hiç bir borç etmemekle, şehre çeşitli faideli işler görmekle yeni rejimin, inkılâp fırkasının bizden beklediği, umduğu hizmetleri yapmış olmakla bahtıyarlığını kazanmış olmakla büyük millete, büyük şerefe layık olduğumuzu göstermekle duyduğumuz sevinç sonsuzdur" diyerek kutlamaktan geri kalmayacaktır<sup>6</sup>.

İkinci Dünya Savaşı'nın sıkıntılı günlerine kadar geçen dönemde, belediye gelirleri tecrici bir artış göstermiş, bu arada "belediyeleştirilen" havagazı, mezbaha gibi işletmeler ile Kültürpark mülhak bütçeler idare olunmaya başlanmıştı. Masraflar konusunda oldukça hassas davranan Behçet Uz'un sayesinde "belediye makinesi" sağlıklı bir işleyiş kazanmıştı.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında baş gösteren mali sıkıntı, hiç kuşkusuz tüm belediyeler üzerinde de etkisini hissettirdi. "Daha normal zamanlarda bile yapmakla mükellef oldukları ödevleri hakkıyla başaramayan ve elastiki temellere dayanamayan belediyeler maliyesinin bu güçlüklerini harp pek ziyade arttırmış ve birçok

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4, Teşrin-i sani ict., in. 8, (22.11.1931), s.250-259

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4, fevkalade ictima (16.1.1932), s.273

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 9, Nisan ict., 6. ink., (24.4.1933), s.370

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 10, Şubat ict., 3. ink., (7.2.1934), s.238-239

<sup>5</sup> (Rapor (1933), s. 18, (İBBA), İBMZD, no. 10, ict., 9'un içinde

<sup>6</sup> "Şehir Meclisinin son ictimai ...", (İBBA) İBMZC, no. 11 (13.5.1934), Anadolu, 3 Mayıs 1934

yerlerde devamlı işler dışında kalan plan ve imar projelerinin tatili veya tehiri zorunda kalmıştır<sup>1</sup>. Ernst Reuter'e göre belediyelerin vazifelerini hakkıyla yapmaları isteniyorsa, belediye maliyesinde esaslı bir değişikliğe gidilmesi zaruridi<sup>2</sup>. Tablo XXI ve XXII'nin incelenmesinden de görülebilir ki, belediyelerin ihtiyaç gösterdiği mali genişlemeyi sağlayabilecek üç temel kaynağı bulunuyordu. Bunlardan birincisi devlet aracılığı ile toplanan vergilerdi. Ancak bu kalemlerde açığı kapatmak bir artış mümkün olmadığı gibi, savaş nedeniyle gümrük gelirlerindeki azalma, belediye payı üzerinde de azalmaya yol açmıştı. Belediye'nin açıklarını kapatmak için başvuracağı ikinci yol, belediye vergi ve resimlerinde artışa gitme-siydi. Ancak vergi ve resimlerin oran ve miktarları kanunda ayrıntılı bir biçimde gösterildiği için bu yola sapma imkanı da yoktu<sup>3</sup>. Üçüncü olanak ise, sadece büyük belediyeler için geçerli olabilecek müessesat hasılatıydı. Hükümet bu müesseselerin vereceği hizmetlerin karşılığında ne kadar ücret alınacağını belirtmesine karşın, yine de, dar bir hareket alanı içinde gelirleri arttırma imkanı bırakılmıştı<sup>4</sup>.

1939 - 1945 döneminde İzmir Belediyesi bütçede açık vermemekle birlikte, imar faaliyetlerini de asgari düzeye indirmek zorunda kalmıştı. İleride anlatacağımız gibi, özellikle inşaat malzemelerindeki fiat artışı bunun temel nedeniydi. Bu yıllarda İzmir belediyesi, Fuar düzenlemelerini sürdürebilmek için Ticaret Vekaleti'nden ve ayrıca Maliye Vekaletinden parasal yardım görülmüştü.

Ancak burada son olarak İzmir belediyesi'nin adi bütçede imar için ayırdığı payı düşmesine rağmen, Tablo XXII 'de "muhtelif sair masraflar" içinde yer alan fevkalade masraf bütçesinden imar işlerine önemli bir pay ayrıldığını eklememiz gerekir.

<sup>1</sup> Ernst Reuter "Harbin Belediyelerimiz Maliyesine Tesiri", çev. K. Türkoğlu, *Türk Ekonomisi*, yıl 1, sayı 4 (2. Teşrin 1943), s.124

<sup>2</sup> Ernst Reuter "Belediye Gelirlerimizin Arttırılması", çev. F. Yavuz, *Türk Ekonomisi*, yıl 1, sayı 9 (Mart 1944), s.290

<sup>3</sup> Alaattin Kayal, "Belediye Vergi ve Resimleri" *Türk Ekonomisi*, yıl 3, sayı 25 (Ağustos 1945), s.19

<sup>4</sup> E. Reuter, "Belediye Gelirlerimizin...", s.126

| Sene | VARİDATIN ÇEŞİDİ                              |                       |                                 |                                                                |          |        | Yekûn   |
|------|-----------------------------------------------|-----------------------|---------------------------------|----------------------------------------------------------------|----------|--------|---------|
|      | Devlet Vergileriyle Birlikte<br>Tahsil Olunan |                       |                                 | Belediye<br>Vergi ve<br>Resimleri<br>ile Müessese<br>Gelirleri | İstikraz | İlanat |         |
|      | Bina<br>Vergisinden                           | Kazanç<br>Vergisinden | Gümrük<br>Resminin<br>%10'undan |                                                                |          |        |         |
| 1929 | 143926                                        | 71317                 | —                               | 1066349                                                        | 613580   | —      | 1895172 |
| 1930 | 125704                                        | 52490                 | —                               | 1000880                                                        | 636491   | —      | 1815565 |
| 1931 | 96348                                         | 43606                 | —                               | 951481                                                         | 235362   | —      | 1326797 |
| 1932 | 83342                                         | 42041                 | —                               | 989871                                                         | 314267   | —      | 1429572 |
| 1933 | 71405                                         | 41673                 | 101537                          | 669491                                                         | 300      | —      | 884376  |
| 1934 | 86441                                         | 39480                 | 133075                          | 1034025                                                        | —        | —      | 1293021 |
| 1935 | 82779                                         | 40778                 | 153845                          | 861399                                                         | —        | —      | 1138801 |
| 1936 | 85897                                         | 39599                 | 181968                          | 953774                                                         | 25000    | —      | 1286238 |
| 1937 | 50545                                         | 33907                 | 127736                          | 1198692                                                        | —        | 70000  | 1480880 |
| 1938 | 43878                                         | 37123                 | 136317                          | 1326828                                                        | —        | 2000   | 1546146 |
| 1939 | 102000                                        | 61000                 | 215000                          | 1047258                                                        | —        | —      | 1425258 |
| 1940 | 98574                                         | 64549                 | 90266                           | 1321899                                                        | —        | —      | 1575288 |
| 1941 | 115644                                        | 60515                 | 81734                           | 1405313                                                        | —        | —      | 1663206 |
| 1942 | 112839                                        | 81766                 | 120923                          | —                                                              | —        | 76231  | 1751439 |
| 1943 | 107939                                        | 156025                | 112408                          | 2056808                                                        | —        | 95757  | 2528937 |
| 1944 | 119852                                        | 141290                | 95376                           | 2188640                                                        | —        | 166390 | 2711548 |
| 1945 | 76700                                         | 100000                | 73000                           | 1334497                                                        | —        | 89042  | 1423539 |
| 1946 | 123000                                        | 172000                | 125000                          | 1996493                                                        | —        | 99210  | 2515703 |

Tablo : XXI İzmir Belediyesi 1929 - 1946 Gelir Bütçeleri

Not: 1939, 1945 ve 1946 Bütçeleri tahmini, geri kalanlar kesin hesaplara göre düzenlenmiştir. 1945 bütçesi 7 aylıktır.

Kaynaklar: Belediyeler İstatistiği 1929-1938, Ankara, 1941, s.162, İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Varidat ve Masraf Bütçeleri, İzmir, 1944, s. 96-99, İzmir Belediyesi ve Müesseseleri 1945 Yılı 7 Aylık İhzarı Gelir ve Gider Bütçeleri, İzmir, 1945, s.25, İzmir Belediyesi ve Müesseseleri 1946 Yılı İhzarı Gelir ve Gider Bütçeleri, İzmir, 1945, s. 82-85, (İBBA) İBMZD, no. 7, 2. Teşrin ict., 5. in., (15.11.1932), no. 8, Şubat ict., 4. in., (15.2.1933), no. 10, Şubat ict., 1. in., (1.2.1932), no. 12, Şubat ict., 9. in., (13.2.1935), no. 14, Şubat ict., 2. in., (7.2.1936), no. 19, 2. Teşrin ict., 5. in., (18.5.11.1937), no. 21, Nisan ict., 4. in., (18.4.1938), no. 23, Şubat ict., 4. in., (15.2.1939), no. 24, Nisan ict., 4. in., (20.4.1939), no. 27, Nisan ict., 3. in., (18.4.1940), no. 30, Nisan ict., 4. in., (21.4.1941), no. 33, Nisan ict., 5. in., (27.4.1942), no. 36, Nisan ict., 8. in., (26.4.1943), no. 39, Nisan ict., 5. in., (20.4.1944), no. 42, Nisan ict., 6. in., (19.4.1945), no. 44, 1. Teşrin, ict., 5. in. (19.11.1945).

| Sene | Idare ve Hesap İşleri | Sihhat ve Hayır İşleri | İmar ve Tezyin | Tanzifat, tenvirat Elektrik ve Su Tesisatı ile Tamaratı | İtfaiye | Muhtelif Sair Masraflar | Yekün   |
|------|-----------------------|------------------------|----------------|---------------------------------------------------------|---------|-------------------------|---------|
| 1929 | 162361                | 244828                 | 471804         | 312380                                                  | 93062   | 371807                  | 1656242 |
| 1930 | 168651                | 203077                 | 548373         | 275211                                                  | 67408   | 509514                  | 1772234 |
| 1931 | 162015                | 135602                 | 369077         | 198253                                                  | 76112   | 247676                  | 1188735 |
| 1932 | 155923                | 100728                 | 151455         | 233213                                                  | 55802   | 730184                  | 1427305 |
| 1933 | 140359                | 97193                  | 84756          | 193424                                                  | 44934   | 484156                  | 1044822 |
| 1934 | 134587                | 92224                  | 214725         | 287664                                                  | 43083   | 518967                  | 1291250 |
| 1935 | 140883                | 137835                 | 92703          | 208165                                                  | 40412   | 529981                  | 1149979 |
| 1936 | 147364                | 89503                  | 214868         | 188265                                                  | 40659   | 371193                  | 1051852 |
| 1937 | 156593                | 146655                 | 241884         | 184035                                                  | 41938   | 533499                  | 1304604 |
| 1938 | 167686                | 145561                 | 435108         | 192082                                                  | 49086   | 419126                  | 1408649 |
| 1939 | 205940                | 162690                 | 259416         | 163324                                                  | 41340   | 590600                  | 1423310 |
| 1940 | 212940                | 181942                 | 238472         | 178608                                                  | 41840   | 658559                  | 1512361 |
| 1941 |                       |                        |                |                                                         |         |                         | 1663206 |
| 1942 | 234904                | 211163                 | 188400         | 203000                                                  | 51460   | 932469                  | 1821396 |
| 1943 | 320738                | 274706                 | 254020         | 285020                                                  | 61260   | 1112859                 | 2308603 |
| 1944 | 355024                | 336228                 | 275300         | 333700                                                  | 77260   | 1223139                 | 2600646 |
| 1945 | 219605                | 220555                 | 184630         | 199715                                                  | 48350   | 550684                  | 1423539 |
| 1946 | 371244                | 413494                 | 351420         | 344900                                                  | 87840   | 946805                  | 1515703 |

Tablo :XXII İzmir Belediyesi 1929 - 1946 Gider Bütçeleri (Başlıca Kalemlere Göre)

Not: 1939, 1941, 1944, 1945 ve 1946 Bütçeleri tahmini, geri kalanlar kesin hesaplara göre düzenlenmiştir. 1945 bütçesi 7 aylıktır.

Kaynaklar: **Belediyeler İstatistiği 1929 - 1938**, Ankara, 1941, s. 555, **İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Varidat ve Masraf Bütçeleri**, İzmir, 1944, s.40-42, (İBBA) İBMZD, no. 10, Şubat ict., 1. in. (1.2.1934), no. 12, Şubat ict. 9. in., (13.2.1935), no. 14, Şubat ict., 2. in., (7.2.1936), no. 19.2. Teşrin ict., 5. in., (15.11.1937), no. 21, Nisan ict., 4. in., (18.4.1938), no. 23, Şubat ict., 4. in., (15.2.1938), no. 24, Nisan ict., 4. ve 5. in., (20., 24.4.1938), no. 27, Nisan ict., 4. in., (25.4.1940), no. 32, Şubat ict., 5. in., (12.2.1942), no. 36, Nisan ict., 9. in., (28.4.1943), no. 42, Nisan ict., 6. in., (19.4.1945), no. 44, 1. Teşrin ict., 6. in., (22.11.1945)

## C) İZMİR BELEDİYESİ'NİN ÇALIŞMALARI

### a) İzmir'in İmarı Çalışmaları

#### 1) İmar Planı

Kurtuluşu izleyen günlerde valilik ve belediye'nin en önemli sorunu, büyük yangının arkasında bıraktığı alanda kendini gösteriyordu. Şehrin tam ortasında bulunan bu alan, bir yandan son derece büyük sağlık sorunlarını beraberinde getirirken diğer yandan asayişsizliğin de kaynağı haline gelmişti. Belediye ilk anda yangın bölgesiyle ilgilenmekten oldukça uzak, günlük acil sorunlarla başetmeyle uğraşıyordu. Kentin temizlik sorunu, hızla büyüyerek kent sağlığını tehdit eder bir boyuta ulaşmıştı. En önemli sorunlardan biri de, yönetim boşluğu sırasında başıbozuk bir şekilde hareket etmeye başlayan esnafı yeniden denetim altına alabilmektir<sup>1</sup>.

Belediye bu konularda yaptığı düzenlemelere uymayanların cezalandırılacağını sık sık vurgulamasına rağmen<sup>2</sup> pek başarılı olamadı. Belediye'nin gazeteler aracılığı ile yayınlanan aylık icraat raporları da "ne kadar kısıtlı bir alanda çalışma yapıldığını ortaya koymaktadır. Bu raporlardan anlaşıldığı kadarıyla, belediye ancak, fırınları denetleyip, eksik ekmeklere el koyuyor, esnafa çeşitli cezalar kesiyor, inşaat için ruhsat veriyor, bazı lağımları tamir ediyordu<sup>3</sup>. Şehrin asıl sorunlarını oluşturan, yangın yerlerini imarı, yukarı mahallelerin su sorunu, aydınlatma gibi konularda ise kısa sürede değişik düşünceler üretmekten öteye gidemiyordu. Şükrü Kaya bunun nedenini oldukça anlamlı şekilde ortaya koyuyordu; "Yanan İzmir'in imar ve ihyasını münhasıran İzmir belediyesine yükletmek, orayı ebediyen harab kalmaya mahkum etmek demektir. Çünkü İzmir belediyesi bu elindeki varidatla, hususiyle Tilkilik veyahut İkiçeşmelik mahallesinden şu veya bu esnaftan aldığı beş on kuruş varidatla o mahallelerin tanzifat, tenvirat gibi en ibtidai vazifesini ifa edemezken bir de koca bir şehrin imarına ve ihyasına kalkmak hayal ile uğraşmak demektir." Şükrü Kaya'ya göre "yanan İzmir bütün Türkiye'yi alakadar eder bir keyfiyettir. Orası ancak devlet gözüyle görüldüğü ve devletçilik nokta-nazarından düşünüldüğü zaman devletçe hallanabilir."<sup>4</sup> Buna karşın, Şükrü Kaya belediyenin üzerine düşen görevi yerine getirdiğine inanıyordu. Yanan yerlerin plân, proje işi Avrupaca tanınmış Şevki Paşa'ya havale edilmişti. Şevki Paşa'nın çalışmaları yakında sona erecek, belediye de kadastro haritasını ihaleye koyacaktı. Kadastro yangın yerlerinden başlayacak ve inşası düşünülen binalara kısa zamanda başlanabilecekti.

<sup>1</sup> Bu konuda çeşitli düzenlemeler için bkz. Ahenk, 9 Mayıs 1923, 20 Mayıs 1923, 9/10 Temmuz 1923 Türk Sesi, 7 Temmuz 1923

<sup>2</sup> Örneğin belediye, evinin, dükkânının önünü temiz tutmayan, süprütülerini sokağa atanların cezalandırılacağını vurguluyordu. Türk Sesi, 8 Temmuz 1923.

<sup>3</sup> Ahenk, 10 Kanun-ı evvel 1923, 15 Mart 1924, 9 Haziran 1924

<sup>4</sup> "Belediye Reisi Beyle Mülakat", Türk Sesi, 16 Temmuz 1923

Şükrü Kaya, yangın yeri dışında kalan meskun yerler hakkında yapılan ve yapılması gerekenleri de şöyle aktarıyordu; belediye çalışmaya öncelikle lağımlardan başlamıştı. Seyhab tehlikesine karşı yağmur sularının indiği yerlere kum depoları yapılması düşünülüyordu. Sokak ve kaldırımların tamirine de girişilmişti. Bazı yolların genişletilmesine çalışılıyor gerekli istimlaklar yapılıyordu. Ayrıca belediye mezbaha, hal denilen et, sebze ve balık pazarı inşa etmeye çalışacaktı. Belediye teşkilatında da değişikliklere gidileceğini, vurgulayan Şükrü Kaya, İzmir'in altı daireye ayrılacağını, her dairenin kendi mıntıkası içinde sorumlu olacağını ve yine her mıntıkada bir dispanser açılarak, halkın parasız bakılacağını belirtiyordu. Bunların yanında, Bahri Babalı'nın ağaçlandırılması, aydınlatılma için şehrin muhtelif yerlerine fenerlerin dikilmesi, sokakların daha kapsalı temizliği, esnafın daha sıkı denetim altına alınması, hayatın ucuzlatılması, belediyenin yapmaya çalıştığı işlerdi. Ancak Şükrü Kaya tüm bu çalışmaların sağlıklı bir şekilde hayata geçirilmesinden kuşkulu olduğunu da şu sözlerle anlatıyordu; "Belediye işleri kanun ev paraya tevakkuf eder. Bugünkü Belediye Kanunu elli altmış senelik bir kanundur. Ve bu günkü ihtiyaca katiyen tekabül etmemektedir. Böyle olmakla beraber belediyenin faaliyetine hail olan en büyük mania kanundan ziyade parasızlıktır. İzmir şehrinin bu sene bir takım duhuliyeleri arttırmak kanunda mevcut olduğu halde şimdiye kadar tatbik edilemeyen şu veya bu menbadan istifade etmek şartıyla sıkı sıkıya yapabildiğimiz varidat bütçesi dört yüz bin liradır. Bugün Avrupa'da İzmir'in rub'u kadar bir şehrin bütçesinde ayıp ve noksan teşkil eder. Eğer bu devre-i teşriyede ve halet-i maddiyeleri ıslah edilmezse en iyi çare belediyeleri ilga ederek halkı da belediye var, düşünüyor falan diye ifal etmemektir."<sup>1</sup>

Şükrü Kaya'nın vurguladığı tüm bu zorluklara ek olarak, kentsel düzeyde bir yetki karmaşası yaşanıyordu. Maliye Vekaleti, yangın yerlerinde bulunan enkazı müzayedeye çıkarıyor, belediye ise bunun sakıncalarını sıralayarak karşı çıkıyordu<sup>2</sup>. Belediye'ye göre; 1) henüz barış antlaşması imzalanmadığı için, müzayedeye sınırlı kişi katılacak bu da molozun ucuza kapatılmasına yol açacaktı. 2) Arsaların yerlerini karışabilir, hazine pek çok davaya muhatap olabilirdi. 3) Sigorta şirketleri taahhütlerinden vazgeçebilirdi. 4) Mübadeye dahil olanların mallarının ne olacağı daha belli değildi. 5) Tüm bunların ötesinde, yangın yerlerinin temizlenmesinden, hukuksal olarak arsa sahibi mesuldü. Ancak belediye Maliye'nin girişimini durduramadı. Nitekim müzayedeyi alan Fazıl Bey yangın yerlerindeki enkazı kaldırmaya başlamıştır<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Türk Sesi, 16 Temmuz 1923

<sup>2</sup> Ahenk, 9 Mayıs 1923

<sup>3</sup> Ahenk, 13 Temmuz 1923

Tüm bu gelişmeler ve açıklamalar da gösteriyor ki, kurtuluşun hemen ardından yangın yerleri için üretilen hayaller<sup>1</sup> ancak, kolay kolay gerçekleşmeyecek uzak hedefler olabilirdi ve hemen çözüme ulaştırılması gereken büyük sorunlarda belediyenin katkısından ziyade hükümetin çalışmaları esas olabilirdi.

Nitekim İzmir'de yangın sonrası çıkan en önemli sorunlardan, "mesken buhranı"nı 1916 yılında çıkarılmış olan Sekene Kanunu'nun yürürlükten kaldırarak çözmeye çalıştı<sup>2</sup>. Sekene Kanunu'na göre, mesken kiralarını, bir önceki yıla oranla ancak yüzde elli oranında arttırabiliyordu. Dolayısıyla enflasyon karşısında hiçbir durumuna inen kiralar nedeniyle evsahipleri evlerini kiraya vermek istemiyorlardı. Ancak kanunun kaldırılmasıyla birlikte kiralar son derece arttı. Kiralar yıllık istenmeye başladığı gibi<sup>3</sup> ödeme gücünü de çoktan aşmıştır<sup>4</sup>. Bu sırada Yunanistan'dan mübadele suretiyle İzmir'e gelmekte olanlar sorunu daha da ağırlaştırdı. Sorunun çözümü için başvurulmuş bir diğer yöntem de, Batı Anadolu'dan giden Rum ve Ermenilerin arkalarında bıraktığı emval-i metrukelerin iskân için kullanılmaları oldu<sup>5</sup>. Tüm bunların yanında, İzmir'in imarı konusunda tartışmalar ve kısmî çalışmaları da başlamıştı.

İzmir'in imarı konusunda üç ana sorun ortaya çıkıyordu. Bunlardan birincisi, yanmamış kısımları içine alacak şekilde yapılacak olan düzenlemelerdi ki bu belediyenin mevcut fennî olanaklarıyla çözümlenmeye çalışılıyordu. İkincisi hektarlarla ifade edilen yangın yeri ve üçüncüsü de şehrin kanalizasyon sorunlarının çözümüydü. Bu işler ise ancak bir planlama dahilinde çözümlenebilecek sorunlardı<sup>6</sup>.

1 Nisan 1923'te Şükrü Kaya'nın başkanlığında toplanan İzmir Mühendisleri, Şevki Paşa tarafından yapılmaya başlanan haritaların yine Şevki Paşa tarafından tamamlanmasını kararlaştırdı<sup>7</sup>. Bu haritaların tamamlanması ardından İzmir'in

<sup>1</sup> Örneğin, 5 Aralık 1923 tarihli *Yenigün* gazetesi daha önce İzmir'de kuruluş olan "Bulvar şirketinin" açmaya başladığı Basmağa istasyonundan Rüsumat'a ulaşacak ikiyüz metre uzunluğunda otuz metre genişliğindeki yol esas alınarak bu caddeye paralel otuzar metre genişliğinde dört cadde ve bu caddelere dik olarak yirmi beşer metre genişliğinde altı cadde açılması planlandı. Bu caddelerin kesiştikleri noktalara zafer abideleri, caddelerin uygun yerlerinde resmî binalar, okullar, mabetler, parklar, tiyatrolar ve kulüpler yapılması düşünülerek ilgili proje belediye başmühendisi Nuri Bey tarafından düzenlendiğini yazıyordu. akt. Berber "Kurtuluşun Cumhuriyeti...", s.121

<sup>2</sup> *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Mayıs 1923

<sup>3</sup> *Ahenk*, 12 Ağustos 1923

<sup>4</sup> *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1923

<sup>5</sup> Geniş bilgi için bkz. Kemal Arı, "1923 Türk - Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir'de Göçmenler" DEÜ Ata. İlk. ve İnk. Tar. yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988

<sup>6</sup> *Say, İjyen Bakımından...*, s.60

<sup>7</sup> *Hakimiyet-i Milliye*, 12 Nisan 1923

imarı için yapılması gereken planlar için münakaşa açıldı<sup>1</sup>, Lozan'da Türk delegasyonunun yabancı sermayenin Türkiye'yi girişi konusunda tutucu omadığının anlaşılması ve İktisat Kongresi'nin verdiği ılımlı mesajlar, büyük sermayeye ihtiyaç gösteren İzmir'in imarı için yabancı ortaklıklarının da harekete geçmesini sağladı. Örneğin Lozan'dan bildirildiğine göre, bir İtalyan şirketi bu işe talip olmuştu<sup>2</sup>. Ancak bunların en önemlisi, Paris'te Fransız, Belçika ve Türk sermayedarlarının girişimi ile kurulan İzmir'in Yeniden İmar ve İnşaatını Tedkik Şirketi idi. Şirketin İzmir'deki temsilcisi İran Konsolarını Tan Karminatı İktisat Vekaleti'ne başvurarak, şirketin talep edilen malî ve fennî her türlü teminatı sağlamaya hazır olduğunu, hatta istenildiği takdirde bir Türk şirketine bile dönüşebileceklerini ilettiler<sup>3</sup>. Şirkete İzmir eşrafından Bekirzade daha sonra Tefik Paşa'nın öncülüğünde bir gurupta katıldı<sup>4</sup>. İmar planlarının münakaşası döneminde, şirketin müdürü Pol Tin İzmir'e gelerek, T. Karminatı ile birlikte yangın yerlerinde incelemelerde bulundu. Ahenk gazetesi, edindiği bilgilere göre, şirketin yakında İzmir'in imarına başlayacağını yazmaktaydı<sup>5</sup>.

Bu gelişmeler, şehrin ne şekilde imar edilmesi gerektiği konusunda da tartışmaları beraberinde getirdi; Türk Sesi yangın bölgesini imar etmenin iki yolu olduğunu belirtiyordu. Bunlardan birincisine göre, yangın yerleri bir şirkete devr olunur, belediyenin nezareti altında ve özel bir plân dahilinde ve fakat meskenlerle dolu mahalleler halinde imar ve inşa olunabilirdi. İkinci seçenek ise yine yangın yerlerinin bir şirkete devr olunmasından geçiyordu. Ancak özel bir plâna göre çok vasi bir park haline getirilebilirdi. Bu taktirde Punta, Bellavista, Basmahane, Tilkilik ve çarşı semtleri ile çevrilmiş geniş bir bahçe, adeta Berlin'in Tiergarten'i haline getirilmiş olurdu. Böylece bu geniş arsaya belediye, muhtelif müzeler tiyatrolar, sinemalar, gazinolar gibi umuma mahsus binalar yapma, yer yer bahçeli meydanlarla süsleme olanağı doğardı. Türk Sesi, birinci seçeneğin tescih edilmemesi gerektiğini savunuyordu; çünkü yanan yerler hep Ecnebler'e ait olduğu için, yine onlar zengin yerlere sahip olacak Türklerin yaşadığı yerler değer kaybedecekti<sup>6</sup>.

Ahenk'in başyazarı Mehmet Şevki ise nasıl olursa olsun imar faaliyetinin biran önce başlaması gerektiğini, yoksa bu durum sürdüğü sürece İzmir halkının

<sup>1</sup> Türk Sesi, 30 Temmuz 1923

<sup>2</sup> Hakimiyet-i Milliye, 3 Haziran 1923

<sup>3</sup> Ahenk, 8 Temmuz 1923

<sup>4</sup> Hakimiyet-i Milliye, 31 Kanun-ı Sani 1924

<sup>5</sup> Ahenk, 1 Ağustos 1923

<sup>6</sup> "İzmir'in İmarı", Türk Sesi, 18 Ağustos 1923

büyük zararlarla karşılaşacağını belirtiyordu<sup>1</sup>. Bu sırada yeni belediye başkanı olan Uşakizade Muammer Bey de yangın yerinin park haline dönüştürülmesine taraftardı<sup>2</sup>. Yabancı şirketlerin yaptığı tekliflerin incelendiğini belirten Muammer Bey, bunlardan en ehveninin kabul edileceğini vurguluyordu<sup>3</sup>. Ancak, aynı günlerde İzmir valiliğine getirilen İhsan Paşa aynı görüşte değildi. Ona göre, ".iktisaden sahib-i kudret manili olan belediye heyetiyle sıkı bir tesanüdle çalışmak erbab-ı ihtisasın da mütalaalarından istifade etmek" gerekiyordu. "Avrupa sermayesine gerek kalmadan bu işin başarılabilceğini sözlerine ekleyen İhsan Paşa'ya göre "vatan aşkı bulunduğu halde, halk ile el ele vererek çalışmak" yeterliydi<sup>4</sup>. Ancak kısa süre sonra, imar için iyi niyetin yeterli olmadığı anlaşılabacaktır.



---

<sup>1</sup> Ahenk, 13 Kanun-ı evvel 1923

<sup>2</sup> Türk Sesi, 4 Haziran 1924

<sup>3</sup> "Belediye Reisimizin Anadolu'ya Beyanatı", Anadolu, 17 Haziran 1924

<sup>4</sup> "Yeni Valimiz" Anadolu, 23 Temmuz 1924

### Danger - Prost Plânı

İzmir'in imarı üzerine yapılan tartışmalar, Danger - Prost Plânı olarak bilinen ve M. Prost'un nezaretinde, Rene Danger ve kardeşi M. Raymond Danger tarafından yapılan plânlar yeni bir boyut kazanmıştır<sup>1</sup>. İzmir'in Yeniden İmar ve İnşaatını Tedkik Şirketi (Societe de Reconstruction d'İzmir) tarafından görevlendirilen Rene Danger, birkaç kez İzmir'i ziyaret etmiş ve belediye ile ilişki kurmuştur<sup>2</sup>. Bu sırada, daha önce de belirttiğimiz gibi, yangın mıntikasının haritaları, Plân ve Kadastro Heyet-i Askeriyesi tarafından tamamlanmış ve belediyeye teslim edilmişti. Ayrıca kadastro müteahhiti, Avusturyalı mühendis İskarpa, bu haritaları, yanmazdan önceki haliyle karşılaştırıyor, böylece sahipli olan arsalar tespit edilmeye çalışılıyordu. Bu gelişmeler çerçevesinde belediye, Rene Danger ile bir sözleşme imzalamış ve hazırlanacak olan planların 1924 Eylül'ü sonuna kadar teslim edilmesi öngörülmüştür<sup>3</sup>.

Plân yapılmadan önce bir ihzarî komisyonu, üç ay kadar çalışarak şehir hakkında tüm gerekli bilgileri hazırlamıştı. Plân, normal şartlar altında elli yıllık bir zaman içinde uygulanması öngörülyordu. İhzani Komisyon, İzmir'in coğrafi, iktisadi, meteorolojik, hidrolojik ve Jeolojik durumunu değerlendirerek, özellikle de ticaret odası ve gümrüklerin son on yıllık istatistiklerinden yararlanarak bir rapor hazırladı. Rapora göre İzmir şehrinin ihtiyaçları sekiz madde halinde sıralanıyordu; 1) İskân mıntıkası 2) Liman tesisatı, gümrük, antrepolar ve diğer liman işleri, 3) Şehrin deniz, karayolları ve merkezleri, 4) Ticaret ve pazar mıntıkları, 5) Sanayi mıntıkası, 6) Lağım ve mecarî işler, 7) Mezarlıklar, 8) Müessesat-ı umumiye, hâl, salhane ve mümasilleri.

İhzarî Komisyon, iskân mıntikasını şu şekilde değerlendiriyordu; "Bugün İzmir şehrinde iskân olunan yerler hükümet civarı, Tilkilik, İkiçeşmelik, Kadifekale'-sine kadar uzanan aksam, Karataş, Karantina gibi mahalleler ile Punta ve Bellavista - şimdiki İsmi Alsancak- ve muhitinden ibarettir.

İzmir'in bu vakite kadar mesken ittihaz olunan mahalleleri yanmış olup, bu kısım hemen gayri kabili iskân denilecek olan kısımdır. Halihazırda eğer şehir tevsî olunmak ve iskân mıntıkası tesis olunmak icap ediyorsa bunun için bulunacak mahallin en ziyade düşünülecek hassaları lâğım, mecarî gibi tahtelarz tesisatı ile arazisinin sağlam ve temiz olması nazarı itibara alınmalıdır. Yanan mahallerde

<sup>1</sup> Cânâ Bilsel, "La Restructuration de la Ville d'İzmir a la Premiere moitie du XXe Siecle: Trois Projets d'Urbanisme et les Secenarali de Modernisation", Ecole d'Architecture de Paris-Belleville, Diplome d'Etudes Approfondies le Projet Architectural et Urbain, 1992-1993, s.26

<sup>2</sup> Türk Sesi, 30 Mayıs 1924

<sup>3</sup> Anadolu, 21 Eylül 1924, "La Reconstruction D'une Ville", L'Illustration, Paris no. 469 Marc 1933, s.271

mecari tesisatı gayet müşkil ve masraflı oluşu, denizden irtifainin gayet az, her zaman ratıp ve hemen su içerisine mağtur bulunuşu zeminin sağlam olmayışı ve liman müessesatıyla sınai müessesatın faaliyet mahsulleriyle daima havasının telvis olunması, ittisa kabiliyeti bulunmaması sebeble burada iskân mıntıkası tesiri gayrı caiz ve daha ziyade bir merkezi ticari ve sınai olması şayanı tecvizdir.

Sihhi bakımdan ise İzmir'de 1835 senesinden beri husule gelen bütün emraz sariye vukuatında en ziyade tahribat burada görülmekte olduğu istatistiklerden anlaşılmaktadır.

Hâlbuki Kadife kalesinden aşağı doğru, Karataş'ın üzerinden Karantina ve köprü üzerlerine doğru uzanan hudut iskân mıntıkası olmak için en güzel bir mahal teşkil etmekte ve şehrin ittisa kabiliyeti noktai mazarından gayet müsait bulunmaktadır."

Liman tesisatı hakkında da komisyon raporu şu şekilde mütalaa belirtiyordu: Halihazırda liman tesisatı iki kısma ayrılmıştır. Birisi Gümrük ve Pasaport, diğeri ise Punta'dır. Gümrük, Pasapot aksamı şehir için gayri müsait bulunmaktadır. Zira, şehrin ortasında bütün müzharefatı yayılmakta olduğu gibi müessesatı, sınaıyyeye uzaktır. Şehir limanda çok sıkı münasebettedir; doğrudan doğruya herhangi enfekte bir mahalden vürud eden herhangi bir şahıs veya müntim birşey doğrudan şehre girmektedir.

Bunlardan kurtarmak için gerek istisadî ve gerek sihihi noktai nazardan limanın Punta'dan tesisi, bu suretle şehri girecek herhangi birşeyin birçok bariyerden geçirmek icap eden, Liman tesisatı Punta'da daha müsait şeraiti bulacaktır. Limanda en ziyade münasebeti bulunan fabrika ve müessesatı sınaıye doğrudan doğruya temasta bulunmuş olurlar. Bu suretle liman müzaharefatı şehrin bir köşesinde kalmakla şehir daima temiz kalır. Zuhur edecek bir marazı sari vakası şehre idhal edilmeden nakil ve tecrit olunabilir. Aynı zamanda İzmir'de esen rüzgârların semti ekseriyetle cenubu garbi olduğundan liman, müessesatı sınaıye ve fabrikalar mülevvesatı havaıyyesi şehrin havasını telvis etmez."

Rapor, şimendifer istasyonlarını da birleştirilerek itilâl mevkiinde büyük bir istasyonda toplanmasını, marşandizlerin buradan doğrudan Punta'daki limana nakilleri ve Basmane istasyonunun şehir yolu istasyonu halinde kalmasını öngörüyordu. Böylece hariçten gelen ticaret malları şehre girmeden, limana noklollunabilecekti. Bunun dışında, yanan yerler ticari mahaller, pazarlar ve kısmen de mektepler için kullanılmakta ve mezarlıklar için de Kokluca mevki gösterilmekteydi. Lağım ve mecarinin yeniden bir proje haline getirilmesini, deniz yerine boş araziye sevk edilmesini, eğer denize sevki icap ediyorsa klorlandıktan sonra dökülmesini öneriyordu. Sanayi mıntıkası hakkında, hemen her şehirde olduğu gibi

azami cereyanların aksi tarafında kurulması gereği belirtiliyor ve bu mıntıka için, Punta istasyonundan Mersinli'ye kadar uzanan sahanın en uygun yer olduğu ileri sürülüyordu<sup>1</sup>.

Danger Kardeşler, bu rapor doğrultusunda imar planını hazırlarken, Dahiliye Vekaleti de yangın yerlerine ait haritanın ne zaman incelemeye sunulacağını soruyordu. Belediye ise bir aya kadar "inşaatı teshil edecek tertibat alınacağı ve belediyenin yangın sahası hakkında düşündüğü çareleri yakında bildireceği ve planın hitamında caddeleri açıp kanuna müsterit hususat hakkında, "zaman kaybetmeden harekete geçileceği cevabını veriyordu<sup>2</sup>. Anlaşıldığı kadarıyla Danger Kardeşler imar planını, öngörüldüğü gibi Eylül 1924'de belediyeye teslim etmişti<sup>3</sup>. Plânı görme fırsatı bulunan Haydar Rüştü'ye göre, bu plân uygulanabilirse "şehir çok güzelleşecek, yollar epey genişleyecek, İzmir şehrinin en ziyade muhtaç olduğu büyük bir park vücuda gelecekti. Ancak bu planın uygulanabilmesi "çok para, uzunca bir müddet, bilhassa yorulmaz bir say ve intizam" gerektirmekteydi<sup>4</sup>. Haydar Rüştü'nün işaret ettiği bu gerekliliklerin de ötesinde, plânın uygulanabilmesi öncelikle mevcut hukuksal yapının gözden geçirilmesi ve yeniden düzenlenmesine bağlıydı. Bu nedenle İzmir Belediyesi amacı gerçekleştirebilecek bir "layiha-ı kanuniye" hazırlayarak TBMM'nin ilgili makamlarına iletti. Teklif, İzmir Belediyesi-ni yangın yerlerinde rahat hareket ettirebilecek bir içeriğe sahipti<sup>5</sup>.

İzmir belediyesinin bu teklifi çerçevesinde biçimlenen ve daha küçük yerleşim yerlerini de kapsayacak şekilde genişletilen 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nun 20 ila 25. maddelerini değiştiren kanun 22 Nisan 1925'te TBMM'de kabul edildi<sup>6</sup>. "2 Haziran tarihli gazeteler sayfalarında bu kanuna yer veriyorlar ve İzmir'in imarı yolunda en önemli engellerden birinin kalktığı yorumunu yapıyorlardı<sup>7</sup>. Bu gelişmeleri izleyen günlerde, yangın sahasının imarına müteallik plân, İzmir Belediye Meclisi tarafından 20 Temmuz'da kabul edildi. Vilayet İdare Meclisi'nce de 13 Ağustos 1925'te onaylanan plân, böylece yürürlüğe girmiş oldu<sup>8</sup>. Plân daha onaylanmadan, dergi ve gazetelerde yayımlanmış ve üzerinde düşünce üretilmeye başlanmıştı<sup>9</sup>.

<sup>1</sup> "Yangın Yeri İhzarı Komisyonu raporu" 20 mart 1924, aktaran Say, *İjiyen Bakımından ...*, s.62-64

<sup>2</sup> Anadolu, 15 Eylül 1340.

<sup>3</sup> Haydar Rüştü, "İzmir'in İmarı İmtihanı", Anadolu, 3 kanun-ı Evvel 1924

<sup>4</sup> aynı yazı

<sup>5</sup> "Şehrin imarı etrafında belediyemizce teklif edilmek istenen bir layiha-ı kanuniye" Ahenk, 8 kanunısani 1925

<sup>6</sup> Anadolu, 24 Nisan 1925, Ahenk, 25 Nisan 1925

<sup>7</sup> Ahenk, 2 Haziran 1925, Anadolu, 2 Haziran 1925

<sup>8</sup> İzmir Şehri İmar Plânı Raporu, İzmir, 1939, s.3

<sup>9</sup> "Yeni İzmir Şehri Nasıl Olacak?" Yeni İzmir, sayı 1, Nisan 1945, s.10-12, "İzmir Şehri Plânı" Türk İli, 12 Ağustos 1925

Danger - Prost Plânı, ihzari komisyonun öngördüğü "zone-mıntıka" anlayışına uygun bir şekilde düzenlenmişti<sup>1</sup>. Altı mıntıka olarak tasarlanan plânda birinci mıntıka, Punta'nın ilerisinde, körfezin üç bölgesini oluşturan liman ve antrepolar-dan meydana geliyordu. Bandırma ve Aydın hatlarının kesiştiği noktada ve nisbe-ten limana yakın olarak merkezi bir ga inşa edilecekti. Mevcut istasyonlar ise, şehir istasyonu haline getirilecekti. Punta'da tahmil iskeleleriyle, bunlarla ilgili antrepolar vücuda getirilmesi kabul edildiği gibi, yeni gümrüğün de burada yer alması düşü-nülmüştü. İkinci mıntıkayı oluşturan sanayi bölgesi, Aydın tren istasyonundan kuzey-doğuya doğru uzanacak<sup>2</sup> ve yakınlarında amele sitesi için yer ayrılacaktı<sup>3</sup>.

Üçüncü mıntıkayı meydana getiren, Birinci Kordon'un yanan kısımları üzerinde bina yapılmaması, bölgenin ağaçlandırılarak bahçe haline getirilmesi, böylece imbat rüzgarının iç kısımlara kadar girmesi öngörülyordu<sup>4</sup>. Bu bahçele-rin tam ortasında belediye binası yer alacaktı<sup>5</sup>. Şehrin yönetim ve oteller kısmı olarak tasarlanan dördüncü mıntıka, Cumhuriyet Meydanı'nın etrafındaki alanı işgal edecekti. Beşinci mıntıka, iskân bölgesi olarak kullanılacak Karantina ve Karataş sırtlarından güneybatıya doğru uzanacak, Kadifekale'nin kuzey doğusun-da da bahçeli evler inşa edilecekti. Altıncı mıntıka, daha sonra Kültürpark haline ge-tirilecek alanı kapsıyordu. Bu bölge, mektepler, umumi kütüphaneler, müzeler inşası ile İzmir'in kültür merkezi haline getirilecekti<sup>6</sup>.

Danger - Prost Plânının esbab-ı mucibe layihasında, plân hazırlanırken, temel alınan çıkış noktası şu cümlelerle açıklanmaktaydı: "Bu planda bilhassa memleketin itcari ve iktisadi hayatı en esaslı düşünceler arasındadır. Vatandaşa suhulet, nakliyatla kolaylık ve malın maliyet fiatı üzerine fazla nakil vesaiti ücreti zam olunmaması düşüncesi hakimdir. Ama hatlar esas itibarile ticari sevkiyat üzerine tertip olunmuştur. Meselâ Alsancak ile Basmahane arasında düz bir yol kabul olunarak iki istasyon arasında en kısa ve en düz musavala hattı temin olunmuş, diğer taraftan mevcut Gümrük ve Basmahane arasına esaslı ve Mebzul yollar resmedilmiştir. Bu suretle denizden gelen bir mal bir taraftan müessesat-ı sınaiye de temasta olduğu gibi, diğer taraftan da ticari müessesatı bulacak, işlerini en çabuk ve sehil tarzda görecektir. Amelenin yolu uzak olmadığından işine çabuk gidecek ve gelecek ve nakil vasıtaları masrafından az çok azade kalacaktır. Ticaret

<sup>1</sup> Say, İjyen Bakımından..., s.61, 64

<sup>2</sup> "Yeni İzmir...", s.12

<sup>3</sup> Say, İjyen bakımından..., s.64

<sup>4</sup> Say, İjyen Bakımından..., s.65

<sup>5</sup> Türk III, 12 ağustos 1925

<sup>6</sup> "Yeni İzmir...", s.12

mintikasıdan sonra başlayan iskân mintikaları müteaddit yeşil maniaları havi olacaktır"<sup>1</sup>.

Plân, belediye tarafından büyük ölçüde kabul görmekle beraber, bazı noktalarda dahil edilmiş ve son şekli belediye heyet-i fenniye harita şubesi tarafından biçimlendirilmiştir. Tadil edilen en önemli nokta cadde ve sokak genişlikleridir. Plana göre caddeler, azami 35, asgari 15 metne genişliğinde düşünülmüştü<sup>2</sup>. Ana cadde Gazi Bulvarı ise 50 metre genişliğinde olacaktı<sup>3</sup>. Bunu "arazi zayiati" olarak değerlendiren belediye, cadde genişliklerinin daraltılması yoluna gittiği gibi, aynı gerekçe ile, Birinci Kordon'da yanan yerler üzerinde oluşturulması öngörülen yeşil alaları da kısıtlamıştı<sup>4</sup>.

Bu tadilatın ardından planın uygulanmasını sağlayacak ön çalışmalara girişildi. Yangın yerlerinde bulunan arsalar, eski biçimiyle, sahipleri belirlendikten sonra, muhamminlerce saptanan değerler üzerinde bonolara rapt edildi<sup>5</sup>. Plan mucibince istimlâkı gereken yerler için, bir komisyon oluşturuldu<sup>6</sup>. Sahipleri belli bir süre içinde belirlenemeyen arsalar belediyeye kaydedildi ve müzayede yoluyla satışa çıkarıldı. İlk zamanlarda denize, cadde ve istasyonlara yakın arsalar oldukça yüksek fiyatlarla satıldı<sup>7</sup>. Bazı esnaf gurupları birleşerek, arsa satın almaya ve topluca bulunacakları çarşılar inşa etmeye başladılar. Tuhafiyeciler çarşısının temel atma töreni, vilayetin tüm ileri gelenlerini biraraya getirmişti<sup>8</sup>. Kavaflar, inşa ettirecekleri çarşıları için oldukça kapsamlı bir proje geliştirdi<sup>9</sup>. Bit pazarı esnafı da iki bin metrekarelik yer satın almışlardı<sup>10</sup>. Ancak bir süre sonra arsa satışları azaldı; kalan kısımlara talep olmuyor, bu da şehrin ortasında toz toprağı ve her türlü pisliğiyle bir yangın yeri sorunu yaratıyordu. 1928'de belediye, bu yerin ana caddelerinin, özellikle ticari ve iktisadi yollarının açılmasını ve kalan kısımlarının akasya ve okaliptüs gibi çabuk yetişen ağaçlarla donatılmasını, ileride şehrin ihtiyacına göre en müfit tarzda buranın satılması veya kullanılması yönünde karar

<sup>1</sup> Say, İjyien Bakımından..., s.65-67

<sup>2</sup> Kamil Refet "İzmir'in İmarı Hakkında" *Mimar* yıl 1, sayı 7 (1931), s.229

<sup>3</sup> Say, İjyien Bakımından..., s.79

<sup>4</sup> "Yeni İzmir...", s.12

<sup>5</sup> Say, İjyien Bakımından..., s.67

<sup>6</sup> Ahenk, 13 Kanunısani 1927

<sup>7</sup> Say, İjyien Bakımından..., s.67

<sup>8</sup> Ahenk, 18 Haziran 1927

<sup>9</sup> bkz. Kavaflar Çarşısı İnşaat, Şartname ve Mukavelenamesi, İzmir, 1928, s.30 s.

<sup>10</sup> Celal Tevfik "İzmir'de İnşaat İşleri", *Memleket*, 11 Eylül 1927

verdi<sup>1</sup>. Ama gün geçtikçe buraları satılması bir yana, satılan yerlerin taksitleri bile toplanamama tehlikesi belirdi. İktisadi kriz her yerde olduğu gibi İzmir'de de etkisini göstermiş, belediyeden taksitle arsa satın alanlar taksitlerini ödeyemez duruma gelmişti. 1930'lu yıllara ait belediye meclisi karar defterleri, borçlarının ertelenmesi, taksitlerin daha uzun bir vadeye yayılması ya da arsaların geri alınmasını isteyen başvurularla doludur. Belediye bu tekliflere başlangıçta pek yanaşmak istemiyordu. Örneğin, kolonyacılar ve küçük tuhafiye çarşısı esnafının, arsa taksit bedellerinin yirmi sene müddetle tecili hakkındaki istidalarına, belediyenin mali vaziyete göz önüne alınarak ret cevabı veriliyordu<sup>2</sup>. Fakat bu yöndeki taleplerin artması karşısında meclis olağanüstü toplanarak, 1930 yılından önce satın alınan arsa borç taksitlerinin, yirmi yıla uzatılmasını kararlaştırmak zorunda kaldı<sup>3</sup>. Belediye bu kez de faizlerin indirilmesi istemleriyle karşılaştı<sup>4</sup>. Bunun üzerine, 1930 öncesinde arsa alanların, borçlarını vadelerinden önce ödemeleri halinde, yüzde dört iskonto yapılacağı kabul edilmişse de<sup>5</sup> şikayet ve taleplerin arkası kesilmemiştir. Nitekim ilerleyen yıllarda bazı arsalar, taksitleri ödenemediği için geri alınacaktır.

Tüm bunlara rağmen imâr plânının kabul edildiği 1925 yılından 1930 yılına kadarki sürede İzmir'de canlı bir inşaat sektörü olmuştu. Hizmet gazetesinde yayımlanan bir yazıya göre<sup>6</sup>, İzmir'in yanan ve yanmayan kısımlarında yapılan inşaatın sayısal dökümü şu şekildeydi:

| Sene   | Yanmayan Kısım |             | Yanan Kısım |             |
|--------|----------------|-------------|-------------|-------------|
|        | Şahısların     | Belediyenin | Şahısların  | Belediyenin |
| 1925   | 372            | 3           | 5           | 1           |
| 1926   | 1055           | 3           | 26          | -           |
| 1927   | 324            | 4           | 219         | -           |
| 1928   | 448            | 5           | 402         | -           |
| Toplam | 2199           | 15          | 652         | 1           |

Tablo: XXIII 1925 - 1928 yıllarında inşaat faaliyeti

<sup>1</sup> Say, İjiyen Bakımından..., s.67

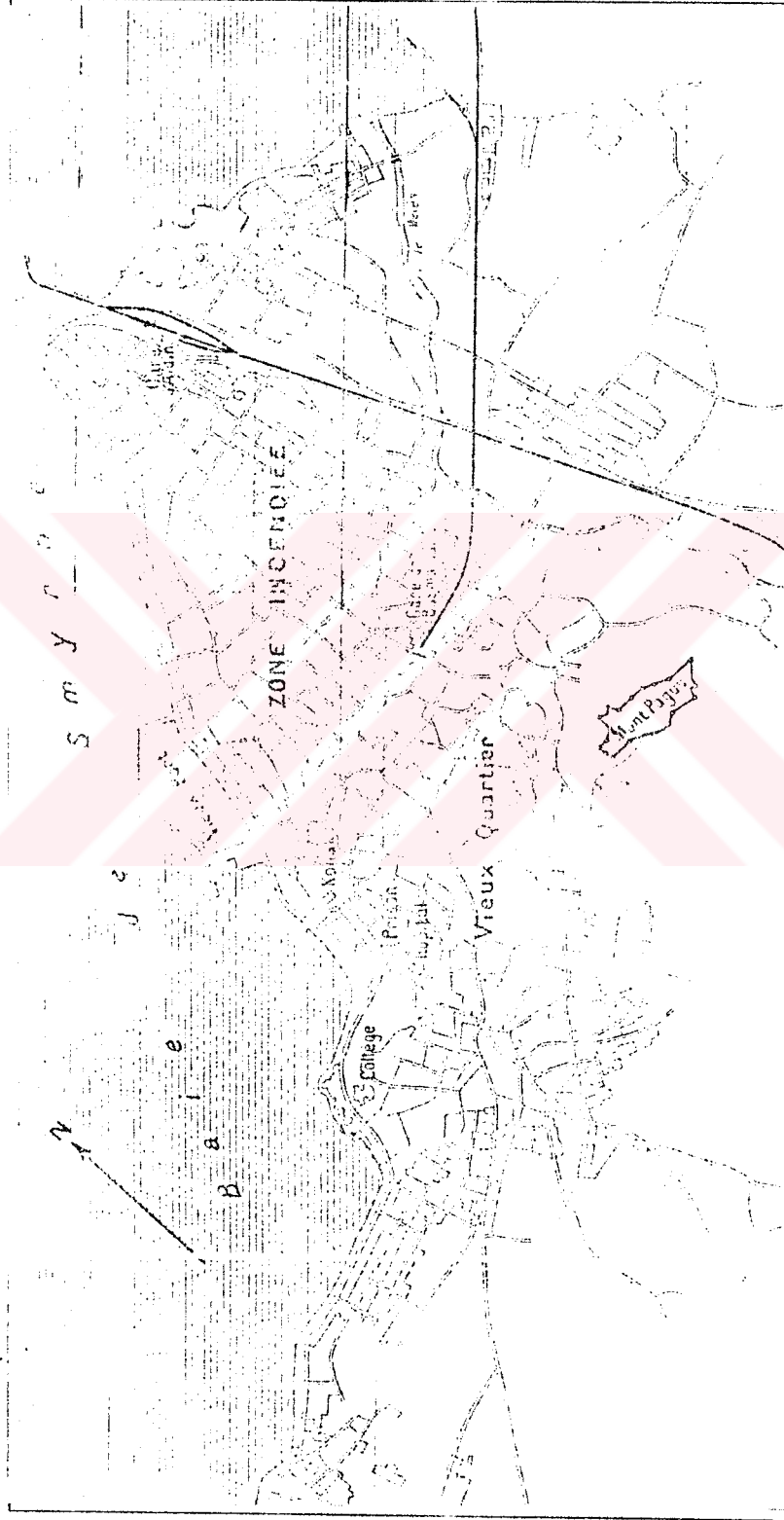
<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., 2. in. (11.2.1932), s.37

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 12, fevkalade ict. (28.11.1934), s.189

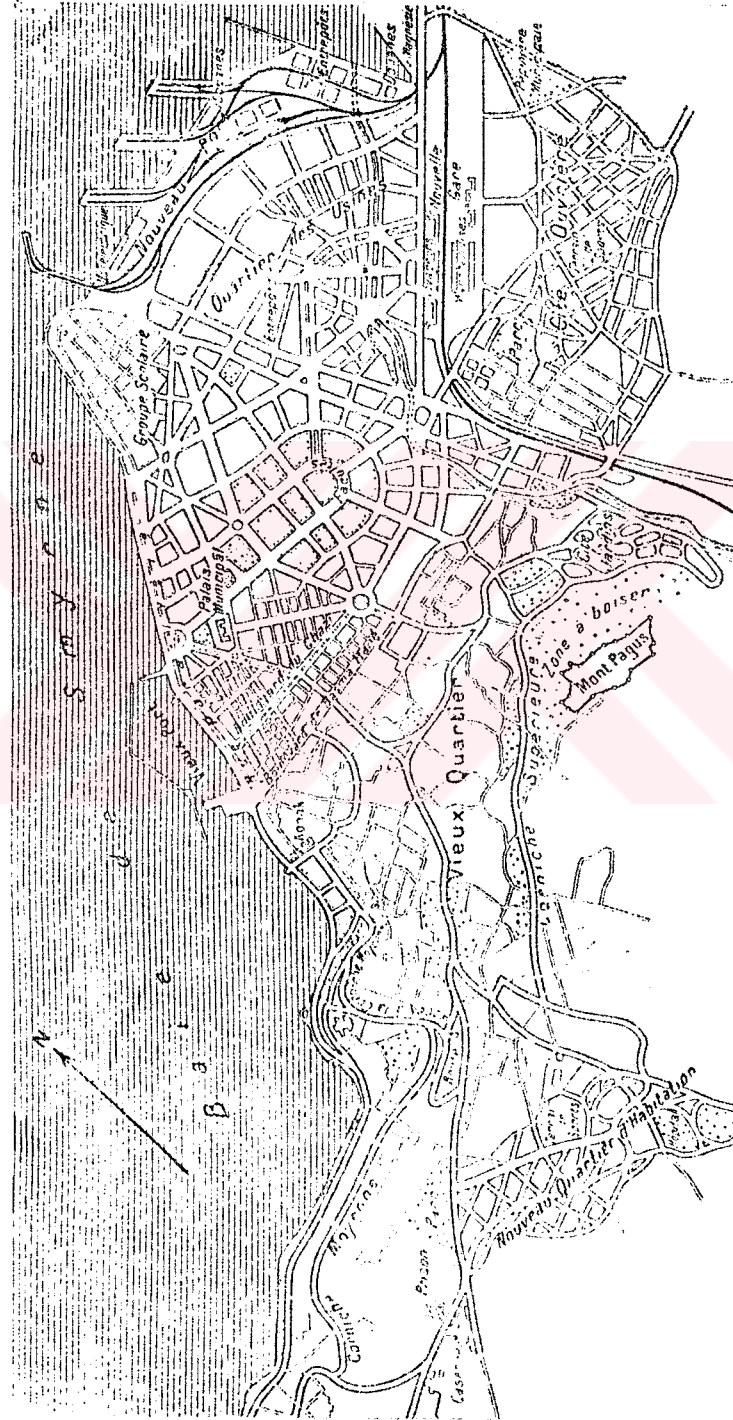
<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 12, Şubat ict., 2. in. (13.2.1935), s.233

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 13, Nisan ict., 16. in. (25.2.1935), s.172

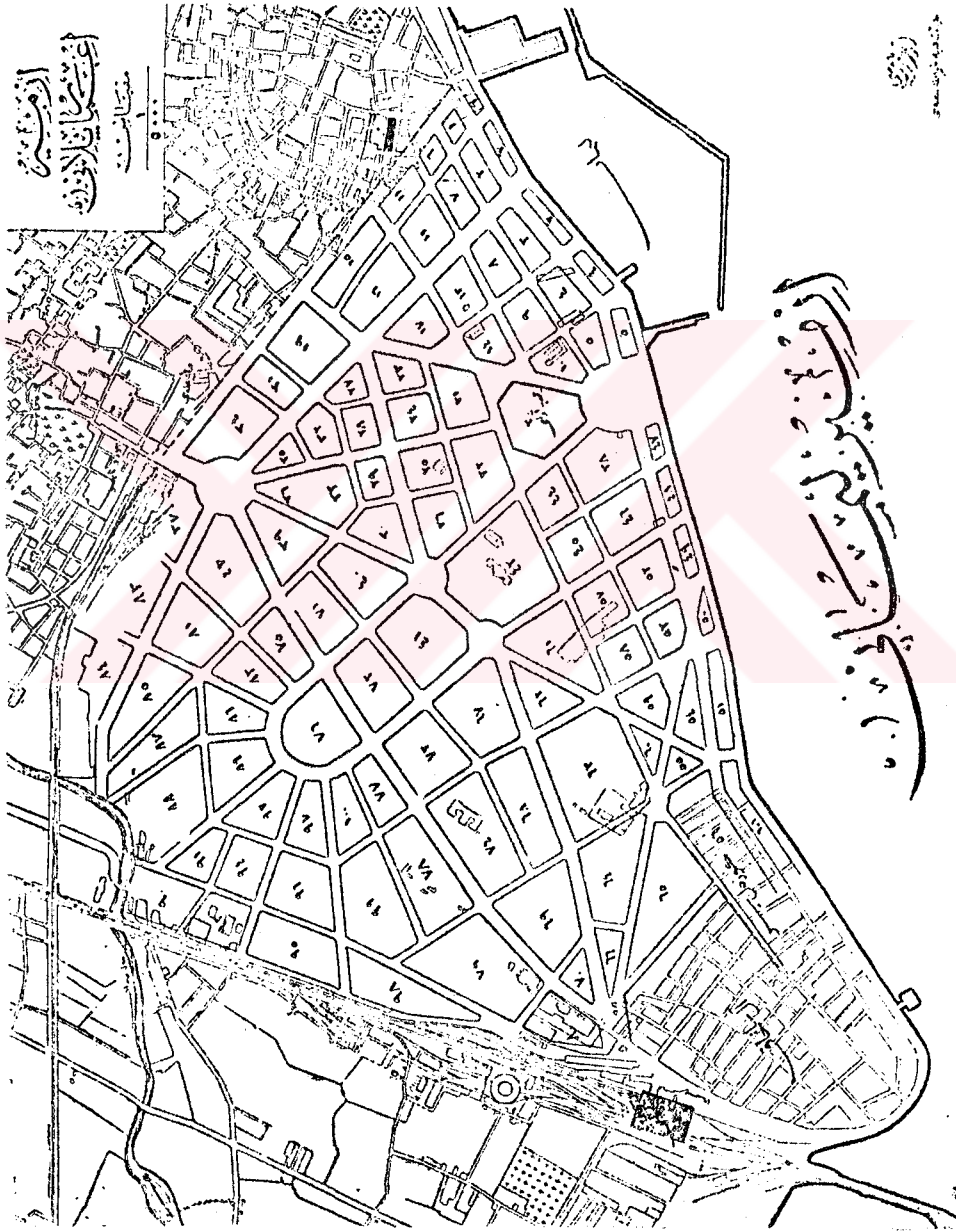
<sup>6</sup> "İzmir'in İmarı", Hizmet, 2 Temmuz 1929



Şekil II : 1922 Yangınından Önce İzmir'in Planı  
Kaynak : L'ILLUSTRATION, no.4696 (4 Mars 1933), s.270



Şekil III : Rene-Danger Plânının ilk şekli  
 Kaynak : L'ILLUSTRATION, no.4696 (4 Mars 1933), s.271

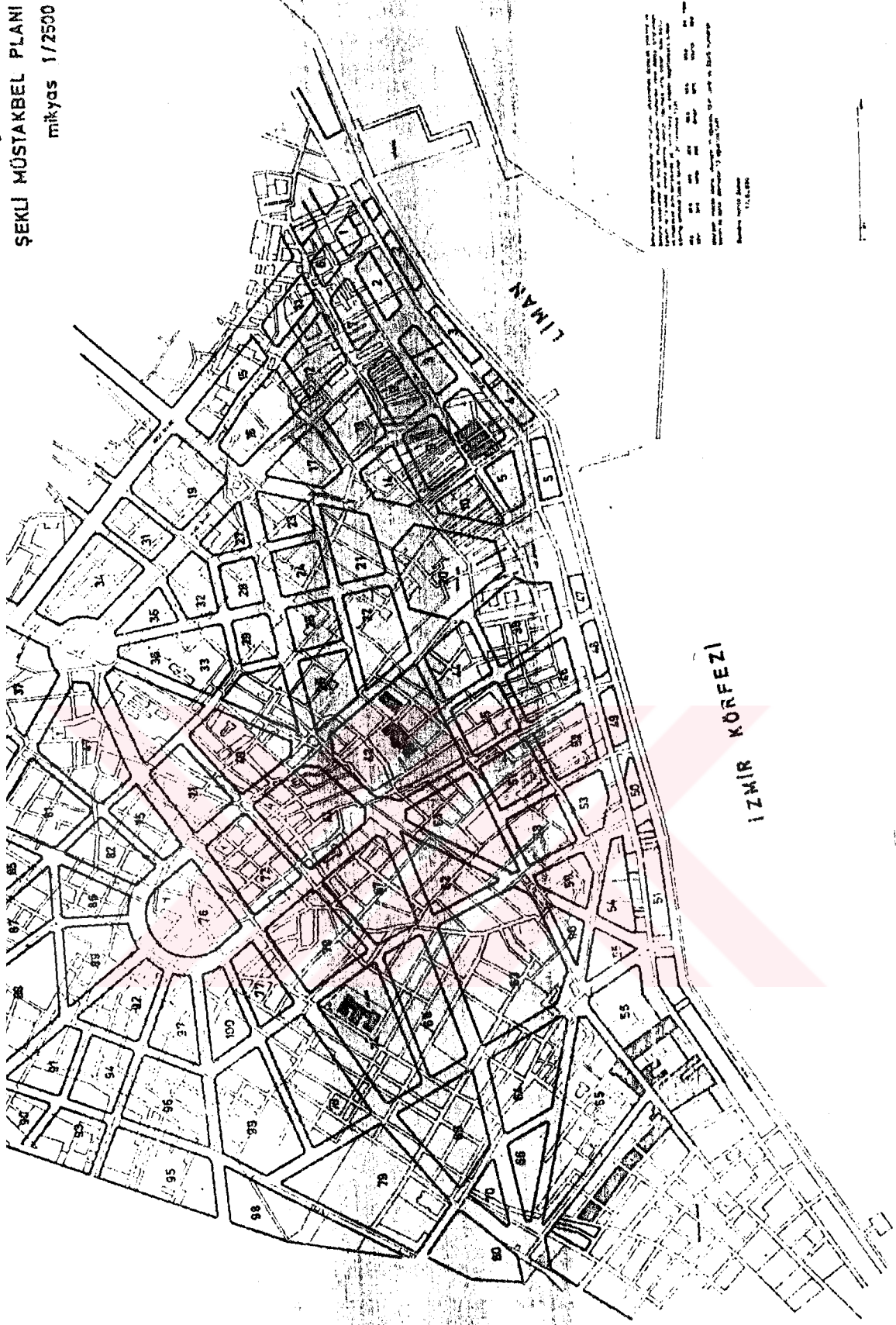


Şekil IV : Rene-Danger Plânının Belediye Fen Heyeti  
Tarafindan Tadil Edilmiş Şekil  
Kaynak : Say, İjyen Bakimından..., s.58

# ŞEHİRİ

ŞEKLİ MÜSTAKBEL PLANI

mikyas 1/2500



|   |   |   |   |   |   |   |   |   |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |    |     |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|-----|
| 1 | 2 | 3 | 4 | 5 | 6 | 7 | 8 | 9 | 10 | 11 | 12 | 13 | 14 | 15 | 16 | 17 | 18 | 19 | 20 | 21 | 22 | 23 | 24 | 25 | 26 | 27 | 28 | 29 | 30 | 31 | 32 | 33 | 34 | 35 | 36 | 37 | 38 | 39 | 40 | 41 | 42 | 43 | 44 | 45 | 46 | 47 | 48 | 49 | 50 | 51 | 52 | 53 | 54 | 55 | 56 | 57 | 58 | 59 | 60 | 61 | 62 | 63 | 64 | 65 | 66 | 67 | 68 | 69 | 70 | 71 | 72 | 73 | 74 | 75 | 76 | 77 | 78 | 79 | 80 | 81 | 82 | 83 | 84 | 85 | 86 | 87 | 88 | 89 | 90 | 91 | 92 | 93 | 94 | 95 | 96 | 97 | 98 | 99 | 100 |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|----|-----|

Şekil V : Rene Dargaz Planı'nın, İsmet Köpçüoğlu Parkı Üzerinde  
Belediye Parkı ile, Tünelin Tüneli, Edirne Çayırı  
Kaynak : Çınar Akay, Tarihî İçişleri, İzmir, 1975

Yanan kısımlarda yapılan binaların tümü kargir ve iskeleti betonarmeydi<sup>1</sup>. Yangın sahası içinde inşaat faaliyeti, iktisadi krizin etkisiyle 1929'dan itibaren düşüşe geçti. 1929'da belediyenin inşa ettirdiği tanzifat hanı, evlenme dairesi ikinci ve üçüncü katları, Bahribaba parkındaki belediye gazinosu dışından şahıslar tarafından 46'sı yangın sahasında olmak üzere, 868 inşaat gerçekleştirilmişti<sup>2</sup>. Kordon civarındaki üç dört bina hariç tutulacak olursa, inşa edilen binalar genellikle dükkân, mağaza, han, otel ve depoydu<sup>3</sup>. Bir yandan iktisadi krizin etkisiyle kereste ve çimento fiyatlarında meydana gelen ani artış, diğer yandan nakit sıkıntısı inşaatların yavaşlamasına yol açmıştı<sup>4</sup>.

| Sene | Yeni İnşaat | Esaslı Tamir | Adi Tamir | Yıkım |
|------|-------------|--------------|-----------|-------|
| 1933 | 559         | 322          | 909       | 409   |
| 1934 | 700         | 317          | 700       | -     |
| 1935 | 294         | 2960         | 590       | 879   |
| 1936 | 246         | 532          | 831       | 467   |
| 1937 | 226         | 383          | 1362      | 560   |
| 1938 | 234         | 555          | 1043      | 367   |
| 1939 | 266         | 474          | 1171      | 137   |
| 1940 | 107         | 996          | 1519      | 113   |
| 1941 | 127         | 479          | 1064      | 52    |
| 1942 | 225         | 398          | 749       | 90    |
| 1943 | 177         | 535          | 598       | 30    |
| 1944 | 141         | 460          | 819       | 69    |
| 1945 | 283         | 964          | 729       | 126   |
| 1946 | 480         | 654          | 613       | 249   |

Tablo:XXIV 1933 - 1946 yıllarında inşaat faaliyeti  
(Kaynak: 1933-1946 İzmir Riyaseti Çalışma Raporu)

<sup>1</sup> İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928, İzmir, 1929, s.43

<sup>2</sup> İzmir Vilayeti İstatistik Yıllığı 1929-1930 Senesi, İzmir, 1930, s.52

<sup>3</sup> Memleket, 11 Eylül 1927

<sup>4</sup> "La Reconstruction D'une Ville", s.271

Tablo XXIV' den de izlenebileceği gibi 1930'larda İzmir'de inşaat sektörü büyük bir durgunluk içine girdi. Bu aynı zamanda, Danger - Prost Planı'nın uygulanamaması anlamına geliyordu. Neden, sadece özel inşaatların durması değildi; planın diğer noktalarının gerektirdiği finansmanı sağlamakla yükümlü olan kuruluşlar da engeldi. Bu durumda, öncelikle planın yeniden gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkıyordu.

### Herman Yansen'in Eleştirileri

İmar planının uygulamada çıkmaza girmesi üzerine harekete geçen belediye, planı gözden geçirmesi için 300 lira vererek Mimar Herman Yansen'i İzmir'e getirtmişti<sup>1</sup>. İzmir'de bir hafta kalarak incelemelerde bulunan Jansen, hem şehir, hem de plan hakkındaki düşünce ve önerilerini içere bir raporu belediyeye sunmuştu<sup>2</sup>.

Jansen'e göre, bir kentin öncelikle ihtiyaç duyduğu umumi inşaat planının estetik ve sıhhi özelliklerinin dışında, iktisadi olması, yani inşaata ait hususatin asgari bir masrafla gerçekleşmesini sağlamaya yönelik olması gerekir. Buna karşılık Danger tarafından yapılan plan, bu özelliklerden hiçbirini içermemektedir. Bu nedenle de, son derece kötü olan planın uygulanması için yapılacak en ufak bir masraf, israf olarak kabul edilmelidir. Özellikle cadde genişliklerini eleştiren Yansen'e göre, caddelerin normal bir düzeyde inşaaıyla belediye yüzde 15 ila 20 tasarruf sağlayabilir.

Plan üzerindeki düşünceleri dışında şehrin önemli sorunları hakkında kendisine yöneltilen otuz bir soruyu da yanıtlayan H. Yansen özetle şunları söylemektedir; yağmur sularının seylap şeklini almaması için kutru iyi hesaplanarak yapılmış kanalların kum toplama tertibatı ile donatılmasını ve burada toplanan kumların ve çöplerin düzenli olarak boşaltılmasını, kanalizasyon işinin yapılması için öncelikle iktisadi özellik taşıyan bir inşaat planının oluşturulmasını, o zamana kadar geçici bir arıtma tesisatı kurulmasını öneren Yansen, İzmir için apartman türü inşaatın sakıncalı olduğunu, en fazla üç kata izin verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Meydana getirilen parkları son derece yerinde bulan Yansen, eski mezarlık alanlarının, mevcut ağaçları korunarak park haline getirilmesinin uygun olduğunu belirtmiş, ulaşımında elektrikli tramvayların ucuz olduğunu vurgulamakla beraber, ulaşımın güç olduğu mevkiler için otobüsü önermiştir.

<sup>1</sup> Yeni Asır, 18 Nisan 1932, Anadolu, 26 Nisan 1932

<sup>2</sup> Raporun tam metni için bkz. (İBBA) İBMZD, no. 6, Nisan içt., 14. in. (15.5.1932), s.829-837, özeti için bkz. Anadolu, 26 Nisan 1932

Tüm bu eleştiri ve önerilerin ardından, kendisinin, karşılığı beş yılda ödenmek şartıyla iki - ikibuçuk yıl içinde bir plân hazırlayabileceğini açıklayan Yansen, bu işi ancak Türkiye'nin diğer yerlerinde çalıştığı süre içinde yapabileceğini vurgulamaktadır.

Herman Yansen'in, belediyeye sunduğu düşünceler de en ilginç nokta halihazır planı tamamen reddetmesiydi<sup>1</sup>. Ama asıl ilginç olan, Behçet Uz'un gazetelere verdiği beyanatta "... yapmakta olduğumuz işlerin, tuttuğumuz yolların isabetli olduğunu bir mütehasssın ağzından" duymakta memnuniyet içine girdiğini belirtmesiydi<sup>2</sup>. Bu, daha 1932'de Danger - Prost planının, büyük ölçüde uygulamada kaldırıldığını göstermektedir. Planda gösterilen yollardan bazılarının - o da tadil edilerek - açılması dışında plana uygun tek yapılaşma Cumhuriyet Meydanı düzenlemesidir. Bunun dışında İzmir, Behçet Uz'un da belirttiği gibi "iyi, kötü imar edilmektedir" ama, bu imarın belli bir plan çerçevesinde geliştiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim Dahiliye Vekaleti tarafından Ocak 1934'de belediyeye gönderilen ve İzmir'in imar planının hazırlanarak, imarat ve inşaat işlerinin bu plan dairesinde yapılmasını isteyen tahrirat bu görüşü doğrulamaktadır<sup>3</sup>.

### Yeni Arayışlar

Dahiliye Vekaleti'nin bu uyarısı üzerine harekete geçen Behçet Uz , belediye mühendisleri ile yaptığı bir toplantı sonunda yaptığı açıklamada, İzmir'in yanmamış kısımları da içine alacak bir umumi imar planının hazırlanmasının üç yılı bulabileceği ve plan hazırlandıktan sonra, bütün inşaatın bu plana göre yaptırılacağını ifade ediyordu. Kısa süre sonra, bunun zannedildiği kadar kolay olmadığı anlaşıldı. Nitekim, imar planı, çalışmaları 1935'te başlayan<sup>4</sup> "Beş Senelik Mesai ve İmar Programı"na dahil edilerek 40.000 lira tahsisat ayrıldı. Bu arada Nafia Vekaleti de imar planının bir ay önce tamamlanması yönünde baskı yapıyordu<sup>5</sup>. Kısa bir sürede yeni bir imar planı yetiştiremeyeceğini anlayan belediye, öncelikle imar

<sup>1</sup> Yansen'in, Danger - Prost planı hakkında düşünceleri pek o kadar şaşırtıcı değildir. Çünkü Geometriciler olarak adlandırılan ve bu nedenle de planlarında birbirini simetrik olarak kesen caddelere ve simetrik tasarımlı meydanlara yer veren (Tanyeli, "Çağdaş İzmir'in...", s.333) Danger ev Prost'un aksine Jansen, tarihi ve doğal çevreyi ön plana çıkaran Camillo Sitte okulunun bir üyesidir. (Tankut, *Bir Başkent'in İmarı* s.103)

<sup>2</sup> Anadolu, 26 Nisan 1932

<sup>3</sup> Anadolu, 31 Kanunisanı 1934. Bu anlamda Rauf Beyru'nun, İzmir'de planlama konusundaki ilk kıpırdanmaları 1936 sonrasına götürmesini, daha geriye çekmek gerektiği açıktır. "Şehirlerimizin sorunları ve bir Plan Hikayesi" Devir, sayı 39 (Temmuz 1973) s.15. Bu kıpırdanmanın başlangıç noktası olarak Jansen'in düşüncelerini belirten planı oluşturabilir.

<sup>4</sup> Anadolu, 30 Kanunusani 1935

<sup>5</sup> Beyru "Şehirlerimizin Sorunları...", s.15

planı hazırlanırken, üzerinde durulması gereken noktalar hakkında bir raporu Nafia Vekaleti'nin onayına sundu<sup>1</sup>. İmar planının tastike sunulduğu sıralarda belediye, yeni imar planını kime yaptıracığı konusunda arayışlarını sürdürüyordu. 5 Ağustos tarihiyle belediye meclisine sunulan bir riyaset tezkeresinde, bu konuda şöyle denilmektedir; "İzmir şehri imar planının yapılması için muhtelif şehirciler ve ezcümle Ankara imar planını tanzim eden Yansen ve başkaca Prost ile temaslار yapılmıştır. Yansen'in Ankara tecrübesinde görülen mahzurlar ve aynı zamanda İzmir planı için 30.000 lira gibi yüksek bir ücret istemesi dolayısıyla bu şehirciden sarfinazar edilmiştir. Prost'a gelince: elinde mevcut İstanbul, Bursa, Yalova, Karabük gibi şehirlerin planları İzmir'le alakadar olmasını muhal kılmaktadır. Nafia Vekaleti'nde şifaen yapılan temaslarda ötedenberi kendisi ile muhabere ettiğimiz Fransıız şehircisi Le Corbusier hakkında kendi tetkikatımız teyit edilerek itimat edilir bir şehirci olduğu bildirilmiştir. Le Corbusier, İzmir şehrinin imar planının tanzimine esas olacak mufassal rapor vermesi ve icabeden şemalarla muhtasar bir nazım planı yapılması işini 75.000 frank mukabilinde yapmak için Belediyemizle mutabık kalmıştır"<sup>2</sup>.

Görüldüğü gibi, İmar Planı Nafia Vekaleti'nce onaylandığı sıralarda, belediye de imar planı hazırlamak için ünlü mimar Le Corbusier ile anlaşma içine girmişti. Buna göre Corbusier'in nezareti altında, belediye fen heyeti kadrosundan bir imar bürosu oluşturulacaktı. Ancak hükümete bu konuda yapılan müracaat 1939 yılı içinde sonuçlandırılmadı<sup>3</sup>. İzin verildiğinde ise, iş işten geçmiş, II. Dünya Savaşı başlamış ve Fransa işgal edilmiştir. Bu nedenle İzmir'e gelemeyen<sup>4</sup> Le Corbusier ile savaş boyunca ilişkinin sürdürüldüğü anlaşıyor<sup>5</sup>. Le Corbusier İzmir'e ancak 1948'de gelebilecek, kısa süre kaldığı İzmir hakkındaki çalışması ise bir öneriden öteye gidemeyerek sonuçsuz kalacaktır<sup>6</sup>.

## 2) Yol Çalışmaları

Daha önceki bölümlerde aktardığımız gibi, Cumhuriyet öncesi İzmir belediyesinin en fazla ağırlık verdiği çalışmalardan birisi, şehrin düzenli caddelere kavuşturulması ve başta ticaretin yoğun olduğu mahaller olmak üzere, sokakların döşenmesiydi. Özellikle, Basmahane istasyonunu rıhtıma bağlayacak bulvarlar,

<sup>1</sup> İzmir Şehri İmar Planı Raporu, s.3

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 25, fevkalade ict., (7.8.1939), s.21-22

<sup>3</sup> Riyaset Raporu (1939), s.47

<sup>4</sup> Riyaset Raporu (1940), s.20

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 32, Nisan ict., 6. İn. (12.4.1942), s.145-146, no. 36, Nisan ict., 9. İn., (28.4.1943), s.184

<sup>6</sup> Tanyeli "Çağdaş İzmir'in...", s. 336-337, ayrıca bkz. Aysel Bayraktar, "Le Corbusier'nin bir şehir planı önerisi" Üç İzmir, s.323-326

II.Meşrutiyetin en hararetli tartışma konusunu oluşturmuştu. Ama gerek, yaşanan olağanüstü koşullar ve gerekse de belediyenin mali olanaksızlıkları düşünülenlerin hayata geçirilmesini engellemişti. Cumhuriyet dönemine, bu alanda devredilen tek çalışma, 1918'de inşasına başlanan, ancak küçük bir kısmı açılabilen, Gümrük'ten Basmahane'ye uzanması düşünülen şirket bulvarıydı<sup>1</sup>.

Büyük yangın, belediyenin bu alandaki projelerini hayata geçirebilme olanağı yarattığı gibi, mali yükümlülükleri de azalttı. Buna rağmen, belediyenin önünde aşması gereken daha pek çok sorun bulunuyordu. İmar planının yapılması, parselasyonun gerçekleştirilmesi, gerekli istimlak işlemlerinin tamamlanması ve hepsinden de önemlisi yangın yerindeki molozların temizlenmesi, bu sorunların başlıcalarıydı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, geometrist anlayışla hareket eden Danger kardeşler, hazırladıkları imar planında, hem çok sayıda, hem de geniş caddelere yer vermiş, ancak belediye cadde sayısını korumak, hatta daha sonra arttırmak yoluna gittiye de öngörülen genişlikleri çok bularak daraltmıştı.

1930'lu yıllarda İzmir Belediyesi, inşaat işlerinde önceliği cadde açmak, yolları kaplamak ve kanalizasyon çalışmalarına vermişti. Büyük caddelerin açılması, İzmir'i Avrupalı bir şehir haline getirmenin başlıca şartlarından biri olarak görülüyordu<sup>2</sup>. Ancak, 1930'lu yıllarda büyük caddelere öncelik verilmesinin tek nedeni bu değildi, o zamana kadar açılan tek geniş cadde Gazi Bulvarı'ydı ve bu caddenin etrafında yer alan tüm arsalar tükendiği gibi, bölge hızlı bir yapılaşmaya sahne olmuştu. Bu deneyimin kazandırdığı, yangın yerlerinin ancak bağlantı yollarının açılmasından geçtiği düşüncesi belediyenin cadde açma çalışmalarına ağırlık vermesini sağladı<sup>3</sup>. Ayrıca bu caddelerin açılması, Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet'in farklarını belirginleştirecek bir gösterge olarak yorumlanıyordu<sup>4</sup>.

Behçet Uz dönemi çalışmaları sonucunda açılan ilk cadde, İkinci Kordon'dan Kız Lisesi'ne giden, 20 metre genişliğindeki Mustafa Enver Bey Caddesi oldu<sup>5</sup>. Ardından eski mahalleler ile imar sahasını birbirine bağlayan İsmet Paşa Bulvarı, 1933'te Dahiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından açıldı<sup>6</sup>. İzmir'in ilk asfalt yolu olma özelliğini taşıyan İsmet Paşa Bulvarı, belediyenin de tahmin ettiği gibi geçtiği yerlerin kısa sürede şenlenmesini sağladı. Behçet Uz döneminde, yangın sahası

<sup>1</sup> geniş bilgi için bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.44-47

<sup>2</sup> Olguç, "Güzel İzmir...", s.80

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., 3. in., (14.2.1932), s.126

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 13, Nisan ict., 10. in., (1 Nisan 1935), s.186, Baskın, Eski ve Yeni..., s.15

<sup>5</sup> Riyaset Raporu (1932)", s.7

<sup>6</sup> Anadolu, 21 mart 1933, Ergüven, Şükrü Kaya..., s.124-126

üzerinde açılarak, büyük ölçüde bugünkü şeklini alan bulvar ve caddeler şunlardı<sup>1</sup>, İsmet Paşa (Gazi Osman Paşa) Bulvarı, Tefik Rüştü (Şehit Nevres Bey) Bulvarı, Dr.Hulusi Bey (Şehit Fethi Bey) Caddesi, Şükrü Saraçoğlu (Halit Ziya) Bulvarı, Şükrü Kaya (Şair Eşref) Bulvarı, Dr. Behçet Uz (Hürriyet) Bulvarı, Varoşilof (Plevne) Bulvarı, Aziz Akyürek (Mürsel Paşa) Bulvarı, Celal Bayar (Talat Paşa) Bulvarı, Necati Bey Bulvarı, Mimar Kemallettin) Bulvarı, Vasıf Çınar Bulvarı, Dr. Mustafa Enver Caddesi, Mimar Sinan Caddesi, Ali Çetinkaya Bulvarı.

Yolların döşemesi belediye için ayrı bir önem taşıyordu. Cumhuriyet öncesinde yollar, adi kaldırım, büyük kesme taş ve şose gibi üç cins döşeme ile örtülüyordu. Cumhuriyet döneminde bandırma taşı, asfalt ve beton yol sistemleri uygulanmaya başlandı<sup>2</sup>. 1927-1929 senelerinde bir çok cadde bandırma taşı döşenmişti<sup>3</sup>. 1929'da Standart Şirketi ile belediye arasındaki görüşmelerde tüm yolların asfalt olarak döşenmesi gündeme gelmiş<sup>4</sup>, ancak belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntı bunu engellemişti. Ayrıca kanalizasyon şebekesinin mevcut olmaması asfalt döşemeyi olumsuz yönde etkiliyordu. Buna rağmen, 1930'lu ve 40'lı yılların İzmir'inde her türlü döşemeyi görmek mümkündü. Birçok yerde büyük taşlı eski pave mevcut olduğu gibi, bir kısmı bandırma taşları, iç sokaklar Arnavut kaldırımı denilen iptidai usul döşeme, yeni kısımlar ise beton üzerine katran dökülerek yapılan döşemeydi. Beton yollarda madeni çemberli arabaların geçişine izin verilmiyordu<sup>5</sup>. Beş yıllık çalışma ve imar programında, parasal olarak en büyük pay yol döşeme işine ayrılmıştı.

Bu iş için ayrılan 1.885.000 lira ile, İnönü Caddesi (200.000), Cumhuriyet Caddesi (300.000), Hatay Caddesi (50.000), Şehitler Mersinli Caddesi (25.000), Kemalpaşa Caddesi (25.000), Kamiliye Caddesi (35.000), Şükrü Kaya ve Celal Bayar Bulvarları (50.000) ve Güzelyalı'ya kadar uzatılacak olan Atatürk Bulvarı (700.000) tamamlanarak parke olarak döşenecekti. Yukarı mahalleler için de 500.000 lira ayrılmıştı<sup>6</sup>. Ancak, planın uygulanmasını engelleyen II.Dünya Savaşı'nın özellikle son yıllarında, yol döşeme çalışmaları büyük düşüş kaydetmiştir (Bkz. Tablo: XXV)<sup>7</sup>. Bu düşüşte, kanalizasyon sorununu çözemeyen belediyenin işi

<sup>1</sup> Olgaç, Güzel İzmir..., s.82, Yurdkoru, İzmir Şehri rehberi, 101-110, Parantez içindekiler bugünkü isimleridir.

<sup>2</sup> İzmir İmar Planı Raporu, s.11-12

<sup>3</sup> Say, İjiyen Bakımından..., s.80

<sup>4</sup> Anadolu, 27 Ağustos 1929

<sup>5</sup> Say, İjiyen Bakımından..., s.80

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat ict., 1 ve 2. in., (1-3-2.1938), s.14-15, 53

<sup>7</sup> Özellikle işçi maliyetinin yüksekliği bu düşüşün temel etkeni olarak suulmaktadır. (İBBA) İBMZD, no. 42, Nisan, ict., 5. in. (16.4.1945), s.79

ağırdan almasının da payı olduğu anlaşılmaktadır<sup>1</sup>.

| Yıl  | Parke<br>(m <sup>2</sup> ) | Kesme<br>(m <sup>2</sup> ) | Adi<br>(m <sup>2</sup> ) | Asfalt<br>(m <sup>2</sup> ) | Beton<br>(m <sup>2</sup> ) | Şose<br>(m <sup>2</sup> ) | Toplam |       |
|------|----------------------------|----------------------------|--------------------------|-----------------------------|----------------------------|---------------------------|--------|-------|
|      |                            |                            |                          |                             |                            |                           | Yeni   | Tamir |
| 1926 | 4633                       | 5987                       | 7761                     | -                           | -                          | -                         | 18381  | 18691 |
| 1927 | -                          | 10530                      | 10893                    | -                           | -                          | 1312                      | 22735  | 13502 |
| 1928 | 1988                       | 6034                       | 22362                    | -                           | -                          | 18740                     | 49124  | 52742 |
| 1929 | 17339                      | 12749                      | 16503                    | -                           | -                          | -                         | 46591  | -     |
| 1930 | -                          | -                          | -                        | -                           | -                          | -                         | -      | -     |
| 1931 | -                          | -                          | -                        | -                           | -                          | -                         | -      | -     |
| 1932 | 4200                       | 11900                      | 68250                    | -                           | -                          | -                         | 84350  | 15444 |
| 1933 | -                          | -                          | 7632                     | 4470                        | -                          | -                         | 12102  | 5417  |
| 1934 | -                          | -                          | 22735                    | 6725                        | 2704                       | -                         | 32164  | 15147 |
| 1935 | 2040                       | 1905                       | 10053                    | 932                         | 2270                       | 2264                      | 19464  | 16240 |
| 1936 | 4403                       | 5638                       | 70680                    | -                           | 2600                       | -                         | 197009 | 6458  |
| 1937 | 6400                       | 2450                       | 1760                     | -                           | 9538                       | -                         | 20148  | 91084 |
| 1938 | 3000                       | 500                        | -                        | -                           | 11380                      | -                         | 14880  | 27950 |
| 1939 | 5703                       | 10409                      | 1668                     | -                           | 6047                       | -                         | 23827  | 55571 |
| 1940 | 1400                       | 550                        | 700                      | -                           | 18180                      | -                         | 20830  | 43270 |
| 1941 | -                          | 3700                       | 8150                     | -                           | 10770                      | -                         | 22620  | 57314 |
| 1942 | 2000                       | 250                        | 10420                    | -                           | 700                        | -                         | 13400  | 47291 |
| 1943 | 1600                       | 5560                       | 4389                     | -                           | -                          | -                         | 11546  | 15089 |
| 1944 | 3360                       | 4000                       | 7115                     | -                           | -                          | -                         | 14475  | 25340 |
| 1945 | 5600                       | 1800                       | 6200                     | -                           | 3260                       | -                         | 16860  | 21905 |

Tablo: XXV İzmir Belediyesi 1929-1946 Yol Döşeme İşleri  
(Kaynak: 1930-1945 Riyaset Raporları)

<sup>1</sup> İBBA (İBMZD), no. 48, Ekim içt., 3. in, (7.10.1946), s.96

### 3) Kanalizasyon Sorunu

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1922 yangını şehrin büyük bir kısmını yok ederken, kanalizasyon şebekesine de büyük zarar vermişti. Birincisi yağmur sularının belli bir mescrada akması, diğeri de evlerden akan lağım sularının bertarafı gibi iki yönü bulunan<sup>1</sup> kanalizasyon sorunu, her iki açıdan da İzmir için büyük bir dert oluşturmıştır. İzmir'in yoğun yağış alan bir kent olması, sürekli sel felaketi riskini doğurmuş, düzenli bir lağım tesisatının da bulunmaması, sağlık açısından büyük sorun yaratmıştır. İzmir yangını bu sorunu birkaç kez katlayarak, daha fazla arttırmıştır. Gerek Osmanlı dönemi ve gerekse Cumhuriyet dönemi İzmir belediye heyetlerinin en çok üzerinde durduğu sorunlardan biri bu olmasına rağmen, büyük mali kaynağa ihtiyaç hissettirdiğinden önemli bir gelişme kaydedilmemiştir.

İzmir'in kurtuluşu sonrası el atılan ilk sorunlardan biri yine bu olmuş, çukur yerde kalan ve su baskınına uğrama ihtimali olan yerlerin güvenliği için kum depoları açtırmıştı<sup>2</sup>. Lağımların durumu çok daha kaygı vericiydi. Anlaşıldığına göre işgal süresince lağımlar tamirat görmemişti ve şiddetli bir yağmur sonrası lağımlar tamamen tıkanıyordu<sup>3</sup>. Şükrü Kaya, rıhtım şirketinin sorumluluğunda olan Kordon lağımlarının şirket tarafından tamir ettirilmesini, aksi taktirde belediyenin bunu gerçekleştireceğini ve şirketten parasını tahsil edeceğini açıklıyordu. Şükrü Kaya'nın ifadesiyle "şehrin temeli" demek olan kanalizasyon için bütçeden 7.000 lira ayrılmıştı ki bu bütçenin üçte biri demektir<sup>4</sup>. Ancak buna rağmen bir ilerleme kaydedilemiyordu. Çünkü sorun mevcut şebekenin tamirinden öte, neredeyse yeniden kurulması ile çözüme ulaşabilirdi. 1924 yılında Muammer Bey, "lağım inşası keyfiyetinin belediyenin vaziyet-i hazırta itibariyle bir müddet daha tehir edeceğini"<sup>5</sup> belirtirken, aynı zamanda belediyenin çaresizliğini de ortaya koyuyordu. Belediye ancak mevcut şebekenin tamirine yetebiliyordu<sup>6</sup>. 1926 yılı boyunca yeniden yapılan lağım tesisatı uzunluğu sadece 326,40 metre idi<sup>7</sup>.

Ancak aynı yıl bu sorunun çözümü yolunda oldukça önemli bir adım atıldı, Hoyizler şirketi ile anlaşarak, şehrin kanalizasyon planı yaptırıldı<sup>8</sup>. Şehrin nüfus ve

<sup>1</sup> Ernst Reuter, *Komün Bilgisi*, s.237

<sup>2</sup> *Türk Sesi*, 16 Temmuz 1923

<sup>3</sup> *Ahenk*, 10 Kanun-ı evvel 1922

<sup>4</sup> *Türk Sesi*, 16 Temmuz 1923

<sup>5</sup> *Ahenk*, 20 Mayıs 1924

<sup>6</sup> *Anadolu*, 2 Nisan 1925

<sup>7</sup> "1926 Senesi Belediye Faaliyetleri" *Ahenk*, 14 Mart 1927

<sup>8</sup> Say, *İjyen Bakımından...*, s.74

meteorolojik yönlerini inceledikten sonra, şirket hazırladığı planı 25 Mayıs 1926'da belediyeye sunuldu<sup>1</sup>. Şirketin ismiyle anılan bu plana göre mintikalara ayrılan İzmir'in nüfus artışı, yüzde yüz olarak hesaplanmış ve plan bu nüfus üzerinden ortaya çıkan pis suların süzülmesi ve tasfiye edilmesi esasına göre düzenlenmişti.

Buna için, şehir lağımları Kadifekale'den itibaren iki kısma ayrılarak, Batı'ya yönelen kısmı Güzelyalı'da bir mahalde, doğuya ve kuzey-batıya yönelen kısmı Alsancak'ın ilerisinde toplanacak, oralarda tesis olunacak iki merkezde karıştırma, sızdırma ve arıtma işleminden geçirilecek ve klorlanarak denize akıtılması sağlanacaktı. Lağımların temizliği için gerekli su ise Osman Ağa musluğu ve kısmen tabakhane çayı kaynağından alınarak yüksekte yapılacak bir depodan mecariye akıtılması usulü düşünülmüştü<sup>2</sup>.

Bu planın eleştiriye uğradığı nokta, yağmur durumunun iyi hesaplanmamış olmasıydı. İzmir düzenli bir yağış sistemine sahip değildi. Bu nedenle planın su taşkınlarını tam olarak engelleyemeyeceği ileri sürülüyordu. Fakat küçük tadilatlarla bunun düzeltilebileceği de ifade edilmişti<sup>3</sup>.

Ancak planın büyük masraf gerektirmesi, tamamının uygulanmasını engelledi<sup>4</sup>. Nitekim yağışların yoğun olduğu dönemlerde su baskınları devam etti<sup>5</sup>. Belediye, İş Bankası'ndan istikraz ettiği iki milyon liranın 300 bin lirasını şehrin kanalizasyon şebekesinin inşası için ayırdı<sup>6</sup>. Bu miktar daha sonra 500.000 liraya çıkarılarak Tomis Homson Şirketi ile ilişkiye girildi. Öncelikle Eşrefpaşa'dan Halapınar'a kadar bir ana lağım yaptırılacak, para artarsa Reşadiye'ye gidecek ana lağım da devreye sokulacaktı<sup>7</sup>. Ancak tüm bunların yetersiz kalacağı kısa sürede anlaşıldı. Yangın yerlerinin lağım tesisatı için altı milyon, yanmayan kısımlar için de on sekiz milyon gerekliydi ki,<sup>8</sup> tüm bütçesi bir milyon civarında dolaşan İzmir belediyesinin bunun altından kalkması imkansızdı. 1930 Ekiminde meydana gelen seylab, konunun önemini bir kez daha gösterdi; otuz altı saat devam eden yağmur yaklaşık yüz kişinin yaşamına mâl olurken<sup>9</sup>, arkasında yaklaşık 81000 m<sup>3</sup> kum bırakmış<sup>10</sup> Vezir ve Osman Ağa su şebekelerini tahrip etmiş ve şehri susuz

<sup>1</sup> Anadolu, 27 Mayıs 1926

<sup>2</sup> Kanalizasyon Raporu ve Erbabı Mucibesi"nden akt. Say, İjiyen Bakımından..., s.75-76

<sup>3</sup> "Kanalizasyon Raporu ve Esbab-ı İtiraz Raporu"ndan (20 Eylül 1926) aktaran Say, A.g.e, s.76

<sup>4</sup> Say, A.g.e., s.76

<sup>5</sup> Anadolu, 7 Mart 1929

<sup>6</sup> Anadolu, 13 Kanun-ı evvel 1929

<sup>7</sup> Anadolu, 10 Kanunusani 1930

<sup>8</sup> (İBBA) İBMZD, no. 1 Teşrinisani ict., 2. in., (4.11.1930), s.21

<sup>9</sup> Anadolu, 26 Teşrinievvel 1930

birakmıştı. Söylendiğine göre 1870'ten sonra böyle yağmur olmamıştı. Belediye Reisi Sezai Bey'in raporuna göre seylabın şehirde yarattığı hasarın temel nedeni "... yangın yerlerindeki eski mecarinin muattal bulunması ve yukarı mahallat sokaklarından inen zabıt ve rabıtsız suların koparıp sürüklediği moloz ve taşlarla aşağı kısımlardaki mecraları doldurması ve neticede mezkûr mecraların çalışamaz bir hale gelip suların yayılmasından ileri" gelmişti<sup>1</sup>. Reis'in meclise önerisi hükümet nezdinde ilişkiye geçilerek kanalizasyon konusunda yardım istenmesiydi. Bu arada belediye de boş durmayacak ve elinden geleni yapacaktı. Belediye reisi, İzmir'de fenni bir lağım tesisatının olmadığını kabul ediyor, ancak bu yağmura Berlin, Londra gibi fenni lağıma sahip olan yerlerin bile dayanamayacağını ileri sürüyordu<sup>2</sup>.

Şehrin kanalizasyon şebekesi sorunu İzmir belediyesinin gündeminden hiç eksik olmadı. Bütçelerden bu işe önemli meblağ ayrılmışsa da, kesin çözüm sağlanamadı. Tablo XXVI'da 1930-1945 yılları arasında, yeni yapılan ve tamir edilen lağımın durumu gösterilmiştir. 1935 yılında yapılan beş yıllık imar planında İzmir kenti lağımın için "İzmir kenti dahilinde mevcut lağımın yeni mecraların ilavesi sureti ile şebeke tevsi edilecektir. Kentin Huizler tarafından tanzim edilmiş umumi kanalizasyon projesine göre lağımın yaptırılmakta ve beş yıl zarfında da yaptırılmasına devam edilecektir. Fakat Huizler umumi kanalizasyon projesinin bütün kentte tatbiki çok masraflı ve zamana mutavakkıf olduğundan gerek imar ve gerek meskun mahallerde yapılmasına kati zaruret görülen lağımın aşağıda yazılıdır. İş bu programda lağımın kentin en fazla seylaba maruz ve suların toplandığı yerlerde ve lağımın olmayan meskun ve keşif mahallerde yaptırılacaktır." denildikten sonra lağım tesisatı yapılması öngörülen mahaller ve tahmini masrafları gösterilmiştir<sup>3</sup>. 1938 yılında kabul edilen bu beş yıllık planda, Hoyizler projesinin bu kısmi tatbikatı için 1.500.000 lira ayrılmıştır ki bu meblağ şehrin yollarının yapılmasına ayrılan paradan sonra miktar bakımından ikincidir. Ancak savaş yılları içinde, Tablo: XXVI'dan da izlenebileceği gibi kanalizasyon inşası oldukça yavaşlayacaktır.

<sup>1</sup> Riyaset Raporu (1930)", s.35

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no.1, Teşrinisani ict., 3. in. (5.11.1930), s.40

<sup>3</sup> Beş Senelik..., s.21-26

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, s.20, Şubat ict., 4. in. (9.2.1930), s.102

| Yıl  | Yeni İnşaat<br>(metre) | Tamirat<br>(metre) |
|------|------------------------|--------------------|
| 1932 | 1130                   | 3160               |
| 1933 | -                      | 2094               |
| 1934 | 1114                   | 4924               |
| 1935 | 992                    | -                  |
| 1936 | 3419                   | 3730               |
| 1937 | 2604                   | 1420               |
| 1938 | 460                    | -                  |
| 1939 | 950                    | -                  |
| 1940 | 6285                   | 4470               |
| 1941 | 6500                   | 3600               |
| 1942 | 863                    | 1890               |
| 1943 | 288                    | 2400               |
| 1944 | 618                    | 2300               |
| 1945 | 963                    | 2500               |

Tablo: XXVI İzmir Belediyesi 1932-1945 kanalizasyon inşaat ve tamiri  
Kaynak: 1932-1945 İzmir Belediye Riyaseti Raporları

#### 4) Mezarlıklar, Parklar ve Ağaçlandırma Çalışmaları

İzmir'de XIX. yüzyıl ortalarından itibaren başlayan ve 1908 sonrası şiddetlenen en önemli şikayet konularından birini de, şehrin içinde kalan mezarlıklar ve yeşil alanların azlığı oluşturmuyordu. Nitekim, Rahmi Bey, I.Dünya Savaşı, sırasında Bahribaba mezarlığını kaldırarak yerini park haline getirme çalışmalarını başlatmış, ancak savaş koşullarında bu işlem tamamlanamamıştı.

Cumhuriyet döneminde, şehir içi mezarlıklar belediyeler için sorun oluşturmaya devam etti. Bir yandan genel sağlığın, bu mezarlıklardan olumsuz yönde etkilendiği düşüncesi<sup>1</sup>, diğer yandan modern kent düşüncesi içinde mezarlıkların çok farklı bir konumda bulunması<sup>2</sup> ve belki de en önemlisi, uygulanacak imar planlarının önünde mezarlıkların bir engel olarak görülmesi<sup>3</sup> hemen hemen tüm şehirlerin sorunuuydu. Belediyelerin bu sorunu aşmalarının önündeki en büyük engel ise, mezarlık alanlarının evkaf yönetimi altında bulunmasıydı. Bu engelin aşılması yönünde ilk girişim, Konya Mebusu Refik Bey'in bilumum kabristanların

<sup>1</sup> Anadolu, 25 Nisan 1926, Hizmet, 17 Şubat 1927

<sup>2</sup> Mimar Şehabettin "Şehir Mimarisinde Mezarlıklar I ve II". İBM, Sene VII, Şubat ve Mart 1931, sayı 6 ve 7, s.213-219, 258 - 264

<sup>3</sup> Türk Sesi, 26 Ağustos 1923, Anadolu, 17 Mart 1925

belediyelere terk ve devri hakkında bir kanun teklifini TBMM'ne sunmasıyla gündeme geldi<sup>1</sup>. Kanunun gerekçesi "memleketimizde mevcut kabristanlar hemen hepsi çöplük ve mera halindedir. Birçok yerlerde insan kabristana girmekten tehaşi eder. Kabristanların da memalik-i mütemeddine de olduğu gibi iyi bir şekle ifrağı lazime-dendir. Bunun da ancak belediyelerce temin ve idamesi kabil olacağı şüphesizdir." cümleleriyle özetleniyordu. Teklife göre kabristanlar belediyelere devr olunduktan sonra, bunlar düzeltim, nakil veya tahvile tabi tutulabileceği gibi uygun olanları memleketin umran ve tezyinine ve menafii umumiyeye tahsisi olunabilecekti<sup>2</sup>.

Ancak sürüncemede kalan tasarı, belediye kanunu tartışmaları sırasında yeniden gündeme geldi. Bu kez İzmir Belediyesi, Dahiliye Vekaleti'ne başvurarak, vakıf ve çeşitli kurumların elinde bulunan mezarlıkların belediyelere devredilmesi hakkında bir maddenin kanuna eklenmesini talep ediyordu<sup>3</sup>. Nitekim yeni belediye kanununun 160. maddesi ile "metruk ve kimsesiz mezarlıklarla vakfa ait olan umumi mezarlıklar bilumum hukuk ve vekaibleri ile" belediyelere devrolunmuştur. Kanun ayrıca, yapılacak ilgili nizamnameye göre en çok on yıl içinde mezarlıklara ait tesisatın belediyeler tarafından yerine getirilmesini öngörüyordu. Kısa süre sonra Belediye Mezarlıkları Nizamnamesi de yayınlanarak<sup>4</sup> belediyelerin harekete geçmesi sağlandı.

Hukuksal yapının büyük ölçüde tamamlanması ile birlikte belediye, mevcut mezarlıklar hakkında çeşitli projeler geliştirmeye başladı. Örneğin Şehitler'de bulunan eski Rum mezarlığının bir kısmının stadyuma ilave edilmesi, voleybol, tenis ve basketbol sahaları meydana getirilmesi düşünülürken<sup>5</sup>, Eşrefpaşa mezarlıklarının tamamen park haline getirilmesi öngörülmüyordu<sup>6</sup>. Evkafa ve Metruk Mallar Müdürlüğü'ne ait mezarlıklar, belediye için bir süre daha sorun oluşturmaya devam ettiyse de mahkemeler belediyenin lehine sonuçlandı<sup>7</sup>. Belediyenin hızla giriştiği çalışmalar sonucunda Eşrefpaşa, Uluyol, Salihdede, Faikpaşa ve Soğukkuyu mezarlıkları kaldırılarak park haline getirildi<sup>8</sup>. Eşrafpaşa ve Faikpaşa mezarlıklarının bir kısmı oyuncaklı çocuk bahçesi haline getirildiği gibi, İzmirli Namazgâh mezarlığı da, üstü kapalı bir pazar yeri olarak düzenlendi<sup>9</sup>. Şehir hudutları dahil-

<sup>1</sup> İŞM, sene II sayı 16 (Kanunuevvel 1341), s.179-180

<sup>2</sup> aynı yerde

<sup>3</sup> Anadolu, 20 Kanunuevvel 1929

<sup>4</sup> Düstur, 3. tertip cilt 12, s.1868, İBM, Sene 7, Sayı 84/12 (Ağustos, 1931), s.463

<sup>5</sup> Anadolu, 9 Kanunuevvel 1931

<sup>6</sup> Anadolu, 11 Kanunuevvel 1931

<sup>7</sup> Anadolu, 2 Kanunu sani 1933

<sup>8</sup> "Çalışma Raporu (1935)", s.55

<sup>9</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.17

de bulunan Hristiyan ve Musevi mezarlıklarına da 1 Ocak 1934'ten itibaren ölü gömülmesi yasaklandığı gibi, bu mezarlıkların Kokluca'ya taşınması kararlaştırıldı<sup>1</sup>. Ortodoks mezarlığı, daha sonra Kemalpaşa caddesinde Yenice (Çamdibi) mevkiinde kurulacaktır<sup>2</sup>. Mevcut mezarlıklar yeni oluşturulan Asri, Paşabahçe ve Karşıyaka kabristanlarına nakledildiği gibi<sup>3</sup> mezartaşlarının tarihi kıymeti olanları müzeye devredilmiş, diğerleri çeşitli yerlerde depolanmıştır<sup>4</sup>.

Bir yandan şehir içi mezarlıklar park haline dönüştürülürken, diğer yandan şehrin diğer yerlerinde de parklar oluşturulmaya ve açılan caddelerin ağaçlandırılmasına çalışılıyordu. Ağaç fideleri belediye tarafından sağlanıyordu<sup>5</sup>. 1930'da Bahribaba Parkının üst kısımları ağaçlandırılmaya başlandığı gibi, Halkapınar'daki Şehitler Abidesi etrafında küçük bir bahçe meydana getirildi<sup>6</sup>. Bahribaba Parkı ağaçlandırması 1932'de sona erecektir<sup>7</sup>. 1932'nin bu konuda en önemli olayı, kuşkusuz Cumhuriyet Meydanı'nın düzenlenmesi ve Gazi Anıtı'nın açılışıdır. Çalışmaları 1929'da başlayan<sup>8</sup> ve İtalyan heykeltıraş M.Konolika'ya ısmarlanan Gazi heykeli İtalya'da inşa edilmişti<sup>9</sup>. Kaidesi Mimar Asım tarafından çizilen, mühendis Lütfi ve Nihat beyler tarafından yapılan<sup>10</sup> heykel, belediyenin içinde bulunduğu mali bunalım nedeniyle ancak 11 Şubat 1932'de İzmir'e getirtilebildi<sup>11</sup>. Heykelin dikileceği alan temizlenerek, ağaçlandırılmış ve İzmir'in en önemli simgelerinden biri haline gelecek olan heykel, 27 Temmuz 1932'de açılmıştır<sup>12</sup>.

Behçet Uz döneminde İzmir yeni açılan park-bahçeler, yolların ağaçlandırılması, eskiden açılan parkların sürekli bakımının yapılması, genişletilip daha da geliştirilmesi ve eski mezarlıkların parklara dönüştürülmesi ile "yeşilin hücumuna"

<sup>1</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.17

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 19, İkinci teşrin ict., 3. in., (8.11.1937), s.185

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4 İkincitecrin ict., 6. in., (16.1.1931), s.137, Asri kabristanının anlatımı için bkz. Baskın Eski ve Yeni..., s.70-72

<sup>4</sup> "Riyaset raporu (1933)", s.17

<sup>5</sup> Anadolu, 6 Eylül 1929

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 1, Teşrinisani ict., 2., in., (4.11.1930), s.31

<sup>7</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.3-4

<sup>8</sup> Anadolu, 4 Mart 1929

<sup>9</sup> Anadolu, 1 Temmuz 1929. Bu iş için Vali Kazım Paşa, Fırka Müfettişi Zühtü ve Fen Heyeti Müdürü Necmettin Bey'den oluşan bir komisyon oluşturulmuş (Anadolu, 20 Mart 1929), İzmir'e gelen Konolika incelemelerde bulunarak komisyonla görüşmüştü (Anadolu, 24 Mart 1930)

<sup>10</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.8-9, Kaidenin inşası 17 Kanunuevvel 1931'de başlamıştı.

<sup>11</sup> Anadolu, 12 Şubat 1932, (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., 3. in., (14.2.1932), s.94

<sup>12</sup> Anadolu, 27 temmuz 1932, "İzmir'de Gazi Heykeli, Fikirler, yıl 4, sayı 84, (30 Temmuz 1932), s.3

uğramıştır<sup>1</sup>. Kent genelinde 20'ye yakın park açılmış ve her yıl ağaç sayısı artırılmıştır. (bkz. Tablo: XXVII ). Behçet Uz'un yeşil alana önem vermesi sadece çevre düzenleme açısından kaynaklanmamakta, o bunu aynı zamanda bireyin ruhsal ve moral sağlığı açısından da önemli görmektedir<sup>2</sup>. Ama onun bu alandaki asıl önemli katkısı Kültürpark'ı kurmak olmuştur.

| Yıl  | Dikilen Ağaç Sayısı |
|------|---------------------|
| 1933 | 9080                |
| 1934 | ?                   |
| 1935 | 4230                |
| 1936 | 2904                |
| 1937 | 11972               |
| 1938 | 15205               |
| 1939 | 23766               |
| 1940 | 22506               |
| 1941 | 12762               |
| 1942 | 11688               |
| 1943 | 10732               |
| 1944 | 6660                |
| 1945 | ?                   |

Tablo: XXVII 1933-1945 arası İzmir'de dikilen ağaç sayısı  
(Kaynak: 1933-1945 Riyaset Çalışma Raporları)

<sup>1</sup> Seymen, "1930-1946 Tek Parti...", s.172

<sup>2</sup> Behçet Uz'un bu konudaki çalışmaları Belediye riyaseti ile sınırlı kalmamış, çok sonra da devam etmiştir. İzmir'in ağaçlanmayan birçok yerlerini ağaçlamak, özellikle Karşıyaka ve Bayraklı sırtlarından Yamanlar'a kadar uzanan çıplak alanın ağaçlandırılarak İzmir'in görünümünü, iklimini etkileyecek Atatürk Ormanı'nın kurulması için İzmir Atatürk Ormanı Kurma ve Koruma Derneği'ni kurarak kendisi de başkanlığını yapmıştır. Seymen "a.g.m.", s.162

### 5) Kültürpark ve İzmir Enternasyonal Fuarı

Behçet Uz döneminin günümüze kadar en fazla sözü edilen mirasının Kültürpark alanı olduğu konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır<sup>1</sup>. Gerçekten de "İzmir'in sathı maili ile denizi arasında, ta  ve moloz yığınları ile, yıkık ev duvarları ile geçilecek hiç bir yolu bulunmayan, bazan mahzen delikleri, mağaza kovukları ile şehrin sinesinde kara bir leke gibi ne olacağı, ne yapılabileceği kestirilemeyen, akıbeti meçhul bir harabe şeklindeki" yangın alanında gerçekleştirilen Kültürpark-ı'nı, İzmir için hala önemini sürdürmesi bu g r    destekler niteliktedir.

Kültürpark düşüncesinin ilk kez, Haziran 1933'te Türk Hakevi sporcuları ile birlikte Rusya'ya giden ve izlenimlerini Behçet Uz'a aktaran Suat Yurdkoru'dan geldiği ifade edilmektedir. Buna göre "Alsancak'ta park alanı olarak ayrılan 60.000 m2'lik alanın küçük olduğu, Moskova'da edindiği bilgilerle daha büyük bir sahanın ayrılması gerektiğini düşünen Suat Yurdkoru, bir gün Dr.Behçet Uz'a  ehir imar planına daldığı bir sırada "Bir kültürpark kuralım" diye teklifte bulununca Avrupa'nın çeşitli  ehirlerindeki yeşillik sahalarının hayranı olan belediye başkanı hemen olumlu kar ılamı  ve konuyu  ehir meclisine getirmiştir."<sup>2</sup> Bir taraftan Suat Yurtkoru'nun konu ile ilgili raporu, diğer yandan Behçet Uz'un 1935 yılındaki 45 günlük Moskova seyahati sırasındaki incelemeleri düşünceyi peki tirmi  ve Kültürpark'ın kurulma  alı maları 1 Ocak 1936'da ba latılmı tır<sup>3</sup>.

Kültürpark'ın gerçekleştirilmesinin altında yatan üç temel faktör ayırdedilmektedir. Bunlardan birincisi, S ylemezdağ'ın da belirttiği gibi Behçet Uz'un yeşil alanlara karşı duyduğu hayranlık ve sevgidir. İkinci olarak da yangın yerlerinin imarının ön plana çıktığı<sup>4</sup> amaçları Behçet Uz  u cümlelerle ifade etmektedir; "Halkımızın dinlenmesi, eğelenmesi, spor ve kültür ihtiyaçlarını karşılayacak geniş bir programına ihtiva eden bu parkın zamanınızda ba lamı  olması ile her vakit iftihar edebilirsiniz. Biz bununla İzmir'i acıklı günlerinden kalma geniş kötü yangın yerlerinin 360 bin metre murabbalık bir sahasını temizlemekle kalmıyoruz. Onun ihtiva ettiği manalı kültür müesseseleri ile göz doyuran, sağlık bahçeden ye illikle yep yeni bir çığır da açmış bulunuyoruz"<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Seymen, "1930-1946 Tek Parti...", s.180, Tanyeli, " ağda  İzmir'in...", s.334

<sup>2</sup> Umur S ylemezdağ, Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi-İzmir Tarihinde Sergi, Panayır, Fuar ve Kültürpark, İzmir, 1978, s.42

<sup>3</sup> Kültürpark'ın kuruluş dönemindeki gelişmeler için bkz. Seymen, "a.g.m.", s. 180-181, Baran, "İzmir'in İmar...", s.108-110

<sup>4</sup> Anadolu, 2 Eylül 1936, Baskın, Eski ve Yeni..., s.51

<sup>5</sup>  alı ma Raporu (1936), s.43

Kültürpark'ın oluşturulmasında rol oynayan üçüncü temel kaygı da, Cumhuriyet Alanı'nın arkasındaki bölümde 32 bin m<sup>2</sup>'lik bir alanda faaliyet gösteren "Arsiulusal İzmir Panayırı"na<sup>1</sup>, daha geniş bir katılımıla düzenlenebileceği yer yaratabilmektir. "Türk yurdunda ekonoimsal kültürel bir hareket uyandırdığı kadar medeni, sosyal ve turistik bakımdan da faydalı<sup>2</sup> görülen Panayır hükümet tarafından da geniş bir şekilde destekleniyordu. İzmir Panayırı'nın Kültürpark içinde ilk açılışını yapan Başvekil İsmet İnönü "İzmir panayırına beynelmilel sahada büyük bir ehemmiyet kazandırmayı düşünüyorum. En evvel de serginin milli bir toplantı yeri olmasını istiyorum. Eğer biz bütün memleketin bir senelik iktisadi hayatını sadakatle gösteren bir sergi yapabilirsek o zaman vatandaşlar namına iyi ve beynelmilel sahada da nazarı dikkati celbedecek güzel bir eser vücuda getirmiş oluruz" diyerek bu desteği ifade ediyordu<sup>3</sup>. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki Kültürpark ile İzmir Panayırı veya daha sonraki ismiyle İzmir Enternasyonal Fuarı ayrı olgulardır. Kültürpark, herşeyden önce, içinde Atatürk Devrim Müzesi, Sıhhat ve Ege ürünleri müzesi, paraşüt kulesi, hayvanat ve nebatat bahçeleri, kapalı atış poligonu, tenis kortları, otomobil ve atla gezinti yerleri, yüzme yerleri gibi tesislerin yer alması düşünülen<sup>4</sup> Kültürpark, halkın nefes alacağı, çeşitli bitkileri tanıyacağı, bir çocuğun nasıl büyütüleceği, sağlıklı bir insanın nasıl gelişeceği gibi konular hakkında fikir sahibi olabileceği bir halk üniversitesi<sup>5</sup> olarak düşünülmüştü. Buna karşılık "toptan ticaretin teşkilatlı bir pazarı" olan Fuar'ın, yönetimi bile doğrudan belediyeye ait değildi<sup>6</sup>. Fuar, İktisat Vekaleti'nin 14.2.1935 tarih ve 1247 sayılı emriyle belediye reisinin başkanlığında oluşturulan yedi kişilik özel bir komite tarafından organize ediliyordu<sup>7</sup>. Kültürpark'la tek ortak noktası, Fuar'ın Kültürpark'ın içinde kurulmasıydı.

İzmir Enternasyonal Fuarı'nın bu şekilde yönetilmesi 1940 yılına kadar devam etmiştir. Behçet Uz 1 Nisan 1940'da meclise sunduğu bir yazıyla "Kültürpark sahası dahilinde kurulmakta olan Fuarımızın bu günkü durumu, belediyemize her bakımdan menfaat temin edebilecek bir hale getirilmiş bulunmaktadır" diyerek Fuar idaresinin belediyeye mal edilmesi teklifini getirmiştir<sup>8</sup>. Teklif meclis tarafından

<sup>1</sup> BİD, yıl , sayı 4 (Eylül 1935), s.27, Arkitekt, no. 9 (1935), s.274-275

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14 Teşrinisani ict., 5. in., (14.11.1935), s.147

<sup>3</sup> "İzmir Panayırı" BİD yıl, 2, sayı 15 ( ), s.5 panayırın önceki yıllarda gelişimi ve faaliyetleri hakkında bkz. Baran, "İzmir'in İmarı...", s.101-108

<sup>4</sup> Riyaset Raporu (1936), s.43

<sup>5</sup> Murat Erdim "İzmir'de Bazı Uygulamalar Üzerine Eleştiriler, Çarpıtılmış Koruma ve 2. Grup Yapı Uygulaması, Kültürpark", Ege Mimarlık, 1/1, (1991), s.11

<sup>6</sup> Muhlis Ete "İzmir Fuarının Hakiki karakteri", Türk Ekonomisi, yıl 3, sayı 27, s.67-68, A. Bilget, İktisadi Hayatımızda İzmir Fuarı, İzmir, 1945

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 27, Nisan ict., 1. in., (1.4.1940), s.12-13

<sup>8</sup> aynı yerde

kabul edildikten sonra<sup>1</sup>, Ticaret Vekaletince onaylanınca Fuar idaresi "İzmir Enternasyonal Fuarı, Kültürpark ve Turizm Müdüriyeti" adı altında İzmir Belediyesi'ne bağlı mülhak bütçeli bir idare haline getirilmiştir<sup>2</sup>. Ancak savaş yılları içinde İzmir Belediyesi'nin Fuar'dan beklediğini bulduğu söylenemez. 1942 ve 1944 yıllarını zararla kapatan idare diğer yıllarda da kâra geçememiştir. Bunun temel nedeni 1942 yılında hükümetin kararı doğrultusunda Fuar'ın açılmamış olması<sup>3</sup> ve 1944-1946 yıllarında Fuar'ın ulusal bir şekilde düzenlenmiş olmasıdır<sup>4</sup>. (bkz. Tablo: XXVIII ) Özellikle 1944'de, karartma uygulaması nedeniyle ziyaretçi sayısındaki düşüş ve elektrik hasılatındaki azalma zararın büyümesine yol açmıştır<sup>5</sup>. Tüm bunlara rağmen Kültürpark ve Enternasyonal Fuarın, İzmir'in imarı, tanıtımı ve canlanması açısından, İzmir Belediyesi'nin en etkili girişimi olduğunu belirtmek gerekir.

| Sene | Resmi ve Yarı resmi Kuruluş sayısı | Yerli Firma Sayısı | Yabancı Firma Sayısı | Yabancı Devlet Sayısı | Fuar dönemi ziyaretçi sayısı |
|------|------------------------------------|--------------------|----------------------|-----------------------|------------------------------|
| 1933 | 38                                 | 130                | 23                   | -                     | 240000                       |
| 1934 | 30                                 | 136                | 30                   | 3                     | 286500                       |
| 1935 | 20                                 | 165                | 38                   | 5                     | 311009                       |
| 1936 | 421                                |                    | 93                   | 3                     | 361527                       |
| 1937 | 502                                |                    | 104                  | 3                     | 608561                       |
| 1938 | 527                                |                    | 140                  | 9                     | 727197                       |
| 1939 | 25                                 | 334                | 579                  | 11                    | 624580                       |
| 1940 | 68                                 | 415                | 248                  | 7                     | 730828                       |
| 1941 | 87                                 | 332                | 170                  | 4                     | 832409                       |
| 1942 | -                                  | -                  | -                    | -                     | -                            |
| 1943 | 58                                 | 315                | 369                  | 8                     | 1016553                      |
| 1944 | 772                                | 337                | -                    | -                     | 563887                       |
| 1945 | 744                                | 372                | -                    | -                     | 1025803                      |
| 1946 | 751                                | 472                | -                    | -                     | 1131221                      |

Tablo: XXVIII 1933-1946 arasında Fuar'a katılım ve ziyaretçi sayısı

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no.27, Nisan ict., 5. in., (29.4.1940), s.97

<sup>2</sup> Riyaset Raporu (1940), s.31

<sup>3</sup> Riyaset Raporu (1942), s.25 (İBBA) İBMZD, no.34, Kasım ict., 1. in., (1.11.1942), s.24

<sup>4</sup> Riyaset Raporu (1946), s.18

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 40, Kasım ict., 1. in., (1.11.1944), s.30



## 6. Mahalle, Cadde, Sokak ve Meydan İsimleri

Türkiye son yüzyılda, sık sık yer isimlerinin değişmesine sahne olmuştur. Özellikle Cumhuriyet döneminde hızlanan bu değişimlerin, en yoğun görüldüğü yerlerden biri İzmir'dir. Evrimsel süreçteki değişimler bir yana bırakılacak olursa, dışarıdan müdahaleyle meydana gelen ilk değişim, saptayabildiğimiz kadarıyla 1906'da gerçekleşmiştir. İzmir'de muhacir yerleşim yerlerinin isimleri, merkezden gelen bir emirle, başta II. Abdülhamit olmak üzere Osmanlı hanedanı üyelerinin isimleriyle değiştirilmiştir (bkz. Tablo: XXIX).

| Eski İsmi        | Yeni İsmi      |
|------------------|----------------|
| Memduhiye        | Hamidiye       |
| Gerenlik         | Aziziye        |
| Fethiye          | Orhaniye       |
| Gerenlik-i Kadim | Mahmudiye      |
| Nüzhetgâh        | Sultaniye      |
| Teşvikiye        | Süleymaniye    |
| Selimiye         | Selimiye       |
| Şerefiye         | Fatih          |
| Osmaniye Karataş | Osmaniye       |
| Hamidiye-i Kebir | Mamure-i Hamid |
| Birinci Hamidiye | Hamid-Abad     |
| Orta Hamidiye    | İhsan-ı Hamid  |
| Kayganlıkuyu     | Cedit Kadiriye |

Tablo: XXIX 1906 Yılında İzmir'de Bazı Yer İsimlerinde Yapılan Değişiklikler  
(Kaynak: **Ahenk**, 13 Nisan 1906)

II. Meşrutiyet döneminde yer isimlerindeki değişimlerin devam ettiği görülmektedir. Fakat bu kez yapılan değişikliklerin temel nedeni, nefretle anılan II. Abdülhamit devrini sembolize eden isimlerden kurtulmaktır. Gerçi yapılan değişikliklerin nedeni, "esamisinin birbirinden tefriki müşkil olduğundan" şeklinde gösterilmekteyse de, değiştirilen isimler, ileri sürülen nedenin ötesinde II. Abdülhamit'i hedef alındığını düşündürmektedir<sup>1</sup>. (bkz. Tablo: XXX) Değişikliklerin, 31 Mart Olayı'nın hemen sonrasına denk düşmesi de bu düşüncüyü güçlendirmektedir.

<sup>1</sup> (BOA) DH. MUI, 14-2/11 (11 Eylül 1909)

| Eski İsmi           | Yeni İsmi |
|---------------------|-----------|
| Hamid-Abad          | Osmaniye  |
| İhsan Hamid         | Mahmudiye |
| Karataş Hamidiye    | Mecidiye  |
| Mamure-i Hamid      | Aziziye   |
| Mamuretü'l Hamidiye | Reşadiye  |

Tablo: XXX 1909 Yılında İzmir'de Bazı Yer İsimlerinde Yapılan Değişiklikler  
(Kaynak: (BOA) DH. Mül, 14/11)

I. Dünya Savaşı sırasında, Osmanlı Devleti'yle savaş halinde olan devletler ve uyruklarına karşı gelişen tepki sonucu, bunlara ilişkin yer isimleri de değişime uğramıştır<sup>1</sup>. Bu dönemde üretilen yer isimleri daha çok, II. Meşrutiyet'in politikleşen ortamında sivrilen kişilerin isimleridir<sup>2</sup>.

Kurtuluş sonrasında Yunan işgal dönemine karşı gelişen tepkiler, öncelikle Rumca isimlerin değiştirilmesini sağlarken<sup>3</sup>, Ulusçuluk bilincinin gelişimi, kısa süre sonra Musevice yer isimlerinin de değiştirilmesine yol açacaktır<sup>4</sup>. Ancak yabancı ve azanlıkların yaşadığı bölgeler büyük yangında yok olduğu için, değişimin çok geniş bir boyutta yapılmasına gerek kalmamıştır. Asıl kapsamlı değişim 1930'lu yıllarda gündeme gelmiştir. 1930'lu yıllar, hızla yoğunlaşan ulusçuluğun bilimsel çerçevede yeniden üretilmeye çalışıldığı, buna paralel olarak ta dilde "öz Türkleşme" çalışmalarının temel hedeflerden biri haline geldiği yıllardır<sup>5</sup>. Ayrıca, yeni rejim, geçmişten intikal eden sembolleri kaldırarak, yerine devrimin sembollerini yerleştirmek, böylece devrimin daha hızlı bir biçimde benimsenmesini amaçlamaktadır.

Bu çerçevede İzmir'de gündeme gelen yer isimleri konusu, iki yönde gelişti. Birincisi, İzmir'de mevcut yer isimlerini, yeni isimlerle değiştirmek. İkincisi, imar sahasında açılan yeni bulvar, cadde ve meydanları isimlendirmek. Belediye Meclisi'nde konu ile ilgili ilk girişim 1932'de meydana geldi. "Sınırların tespiti ve

<sup>1</sup> Cemil Paşa, yangın geçiren Aksaray'da açılacak cadde ve meydanlara Enver, Niyazi, Talat ve Cemal gibi II. Meşrutiyet'in oluşumuna katkıda bulunmuş kişi isimlerinin verilmek istendiğini aktarmaktadır. 80 Yıllık Hatıralarım, s.173

<sup>2</sup> Sabri Sürgevil, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İzmir'de Sokak, Mahalle ve İşyeri Adlarının Türkçeleştirilmesi", Beşinci Miletler Arası Türkoloji Kongresi, Tebliğler, Cilt II, İstanbul, 1989, s.612-613

<sup>3</sup> Engin Berber "Kurtuluştan Sonra Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt 3, Sayı 8 (Mart 1987)

<sup>4</sup> Galante, Histoire de Juifs ..., 12-13, Bora, İzmir'de Yahudiler, s.36-37

<sup>5</sup> Ağah Sırrı Levend, Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri, 3. bs. Ankara, 1972, s.416

mahalle isimlerinin Türkçeleştirilmesi hakkında "riyasetin 13.11.1932 tarihli teskeresi kabul edilerek, gerekli incelemeleri yapmak üzere Meclis üyelerinden Ali Agâh Bey ile Benal Nevzat ve Hasane Nalân hanımlardan oluşan bir komisyon kurulması kararlaştırıldı<sup>1</sup>." Cumhuriyet rejimine uymayan bazı mahalle isimlerinin değiştirilmesi" yönündeki incelemelerini çok kısa bir zamanda tamamlayan komisyon, İzmir'de mevcut 86 mahallenin isimleri konusundaki önerilerini meclise sundu. Görüşmeler sırasında yapılan konuşmalardan anlaşıldığı kadarıyla, konu hakkında bilinçli bir çalışma yapılmamıştı. Komisyon üyesi Benal Nevzat Hanım bu durumu "iş üzerinde lüzümü kadar işlenmedi" şeklinde ifade ediyordu. Buna rağmen, komisyon tarafından düzenlenen liste, küçük değişiklikler ile kabul edilerek valiliğin onayına sunuldu<sup>2</sup>.

Fakat, Vilayet İdare Heyeti, belediye meclisi tarafından kendilerine gönderilen değişiklikleri kabul etmeyerek, belediyeye iade etti. İdare Heyeti konu hakkındaki düşüncelerini şöyle belirtiyordu<sup>3</sup>; "Belediyece yapılan bu listelere göre Reşadiye'ye (Güzelyalı) adı verilmiş, Orhaniye, Süleymaniye, Memduhiye, Hatuniye, Fatih, Hacı Mehmet isimleri kaldırılmış, Hacı Mahmut bırakılmış, Tetkiklerde (Süleymaniye) ismi verilen semtte eskiden bakırcı Süleyman Ağa namında hayırlı bir adam arsalar almış, dul evleri yaptırmış, adını yaşatmış Memduh Paşa senelerce valilik yapmış, meydana getirdiği bazı eserler ile adını yaşatmış. Fatih ise Bizans Devleti'ni yıkan orta tarihini yeni tarihe bağlayan kahraman bir Türk'ün sanıdır. Aynı zamanda devlet teşkilatında İstanbul'da bir kaza namını taşımaktadır. Aziziye namı kaldırılmış halbuki Elaziz Vilayeti devlet teşkilatında yerini muhafaza etmiş. Bunun gibi iki kazada kezalik bu ismi taşımakta bulunmuş, Orhaniye bugünkü, neslin ve Türk tarihinin en çok severek, sevilerek tanıdığı bir sanıdır. Bununla beraber Sultaniye, Selatin gibi şahıslara değil, rejime matuf olan isimlerin değiştirilmesinde şüphe yokki isabet vardır".

Belediye'nin yaptığı değişiklikleri bu şekilde değerlendiren İdare Heyeti sonuçta kararını açıklıyordu; "İnkılâp ve Cumhuriyetin feyizli bir hareketinden mülhem olarak rejim hızile bir iş yapmak istersek ilmi bir tetkike istinat etmemiş oluruz. Belediye kanununun 8'nci maddesine tevfikân heyetimizin tetkik etmek istediği bu iş ilmî bir tetkik mahsulü olmadığı anlaşıldığından bir karara bağlanmamış, meclisi belediyenin yeni bir tadil ve teklifine arz olunmak üzere olduğu gibi belediyeye iadesine karar verildi". Bu gelişme üzerine Belediye Meclisi de, listeyi komisyona havale ederek, araştırmanın daha geniş yapılmasını kararlaştırdı.

Çalışmalarını sokak, cadde ve meydan isimlerini de kapsayacak şekilde

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 7, Teşrinisani ict., 5. in., (15.11.1932), s.135

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no.8, Şubat ict., 4. in. (15.2.1933), s.293-298

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 9, Nisan ict., 9. in. (27.4.1933), s.393-394

genişleten komisyon, iki ayrı mazbata olarak düzenlediği tekliflerini meclisin Şubat 1937 toplantısında gündeme getirdi<sup>1</sup>. Birinci mazbataya göre, 1) 20 metreden yukarı cade ve bulvarların ad alması, 2) 20 metreden aşağı cadde ve sokakların adlarının kaldırılıp, bunlara numara verilmesi, 3) 20 metreden daha az geniş olup ta muhtelif mahalleler içinden geçen çok uzun yolların, eskisi gibi ad taşıması ve bir kısım büyük ve uzun caddelerin eskiden kalma ve bir mana ifade etmeyen isimlerinde değiştirilmesi teklif ediliyordu. Kısa bir görüşmeden sonra, mazbata kabul edildi ve İzmir'de eskiden kalma caddeler Tablo: XXXI'deki şekilde isimlendirildi<sup>2</sup>.

| Eski İsmi                 | Güzergâhı ve yeni ismi                                                                                                                      |
|---------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Birinci Kordon            | Konak'tan Alsancak'a kadar "Atatürk                                                                                                         |
| İkinci Kordon             | Konak'tan Gaz depolarına kadar "Cumhuriyet"                                                                                                 |
| Güzelyalı Tramvay Caddesi | Çobanoğlu Zeki Bey Caddesi'nden Üçkuyular'a kadar "İnönü"                                                                                   |
| -                         | Hükümet önünden, Arasta'dan, Keçeciler'den, Hatuniye'den, Musalla'dan, Çorakkapı'dan geçerek Basmahane'ye kadar giden caddeye "Anafartalar" |
| Mısırlı                   | Hatay                                                                                                                                       |
| Halilrifatpaşa            | Halilrifatpaşa                                                                                                                              |
| Eşrefpaşa                 | Eşrefpaşa                                                                                                                                   |
| -                         | Atatürk Caddesi'nden Halkapınar Köprüsüne kadar "Şehitler"                                                                                  |
| Gaziler                   | Kağıthane'ye kadar uzatılarak "Gaziler"                                                                                                     |
| Kâmiye                    | İsmi kaldırılarak yerine numara verilmesi kararlaştırılmıştır.                                                                              |
| Kestelli                  | Kestelli                                                                                                                                    |

Tablo: XXXI 1937 yılında İzmir'de mevcut cadde isimlerindeki değişiklikler  
(Kaynak: (İBBA) İBMZD, no. 17 Şubat ict. 4. in. (11.2.1937), s.133-134

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 17, Şubat ict., 2. in. (4.2.1937), s.47

<sup>2</sup> 20 metreden dar olan sokakların isimlerinin kaldırılarak, yerlerine numara verilmesi işlemi 10 Ocak 1938'de başlamıştır. Yeni Asır, 11 Ocak 1938, ayrıca bkz. İzmir Şehri Mahalle İsimleri ve Sokak Numaraları Rehberi, İzmir, 1939.

Komisyondun ikinci mazbatası, İzmir'de mevcut 85 mahalleden manasız ve hiç bir esasa dayamayan isimli mahalleler için yeni isimler öneriyordu. Meclis tarafından bazı değişiklikler ile kabul edilen bu öneriler oldukça köklü bir değişim getiriyordu; mevcut 85 mahallelerin 49 tanesinin ismi tamamen değiştirilmekteydi. Tablo: XXXI'den de izlenebileceği gibi isimleri eskiden olduğu gibi kalan mahalleler, ya Cumhuriyet öncesi rejimi hatırlatmaktan uzak bir isme sahipti, ya da Cumhuriyet döneminde değişikliğe zaten uğramış veyahut ta Cumhuriyet döneminde kurularak isimlendirilmiş mahallelerdi.

İsimlendirme konusundaki gelişmeler, 1930'lu yıllarda, açılan bulvar, caddeler ve meydanlara isimlerinin verilmesiyle noktalandı<sup>1</sup>. Buna göre;

- Gazi Heykeli'nin bulunduğu meydan, Gazi Meydanı;
- Konak önü Atatürk Meydanı;
- Alsancak'ta Şükrü Kaya, Kâzım Özalp, Celâl Bayar bulvarlarının son bulunduğu meydana 26 Ağustos Meydanı;
- Basmahane'de Gazi , Aziz Akyürek, Refik Saydam, Kâzım Özalp bulvarlarının birleştiği yere 9 Eylül Meydanı;
- Vasıf Çınar, Voroşilof bulvarlarının son bulunduğu ve Kültürpark'ın ana girişinin önüne gelen meydana Lozan Meydanı;
- Şükrü Kaya, Dr. Tevfik Rüştü Aras, Refik Saydam bulvarlarının son bulunduğu meydana Montrö Meydanı;
- Kantar Karakolu'nun önünden başlayarak Ticaret Lisesi önünden geçen İsmetpaşa Bulvarı'na varan bulvara Saracoğlu Şükrü Bulvarı;
- Birinci Kordon'dan başlayarak Çocuk Hastahanesi önünden Kahramanlar'a giden bulvara Ali Çetinkaya Bulvarı;
- 9 Eylül Meydanından Basmahane anbarlarına giden bulvara Aziz Akyürek Bulvarı;
- Parmakkapı Çarşısı'ndan başlayarak İsmetpaşa Bulvarı'nda son bulan bulvara Necati Bey Bulvarı;
- Basmahane Kapılar mevkiinden başlayarak Kültürpark'a giden caddeye Bozkurt Caddesi;

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 17, Şubat ict., 5. in. (15.2.1937), s.162-163 ve no. 26, Şubat ict., 3. in., (9.2.1940), s.45-46

- Atatürk caddesi'nden başlayarak Saracoğlu Şükrü Bulvarına kadar giden yola Akdeniz Caddesi;

- Aydın tren hattından başlayarak K lt r park'ın 26 Ağustos kapısına doğru giden ve Doktor Mustafa Enver Caddesi'yle birleşen caddeye Mimar Sinan Caddesi;

- Gazi Heykeli arkasından başlayarak  ocuk Hastahanesi yanından Şükrü Kaya Bulvarı'nı katederek 9 Eylül Meydanı'nda son bulan bulvara Doktor Behçet Uz Bulvarı isimleri verilmiştir.



| Eski İsmi          | Valilikçe Reddedilen | Komisyon Teklifi | Meclisçe kabul edilen son şekli |
|--------------------|----------------------|------------------|---------------------------------|
| Birinci Sultaniye  | Namık Kemal          | Tinaztepe        | Tinaztepe                       |
| İkinci Sultaniye   | Metristepe           | Kocatepe         | Kocatepe                        |
| Üçüncü Sultaniye   | Çaldıran             | Duatepe          | Duatepe                         |
| Dördüncü Sultaniye | Ayşe Çavuş           | Çimentepe        | Çimentepe                       |
| Hacı Mahmut        | Hacı Mahmut          | Sahlepçioğlu     | Sahlepçioğlu                    |
| Dayıemir           | Dayıemir             | selçuk           | Dayıemir                        |
| Hacı İbrahim       | Hacı İbrahim         | Bozkurt          | Bozkurt                         |
| Orhaniye           | Kubilây              | Gün              | Selçuk                          |
| Kılcı Mescit       | Kılcı Mescit         | Sümer            | Sümer                           |
| Natırzade          | Natırzade            | Tan              | Tan                             |
| Akçalı Mescit      | Akçalı Mescit        | Namık Kemal      | Namık Kemal                     |
| Kahraman           | Kahraman             | Kahraman         | Kahraman                        |
| Sarı Hafız         | Sarı Zeybek          | Türkyılmaz       | Türkyılmaz                      |
| Hacı Mehmet        | Ömer Seyfettin       | İsmet Paşa       | İsmet İnönü                     |
| İkinci Süleymaniye | İkinci Süleymaniye   | Altıntaş         | Altıntaş                        |
| Aliğa              | Aliğa                | Yıldız           | Yıldız                          |
| Fevzi Paşa         | Fevzi Paşa           | Fevzi Paşa       | Fevzi Paşa                      |
| Odunkapı           | Odunkapı             | Odunkapı         | Odunkapı                        |
| Esnaşeyh           | Günaydın             | Uğur             | Uğur                            |
| Kestelli           | Kestelli             | Ay               | Kestelli                        |
| Güzelyurd          | Güzelyurd            | Güzelyurd        | Güzelyurd                       |
| Güneş              | Güneş                | Güneş            | Güneş                           |
| Ahmetağa           | Ahmetağa             | Konak            | Konak                           |
| Hurşidiye          | Yıldız               | Gök              | Hurşidiye                       |
| İstiklâl           | İstiklâl             | İstiklâl         | İstiklâl                        |
| Hatuniye           | Kemâliyeri           | Bayanlar         | Kurtuluş                        |
| Hasan Hoca         | Efe                  | Erler            | Erler                           |
| Kasap Hızır        | Kasap Hızır          | Yenigün          | Yenigün                         |
| Fettah             | Fettah               | Akıncı           | Akıncı                          |
| Cedit              | Yeni                 | Yeni             | Yeni                            |
| İsmet Paşa         | İsmet Paşa           | Sakarya          | Sakarya                         |

| Eski İsmi           | Valilikçe Reddedilen | Komisyon Teklifi | Meclisçe kabul edilen son şekli |
|---------------------|----------------------|------------------|---------------------------------|
| Tuzcu               | Tuzcu                | Tuzcu            | Tuzcu                           |
| Süvari              | Süvari               | Atlı             | Süvari                          |
| Memduhiye           | Altay                | Altay            | Altay                           |
| Dolaplıkuyu         | Dolaplıkuyu          | Dolaplıkuyu      | Dolaplıkuyu                     |
| Fatih               | Yurtalan             | Ayyıldız         | Altıok                          |
| Selimiye            | Anafarta             | Yeşiltepe        | Yeşiltepe                       |
| Mecidiye            | Duatepe              | Çaha Bay         | Çaha Bay                        |
| Karataş             | Karataş              | Dördüncü Karataş | Karataş                         |
| Birinci Süleymaniye | Çimentepe            | Atilâ            | Atilâ                           |
| Mahmudiye           | Ali Suavi            | Güngör           | Güngör                          |
| Birinci Karataş     | Birinci Karataş      | Barbaros         | Barbaros                        |
| İkinci Karataş      | İkinci Karataş       | Turgut Reis      | Turgut Reis                     |
| Üçüncü Karataş      | Üçüncü Karataş       | Kılınç Reis      | Kılınç Reis                     |
| Salhane             | Turgut Reis          | Kemal Reis       | Kemal Reis                      |
| Birinci Karantina   | Kurtuluş             | Mitat Paşa       | Mitat Paşa                      |
| İkinci Karantina    | Savaş                | Murat Reis       | Murat Reis                      |
| Köprü               | Köprü                | Çankaya          | Çankaya                         |
| Göztepe             | Göztepe              | Göztepe          | Göztepe                         |
| Reşadiye            | Güzelyalı            | Güzelyalı        | Güzelyalı                       |
| Üçkuyular           | Üçkuyular            | Üçkuyular        | Üçkuyular                       |
| Akdeniz             | Akdeniz              | Akdeniz          | Akdeniz                         |
| İsmet Kaptan        | -                    | İsmet Kaptan     | İsmet Kaptan                    |
| Çayırılıbahçe       | -                    | Çayırılıbahçe    | Çayırılıbahçe                   |
| Gündoğdu            | -                    | Gündoğdu         | Gündoğdu                        |
| Mesudiye            | Mesudiye             | Albayrak         | Alsancak                        |
| Kuruçay             | Kuruçay              | Kuruçay          | Kuruçay                         |
| Daragaç             | -                    | Umur Bay         | Umur Bay                        |
| Halkapınar          | Halkapınar           | Halkapınar       | Halkapınar                      |
| Birinci Tepecik     | Tepecik              | Tepecik          | Tepecik                         |
| İkinci Tepecik      | Yeni Mahalle         | Doğu             | Güney                           |
| Oğuzlar             | Oğuzlar              | Oğuzlar          | Oğuzlar                         |

| Eski İsmi       | Valilikçe Reddedilen | Komisyon Teklifi | Meclisçe kabul edilen son şekli |
|-----------------|----------------------|------------------|---------------------------------|
| Çorakkapı       | Çorakkapı            | Çorakkapı        | Çorakkapı                       |
| Faik Paşa       | Faik Paşa            | Faik Paşa        | Faik Paşa                       |
| Pazaryeri       | Pazaryeri            | Pazaryeri        | Pazaryeri                       |
| Ali Resi        | Ali Reis             | Ali Reis         | Ali Reis                        |
| Tamaşalık       | Gezimyeri            | Tamaşalık        | Tamaşalık                       |
| Mirali          | Doktor Behçet Salih  | Altıok           | Mirali                          |
| Aptullah Efendi | Aptullah Efendi      | Eti              | Etiler                          |
| Aziziye         | Barbaros             | Koçakapı         | Kocakapı                        |
| Ballıkuyu       | Ballıkuyu            | Ballıkuyu        | Ballıkuyu                       |
| Selâtin         | Yenidirim            | Türkoğlu         | Kubilây                         |
| Eşref Paşa      | Eşref Paşa           | Eşref Paşa       | Eşref Paşa                      |
| Mersinli        | Mersinli             | Mersinli         | Mersinli                        |
| Bayraklı        | Bayraklı             | Bayraklı         | Bayraklı                        |
| Turan           | Turan                | Turan            | Turan                           |
| Soğukkuyu       | Soğukkuyu            | Soğukkuyu        | Soğukkuyu                       |
| Bahariye        | Bahariye             | Bahar            | Bahar                           |
| Donanmacı       | Donanmacı            | Donanmacı        | Donanmacı                       |
| Alaybey         | Alaybey              | Altınyalı        | Alaybey                         |
| Bostanlı        | Bostanlı             | Bostanlı         | Bostanlı                        |
| Osmanzade       | Aksoy                | Aksoy            | Aksoy                           |
| -               | -                    | Yeşilyer         | Yeşilyer                        |

Tablo: XXXII 1937'de İzmir'de Mahalle İsimlerinin Değişimi

Kaynak: (İBBA) İBMZD, no.8, Şubat ict., 4. in. (15.2.1933), s.293-296, no.13, Nisan ict., 18.in. (29.4.1935), s.264-266, no.17, Şubat ict., 4.in. (11.2.1937), 132-141

### b) İzmir Belediyesi Kamu Hizmetleri

Bilindiği gibi, Osmanlı döneminde kamu hizmetleri, genellikle imtiyazlı şirketler eliyle yürütülmüş, belediyeler bu alanda pek fazla işlev sahibi olamamışlardır. Cumhuriyet yönetimi de aynı anlayışı 1930'lu yıllara kadar devam ettirmiş, Osmanlı döneminden farklı olacak milli sermayeyi destekleyerek işletmelerin Türk kimliği kazanmasına çalışmıştır<sup>1</sup>. Ancak gerek milli sermayenin güven vermeme- si ve gerekse büyük buhran nedeniyle yapılması gerekli olan yatırımların aksama- ya başlaması sonucu hükümet, devletçi bir iktisadi politikayı tercih edince<sup>2</sup>, şehir- lerdeki kamu hizmeti gören işletmelerin "belediyeleştirilmesi" anlayışı hakim ol- muştur. Konu hakkında kaleme aldığı yazıda Vedat Nedim (Tör), "modern beledi- yecilikte asıl olan belediye işletmelerinin belediye işletmelerinin belediye mülkiye- tinde ve belediye idaresinde bulunmasıdır. İmtiyazlı hususi şirketlere verilmiş, te- şebbüslerin belediyeleştirilmesi de belediyeciliğin A.B.C.si hükmüne girmiştir" diyerek geçerli olmaya başlayan anlayışı özetlemiştir<sup>3</sup>. Peki belediyeleştirmekten amaç nedir? Vedat Nedim aynı yazısında bu soruya da şöyle cevap vermektedir;

"Kısaca diyebiliriz ki:

belediyecilik sahasında da Türk milletinin yapıcılık ve idarecilik kabiliyetini ispat için.

Osmanlı imparatorluğundan miras kalma ve yarı müstemleke şartlarını aksettiren imtiyaz mukavelelerinin ve fermanlı şirketlerin milli iktisat prensiplerimiz bakımından tasfiyesi için.

şehirlerde milli bir sermaye terakümünü mümkün kılabilmek için.

tediye müvazenemizin selameti için.

şehir ihtiyaçlarının daha geniş, daha halkçı bir tarzda tanzimi için.

belediye bütçelerine yeni varidat kaynakları temin edebilmek için.

modern ve ileri bir belediye siyaseti güdebilmek için.

şehir işletmelerinin belediyeleştirilmesi milli bir zaruret halini almıştır<sup>4</sup>."

<sup>1</sup> Bu konuda bkz. Gündüz Ökçün, 1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye, Ankara, 1971.

<sup>2</sup> Korkut Boratav, Türkiye'de Devletçilik, İstanbul, 1974, s.136-140

<sup>3</sup> Dr. Vedat Nedim "Belediyeleştirme", Kadro, no.28 (Nisan 1934), s.14-18

<sup>4</sup> aynı yerde

Şükrü Kaya da 1938'de Meclis'te yaptığı konuşmada belediyeleştirmeyi şu cümlelerle ifade etmektedir: "Âmme hizmetlerinin belediyeleştirilmesi ve devletleştirilmesi rejimimizin ve Atatürk direktiflerini icabı ve Cumhuriyet Hükümetlerinin, hususiyle Celal Bayar hükümetinin yüksek huzurunuzda arzettiği ve kabul buyurulan programın icabıdır. Âmme hizmetleri bizce hiçbir kapitalistin, hiçbir şahsi menfaatin istismar edemeyeceği bir sahadır. Binaenaleyh memlekette ve şehirlerde işleyen elektrik, tramvay, vapur ve otobüs servisleri fertlerin veya şirketlerin elinde bırakılamaz. Bunlardan belediye hudutları içinde olan şehirlere, şehir hudutları haricinde olup da belediyeleri alakadar etmeyenler devletin eline geçmelidir"<sup>1</sup>.

Devletçilik öncesi döneme ait olan Belediye Kanunu, ilginç bir şekilde hem bu anlayışın uygulanabilmesi olanağı tanımakta, hem de karşıtı uygulamalara açık kapı bırakmaktadır. Kanunun 19. maddesindeki ilgili fıkrası, doğrudan doğruya yapılmak ve işletilmek şartıyla su, havagazı, elektrik, tramvay tesisatı kurmak ve işletmek, göl, nehir, körfez ve seyahili mütecavire vapurlarının nakliyatını deruhte ve ifa etmeyi hakkını belediyelere tanımıştır. Buna karşılık, yine aynı maddede, belediyelerin bu hizmetler konusunda kırk yılı aşmamak kaydıyla imtiyaz verebileceği hükmünü getirerek, kamu hizmetlerinin belediye dışında, belediyeden imtiyaz almış şirketler tarafından yürütülebilmesi olanağını devam ettirmiştir. Nitekim bu kanunun çıkması sonrasında her iki yönde de gelişme izlenebilmektedir; Bunlardan birincisi, belediyelerin bu yetkileri doğrudan doğruya belediye örgütü yoluyla değil, belediyelere bağlı şirketler yoluyla gerçekleştirmesi, diğeri de Belediye Kanunu ile müktesep hakları korunmuş olan, özellikle yabancı sermaye elindeki şirketlerin önce devletleştirilmesi, sonra da belediyeleştirilmesidir<sup>2</sup>. Belediyeler açısından ise belediyeleştirmenin önünde iki önemli engel bulunmaktadır. Milli sermaye yanlısı ama liberal ekonomi alışkanlığının deva metmesi ve bu tip işletmeleri kurabilecek/devralabilecek yeterli finansman ile deneyimin bulunmaması.

İzmir, Osmanlı döneminden gelen yapısıyla belediyeleştirme sürecini tüm sorunlarıyla beraber yaşayan başlıca şehirlerden birisi olmuştur. 1930'lu yıllara girerken İzmir'de faaliyette bulunan kamu hizmeti gören şirketler şunlardır; İzmir Havagazı Şirketi, İzmir Rıhtım Şirketi, İzmir Körfez Vapurları Şirketi, İzmir Suları Türk Anonim Şirketi, İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi, İzmir Mezbahası Türk Anonim Şirketi, İzmir ve Civarı Telefon Türk Anonim Şirketi<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> BD, yıl IV, sayı 38 (Aralık 1938), s.7-8

<sup>2</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde...", s.67

<sup>3</sup> İzmir Vilayeti 1931-1932 Senesi İstatistik Yıllığı, s.98-100

Bunlardan İzmir Mezbahası Türk Anonim Şirketi'ni oluşturan sermayedarlardan tümü Türk'tü<sup>1</sup>. Şirket belediyenin açtığı ihaleyi kazanarak<sup>2</sup>, mezbahayı kurmak ve 10 yıl 8 ay süreyle işletmek hakkını elde etmişti. Belediye zebhiye vergisi ve frigo (soğuk hava deposu) ücretlerinden belli bir pay alacağı gibi, 8 yıl dolduğunda belediye, dilerse mezbahayı satın alabilecekti<sup>3</sup>. Mezbahanın faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra, belediyenin mezbahayı satın alması gerektiği yönünde istekler dile getirilmeye başlanmıştı<sup>4</sup>. Ancak mezbahaların belediyece satın alınması isteklerinin altında "belediyeleştirme" düşüncesinden çok, et fiyatlarındaki artış yatıyordu<sup>5</sup>. Belediye 1932-1933 yıllarında mezbahayı satın alma girişimlerinde bulunmuşsa da anlaşma sağlanamamıştı<sup>6</sup>. Sonuçta imtiyaz süresinin dolması beklenildi ve 31 Ağustos 1937'de İzmir Mezbahası belediyeye geçti<sup>7</sup>. Belediye mezbahaya kâr sağlayan bir kuruluş olmaktan çok, özellikle II.Dünya Savaşı yıllarında halkın ucuz et ihtiyacını sağlayan, toplum sağlığını ön planda tutan bir yaklaşım sergilemiştir<sup>8</sup>.

İzmir ve Civarı Telefon Türk Anonim Şirketi, belediye açısından çok daha değişik bir konumda bulunuyordu. Herşeyden önce bu şirketin çoğunluk hissesine belediye sahipti. 31 Mart 1923 yılında telefon imtiyazını elde eden<sup>9</sup> belediye, 1924 Haziran'ında küçük ölçekte bir tesisat kurmuştu<sup>10</sup>. Ancak mevcut mali yapısıyla bu işi genişletemeyeceğini gören belediye, gerekli yasal düzenlemeleri de hallettikten<sup>11</sup> sonra kendisine ortak aramaya başlamıştı<sup>12</sup>. Sonunda İsveçli Ericsson Şirketi ile anlaşma sağlanarak İzmir ve Civarı Telefon Türk Anonim Şirketi kuruldu<sup>13</sup>. Sermayesinin % 53'ü belediyeye, % 44'ü Ericsson şirketine ve % 3'ü de üçüncü kişilere ait olan 400.000 lira sermayeli şirket, tesisata 1927 Ocak'ında başlamış ve 1 Ekim

<sup>1</sup> Yanık Yurt, 16 Teşrinî evvel 1925

<sup>2</sup> Yanık Yurt, 8 Teşrinievvel 1925

<sup>3</sup> Anadolu, 23, 26-27, Teşrinisani 1925, Mezbaha Şirketi'nin kuruluş süreci ve faaliyetleri için bkz. Kurt "İzmir'de Kamu...", s.363-397

<sup>4</sup> Zeynel Besim, "Mezbaha" Hizmet, 17 İkinciteşrin 1929

<sup>5</sup> Kurt "İzmir'de Kamu...", s.380

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, fevkalade ict. (25.2.1932), s.147, Yeni Asır, 17 Mart 1932

<sup>7</sup> Riyaset Raporu (1937), s.49

<sup>8</sup> (İBBA) İBMZD, no. 40, Kasım ict., 3. in (9.11.1944), s.127-128

<sup>9</sup> Düstur, 3. tertip, c. 19, s.339, Türk Sesi, 7 Haziran 1923

<sup>10</sup> Ahenk, 20 Haziran 1924, Türk Sesi, 25 Haziran 1924

<sup>11</sup> Anadolu, 27 Teşrinievvel 1925, Yanık Yurt, 28 Teşrinievvel 1925

<sup>12</sup> Telefon şirketinin bu dönemleri hakkında geniş bilgi için bkz. Kurt "İzmir'de Kamu...", s.398-402

<sup>13</sup> Kurt "a.g.t.", s.402

1928'de çalışmaya başlamıştır<sup>1</sup>. Yaklaşık on yıl bu şekilde hizmet veren telefon şirketi, 25 Ocak 1938'de Nafia Vekaleti ile şirket arasında imzalanan anlaşma sonucu satın alınarak devletleştirilmi ve PTT Umum Müdürlüğü içine dahil edilmiştir<sup>2</sup>. Satın alınma haberini veren Bayındırlık İşleri Dergisi'nin yaptığı yorum, dönemin genel anlayışını betimlemesi açısından ilginçtir: "Bu müessesenin P.T.T. Umum Müdürlüğü'ne intikal etmesi sureti ile telefon muhaberelerinin halkın ihtiyacını daha tatmin edici bir mahiyet arzedeceği, bilhassa şehirler arası mükalemelerinin müşküleri de kendiliğinden izale edileceği muhakkaktır. Su, Elektrik, Tramvay, telefon gibi halk hizmetlerinin Hükümet veya mahalli idareler veyahut milli sermayelerle işletilmesi her hususta istiklaline sahip hükümetlerin hassasiyetle takip ettikleri başlıca umdelerdendir. Kısmen olsun ecnebi sermayesile işletilmesi hizmet gören İzmir telefon işletmesinin bu suretle P.T.T. idaresine geçmesi hem kanun hükümlerini yerine getirmek ve hem de Cumhuriyet Hükümetinin takip ettiği prensibi tatbik etmek bakımından isabetli bir hareket olmuştur"<sup>3</sup>. Tekeli'nin de belirttiği gibi, telefon şirketinin devletleştirilmesi, teknolojik ve toplumsal gelişmenin göstergesi olan bazı kamu hizmetlerinin, belediye ölçeğinden ülke ölçeğinde üretilmeye sıçratmasının özgün bir örneğini oluşturmaktadır. Aynı süreç, çok daha sonra elektrik üretim ve hizmetinde yaşanacaktır.

1930'lu yıllara girildiğinde mezbaha ve telefon dışında kalan kamu hizmetleri kuruluşları, tamamen yabancı sermayenin elindedir. Belediyenin bu tür kuruluşlar üzerinde, kısmî bir düzenleme yapmanın dışında, geniş bir yaptırım gücü bulunmamaktadır. Bu şirketlerden İzmir Rıhtım Şirketi, 1932'de devletleştirilmesi kararlaştırılmış ve Liman İşleri Umum Müdürlüğü'ne devredilmiştir. Bunun dışında Havagazı Şirketi 1935'te, İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi 1943'te ve İzmir Su şirketi de 1944'de satın alınarak, belli süreçler sonucunda belediyeye devredilmiştir<sup>4</sup>. İzmir belediyesi, kamu hizmeti anlamında, özel işletmelerin geniş bir şekilde faaliyet göstermesine rağmen, 1930'lu yıllarda hızlanan bir çalışma içine girmiştir. Şimdi belediyenin, şirketlerin belediyeleştirilmesi öncesi ve sonrasındaki kamu hizmeti çalışmalarına bakalım.

<sup>1</sup> BİD, Yıl 4, Sayı 9 (Şubat 1938), s.

<sup>2</sup> Yeni Asır, 26 Ocak 1938, Anadolu, 26 Ocak 1938

<sup>3</sup> BİD, aynı sayı, s.61

<sup>4</sup> Bu süreçler hakkında bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu..."

## 1. Ulaşım Hizmetleri

İzmir'de şehir içi ulaşım, Osmanlı döneminde olageldiği biçimiyle Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. Körfezde İzmir Liman ve Körfez İşleri İnhisarı Türk Anonim Şirketi'nin vapurları, Karşıyaka, Karantina, Karataş, İzmir arasında ulaşımı sağlarken, Alsancak - Konak ve Konak - Güzelyalı güzergahında, yani İzmir sahili boyunca şirket tramvayları taşımacılığa devam etmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çeşitli semtler arasında işleyen ve "kaptıkaçtı" olarak nitelen- dirilen otomobiller, peyda olmuşsa da, sektörü etkileyecek bir öneme sahip değil- di<sup>1</sup>. Bu yıllarda, taşıma sektöründe fiili olarak rol oynamak isteğinde olmayan be- lediyenin iki önemli hedefi bulunuyordu; mevcut tramvay hatlarının elektrikli hale getirilerek modernleştirilmesi ve sanayi mıntıkası ile yerleşim bölgeleri arasında ulaşımı sağlayacak yapılanmanın oluşturulması. Belediye Kordon tramvaylarının elektrikle- nmesini sağlayamamışsa da, elektrik imtiyazını da elinde bulunduran Göztepe Tramvay Şirketinin Konak - Güzelyalı hattı boyunca işlettiği tramvayların elektrikle- nmesi konusunda başarılı olmuştur<sup>2</sup>. Buna karşılık, başta yukarı mahalle- ler olmak üzere, yerleşim bölgeleriyle iş merkezleri arasındaki ulaşım sorunu oldukça uzun bir süre daha devam edecektir.

İzmir'de, ulaşım sektörünün yönünü değiştirecek olan otobüsler 1930'lu yıllarda görülmeye başlamıştır. Özel şahıslar tarafından işletilmeye başlanan<sup>3</sup>, otobüsler konusunda belediye seyrüsefer talimatnamesini yeterli görmeyerek, 1933'te ayrıca bir Otobüs talimatnamesi hazırlamıştı<sup>4</sup>. Böylece otobüslerin alacağı yolcu miktarı, duracakları mahaller belirlendiği gibi, otobüsçülerin kâr görmedikle- ri ve amortisman giderlerine arttıracakları için kaçındıkları semtlere otobüs seferleri temin edilerek, sabah ve akşam "ucuz amele seferleri" vücuda getirilmiştir<sup>5</sup>. Oldukça kârlı bir alan olmasına rağmen, başlangıçta belediye meclisinin otobüs işletme düşüncesine mesafeli durmaya çalıştığı görülmektedir. Behçet Uz bir tezkere ile meclise başvurup otobüs işletme imtiyazının belediye tarafından alına- rak tek elden yönetilmesi teklifi, belediye meclisince daha fazla araştırılması gerektiği gerekçesiyle kabul etmemiştir<sup>6</sup>. Hemen belirtelim ki, Behçet Uz, bu teklifi getirirken, kâr düşüncesi taşımamakta, "şehrin yalnız zengin yerlerini değil, fakir mahaller halkını da düşünmek"ten hareket etmektedir<sup>7</sup>. Meclis ise, ekonomik

<sup>1</sup> 1933'te bu tip otomobil sayısının 9 olduğu belirtilmektedir. *Anadolu*, 22 Eylül 1933

<sup>2</sup> *Anadolu*, 2 Teşrinisani 1928

<sup>3</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.98

<sup>4</sup> (İBBA), İBMZD, no. 8, Şubat ict., 4. in., (15.2.1933), s.250-289

<sup>5</sup> "Riyaset Raporu (1934)", s.5

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 9, Nisan ict., 5. in., (19.4.1933), s.367

<sup>7</sup> aynı yerde, s.359

olarak büyük bir darboğazda bulunan belediyenin, bu işten zararlı çıkacağı kanaatindedir. Bir başka gerekçe de, otobüsün geleceği olmayan bir ulaşım aracı olarak görülmesidir. Tramvaya göre daha az yolcu taşıyan ve yolcularına rahatsızlık veren otobüs yerine, elektrikli tramvaya ağırlık verilmesi, şehirde genel bir eğilim olarak görünmektedir<sup>1</sup>.

Nitekim 1935'te, Kordon tramvaylarının kalkması üzerine<sup>2</sup>, "İzmir belediye sınırları dahilinde belediyeye ait olan "otobüs işletmek hakkının ahkamı kanuniye dairesinde ahara devri hususuna" ekseriyetle karar verilmişti<sup>3</sup>. Ancak Behçet Uz'un ısrarlı çabaları sonucu, "belediye eliyle şehir dahilinde otobüs işletilmesi her cihetten faideli olacağından, kabul edildiği takdirde işletme gelirlerini karşılık göstererek altmış bin liralık istikraz akdi veyahut otobüslerin kredi ile alınarak taksitle ödenilmesi ve bütçe ile kadrosunun tanzimi için daimi encümene salahiyet verilmesine dair şarbaylığın 1.4.1936 tarihli önergesi" Meclis tarafından kabul edildi<sup>4</sup> ve belediye böylece otobüs işine el attı. Böylece 1936 yılında açılan ihaleyle 12 otobüs alınarak, 29 Ekim 1937'den itibaren Birinci Kordon üzerinde işletilmeye başlandı<sup>179</sup>. Kısa zamanda işletmenin büyük kâr sağlayacağı görülünce yeni otobüs satın alınması yoluna gidildi. Örneğin 1939 senesinde Otobüs hasılatı 617.985 liraydı ve bunun sadece 266.952 lirası işletme ve personel giderine harcanmıştı. Geri kalan miktardan, yeni otobüsler, garaj inşaatı ve diğer giderler de düşünülünce belediyeye doğrudan 100.000 kâr kalıyordu ki bu meclisin beklentilerinin çok üstündeydi<sup>5</sup>; Ancak, satın alınması kararlaştırılan<sup>6</sup> 27 otobüsün, başlayan savaş nedeniyle, sadece 10'u teslim alınabildi<sup>7</sup>. Bu arada sefer yapılan semt sayısını da arttıran belediye, otobüs işletmesi konusunda savaş boyunca büyük sıkıntılar çekmiştir. Yeni otobüs alınamadığı gibi, mevcut otobüsler de yedek parça yokluğundan dolayı işleyemez hale gelmişti. 1943'te 12 otobüs bu şekilde muattal kalırken, sorun savaşın sonlarına doğru daha da şiddetlendi<sup>8</sup>. 1945 yılı başında 42 otobüsten ancak 14 tanesi işler durumdaydı<sup>9</sup>. Sorun, kamyonları otobüse çevire-

<sup>1</sup> Hakkı Ocakoğlu, "Taşıt İşleri Pratik Kararlarla Yoluna Girebilir", *Yeni Asır*, 30 Temmuz 1935, aynı yazar "Kordon Üzerinde Gidiş Geliş Üzüntülü Bir Durumdur", *Yeni Asır*, 15 Mayıs 1935

<sup>2</sup> *Yeni Asır*, 19 Nisan 1931

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 13, Nisan ict., 17. in. (28.4.1935), s.264

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 15, Nisan ict., 1. in. (1.4.1936), s.27, *Yeni Asır*, 2 Nisan 1936

<sup>5</sup> Riyaset Raporu (1938), s.31-32, *Yeni Asır*, 29 Brinciteşrin 1937

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no.27, Nisan ict., 5. in., (29.4.1940), s.287

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 22, Teşrinisani ict., 5. in (14.11.1938), s.214

<sup>8</sup> Riyaset raporu (1939), s.27-28, *Anadolu*, 13 Temmuz 1939

<sup>9</sup> *Riyaset Raporu (1943)*", s.20

rek aşılmaya çalışılmışsa da evrim alınamamıştır. Çözüm için savaşın bitmesi beklenmiş ve 1946'da ABD'ne 8 otobüs sipariş edilmiştir<sup>1</sup>.

### Santral Garaj

Bu arada, şehirde motorlu taşıt sayısının artması beraberinde şehir içinde bir garaj ihtiyacını da beraber getirmiştir. 1932'de Nazmi Sadık adında bir girişimci belediyeye bir teklifte bulunmuş ve yapacağı garaj için, belediyeye senede üç bin lira verebileceğini, ayrıca garaj hasılatının yüzde onuyla beraber, on sene sonunda garaj bütün teferruatıyla belediyeye bırakabileceğini beyan etmişti<sup>2</sup>. Fakat bu teklif, han sahiplerinin zarar görebileceği nedeniyle pek sıcak karşılanmadı. Prensip olarak yerinde olduğu ifade edilen tartışmalarda, Basmahane'de yapılacak garajın Balçova, Urla, Çeşme vesair civar köylüleri zorda bırakacağı için, İzmir'in mıntıkalarına ayrılarak her mıntıkada ayrı ayrı garajların inşası düşüncesi ileri sürülüyordu<sup>3</sup>.

Meclisin, bu konuda harekete geçmesi gerektiği kısa sürede anlaşıldı. Motorlu taşıtların, oldukça dar sokaklara sahip çalışma bölgelerinde tıkanıklıklara ve çeşitli kazalara yol açması merkezi bir garajın inşasını zorunlu hale getirmişti. bu nedenle beş senelik çalışma programına dahil edilen santral garaj için 300.000 lira ayrılması kabul edildi<sup>4</sup>. Buna göre "hem belediye otobüslerinin, hem de şehirdeki diğer otobüs, kamyon ve huskusi motorlu nakil vasıtalarının en iyi şartlar altında bakımlarını temin edecek ve aynı zamanda belediye için bir varidat menbaı" olacak olan santral garaj, idare kısmı, garaj kısmı, tamirhane, yıkama yeri, benzin satış yerleri, bekleme salonları, bagaj emniyet dairesi, lokanta, kahvehane ve diğer çeşitli tesislerden oluşacaktı. Garaj kısmı 25 Ocak 1939'da sona erecek, diğer tesislerin inşası devam edecekti<sup>5</sup>. Biraz gecikmeli de olsa, garajın belediye otobüslerine ait ilk kısmı, 15 Mart 1939'da kullanıma açılmış, bir süre sonra da şehir dahilinde ve mülhakata işleyen hemen hemen bütün otobüs, kamyon ve diğer motorlu nakil araçları garajda toplanmıştır<sup>6</sup>. Savaş koşullarında, öngörülen pek çok tesisi yapılamamış ise de, döneminde büyük öcgü alan santral garaj<sup>7</sup>, bu alanda öncü girişim olmuştur<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Riyaset Raporu (1945), s.27

<sup>2</sup> Riyaset Raporu (1946), s.25-26

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 6, Nisan ict., 2. in. (6.4.1932), s.59

<sup>4</sup> aynı yerde, s.60-61

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat ict., 3. in. (7.2.1938), s.78

<sup>6</sup> Riyaset Raporu (1938), s.38, Anadolu, 1 Eylül 1939

<sup>7</sup> Riyaset Raporu (1939), s.28

<sup>8</sup> Belediyeler Dergisi, Yıl 1, Sayı 7 (Aralık 1935)

## 2. Aydınlatma Hizmetleri

Cumhuriyet dönemine girildiğinde, İzmir şehrinin aydınlatılmasında havagazının kullanıldığını, elektrikle aydınlatma konusunda çeşitli girişimlerde bulunulmasına rağmen, biraz da belediyenin katkısıyla havagazı tekelinin kırılmadığını daha önce aktarmıştık. 1923'ten itibaren bazı özel kuruluşlar tarafından, aydınlatma amacıyla elektrik üretimi başlamışsa da, gerek pahalı olması gerekse tehlikeli görülmesi yaygınlık kazanmasına engel olmuştu<sup>1</sup>. 1927 yılında Belediye, kendi adına Karataş'ta bir elektrik şebekesi kurmak için harekete geçince<sup>2</sup>, elektrik imtiyazını elinde bulunduran İzmir Tramvay ve Elektrik Türk Anonim Şirketi'nin itirazıyla karşılaştı<sup>3</sup>. Şurayı Devlet'in de şirketi haklı bulması sonucu<sup>4</sup>, belediye girişiminden vazgeçmiş, buna karşılık şirket elektrik fabrikasını tamamlayarak 18 Ekim 1928'den itibaren faaliyete geçmiştir<sup>5</sup>. Elektrik aydınlatma, şirketin 1943 yılında satın alınmasına kadar, belediyeden ayrı bir mecrada gelişmiş, belediye sadece şirkete baskı uygulayarak, elektrikle aydınlatmanın genişlemesi yönünde çalışabilmiştir. Satın alındığı tarihten 31 Aralık 1944'e kadar Nafia Vekaleti'ne bağlı "İzmir Tramvay ve Elektrik İşletme İdaresi" tarafından yönetilen elektrik idaresi 10 Ocak 1945'ten itibaren belediyeye intikal etmiş ve aynı tarihten itibaren faaliyete geçen ESHOT içinde yerini almıştır<sup>6</sup>. Ancak İzmir'in kenar semtlerinin uzun süre aydınlatma sorununun devam ettiğini belirtelim. 1950'li yıllarda, Kañçeşme (Gürçeşme), Boğaziçi, Sinekli (Yeşildere), Beştepeler gibi, halkının büyük kısmı fakir olan yerler hâlâ elektrikten mahrumdu<sup>7</sup>.

### Havagazı idaresi

İzmir'in en eski kamu hizmeti gören kuruluşu konumundaki Havagazı Şirketi tüm tesisatı ile birlikte 15 Eylül 1935'ten itibaren geçerli olmak üzere belediye tarafından 50 lira karşılığı satın alınmıştı<sup>8</sup>. Aslında imtiyaz süresi 1937'de dolacak olan Havagazı Şirketi'nin satın alınması için, girişimler daha önceden başlamış ve şirkette satıştan yana eğilimi olduğunu göstermişti<sup>9</sup>. Bunun en önemli nedeni, elektrikle aydınlatmanın yaygınlaşması üzerine kâr oranının düşmesi ve eskiyen

<sup>1</sup> Tekeli "Cumhuriyet Döneminde...", s.94

<sup>2</sup> Haydar Rüştü, "Elektrik Meselesi" *Anadolu*, 24 Temmuz 1924, İsmail Hakkı, "Şehrimizin Dertleri", *Sadai Hak*, 25 Kanun-ı sani 1924, geniş bilgi için bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.18-20

<sup>3</sup> *Anadolu*, 8 Eylül 1927

<sup>4</sup> *Memleket*, 12 Teşrinievvel 1927

<sup>5</sup> *Anadolu*, 28 Şubat 1928

<sup>6</sup> *Anadolu*, 19 Teşrin-i evvel 1928, geniş bilgi için bkz. Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.238 vd.

<sup>7</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.255

<sup>8</sup> *Beyaz Kitap*, s. (2)

<sup>9</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14, fevkalade ict. (2 Eylül 1935), s.6

<sup>10</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14, Teşrinisani ict., 10. in. (24.11.1931), s.197, no. 11, Nisan ict., 11. inb, (13.5.1934), s.273

havagazı tesisatının yenilenmesi zorunluluğuydu. Gerçekten de, havagazı belediyeye intikal ettiği zaman son derece bakımsız bir haldeydi. Üretim kapasitesi yarı yarıya azaldığı gibi gazın kaloritesi de düşmüştü<sup>1</sup>. Belediyeye geçtikten sonra mülhak bütçeyle yönetilmeye olumaya başlanan havagazı idaresi zaman içinde yenilenerek, abone sayısı artırıldı. 1935'te 622 olan abone sayısı<sup>2</sup>, belediyenin yeni ocaklar kurması ve imar bölgesindeki binalara havagazı tesisatı döşemesi<sup>3</sup>, üzerine 1940'ta 1200'e<sup>4</sup> 1943'te 1400'e çıktı<sup>5</sup>.

Yan ürünleri olan katran, blok, yol katranı ve zift gibi maddeler ile de belediyeye katkı sağlayan havagazı fabrikası savaş içinde, gerek kömür darlığı ve gerekse havagazı saati yokluğundan dolayı üretimini arttıramadı<sup>6</sup>. Bu arada 1940'tan itibaren, Türkiye'de satış hakkı ve tevzi hakkı Etibank'a verilmiş olan kok kömürünün İzmir'de satış ve tevzi işi, Etibank ile yapılan anlaşma uyarınca havagazı idaresi tarafından gerçekleştirildi<sup>7</sup>. Havagazı idaresi 1.1.1945'ten itibaren, ESHOT Müdüriyeti'nin bir parçası haline gelmiştir.

| Sene | (m <sup>3</sup> )<br>Havagazı | (ton) Kok<br>Kömürü | (ton)<br>Katran | (ton)<br>Zift | (ton)<br>Kreozot | Abone<br>Sayısı |
|------|-------------------------------|---------------------|-----------------|---------------|------------------|-----------------|
| 1936 | 2390000                       | 2856                | 123             | 44.25         | 7.5              | 573             |
| 1937 | 2396728                       | 2835                | 120             | 57            | 4.5              | 614             |
| 1938 | 2549733                       | 2936                | 119             | 88            | 5                | 652             |
| 1939 | 2564833                       | 2690                | -               | 119           | 10               | 684             |
| 1940 | 2616422                       | 3948                | 253             | 107           | 7                | 1200            |
| 1941 | 2507283                       | 4297                | 366             | 119           | 8                | 1592            |
| 1942 | 2570301                       | 4435                | 375             | 79            | 6                | -               |
| 1943 | 2634138                       | 4840                | 375             | 55            | 4                | 1700            |
| 1944 | 2353809                       | 4838                | 353             | 58            | 7                | 1700            |
| 1945 | 2079184                       | 3144                | 166             | 62            | 10               | 1700            |

Tablo: XXXIII 1936 - 1945 Havagazı Fabrikası'nın üretimi ve abone sayısı  
(Kaynak: 1936 - 1945 İzmir Belediyesi Riyaset Raporları)

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 15, Nisan içt., 1. inb. (1.4.1936), s.12

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s.48

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD no. 22 Teşrinievvel ctb, 4. in (10.11.1938), s.127, 18 Temmuz 1939

<sup>4</sup> Riyaset Raporu (1940), s.18

<sup>5</sup> Riyaset Raporu (1944), s.35

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 43, Temmuz içt., 1. in. (2.7.1945), s.33

<sup>7</sup> Riyaset Raporu (1941), s.20 Etibank ile yapılan anlaşma 1.5.1942'de dolmuş, anlaşma yenilenmiş ve satış işi Türkiye Kömür Tevzi ve Satış Müessesesi'ne intikal etmiştir. Riyaset Raporu (1942), s.17

### 3. Su Hizmetleri

İzmir'in Osmanlı döneminden devr alınan beledi sorunlarının başında şehrin yeterli ve sağlıklı suya kavuşturulması geliyordu. İzmir ve çevresinin su kaynakları açısından oldukça zengin olmasına rağmen, su sıkıntısı içinde bulunması, teknolojik alt yapı eksikliği ve yeterli mali finansmanın sağlanamamasından kaynaklanıyordu. Ayrıca, şehrin su ihtiyacını sağlayan kaynakların da özel bir şirket ile vakıfların denetimi altında bulunması belediyenin elini kolunu bağlamaktaydı. 1930'da Karşıyaka'nın İzmir Belediyesi'ne bağlanmasıyla beraber bu sorunlara bir de Karşıyaka'nın su ihtiyacını sağlama sorunu eklendi. Belediye bir yandan 1926'da belediyeye intikal eden Vezir ve Osman Ağa sularının dağıtımını ıslah ederek, özellikle yukarı mahallelerin su sorununu çözmek için uğraşırken diğer yandan da Karşıyaka için çözüm arayışlarına girmiştir.

1926 yılında çıkarılan Sular Hakkında Kanun ile belediyeye geçen Vezir ve Osmanağa sularının tesisatı son derece ilkel idi. 1913'te suları şehre getirilmesini sağlayan künkler, demir borularla değiştirilmeye başlanmışsa da araya giren savaş yılları bu işin sonuçlanmasını engellemişti<sup>1</sup>. Uzun bir aradan sonra yeniden başlayan demir boru döşeme işi, ancak 1938'de tamamlanabildi. 1941'de, toplum 23700 metrelik bir şebekeye sahip olan Vezir ve Osmanağa sularının 1206 abonesi vardır<sup>2</sup>. Ayrıca bu sudan, şehrin park, bahçe ve yollarının sulanması suretiyle azami şekilde yararlanılıyordu. Ayrıca, belediye tarafından fakir mahallelere konan 142 umumi çeşmenin suyu da buradan sağlanıyordu<sup>3</sup>.

Halkapınar suyunun ulaştırılmadığı Karşıyaka, Cumhuriyet'in ilk yıllarında su açısından en dertli yerlerden biriydi<sup>4</sup>. Karşıyaka Belediyesi'nin mali yetersizlik nedeniyle çözümleyemediği sorun, Karşıyaka'nın İzmir'e bağlanması sonrası Belediye'nin eğildiği temel konulardan biri oldu. Yabancı bir uzmanın da katılımıyla yapılan ön incelemede, Vezir ve Osmanağa suyunun Karşıyaka'ya isalesinin büyük masraf gerektirdiği, kumpanya teklifi ağır olduğu için Halkapınar suyunun da getirilmesinin mümkün olmadığı, en iyi tercihin Yamanlar suyu olduğu ortaya konulmasına rağmen, Meclis açıklamayı yeterli bulmamış ve yeniden inceleme yapılması kararlaştırılmıştı<sup>5</sup>. İnceleme sonucunda, Vezir ve Osmanağa suları ile Yamanlar Karatepe Suyu hakkında yapılacak program ve projelerin Nafia Vekaletine gönderilmesi ve vekaletten alınacak sonuca göre bu iki sudan birinin Karşıya-

<sup>1</sup> Kurt, "İzmir'de Kamu...", s.24

<sup>2</sup> Yurdkoru, İzmir Şehri Rehberi, s.134

<sup>3</sup> "Riyaset Raporu (1935)", s.58

<sup>4</sup> Bu nedenle Karşıyaka uzun süre kuyu suyu kullanmak zorunda kalmıştı. Anadolu, 12 Teşrinisani 1929

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4, Teşrinisani ict., 7. in. (18.11.1931), s.176

ka'ya akıtılması kabul edildi<sup>1</sup>. Nafia Vekaleti'nin açtığı Karşıyaka su projesini kazanan "Pont Mousson firması, ihaleyi de kazanarak<sup>2</sup> Karşıyaka su getirmek için İzmir Belediyesi ile 12 Haziran 1933'te sözleşmeyi imzaladı<sup>3</sup>. Şubat 1934'te başlayan su tesisatı inşaatı kısa zamanda tamamlandı ve 1 Temmuz 1935'te Karşıyaka'ya düzenli su verilmeye başlandı<sup>4</sup>. Geniş bir kullanım alanı olmasına rağmen, Karşıyaka suyu yetersizdi<sup>5</sup>. Bu nedenle, 1940'tan itibaren abonelerin su ihtiyacı karşılanamaz oldu. 1945'te Karşıyaka'nın su açığını kapatmak için, Halkapınar veya Vezir-Osmanağa sularından birini Karşıyaka'ya götürmek kararlaştırıldı. Böylece Halkapınar, Vezir-Osmanağa ve Yamanlar suları birbirine bağlanacağı gibi güzergâh üzerindeki Mersinli, Mezbaha, Bayraklı ve Turan mıntıkları da suya kavuşmuş olacaktı<sup>6</sup>.

Belediye 1943'te 19.270 metre su yoluna sahipti. 2763 aboneye su verdiği gibi, şehrin çeşitli yerlerindeki 171 çeşmeye parasız su akıtmaktaydı<sup>7</sup>. Ama şehrin bütünü üzerinde denetim sağlaması, ancak Halkapınar Su Şirketi'nin belediyeye intikal etmesiyle sağlanacaktır.

#### 4. Elektrik, Su, Havagazı, Otobüs ve Tramvay (ESHOT) Müdürlüğü'nün kurulması

Gerek kuruluşlarında ve gerekse işletmelerinde su, havagazı ve elektrik işletmelerinin birbirleriyle o kadar ortak yönleri vardır ki, Avrupa'nın küçük ve orta şehirleriyle düzenli ve büyük şehirlerinde çoğunlula bu üç kurum birlikte işletilmek<sup>8</sup> tedir diye yazıyordu Ernst Router<sup>8</sup>. Gerçekten kullanılan hammaddesinden, alt yapı tesisatına, ücretlerin tahsiline kadar pek çok ortak özelliği olan bu işletmelerin tek elde yönetilmesi büyük avantajlar getirecek bir görünüştedir. 1945 yılı öncesinde, kamu hizmetlerinden bazılarının özel şirketlerde bulunduğu İzmir'de böyle bir örgülenme mümkün olmamış, belediye elindeki Mezbaha, Havagazı ve Otobüs gibi işletmeler mülhak bütçeli idareler şeklinde yönetilmiştir. Ancak 1944'te son imtiyazlı şirket olan Su Şirketi'nin de satın alınması ve Belediye'ye devredilme-

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no. 4, Teşrinisani ict., 12., in. (29.11.1931), s.238

<sup>2</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.25

<sup>3</sup> Anadolu, 13 Haziran 1933

<sup>4</sup> Anadolu, 2 Temmuz 1935

<sup>5</sup> Say, İjyen Bakımından..., s.44

<sup>6</sup> Riyaset Raporu (1945), s.25-26

<sup>7</sup> BİD, Yıl 10, Sayı 5/6 (Ekim 1943), s.525-526

<sup>8</sup> Router, Komün Bilgisi, s.225

siyle, böyle ortak bir idarenin kurulması olanağı doğmuştur.

Teklif esas olarak Bütçe Encümeni'nden gelmiştir. Bazı meclis üyeleri, bu işletmelerin ayrı ihtisas alanları olduğu yönünde muhalefet etmişlerse de sonuçta idarelerin Elektrik, Su, Havagazı, Otobüs ve Tramvay (ESHOT) Müdürlüğü adıyla tek çatı altında toplanması ve mülhak bütçe ile idare edilmesi kabul edilmiştir<sup>1</sup>. Aynı gün bütçe ve kadrosu da onaylanan ESHOT'un 1 Ocak 1945 tarihinden itibaren işlerlik kazanması öngörülmüştü<sup>2</sup>. İlk yıllarını örgütlenme ve işletmelerin yenilenmesine hasreden<sup>3</sup> ESHOT, zamanla İzmir'in en önemli kurumlarından biri haline gelecektir. Tüm bunların içinde en fazla öne çıkan çalışma, hiç kuşkusuz İzmir'i çevreleyen bataklıkların kurutulmasıdır.

| Yıl  | Denetlenen Esnaf Sayısı | Denetlenen İşyeri Sayısı | Kontrol Edilen Hasta Sayısı | Bedava ilaç verilen hasta sayısı | Yapılan aşı sayısı | Dezenfekte edilen bina sayısı | Dezenfekte edilen eşya sayısı |
|------|-------------------------|--------------------------|-----------------------------|----------------------------------|--------------------|-------------------------------|-------------------------------|
| 1932 | 14237                   | 25287                    | 20785                       | 15219                            | -                  | 587                           | 106363                        |
| 1933 | 12390                   | 10624                    | 13438                       | 5917                             | 18621              | 497                           | 92744                         |
| 1934 | 6376                    | 8094                     | 10935                       | 5183                             | 9059               | 546                           | 48400                         |
| 1935 | 7540                    | 5470                     | 12905                       | 7325                             | 22441              | 591                           | 183925                        |
| 1936 | 11557                   | 13758                    | 14116                       | 9298                             | 12550              | 931                           | 513521                        |
| 1937 | 12327                   | 13154                    | 15151                       | 7771                             | 11934              | 866                           | 497450                        |
| 1938 | 9086                    | 11006                    | 14154                       | 9111                             | 14309              | 796                           | 402040                        |
| 1939 | 8691                    | 16529                    | 13132                       | 10773                            | 16260              | 928                           | 391775                        |
| 1940 | 11937                   | 31868                    | 16210                       | 7484                             | 16186              | 540                           | 147036                        |
| 1941 | 7878                    | -                        | 15788                       | 10033                            | 15082              | 374                           | 447640                        |
| 1942 | 13075                   | -                        | 13075                       | 10948                            | 23869              | 525                           | 293434                        |
| 1943 | 12186                   | -                        | 12958                       | 10339                            | 674754             | 1418                          | 403980                        |
| 1944 | 4926                    | -                        | 14446                       | 12163                            | 49972              | 3147                          | 209117                        |
| 1945 | 5685                    | -                        | 18357                       | 13831                            | 36743              | 615                           | 258389                        |

Tablo: XXXIV İzmir Belediyesi 1932-1945 Sağlık Çalışmaları

(Kaynak: 1932-1945 İzmir Belediye Riyaseti Çalışma Raporları)

<sup>1</sup> (İBBA) İBMZD, no.40, Kasım içt., 5. in. (15.11.1944), s.117

<sup>2</sup> aynı yerde, s.117-124 ve

<sup>3</sup> Bu konuda bkz. Riyaset raporu (1946), s.21-27

## c) Sağlık ve Sosyal Yardım Hizmetleri

### 1. Sağlık Hizmetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, yönetimin temel kaygılarından biri de sağlık sorununun çözümü olmuştur. Mart 1925'ten Ekim 1937'ye kadar Sağlık Bakanlığı görevini üstlenen Dr. Refik Saydam döneminde hazırlanan ilk çalışma programında (1925), devlet sağlık örgütünün genişletilmesi, sağlık elemanı yetiştirilmesi, "nümune hastahaneleri", doğumevi ve çocuk bakımevleri açılması gibi görevlerin yanında sıtma, verem, trahom vb. salgı hastalıklarla mücadele konularının ağırlık kazandığı görülmektedir<sup>1</sup>. Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1877 Vilayet Belediye Kanunu, belediyelere pekçok yükümlülük getirmiş, ancak belediyelerin zayıf yapısı altında bunlardan çoğu kağıt üzerinde kalmıştı. Bu durumun sonucu, merkezi yönetim 1908'den sonra Dahiliye Nezareti'ne bağlı bir "Sıhhiye Müdüriyeti Umumi-si" oluşturmuştu. Milli Mücadele koşulları içinde, I. TBMM'nin ilk yaptığı işlerden olarak 2 Mayıs 1920'de çıkarılan bir kanunla Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti kurularak sağlık işleri bağımsız bir bakanlık bünyesi altında toplandı<sup>2</sup>. Bu gelişmelere rağmen İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar Sağlık ve Sosyal Yardım işlerinin görülmesinde yerel yönetimlerin rolü azalmadı<sup>3</sup>. Gerek 1930 Belediyeler Kanunu ve gerekse hemen ardından çıkarılan Umumi Hıfzısıhha Kanunu, belediyelere sağlık konusunda önemli sorumluluklar yüklemeye devam ediyordu. Bu görev ve sorumlulukları üç başlık altında toplamak mümkündür<sup>4</sup>: 1) Çevre sağlığı görevi, 2) Tedavi edici sağlık tesisleri kurmak ve yönetmek görevi, 3) Sosyal Yardım görevi.

İzmir'in bu alandaki en büyük şansının yine Behçet Uz olduğunu söylemek mümkündür. Sağlıkçı bir geçmişe sahip olan Behçet Uz'un, belediye reisi olmadan önce de bu konuda aktif mücadele verdiğini belirtmiştik. Behçet Uz'un belediye riyasetine geldiği ilk zamanlarda, belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntı nedeniyle, tam bir çalışma sağlanamamıştı. Aynı nedenle, vilayetin "sıhhi teşkilatı tevsi ve varidatın ona göre tezyidi" konusundaki talep, imkânsızlık nedeniyle geri çevirilmişti<sup>4</sup>. Buna rağmen başta sıhhi denetim olmak üzere çevre sağlığının korunmasına azami özen gösterilmiş, şehrin temizliği konusunda yeni önlemler alınmıştır. Temizlik işleri iş ocağında yaptırılan sepetler, üzerine tükürmenin ve

<sup>1</sup> Gencay Gürsoy "Sağlık" CDTA, c. 7, s.1720

<sup>2</sup> daha geniş bilgi için bkz. Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl, Ankara, 1973

<sup>3</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde...", s.81, 1920'li yıllarda belediyelerin en önemli görevlerinin sağlık alanında olduğu ifade ediliyordu. Ali Suad, "Belediyelerin En Mühim Vezaiifi" İŞM, Sene 3, Sayı 32 (Nisan 1927), s.449-453

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 7, teşrinisani ict., 3., in (9.11.1932), s.124

edilerek hastalık kaynağı oluşturmalarının önüne geçilmiştir<sup>1</sup>. (bkz. TabloXXXV) Şehir bölgelere ayrılarak, her bölgede belediye doktorlarını sağlık işlerinden sorumlu hale getirilerek halka tedavi hizmetleri vermeye çalışılmıştır<sup>2</sup>.

İzmir'in 1930'lu yıllarının başlarında, sağlık açısından en önemli sorun, şehri çevreleyen bataklıkların kurutulmasıydı. Başta Halkapınar ve Bostanlı olmak üzere, Güzelyalı, Kavaklıpınar, Talabe çayırı, Kemer bataklıkları toplam 611.060 m<sup>2</sup> bir alan oluşturunuyordu ki, büyük masraf gerektiren bu işin tek başına belediyece başarılmasına imkan yoktu<sup>233</sup>. Nitekim 1932'ye kadar bu konuda önemli bir adım atılamamış, ancak Reşadiye (Güzelyalı) de küçük bir kısım kurutulabilmişti<sup>234</sup>. 1932'de yapılan hesaba göre mevcut bataklıkları kurutabilmek için 234.829 lira gerekliydi<sup>235</sup>. Bu kadar parayı sağlayamayacağı bilincinde olan Belediye, öncelikle şehrin iç kısımlarındaki bataklıkları kurutmuş, daha sonra Halkapınar ve Bostanlı'ya yönelmiştir. Buraların kurutulabilmesi için İzmir Sıhhat Müdürlüğü ile ortak hareket etme kararını veren Belediye, ayrıca gerekli işgücü ve finansmanı sağlamak için halkı mükellef tutma yoluna gitmiştir<sup>236</sup>. Buna göre, 15 yaşından aşağı ve 65 yaşından yukarı olanlar istisna edilmek suretiyle, tüm mükellefler senede azami 5 gün çalışmaya mecbur tutuluyor, ya da buna karşılık her gün 25 kuruş vermeleri isteniyordu<sup>237</sup>. Ancak kararın pratikte pek fazla yarar sağlayamayacağı kısa sürede anlaşıldı. 1934 sonunda bu yolla toplanan para yalnızca 7078<sup>238</sup> liraydı ve bu hesaba göre bataklıkların kurutulması için gerekli para ancak 30 yılda toplanabilecekti. Nitekim bu işin altından tek başına kalkamayacağını gören Belediye, Sıhhat ve İctimai Muamelet Vekaleti ile ilişkiye girerek İzmir'in, Menemen Ovası'na kadar gelen sıtma mücadele mıntıkası içine dahil edilmesini talep etmiş<sup>239</sup> ancak bu talep kabul edilmemiştir<sup>240</sup>, İzmir Belediyesi'nin bu talebi her

<sup>1</sup> "Riyaset Raporu (1932)", s.1-2

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14, Teşrinisani ict., 4. in., (11.11.1935), s.294

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 14, Teşrinisani ict., 5. in., (13.11.1935), s.307

<sup>4</sup> Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde...", s.104

<sup>5</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.16

<sup>6</sup> İzmir Vilayeti 1931/32 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir, 1932, s.202-203

<sup>7</sup> Riyaset Raporu (1932)", s.3

<sup>8</sup> Anadolu 6 Teşrinievvel 1932

<sup>9</sup> (İBBA) İBMZD, no. 7, Teşrinisani ict., 4. in. (13.11.1932), s.76

<sup>238</sup> "Riyaset Raporu (1934)", s.2

<sup>10</sup> (İBBA) İBMZD, no. 9, Nisan ict., 8. in. (29.4.1932), s.193

<sup>11</sup> (İBBA) İBMZD, no. 10, Teşrinisani ict., 3. in., (8.11.1933), s.67

yıl tekrarlanacak ve 1946'ya kadar her yıl reddedilecektir. Buna rağmen belediye azalan oranda da olsa kurutma çalışmalarına devam etmiş (bkz. Tablo: XXXV) halkı aydınlatmak amacıyla broşürler dağıtmıştır<sup>1</sup>.

1938 yılında hazırlanan beş yıllık çalışma programında bataklıkların kurutulması için 350.000 lira ayrılmış<sup>2</sup> ise de II. Dünya Savaşı yıllarında çalışmalar büyük ölçüde aksamış ve sonuçta İzmir, 7.3.1946'dan itibaren sıtma mücadele alanı içine dahil edilerek, mücadele merkezi bir hale getirilmiştir<sup>3</sup>.

| Yıl  | Kurutulan bataklık miktarı (m <sup>2</sup> ) |
|------|----------------------------------------------|
| 1932 | 28158                                        |
| 1933 | 29135                                        |
| 1934 | 16000                                        |
| 1935 | 18155                                        |
| 1936 | 18167                                        |
| 1937 | 7683                                         |
| 1938 | 7856                                         |
| 1939 | 7490                                         |
| 1940 | 4380                                         |
| 1941 | 8311                                         |
| 1942 | 3300                                         |
| 1943 | 3700                                         |
| 1944 | 5400                                         |
| 1945 | 5516                                         |

Tablo: XXXV 1932-1945 yıllarında İzmir Belediyesi tarafından kurutulan bataklık miktarı (Kaynak: 1932-1945 Riyaset Raporları)

<sup>1</sup> Riyaset Raporu (1936), s.51

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 20, Şubat içt., 1. in. (7.2.1938), s.16-17

<sup>3</sup> Riyaset Raporu (1946), s.6-7

## 2. Sosyal Yardım Hizmetleri

Osmanlı Devleti'nde daha çok vakıflar eliyle yürütülen sosyal yardım ve hizmetler konusunda, belediyeler bir takım yükümlülükler içinde bulunmasına rağmen, belediyelerin içinde bulunduğu yetersiz koşullar bu alana eğilmelerine imkan tanımamıştı. Bu tür hizmetler ya devletin girişimiyle ya da özel kişi ve kuruluşların katkılarıyla verilmeye devam etmişti.

1930'lar Türkiye'sinde de sosyal yardım ve hizmet görevleri merkezi yönetimden çok belediyelerin görevleri arasında düşünülmekteydi<sup>1</sup>. Gerek belediyeler kanunu ve gerekse Hıfzısıhha kanunu bu konuda yetimevleri, aceze ve ihtiyar yurtları, yoksullar için yatıevi, muhtaçlar için yardım sandıkları, şevkat sandıkları kurmak ve işletmek görevleri ile, çocukları korumak ve gözetmek, genel yerlerde çocuklarının çalıştırılmasını önlemek, hastaları ve kazaya uğrayanları korumak, yoksul hastalara, sakat olup kimsesi olmayanlara yardım etmek, işsizlere iş bulmak, memleketlerine göndermek, kimsesiz kadınları korumak, dilenciliği önleyecek tedbirler almak, kuduz hayvanlar tarafından ısırılan yoksul kimselerin tedavi kurumlarına götürülmelerini karşılamak gibi sorumlulukları belediyelere vermişti<sup>2</sup>. Belediyelerin olanakları ile tutarlı olmayan, bu görev ve sorumluluklardan birçoğu yerine getirilemeyecek ve II. Dünya Savaşı sonrasında merkezi yönetim bu alanı kapatmaya çalışacaktır.

İzmir belediyesinin de, Türkiye'nin en geniş bütçeli üç belediyesinden biri olmasına rağmen, bu görev ve sorumlulukların tamamını yerine getirdiği söylene-  
mez. Gerçi dilenciliği engellemek, yoksul ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, bedava kömür dağıtmak, tedavi ve ilaç sağlamak gibi faaliyetler de bulunuyorsa da, bu çalışmalar meclisin kendisi tarafından bile yeterli görülmemektedir<sup>3</sup>. Özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında, bu konudaki yakınma ve eleştiriler yoğunlaşmıştır<sup>4</sup>. Buna karşın İzmir Belediyesi'nin sosyal yardım ve hizmet alanında iki girişimi ön plana çıkmaktadır. Bundan ilki Çocuk Yuvası, ikincisi de Darülaceze'dir.

<sup>1</sup> Tekeli, "Cumhuriyet döneminde...", s.82-83

<sup>2</sup> Tekeli "a.g.m.", s.83

<sup>3</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., 3. in. (14.2.1932), s.147, no.12, Şubat ict., 6. in. (2.3.1935), s.183

<sup>4</sup> (İBBA) İBMZD, no. 33, Nisan ict., 2. in., (6.4.1942), s.85, no. 36, Nisan ict., 1. in. (1.4.1943), s.27, no. 42, Nisan ict., (26.4.1945), s.216

### Çocuk Yuvası

İzmir Belediyesi çocuk yuvası, 1923 yılında Mesudiye mahallesinde kurulmuştu<sup>1</sup>. Ancak bulunduğu yer çocuk bakımı ve gelişimi açısından yetersiz bulunarak, Çocuk Yuvası'nın Karşıyaka'da geniş bir bahçe içinde bulunan eski belediye binasına taşınması kararlaştırıldı<sup>2</sup>. 23 Nisan 1933'te yeni binasıyla hizmete giren<sup>3</sup> Çocuk Yuvası, belediyenin içinde bulunduğu mali sıkıntıya rağmen kısıtlama yapılmayan tek kurumdur. 1933 bütçesine göre 1 müdür - hekim, 1 idare memuru, 1 hemşire- ebe, 2 çocuk bakıcısı 19 süt anne-hademe, 1 aşçı ve 2 bahçıvan kadrolu<sup>4</sup> yuva 60 çocuğun kalabileceği kapasiteye sahipti<sup>5</sup>. Behçet Uz, "binanın tefriş ve tezyininde gerek yüksek meclisinin ve gerek kadirşinas hemşehrilerinden birçoklarının mazhar olduğum muavenetlerle vücudaya getirilen bu kıymetli esas istikbalde daha fazla tevsî edilecek olursa şehrin ve civarının bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek ve çok mükemmel bir sağlık müessesesi haline getirilebilecektir"<sup>6</sup> diyerek yuvayı daha da geliştirme niyetinde olduğunu göstermiştir. Ancak çocuk yuvası, fiziksel olarak her yıl yenilenip daha mükemmel hale getirilmekle beraber, kapasitesinde bir artış sağlanamamıştır<sup>7</sup>.

Belediyenin Çocuk Yuvası ile ilgili en önemli sorunu, yuva yaşını geçen çocukları gönderecek bir kurum bulunmamasıydı<sup>8</sup>. Talimatnameye göre, bir günden üç yaşına kadar olan çocukları kabul etmesi gereken yuvada, on altı yaşına gelmiş çocuklar bulunuyordu<sup>9</sup>. Sorunu çözmek için, Milli Eğitim Bakanlığı'na başvurularak bu yaştaki çocukların yatılı okullara kabul edilmesi için girişimler de bulunulmuşsa da sonuç alınamamıştır<sup>10</sup>.

<sup>1</sup> BD, yıl I, Sayı 2 ( 1935), s.79

<sup>2</sup> (İBBA) İBMZD, no. 5, Şubat ict., . in. (11.2.1932), s.89

<sup>3</sup> Anadolu, 24 Nisan 1933

<sup>4</sup> (İBBA) İMBZD, no. 8, nisan ictb, 8. in (29.4.1933), s.469

<sup>5</sup> (İBBA) İBMZD, no. 10, Teşrinisani ict., 1. in. (1.11.1933), s.14, Cumhuriyetin 15'nci Yılında İzmir, İzmir, 1938, s.105-106

<sup>6</sup> "Riyaset Raporu (1933)", s.5

<sup>7</sup> Olgaç, Güzel İzmir..., s.99 Çalışma Raporu (1938), s.7

<sup>8</sup> Riyaset Raporu (1936), s.8

<sup>9</sup> (İBBA) İBMZD, no. 42, Nisan ict., 6. in., (19.4.1945), s.96

<sup>10</sup> (İBBA) İBMZD, no. 44, Kasım ict., 6. in. (22.11.1945), s.144

## Darülaceze

Darülaceze'nin temeli II. Meşrutiyet'ten, İttihat ve Terakki'nin öncülüğünde "Cemiyet-i Hayriye-i Sıhhiye" tarafından atılmıştı. Cemiyet, bu amaçla Sadullah Ağa sokağında büyük bir yahudhaneyi kiralamış ve faaliyete geçirmişti. İşsizler, yabancı ise memleketlerine gönderiliyor, yerli ise darülacezede barındırılarak, gücü yerinde olanlara iş sağlanıyordu. Cemiyet bu amaçla daimi gelir sağlayarak darülacezeyi büyütmek niyetinde bulunduklarını ve amaçlarının dilenciliği engellemek, bu gibi kişileri topluma kazandırmak olduğunu açıklamıştı<sup>1</sup>. Vilayet İdarē, Meclisi de bu girişimin desteklenmesi ve bu amaçla bir komisyon oluşturulmasını kararlaştırmıştı<sup>2</sup>.

Savaş yıllarında atıl kalan darülaceze, kurtuluş sonrası belediyeye geçti. Amaç yine dilenciliği engellemek ve işe muktedir olanlara iş sağlayabilmek noktasında toplanıyordu<sup>3</sup>. 1926 yılında, bu amaçla Beyler sokağında eski Şark Matbaası binası kiralanarak, acezeye çorapçılık, halıcılık, fanilacılık gibi beceriler kazandırılmalı çalışıldı<sup>4</sup>. Bu yıllarda Darülaceze oldukça kalabalık bir mevcuta sahipti. 1927 verilerine göre darülaceze mevcutu 867 olduğu gibi 16717 kişinin de iâşesi sağlanmaktaydı<sup>5</sup>.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Kızılçullu'ya taşınan darülücaze, 1933'te Çocuk Yuvası'ndan boşalan Alsancak'taki binaya taşındı<sup>6</sup>. Bir memur, bir hastabakıcı, üç hademe ve 1 aşçı kadrosuyla<sup>7</sup> hizmet veren darülaceze ortalama 45-50 aciz ve sayıları her yıl değişen ve şehrin çeşitli yerlerinden toplanan dilenciler bulunuyordu. 1946'da pek harap bir halde bulunan darülaceze binası yıktırılmış ve yerine modern bir bina yapma çalışmaları başlamıştı<sup>8</sup>.

<sup>1</sup> Ahenk, 8 Şubat 1911

<sup>2</sup> Ahenk, 19 Şubat 1911

<sup>3</sup> Ahenk, 9 Teşrinisani 1923, Olgaç, *Güzel İzmir...*, s.97-98

<sup>4</sup> Yanık Yurt, 3 Kanunusani 1926

<sup>5</sup> Ahenk, 14 Mart 1927

<sup>6</sup> (İBBA) İBMZD, no. 10 Teşrinisani ict., 1. in. (1.11.1933), s.14

<sup>7</sup> (İBBA) İBMZD, no. 9, Nisan ict., 8. in., (29.4.1933), s.470

<sup>8</sup> Riyaset Raporu (1946), s.6

## SONUÇ

Osmanlı belediyesi, devletin otoriter bir merkezîyetçiliği yapılandırma çabaları sırasında, Batı'dan iktibas edilen bir kurum olarak doğdu. Şehirleşmenin zorunlu kıldığı bazı hizmetlerin belediyeler tarafından görülmesi öngörüldüyse de, bu öngörü yol, kanalizasyon ve temizlik görevleri ile sınırlı olarak düşünülmüyordu. Buna karşın belli bir sermaye yatırımına gereksinim gösteren su, havagazı, ulaşım, elektrik gibi kamu hizmetlerinin imtiyazlı şirketler eliyle yürütülmesi tercih edilmiş, belediyelerin bu konularda denetim hakkı bile çok sınırlı tutulmuştu. Bu çerçevede ilk belediye örgütlenmesi İstanbul'da Şehremaneti adıyla kuruldu. Hemen ardından, Batı ile yoğun ilişki içinde olan liman kentlerinden gelen talepler üzerine, belediye örgütlenmeleri vilayetlere yaygınlaştırıldı. Önce talimatnameler ve vilayet nizamnameleri içinde ayrılan bölümler ile belirlenmeye çalışılan belediye yapısı, 1877 Vilayat Belediye Kanunu ile kendine has bir hukuki kimlik kazandı. Ancak 1930'a kadar edvam eden bu kanun, dönemi içinde birçok değişikliğe uğramış, merkezi yönetim ile yerel iktidar odakları arasında sürekli tartışma konusu olmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde meydana gelen tartışmalar, merkezi yapının bir uzantısı olarak doğan belediyelerin, bir sivil toplum örgütlenmesi olarak yeniden yapılandırılması yönünde eğilimlere işaret etmektedir. Fakat, kısa süren bu dönemin gerek savaş koşulları içinde geçmesi ve gerekse iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki Fırkası'nın katı merkezîyetçiliğinden taviz vermemesi mevcut hukuksal yapıda büyük değişikliklerin olmasını engellemiştir.

Batı'yla ilişkilerin en önemli değme noktalarından birini oluşturan İzmir'de, belediye 1868'de kurulmuştur. Başlangıçta, belediye Meclisi içinde yabancı tüccarların da aza sıfatıyla yer alması, yerel güçler ile yabancı tüccarlar arasında çatışmalara yol açmış, bu durum 1877 Vilayat Belediye Kanunu'nun biçimlenmesinde etkili olmuştur. Kanunun, büyük şehirlerde her kırk bin kişi için bir belediye kurulmasını öngören hükmü uyarınca İzmir, 1879'da iki ayrı belediye dairesine ayrıldı. Birinci Daire-i Belediye daha çok Müslüman ve Yahudi mahalleleri üzerinde faaliyet gösterirken, İkinci Daire-i Belediye Ecnebi, Levanten, Rum ve Ermeni yerleşim bölgelerini kapsıyordu. Şehri coğrafi olduğu kadar etnik bir ayrıma da tabi tutan böyle bir ayrışma, belediyelerin mali yapılarında dolayısıyla da hizmet üretiminde de bir farklılaşmaya yol açtı. Ticari hayata yön veren kesimlere hizmet üreten

İkinci Daire-i Belediye'ye göre çok daha avantajlı konumdaydı. Ayrıca, "Osmanlılık" ideolojisini şemsiye olarak kullanmaya çalışan Osmanlı yöneticileri için, şehrin ikili kimliğini daha da pekiştiren böyle bir uygulama hiç de çekici değildi. Nitekim 1890'da İkinci Daire feshedilerek, şehrin tüm beledî işlevleri tek bir bünyede toplandı. Ancak bu uygulamanın, şehrin "yukarı mahallat" olarak adlandırılan fakir kesimlerine hizmet götürmek için yeterli olmadığı anlaşıyor; Belediye'nin çalışmaları, I. Kordon, Frenk Mahallesi ve Hükümet binasının çevresi ile sınırlı kalmış. İmtiyazlı şirketler de mali kaygılar yüzünden faaliyetlerini aynı bölge ile sınırlı tutmuşlardır. Bunun en önemli nedeni, belediyenin içinde bulunduğu mali olanaksızlıklardır. Başlangıçta zaten yetersiz olan beledî gelirlerin, bir kısmı tedricen merkezi hükümete aktarılmış, sonuçta belediye personel giderlerini zor karşılayan ve ancak sınırlı bir alanda faaliyet gösterebilen bir kurum olmaktan kurtulamamıştır.

Eşref Paşa dönemi, bu sınırlılıkların aşılmaya çalışıldığı dönem olarak İzmir Belediyesi tarihinde ayrı bir yer tutar. Vilayetle ilişkilerini sıkı tutan Eşref Paşa, belediye gelirlerined kısmi de olsa bir artış sağlamı, belediyeyi sürekli gelir getiren yatırımlara yöneltmiştir. Ayrıca esnaf üzerinde sıkı bir denetim kurarak, belediyeyi halkın zorunlu tüketim maddelerinin karşılanmasında etkili bir şekilde işlevsel kılmıştır. Fakat buna karşın, belediyeyi valiliğin bir bürosu şekline sokarak, Meşrutiyet döneminde ortaya çıkacak çatışmanın da zeminini oluşturmıştır.

1908 Devrimi, belediyelerin konumu ve işlevleri açısından sorgulanmasının da başlangıcını oluşturdu. II. Abdülhamit döneminde merkezi iktidarın baskısından ve yönlendirmesinden bunalar yerel güçler, belediyeyi Batılı anlamda bir temsil kurumu olarak yapılandırmaya çalışmış, belediyelerin "şehrin Meclis-i Mebusanı" olarak görelmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Özellikle, II. Meşrutiyetin seçilmiş ilk belediye yönetimini oluşturan "Muammer Bey kabinesi" ile Vali Mahmut Muhtar Paşa arasında gelişen çatışma, şehir hizmetlerinin verilmesi görüntüsü altında, belediyeyi vilayet yönetiminde bağımsızlaştırma amacı taşımaktadır. Ancak, programında belediyelere yetki genişlemesi öngören İttihat ve Terakki'nin, merkeziyetçi yapını devamı, hatta daha da arttırılmasından yana tavır koyması sonucu belirlemiştir. 1913'te çıkarılan İdare-i Vilayat Kanun-ı Muvakkatı'yla, valilerin yetkileri güçlendiriliyor, belediyelerin valiliğin onayı dışında hareket etme alanları sınırlandırılıyordu. İttihat ve Terakki'nin çıkartmaya çalıştığı, ancak Meclis-i Mebusan tarafından iptal edilen valinin belediye reisliğine meclis dışından da birini atayabilmesine olanak tanıyan kanun tasarısı da bu merkeziyetçiliğin bir başka göstergesidir.

İttihat ve Terakki'nin merkeziyetçi anlayışının İzmir'deki yansıması Vali Rahmi Bey olmuştur. 1913-1918 arasında İzmir'i yöneten Rahmi Bey, zaman zaman merkezden bile bağımsız hareket etme özelliği ile İttihatçı otoriter kimliğini simgesi olmuştur. Döneminde, belediye reisliğini kesintisiz sürdürmesini sağladığı Evliyazade Refik Bey'in arkasında, şehrin beledî hizmetlerinde yönlendirici rol oynayan Rahmi Bey, şehir içindeki mezarlıkların kaldırılması, Basmahane'yi rıhtıma bağlayacak bir bulvar açılmaya başlanması gibi yıllardır üzerinde tartışılan konularda ilk somut adımların atılmasını sağlamıştır. Bir yandan idarî açıdan belediyeler üzerinde vesayetçi iktidarını sağlamlaştırmaya çalışan İttihat ve Terakki hükümetleri, diğer yandan belediyelerin malî olanaklarını genişletme çabasından da geri kalmamıştır. 1913'te "Zebhiye Rüsumunun Miktarı Hakkında Kanun-ı Muvakkat", 1914'te "Oktruva Kanunu" ve aynı yıl içinde çıkarılan "Vilayat Rüsum-u Belediye Kanunu" belediyelerin az da olsa gelirlerini arttırma olanağı sağlamıştır.

Mütareke ve İşgal dönemi İzmir Belediyesi'ni temsil ya da hizmet yönünden çok siyasi açıdan değerlendirmek gerekir. Belediye seçimleri, şehirde yaşayan etnik gurupların çoğunlukta olduklarını kanıtlamaya yönelik bir memranduma dönüşmüş, diğer yandan İttihatçı karşıtlığı bir intikam alma çalışması haline gelmiştir. Belediye riyasetine getirilen Hacı Hasan Paşa da, işgal döneminde Yunan Yüksek Komiserliği'nin kuklası olmaktan öteye gidememiştir.

Kurtuluş sonrası, 1930'a kadar, belediyecilik açısından değerlendirildiğin de; hem Türkiye genelinde hem de İzmir özelinde bir arayış dönemi olarak göze çarpmaktadır. Batı Anadolu'da yanan şehirlerin imarı, Osmanlı döneminden birike-rek gelen altyapı hizmetlerinin sağlıklı bir şekilde yaygınlaştırılması yine Osmanlı dönemi kozmopolit yaşam biçiminin yerine ulus devlet modelinin yerleştirilmesi gibi sorunların çözümünde belediyelere çok büyük görev düşüyordu. Ancak bunun için belediyelerin çalışmalarını sağlayacak hukukî düzenlemelerin yapılması da kaçınılmazdı. Belediye Kanunu'nun değiştirilmesi baştan beri gündemdeyse de 1930 yılına kadar mevcut hukuksal yapıda yapılacak tadilatla amaca ulaşılmaya çalışılmıştır. 26 Şubat 1924 tarihli "Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu" ile belediye gelirleri yeniden düzenlenmiş bunun dışında yan kanunlarla belediyelerin mali bakımdan güçlendirilmesi hedeflenmiştir. 16 Nisan 1924 tarihli "Umur-u Belediye-ye Mûteallik Ahkâm-ı Cezaiye kanunu" ile belediyeler yargı hakkına sahip kılınmıştır. 1925 yılında Ebniye Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile de, yangın yerlerinin imarında belediyelere avantaj sağlanmıştır.

Tüm bunlara karşın uygulamada belediyelerin II. Meşrutiyet dönemi alışkanlıklarını devam ettirdiği görülmektedir. Kamu hizmetlerinin karşılanması konusunda ortaya çıkan kısır tartışmalar, yanan İzmir'in biran önce imarını geciktirmekte, Osmanlı döneminde ihmal edilmiş yukarı mahallelerin mahrumiyetini devam ettirmektedir. İmtiyazlı şirketlerin varlıklarını devam ettirmeleri de, kamu hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında bir engel oluşturmaktadır. Tüm bu nedenlerden dolayı 1925'e kadar belediyenin somut bir varlık gösterdiğini söylemek oldukça zordur. 1925'te şehrin yanan kısımlarının imarı için yaptırılan Rene-Danger Plânı, yine aynı yıl yaptırılan Hayizler Kanalizasyon Plânı görünebilen ilk somut adımlardır. Buna karşın her iki plânın da uygulamada büyük finansmana ihtiyaç göstermesi, hayata geçirilmelerinde büyük sorunlara yol açacaktır. Bu sıralarda 1929 yılında İş Bankası'ndan alınan iki milyon liralık borç, büyük iktisadî buhranla beraber eriyince, belediye uzun süre devam edecek malî bir bunalıma girecektir, Belediyenin bu bunalımı atlattması da, yine merkezî hükümetin yardımıyla mümkün olacaktır.

İzmir, 1930'lu yıllarda Behçet Uz ile birlikte yepyeni bir kimlik kazandı. Yeni bir kanun ve yeni bir meclis ile çalışma olanağı bulan Behçet Uz, çalışkanlığı, sorunları yerinde tespit ile kısa sürede çözme becerisi ve CHP ileri gelenleriyle geliştirdiği sıkı ilişkiler sayesinde İzmir'in kronikleşmiş pek çok sorununun çözülmesini sağladı. Çok dar bir bütçeyle hareket eden belediye, bir yandan zorunlu hizmetleri yürütmeye çalışırken, diğer yandan da yıkıntı halinde bulunan yangın bölgesinin imar edilmesiyle karşı karşıya idi. Bu sorun, yangın bölgesinin büyük bir kısmını kaplayan Kültürpark ile çözümlenmeye çalışıldı. Ayrıca, devletçilik politikasına koşut olarak ortaya çıkan "belediyeleştirme" politikası doğrultusunda, pek çoğu imtiyazlı şirketlerin elinde bulunan kamu hizmetleri belediyenin elinde toplandı. Bu süreçte merkezi yönetimin büyük katkısı olduğu görülüyor. Tüm bunlara karşın, Osmanlı döneminden gelen sorunlardan başlıcasını oluşturan yukarı mahallelerin imarı ise oldukça yavaş yürüdü. Bu bölgelerin, su, aydınlatma, kanalizasyon gibi alt yapı ihtiyaçları, daha uzun yıllar sorun olarak varlığını devam ettirmiştir. Ancak gerek merkezi yönetimin ve gerekse yerel idarecilerin, şehirleri Osmanlı imgelerinden kurtarmak amacı İzmir'de başarılı olmuştur.

## KAYNAKÇA

### A- Arşiv Belgeleri

#### 1) Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

- Anadolu Ayniyat Defteri no.817
- Meclisi Vakela (MV) 217/157, 231/296, 247/56
- Dahiliye Nezareti İdari Kısım (DH.İD), 38.2/18, 38.2/24, 39/10, 41/40
- Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ), 1.1/13.2, 14/11, 14/13, 14/32, 14/45, 14/54, 21/34
- Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye (DH.İ-UM), 4/1.33, 19.3/1.65, 19.10/1.26, E26/76, 54.1/31, 66.2/9
- Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi (DH.MUİ), 6.1/23, 54.2/16, 59.1/52
- İrade Dahiliye, 28533
- İrade Hususi, 82
- İrade İmtiyaz ve Mukavele, 1
- İrade Ticaret ve Nafia, 3,6
- İrade Meclis-i Mahsus, 49, 3175, 3379
- İrade Şura-yı Devlet, 614, 2256, 4355
- Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT), 65.1/42
- Yıldız Sadaret Hususi Maruzat (Y.HUS), 162/10
- Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.RES), 55/17, 65/3, 101/46, 104/56, 155/25
- Yıldız Maruzat Defteri, 11397
- Yıldız Esas Evrakı Sadrazam M.Kâmil Paşa Evrakına Ek (Y.EE-Ek), 86/24 - 2304, 86/34 - 3388

#### 2) İzmir Büyükşehir Belediyesi Arşivi (İBBA)

- İzmir Belediye (Şehir) Meclisi Zabıt Defterleri (İBMZD), 1930-1946 yılları arasını kapsayan 1-46 nolu defterler taranmıştır. 2, 16 ve 34 nolu def

terler eksiktir.

**3) Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (AİİTE)**

- Hacı Hüseyin Evrakı, 1/1, 1/2

- Milas Belediyesi Gelen Tahrirat Kayıt Defteri, 1923-1930 (Milas)

**B- Resmi Yayınlar, Yıllıklar, İzmir Belediyesi Yayınları**

**1) Resmi Yayınlar**

**Düstur**, tertib-i evvel, Cilt 1, İstanbul, 1289.

**Düstur**, tertib-i evvel, Cilt 2, İstanbul, 1290.

**Düstur**, birinti tertip, Cilt 6, 2.bs., Ankara 1939.

**Düstur**, birinci tertip, Cilt 7, Ankara, 1939

**Düstur**, tertib-i sani, Cilt 3, İstanbul, 1330

**Düstur**, tertib-i sani, Cilt 5, İstanbul, 1332

**Düstur**, tertib-i sani, Cilt 8, İstanbul, 1936

**Düstur**, üçüncü tertip, Cilt 1, İstanbul, 1929

**Düstur**, üçüncü tertip, Cilt 3, İstanbul, 1929

**Düstur**, üçüncü tertip, Cilt 6, Ankara, 1937

**Düstur**, üçüncü tertip, Cilt 12, Ankara, 1931

**Düstur**, üçüncü tertip, Cilt 19, Ankara, 1956

**İmtiyaz ve Mukavelat**, Cilt 1, İstanbul 1302

**Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi**

**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**

**Takvim-i Vekayi**

**Usul-ü İdare-i Vilayet**, İstanbul, 1284

**Vilayat Belediyelerine Müteallik Kavanin ve Nizamât Mecmuası**, İstanbul, 1329

## 2) Yıllıklar ve İstatistikler

**Annuaine Oriental (Salname-i Şarkî), Constantinopolis, 1914**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1896 Hicri Senesi, defa 1**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1297 Hicri Senesi, defa 2**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1298 Hicri Senesi, defa 3**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1299 Hicri Senesi, defa 4**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1300 Hicri Senesi, defa 5**

**Aydın Vilayetine Mahsus Salname, 1301 Hicri Senesi, defa 6**

**Aydın Vilayeti için 7. Defa Saye-i Terakkiyat-piraye-i Hazret-i Padişahi-de Tertip Olunan Salnamedir, 1302 Hicri Senesi, defa 7**

**Aydın Vilayeti için 8. Defa Saye-i Terakkiyat-piraye-i Hazret-i Padişahi-de Tertip Olunan Salnamedir, 1303 Hicri Senesi, defa 8**

**Aydın Vilayeti Salnamesi, 1303 Mali Senesi, defa 9**

**Aydın Vilayeti Salnamesi, 1304 Mali Senesi, defa 10**

**Aydın Vilayeti Salnamesi, 1305 Sene-i Maliyesi, defa 11**

**Aydın Vilayeti Salnamesi, 1306 Sene-i Maliyesi, defa 12**

**Aydın Vilayetine Mahsus Salname, 1307 Sene-i Mali, defa 13**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1311 Hicri Senesi, defa 14**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1312 Hicri Senesi, defa 15**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1313 Hicri Senesi, defa 16**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1314 Hicri Senesi, defa 17**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1320 Hicri Senesi, defa 22**

**Salname-i Vilayet-i Aydın, 1326 Hicri Senesi, defa 25**

**Belediyeler İstatistiği 1929-38, (Yay.) Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1941**

**İzmir Vilayeti Salnamesi 1927-1928, (Yay.) İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1929**

**İzmir İstatistik Yıllığı 1929-1930, (Yay.) İzmir Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1930**

**İzmir Vilayeti 1930-1931 İstatistik Yıllığı, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1931**

**İzmir İstatistik Yıllığı 1931-1932, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1933**

**İzmir İstatistik Yıllığı 1932-1933, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1934**

**İstatistik Yıllığı 1933-1934, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1936**

**İstatistik Yıllığı 1935-1936, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1936**

**İstatistik Yıllığı 1937-1938, (Yay.) İzmir İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1939**

**Emlak-ı Emiri'ye Meban-i Umumiye ve Hususiye İstatistiki, (Yay.) Aydın Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1335.**

**1333 Senesi Tevellüdat ve Vefeyat İstatistiki, (Yay.) Aydın Vilayeti İstatistik Müdürlüğü, İzmir, 1333**

### **3) İzmir Belediyesi'ne Ait Yayın ve Raporlar**

**Belediye Cezalarına Ait Kanunlar, Talimatnameler ve Tenbihnameler, İzmir, 1944**

**Belediye Meclisinin Çalışma Usulüne Dair Talimatname, İzmir, 1930**

**Beyaz Kitap, İzmir, 1954**

**İzmir Belediyesi, Belediye Muhasebe Usulü Nizamnamesi, İzmir, 1933**

**İzmir Belediyesi 1931 Senesi Bütçesi, İzmir 1931**

**İzmir Belediyesi 1932 Senesi Bütçesi, İzmir 1932**

**İzmir Belediyesi 1933 Senesi Bütçesi, İzmir 1933**

**İzmir Belediyesi 1934 Senesi Bütçesi, İzmir 1934**

**İzmir Belediyesi 1935 Senesi Bütçesi, İzmir 1936**

**İzmir Belediyesi 1936 Senesi Bütçesi, İzmir 1936**

**İzmir Belediyesi 1937 Yılı Varidat ve Masraf Bütçeleri, İzmir, 1937**

**İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Varidat ve Masraf Bütçeleri, İzmir 1942**

**İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Varidat ve Masraf Bütçeleri, İzmir 1943**

**İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Varidat ve Masraf Bütçeleri, İzmir 1944**

- İzmir Belediyesi ve Müesseseleri Gelir ve Gider Bütçeleri 1945 Yılı,**  
İzmir 1945
- İzmir Belediyesi Beş Senelik Mesai ve İmar Programı,** İzmir 1935
- İzmir Belediyesinin Şehir Meclisinde Kabul Edilen 5 Senelik Programı,**  
İzmir 1938
- İzmir Şehri İmar Planı Raporu,** İzmir 1939
- İzmir Şehri Mahalle İsimleri ve Sokak Numaraları Rehberi,** İzmir, 1939
- İzmir Belediyesi 1930 Senesi "Reis Raporu", (İBBA) İBMZD, no 1
- İzmir Belediyesi 1932 Senesi "Riyaset Raporu" (İBBA) İBMZD, no.7
- İzmir Belediyesi 1933 Senesi "Riyaset Raporu" (İBBA) İBMZD, no.10
- İzmir Belediyesi 1934 Senesi "Riyaset Raporu" (İBBA) İBMZD, no.12
- İzmir Belediyesi 1935 Senesi "Riyaset Raporu" (İBBA) İBMZD, no.14
- İzmir Belediye Riyasetinin 1936 Çalışma Raporu,** İzmir, 1936
- İzmir Belediyesi 1937 Senesi "Riyaset Raporu" (İBBA) İBMZD, no.19
- İzmir Belediye Riyasetinin 1938 Yılı Çalışma Raporu,** (bs. yeri yok), (t. siz)
- İzmir Belediye Riyasetinin 1939 Yılı Çalışma Raporu,** (bs. yeri yok), (t. siz)
- İzmir Belediye Riyasetinin 1940 Yılı Çalışma Raporu,** (bs. yeri yok), (t. siz)
- İzmir Belediye Riyasetinin 1941 Yılı Çalışma Raporu,** (bs. yeri yok), (t. siz)
- İzmir Belediye Riyasetinin 1942 Yılı Çalışma Raporu,** İzmir, 1942
- İzmir Belediye Riyasetinin 1943 Yılı Çalışma Raporu,** İzmir, 1943
- İzmir Belediye Riyasetinin 1944 Yılı Çalışma Raporu,** İzmir, 1944
- İzmir Belediye Başkanlığının 1945 Yılı Çalışma Raporu,** İzmir, 1945
- İzmir Belediye Başkanlığının 1946 Yılı Çalışma Raporu,** İzmir, 1946
- Zabıta-ı Belediye Talimatı,** Selanik Matbaası, İzmir, 1331

#### **C- GAZETE ve DERGİLER**

- Ahenk (İzmir)
- Anadolu (İzmir)
- Arkitekt (İstanbul)
- Bayındırlık İşleri Dergisi (Ankara)

**Belediyeler Dergisi** (Ankara)  
**Fikirler** (İzmir)  
**Hakimiyet-i Milliye** (Ankara)  
**Hizmet** (İzmir)  
**Hukuk-u Beşer** (İzmir)  
**Islahat** (İzmir)  
**İdare** (Ankara)  
**İstanbul Belediye Mecmuası** (İstanbul)  
**İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, (İstanbul)  
**İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, (İstanbul)  
**İttihat** (İzmir)  
**İzmir** (İzmir)  
**Köylü** (İzmir)  
**Memleket** (İzmir)  
**Mimar** (İstanbul)  
**Müsavat** (İzmir)  
**Ruzname-i Ceride-i Havadis** (İstanbul)  
**Sada-yı Hak** (İzmir)  
**Şark** (İzmir)  
**Türk Ekonomisi** (İstanbul)  
**Türk İli** (İzmir)  
**Türk Sesi** (İzmir)  
**Yanık Yurt** (İzmir)  
**Yeni Asır** (İzmir)  
**Yeni İzmir** (İzmir)

#### D- KİTAP ve MAKALELER

- A.Vefik, **Tekalif Kavaidi**, birinci kısım, Kanaat Kitabhanesi, Dersaadet, 1330
- , **Tekalif Kavaidi**, ikinci kısım, Kanaat Kitabhanesi, Dersaadet, 1330
- AFETİNAN, A., **Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1969
- AĞAOĞLU, Ahmet, **Serbest Fırka Hatıraları**, İletişim Yayınları, 3.bs., İstanbul, 1994
- AKÇAR, Orhan Ziya, (Haz.), **Yerel Yönetimler - Belediyeler - Üzerine Kaynakça**, Marmara ve Boğazları Belediyeler Birliği, İstanbul, 1985
- AKSOY, Yaşar, **Bir Kent Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları**, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986
- AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Mutlakiyete Dönüş (1918-1919)**, 2.bs., Cem Yayınevi, İstanbul, 1992
- AKTEPE, Münir, "İzmir Hanları ve Çarşıları Hakkında Ön Bilgi", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, Sayı 25.
- "İzmir Suları, Çeşme ve Sebilleri ile Şadırvanları Hakkında Bir Araştırma", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, Sayı 30.
- AKTÜRE, Sevgi, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerinde Değişim", TCTA, İletişim Yayınları, Cilt 4.
- Ali Nazmi, "Yukarı Mahallat Ahalisine Müjde", **Ahenk**, 20 Eylül 1912
- Ali Suad, "Belediyelerin En Mühim Vezaifi", **İstanbul Şehremaneti Mecmuası**, Sene 3, Sayı 32 (Nisan 1927)
- ALİM, Tülay, "Balkan Harplerinin Bitimi ile Birinci Dünya Savaşı Arasında Yerel Basına Göre İzmir", İzmir, 1988 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ARGUN, Dilaver-İŞÇAN, Akif, **Belediyeler ve Hususi İdareler Rehberi**, İstanbul, 1938
- ARI, Kemal, "1923 Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir'de Göçmenler", İzmir, 1988 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- ARI, Kemal, "Türk Kurtuluş Savaşı'nın Bitiminde İzmir'in Genel Ekonomik Durumu", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3 (1993)
- ARIKAN, Zeki, "Ayvalık İsyanı" **Belleten**, Cilt LII, Sayı 203 (1988)
- , "II. Meşrutiyet Döneminde İzmir" **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992
- , "Midhat Paşa'nın Aydın Valiliği (Ağustos 1880 - Mayıs 1881)", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri**, TTK Yayınları, Ankara, 1986
- , "Mustafa Necati'nin Mütarekedeki Yazıları", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt VII, Sayı 24 (Temmuz 1994)
- , **Mütareke ve İşgal Dönemi İzmir Basını (30 Ekim 1918 - 8 Eylül 1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1989
- , "XV. - XVI. Yüzyıllarda İzmir", **Üç İzmir**, İstanbul, 1992
- , "Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde İzmir Basını", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim Yayınları, Cilt 1.
- ASLAN, Sevim, "Mehmet Kâmil Paşa'nın Aydın Valiliği", İzmir, 1988 (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi)
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III**, 3.bs., Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1981
- ATAY, Çınar, **İzmir'in İzmir'i**, Ege Sanayicileri ve İşadamları Derneği Yayını, İzmir, 1993
- , **Tarih İçinde İzmir**, İzmir, 1978
- ATAY, Falih Rifki, **Çankaya -Atatürk'ün doğumundan ölümüne kadar-**, İstanbul, 1969
- AYBARS, Ergün, **İstiklâl Mahkemeleri I-II, 1920-1927**, İleri Kitapevi Yayınları, İzmir, 1969
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam 1922-1938**, 3. Cilt, 11.bs., Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992
- AYKAÇ, Fethi, "Belediye Kanunu'nun Oluşumu, Uygulaması ve Değişiklikler", **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropollmar A.Ş., Ankara, 1990

- BARAN, Tülay Alim, "İzmir'in İmar ve İskânı (1923-1938), İzmir, 1994 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- BARKAN, Ömer Lütfü, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı II (1942)
- BASKIN, Fazıl, **Eski ve Yeni Devirlerde İzmir Belediyesi**, Marifet Basımevi, İzmir, 1941.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye**, İstanbul, 1945.
- BATUR, Enis (Ed.), **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992
- BAYAR, Celal, **Ben de Yazdım**, Cilt IV, İstanbul, 1967
- BAYAZIT, Taner, **İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi**, İzmir, 1992
- BAYKARA, Tuncer, "Batı Anadolu'daki Rum Nüfusunun XIX. Yüzyıldaki Durumu; Yeni Yunan Göçleri ve Yerli Hristiyanların Yunanlılaştırılması" **Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986.
- , **İzmir Şehri ve Tarihi**, Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları, İzmir, 1974
- , "XIX. Yüzyılda Urla Yarımadasında Nüfus Hareketleri" **Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi Tebliğleri**, Ankara, 1980.
- BAYRAKTAR, Aysel, "Le Corbusier'nin Bir Şehir Plânı Önerisi", **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992
- Bedii Nuri, "Belediyelerimiz" **Mülkiye**, no.5 (Haziran 1325)
- BENEVOLE, Leonardo, **Avrupa Tarihinde Kentler**, Çev. N. Nirven, Afa Yayınları, İstanbul, 1996
- BERBER, Engin, "Kurtuluştan Sonra Yunan İşgal Dönemine Tepkiler", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 8 (Mart 1987)
- , "Kurtuluşundan Cumhuriyetin İlanına Kadar İzmir", İzmir, 1985 (Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- , "Mütareke ve Yunan İşgal Dönemi İzmir Sancağı", İzmir, 1993 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi).

- BEYRU, Rauf, "Geçmişten Günümüze İzmir'de Planlama ve İmar Uygulamaları" **Ege Mimarlık**, Sayı 3 (Eylül 1991)
- , "İzmir'de Belediye'den Önce Belediyecilik 19. Yüzyıl", **Türkiye Birinci Şehircilik Kongresi**, 1. Kitap, ODTÜ, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara, 1982.
- , "Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Kent İçi ve Kent Çevresi Ulaşımı ve Trafik Düzeni", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- , **18 ve 19. Yüzyıllarda İzmir**, İzmir, 1973
- , "Şehirlerimizin Sorunları ve Bir Plân Hikayesi", **Devir**, Sayı 39 (Temmuz 1973)
- BİLGET, Adnan, **İktisadi Hayatımızda İzmir Fuarı**, İzmir, 1945
- , **Son Yüzyılda İzmir Şehri 1848-1949**, İzmir, 1949
- BİLSEL, Cânâ, "La Restructuration de la Ville d'Izmir a la Premiere moitie du XX<sup>e</sup> Siecle: Trois Projets d'Urbanisme et les Scenarii de Modernisation", Ecole d'Architecture de Paris - Belleville, Diplome d'Etudes approfondies le Projet Architectural et Urbain 1992-1993
- BORA, Siren, **İzmir Yahudileri Tarihi 1908-1923**, Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1995
- BORATAV, Korkut, **100 Soruda Türkiye'de Devletçilik**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1974
- BRAUDEL, Fernand, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV. - XVIII. Yüzyıllar, I. Cilt, Gündelik Hayatın Yapıları**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Gece Yayınları, Ankara, 1993
- Celâl Esad, **Belediyeler ve Teşkilatı**, İstanbul, 1332
- Celâl Tefik, "İzmir'de İnşaat İşleri", **Memleket**, 11 Eylül 1927
- C.H.P. 934-935 Kongrelerinde Saptanan Dileklere Şarbaylıkça Verilen Karşılıklar**, İzmir, 1935
- Cevat Sami - Hüsnü, **1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-ı İktisad**, Keşişyan Matbaası, İzmir, 1323.
- CROZAT, Charles, **Amme Hukuku Dersleri, Cilt II, Kısım I, (Orta zamanlar)**, Çev. Recai G. Okandan, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944

**Cumhuriyetin 15'inci Yılında İzmir, İzmir, 1938**

ÇADIRCI, Musa, Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864), **Ord.Prof.Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan**, TTK Yayınları, Ankara, 1985

—————, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK Yayınları, Ankara, 1991

—————, "Tanzimat Döneminde İzmir" **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3 (1993)

ÇAL, Sündüs, "Türk Kadınının Belediye Seçimlerine Katılması ve İzmir Baskını", İzmir, 1987 (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi).

ÇEVİKER, Turgut (Der.), **Tanzimat İmzasız Karikatürler**, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1986

ÇOKER, Ziya, **Belediye Meclisleri Vazife ve Salahiyetleri**, İstanbul, 1963

DERPİL, Süheyl, "Türk Belediyeciliğinin Yüzüncü Yıldönümü", **İller ve Belediyeler Dergisi**, Sayı 105 (Temmuz 1954)

DUMONT, Paul, "Tanzimat Dönemi (1839-1878)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II, XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışına**, Yayın Yönetmeni: Robert Mantran, Çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995

ELDEM, Vedat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, 2.bs., TTK Yayınları, Ankara, 1994

ENGELHARDT, Ed., **Tanzimat**, Çev. A.Düz, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976

ERDİM, Murat, "İzmir'de Bazı Uygulamalar Üzerine Eleştiriler, Çarpıtılmış Koruma ve 2. Grup Yapı Uygulaması, Kültürpark", **Ege Mimarlık**, Yıl 1, Sayı 1 (1991)

[ERGİN], Osman Nuri, **Mecelle-i Umur-u Belediye**, birinci cilt, Tarih-i Teşkilat-ı Belediye, İstanbul 1338/1922

—————, **Mecelle-i Umur-u Belediye**, ikinci cilt, Nizamat ve Talimat-ı Belediye, İstanbul 1330/1914

—————, **Türk İmar Tarihinde Vakıflar, Belediyeler, Patrikhaneler**, İstanbul, 1937

ERGÜVEN, Ekrem, **Şükrü Kaya, Sözleri, Yazıları 1927-1937**, İstanbul, 1937

- ERYILMAZ, Bilâl, "Osmanlı Yönetiminde İstanbul Şehremaneti", **İslam Geleneginden Günümüze Şehir ve Yerel Yönetimler**, İike Yayınları, İstanbul, 1996
- ETE, Muhlîs, "İzmir Fuarının Hakiki Karakteri", **Türk Ekonomisi**, Yıl 1, Sayı 27.
- FARAQHI, Suraiya, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler**, Çev. N. Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1993.
- GALANTE, Avram, **Histoire de Juifs d'Anatolie-Les Juifs d'Izmir (Smyrne)**, İstanbul, 1937
- , **Türkler ve Yahudiler**, Türkçeleştirilmiş 3. bs., Gözlem Gazetecilik ve Yayın A.Ş., İstanbul, 1995.
- GERAY, Cevat, **Şehir Plânlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları**, Ankara, 1960
- GOFFMAN, Daniel, **İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)**, Çev. A. Anadolu-N. Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1995
- GOLOĞLU, Mahmut, **Devrimler ve Tepkileri (1923-1930)**, Ankara, 1972
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref, **Türkiye'nin İdari Yapısı**, Ankara, 1976
- GÜNDEM, Naci, **Günler Boyunca Hatıralar**, İzmir, 1955
- GÜNDEMİR, Şeniz, "İkinci Meşrutiyetin İzmir Basınındaki Yankıları", İzmir, 1988 (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi).
- GÜRSOY, Gencay, "Sağlık", **CDTA**, İletişim Yayınları, Cilt 7.
- HAMAMCI, Can, "1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği" **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş., Ankara, 1990
- HANSON, A.H., "Belediye İdaresi İstanbul, İzmir, Kayseri", **Mahalli İdareler Hakkında Etüdler**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1955
- HATEMİ, Hüseyin, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Vakıf" **TCTA**, İletişim Yayınları, Cilt 6.
- Haydar Rüştü, "Belediye Meseleleri" **Anadolu**, 30 Eylül 1924
- , "Elektrik Meselesi", **Anadolu**, 24 Temmuz 1924
- , "Havagazı", **Anadolu**, 2 Teşrin-i evvel 1924
- , "İnhilâl", **Anadolu**, 3 Teşrin-i evvel 1924

- \_\_\_\_\_, "İtiraf-ı Zünub", **Anadolu**, 23 Eylül 1924
- \_\_\_\_\_, "İzmir'in İmarı İmtihanı", **Anadolu**, 3 Kanun-ı evvel 1924
- \_\_\_\_\_, "İzmir Şehremaneti", **Anadolu**, 26 Teşrin-i evvel 1924
- \_\_\_\_\_, "Şehremaneti Hastalığı", **Anadolu**, 21 Teşrin-i sani 1925
- \_\_\_\_\_, "Yukarı Mahallat İçin", **Anadolu**, 12 Nisan 1925
- \_\_\_\_\_, "Yukarı Mahallatımız İçin Su, Yol, Ziya Lâzımdır", **Anadolu**, 4 Temmuz 1924
- Hıfzı, Nalbantzade, "Belediyeye Dair Hatıralar Muhtıralar", **Ahenk**, 3 Kanun-ı evvel 1923
- Hüseyin Rifat, **Aydın Vilayeti 1330 Sene-i Maliyesi Ticaret Rehberi (Bünye-i İctimaiye-i Vilayeti Teşrih)**, İzmir, 1914
- İŞİN, Ekrem, "Osmanlı Modernleşmesi ve Pozitivizm", **TCTA**, İletişim Yayınları, Cilt 2.
- İ.Şinasi, "Meclis-i İdare ve Belediye Azalıkları", **Ahenk**, 18 Şubat 1911
- İbn-i Hazım Ferid, "Belediye Kasası Niçin Hacz Olundu" **Ahenk**, 28 Eylül 1923
- İbrahim Hakkı, **Hukuk-ı İdare**, cild-i evvel, 2. tabı, İstanbul, 1312
- İNAL, İ. Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, Cilt 3, 3.bs. Dergâh Yayınları, İstanbul, 1982
- İNALCIK, Halil, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **TCTA**, İletişim Yayınları, Cilt 6.
- İNALCIK, Halil, **The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600**, London, 1995
- İsmail Hakkı, **Hukuk-ı İdare**, Dersaadet, 1328
- İzmireski Belediye Reisi, **Ticaret ve Sağlık Vekillerinden Dr. Behçet Uz'un Biografisi**, İzmir, 1967
- İzmir Sigortaları İtfaiye Kumandanı Mösyö Greskoviç'in İzmir Büyük Yangını Hakkındaki Raporudur, İstanbul, 1339.
- İzmir Rehberi, (Yay.) İzmir ve Havalisi Asariatıka Muhipleri Cemiyeti, İzmir, 1934
- İzmir'de 15-12-938 Tarihinde Halkevi Binasında Toplanan C.H.P. Vilayet Kongresinde Okunan İlyönkurulun İki Yıllık Çalışma Raporudur, İzmir, 1938

- K.Naci, **Belediye Kanunu ve Esasları**, Ankara, 1933
- KABASAKAL, Mehmet, **Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesi 1908-1960**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1991
- Kâmil Dursun, **İzmir Hatıraları**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- Kâmil Refet, "İzmir'in İmarı Hakkında", **Mimar**, Yıl 1, Sayı 7 (1931)
- KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995
- KARPAT, Kemâl, **Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Characteristics**, London, 1985
- KASABA, Reşat, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi Ondokuzuncu Yüzyıl**, Belge Yayınları, İstanbul, 1993
- Kavaflar Çarşısı İnşaat Şartname ve Mukavelenamesi**, İzmir, 1928
- KAYAL, Alaattin, "Belediye Vergi ve Resimleri", **Türk Ekonomisi**, Yıl 3, Sayı 25, (Ağustos 1945)
- KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, **Bir Roman Gibi**, İzmir, 1955
- KAYNAR, Reşat, **Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat**, 2.bs. TTK Yayınları, Ankara, 1985
- KAZICI, Ziya, **Osmanlılar'da İhtisap Müessesesi (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat)**, İstanbul, 1987
- KEANE, John (Der.), **Sivil Toplum ve Devlet, Avrupa'da Yeni Yaklaşımlar**, Çev. E.Akın ve diğerleri, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993
- KELEŞ, Ruşen, **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992
- KEYDER, Çağlar, ÖZVEREN, Eyüp, QUATAERT, Donald (Ed.), **Doğu Akdeniz Liman Kentleri (1800-1914)**, İstanbul, 1994
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, **Doğu'nun Devleti, Batı'nın Cumhuriyeti**, Gece Yayınları, Ankara, 1992
- KIRAY, Mübeccel Belik, **Örgütlemeyen Kent, İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni**, Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, Ankara, 1972
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, "Bir Devir, Bir Şehir, Bir Adam: 1929-1946 Ankara'sı ve Nevzat Tandoğan" **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş. Ankara, 1990

- KUBAN, Doğan, "Anadolu Türk Şehri Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gözlemler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı VII (1969)
- KURMUŞ, Orhan, **Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi**, 3.bs., Savaş Yayınları, Ankara, 1982
- KURT, Sadık, "İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)", İzmir, 1996 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)
- , "İzmir Körfezinde Ulaşım (1894-1914)", İzmir, 1988 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "İzmir Rıhtımı İnşaat ve İşletme İmtiyazı", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi **Tarih Dergisi**, Ord. Prof. İ. Hakkı Uzunçarşılı Hatıra Sayısı, Sayı 32 (Mart 1979)
- , "İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XIX. Yüzyıl Başlarında İzmir Ticareti", **Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- , "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", **Üçüncü Askeri Tarih Semineri**, Ankara, 1986
- "La Reconstruction D'une Ville", **L'Illustration**, no. 469 (Marc 1933)
- LEVEND, Ağâh Sırrı, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, 3.bs. TDK Yayınları, Ankara, 1972
- LEVY, R., "Muhtesib", **İslâm Ansiklopedisi**, Cilt VIII, MEB Yayınları, İstanbul, 1979
- LEWIS, B., HILL, R.L., LAMBTON, A.K.S., "Baladiyya", **Endyclopedia of Islam**, Vol I, Lerden, 1978
- MARDİN, Şerif, "19. yy'da Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti", **TCTA**, İletişim yayınları, Cilt 2.
- MARTAL, Abdullah, "XVI. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Su-Yolculuk", **Belleken**, Cilt LII, Sayı 205 (Aralık 1988)
- , "19. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresinde Sanayi ve Ticaret", İzmir, 1992 (Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi)

- McCARTHY, Justin, **Muslims and Minorities, The Population of Offoman Anatolia and the End of the Empire**, Newyork and London, 1983
- MANSUR, Fatma, "Türkiye'de Mahalli İdarelerin Temelleri", **Mahalli İdareler Hakkında Etüdler**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1955
- Mehmet Şevki, "Belediye Hakkında", Ahenk, 17 Eylül 1923
- , "Beldelerin İmarı", Ahenk, 15 Teşrin-i sani 1923
- , "İntihabatta Kayıtsızlık", Ahenk, 18 Kanun-ı sani 1919
- , "İzmir Belediyesi", Ahenk, 14 Mayıs 1924
- , "Müntehab mı Mansıb mı?", Ahenk, 12 Kanun-ı sani 1925
- , "Yukarı Mahallat", Ahenk, 20 Kanun-ı sani 1925
- MEHMETEFENDİOĞLU, Ahmet, "Rahmi Bey'in İzmir Valiliği", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 3 (1993)
- MORALI, Nail, **Mütareke'de İzmir, Önceleri ve Sonraları**, İstanbul, 1976
- Muhtasar Mecelle-i Umur-u Belediye**, (Yay.), İstanbul Şehremaneti, İstanbul, 1339
- MUMCU, Ceyhan-ÜNLÜ, Halil, "İdare Açısından Belediye Kanunu", **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş., Ankara 1990
- Mustafa Necati, "Belediye İntihabatı Karşısında Vazifelerimiz -3-" **Ahenk**, 26 Kanun-u sani 1919
- , "İntihab Karşısında Vazifelerimiz", **Ahenk**, 21 Kanun-ı sani 1919
- OCAKOĞLU, Hakkı, "Kordon Üzerinde Gidiş Geliş Üzüntülü Bir Durumdadır" **Yeni Asır**, 15 Mayıs 1935
- [OCAKOĞLU], İsmail Hakkı, "Şehrimizin Dertleri", **Sada-yı Hak**, 25 Kanun-ı sani 1924
- OCAKOĞLU, Hakkı, "Taşıt İşleri Pratik Kararlarla Yoluna Girebilir", **Yeni Asır**, 30 Temmuz 1935
- ODABAŞI, Cumhur, (Der.), **Trabzon 1869-1933 Yılları Yaşantısı**, Ankara, (t.siz)
- OKURER, Mehmet, **İzmir Kuruluştan Kurtuluşa**, İzmir, (T.siz)
- OKYAR, Fethi, **Üç Devirde Bir Adam**, (Yay.Haz.) Cemal Kutay, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1980

OLGAÇ, Ulvi, **Güzel İzmir Ne İdi Ne Oldu**, İzmir, 1939

ORHONLU, Cengiz, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar**, (Der.) Salih Özbaran, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984

ORTAYLI, İlber, "İlk Osmanlı Parlamentosunun Yapısında Eyalet İdare Meclislerinin Etkisi", **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı 1876-1976**, Haz. Siyasi İlimler Türk Derneği, Ankara, (T.siz)

—————, **Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1994

—————, "İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi", **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Ankara, 1978

—————, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1983

—————, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine" **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl 9, Sayı 1 (Mart 1976)

—————, **Tanzimattan Cumhuriyet'e Yerel Yönetim Geleneği**, Hil Yayın, İstanbul, 1985

—————, **Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1974

—————, "Türk Belediyesinin Denetim Yetkisinin Tarihi Gelişimi ve Günümüzdeki Durumu", **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl 6, Sayı 4 (Aralık 1973)

—————, **Türkiye İdare Tarihi**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1979

ÖKÇÜN, Gündüz, **1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye**, SBF Yayınları, Ankara, 1971

—————, (Yay. Haz.), **Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiki**, 3.bs. Hil Yayın, İstanbul, 1984

ÖZTÜRK, Adil Adnan, "1877-1878 Savaşından Balkan Savaşına Kadar İzmir'de Göçmen Sorunu", İzmir, 1990 (Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)

PAMUK, Şevket, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)**, 2.bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1994

- PEKER, Mümtaz, "Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu", **Üç İzmir**, İstanbul, 1992
- PINAR, İlhan, **Gezginlerin Gözüyle İzmir XVIII, Yüzyıl**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996
- PIRENNE, Henri, **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Şadan Karadeniz, Dost Kitabevi, Ankara, 1982
- Raif Nezih, **İzmir Tarihi**, 1. Kitap, İzmir, 1927
- REUTER, Ernst, "Belediye Gelirlerimizin Arttırılması", Çev. Fehmi Yavuz, **Türk Ekonomisi**, Yıl 1, Sayı 9 (Mart 1994)
- , "Harbin Belediyelerimiz Maliyesine Tesiri" Çev. K. Türkoğlu, **Türk Ekonomisi**, Yıl 1, Sayı 4 (2. Teşrin 1943)
- , **Komün Bilgisi, Şehirciliğe Giriş**, Siyasal Bilgiler Okulu Yayınları, Ankara, 1940
- Sağlık Hizmetlerinde 50. Yıl**, (Yay.) Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Ankara, 1973
- SARÇ, Ömer Celâl, "Tanzimat ve Sanayimiz", **Tanzimat I**, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1940
- SAY, Memduh, **İjiyen Bakımından İzmir Şehri**, İzmir, 1941
- SEFERİS, (Yorgo), **Profil**, (Haz.) Cevat Çapan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995
- Selim Mizrahi, "Belediye ve Tasavvuratı I", **İttihat**, 10 Mayıs 1911
- , "Belediye ve Tasavvuratı II", **İttihat**, 17-18 Mayıs 1911
- SENCER, Muzaffer, **Türkiye'nin Yönetim Yapısı**, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1988
- SEYMEN, Ülker Baykan, "1930-1946 Tek Parti Dönemi Belediyeciliği İzmir: Behçet Uz Örneği", **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş., Ankara, 1990
- SEZEN, Saim, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1994
- SHAW, Stanford J., "Ottoman Population Movements During The Last Years of the Empire 1885-1914: Some Preliminary Remarks", **The Journal of Ottoman Studies I**, İstanbul, 1980
- Smyrne Turque, **Publication de la Societe de Defense Droits Ottoman**, Smyrne, 1919

- SOMAR, Ziya, **Tevfik Nevzat, İzmir'in İlk Fikir ve Hürriyet Kurbanı**, İzmir, 1948
- SÖYLEMEZDAĞ, Umur, **Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi-İzmir Tarihinde Sergi, Panayır, Fuar ve Kültürpark**, İzmir, 1978
- SU, Kâmil, **Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilayeti**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981
- SÜRGEVİL, Sabri, "1914-1918 Yılları Arasında İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Politikası", İzmir, 1984 (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi.)
- , "Birinci Dünya Savaşı Sırasında İzmir'de Sokak, Mahalle ve İşyeri Adlarının Türkçeleştirilmesi", **Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi Tebliğler**, Cilt II, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi, İstanbul, 1989
- , "İkinci Meşrutiyet Döneminde Aydın Vilayetinde Fiyat Hareketleri", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara, 1990
- , "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Batı Anadolu Nüfusu Hakkında Bazı Düşünceler", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1992
- Şehabettin, Mimar, "Şehir Mimarisinde Mezarlıklar I", **İstanbul Belediye Mecmuası**, Sene VII, Sayı 6 (Şubat 1931)
- , "Şehir Mimarisinde Mezarlıklar II", **İstanbul Belediye Mecmuası**, Sene VII, Sayı 7 (Mart 1931)
- Şemseddin Sami, **Kamûs-ı Türki**, Devsaadet, 1317
- TABAK, Serap, "Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın İzmir Vilayeti'ndeki Teşkilatı ve Faaliyetleri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Sayı VIII, İzmir, 1993
- TAÇALAN, Nurdoğan, **Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken**, 2.bs. Milliyet Yayınları, İstanbul, 1993
- TANKUT, Gönül, **Bir Başkent'in İmarı (1929-1939)**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1993
- TANYELİ, Uğur, "Çağdaş İzmir'in Mimarlık Serüveni", **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İzmir, 1992
- [TEKANT], Enver (İzmir Mebusu), "Belediye İstikrazı", **Anadolu**, 17 Haziran 1929

- TEKELİ, İlhan, "Cumhuriyet Döneminde (1923-1973) Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi", **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Ankara, 1978
- , "Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıldaki Dönüşümü", **Üç İzmir**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1992
- , "Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye'de Belediyelerin Gelişimi", **Amme İdaresi Dergisi**, Yıl 16, Sayı 2 (Haziran 1983)
- TEKELİ, İlhan - İLKİN, Selim, **1929 Dünya Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayınları, Ankara, 1977
- TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Yapısı**, 5.bs., İmge Kitapevi, Ankara, 1994
- TOPRAK, Zafer, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Şehremaneti", **Türk Belediyeciliğinde 60 Yıl**, Ankara Büyükşehir Belediyesi Metropol A.Ş., 1990
- , **Türkiye'de Milli İktisat (1908-1918)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982
- TOPUZLU, Cemal, **İstibdat-Meşrutiyet-Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, 3.bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 1994
- [TÖR], Dr. Vedat Nedim, "Belediyeleştirme", **Kadro**, no.28 (Nisan 1934)
- TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt I, İkinci Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1984
- , **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt III, İttihat ve Terakki, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1981
- TUNÇDİLEK, Necdet, **Türkiye'de Yerleşmenin Evrimi**, İÜ Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1986
- TÜMER, Gürhan, "Theophile Gouter'in İzmir'i", **İzmir Dergisi**, Sayı 2 (Mayıs 1993)
- TÜMERKAN, Sıddık, **Türkiye'de Belediyeler, Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durumu**, İstanbul, 1946
- TÜRKCAN, Ergun (Ed.), **Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi**, Türk İdareciler Derneği, Ankara, 1978
- UMAR, Bilge, **İzmir'de Yunanlıların Son Günleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1974

- UMAR, Bilge, "İstirdat Destanı", **İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi**, no.9 (Kasım/Aralık 1971)
- UŞAKLIGİL, Halit Ziya, **Kırk Yıl**, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1969
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", **Vakıflar Dergisi**, Sayı IX (1971)
- ÜLKER, Necmi, **XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I. Ticaret Tarihi Araştırmaları**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994
- YALÇINDAĞ, Selçuk, "Belediyelerin Görevleri ve Yetkileri", **Belediyeler El Kitabı**, Ankara, 1964
- YALMAN, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, Cilt III, İstanbul, 1970
- YAVUZ, Fehmi, **Türk Mahalli İdarelerinin Yeniden Düzenlenmesi Üzerine Bir Araştırma**, TODAİE, DPT Ortak Yayını, Ankara, 1966
- YEDİYILDIZ, Bahattin, "Vakıf", **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 13, İstanbul, 1982
- YERASIMOS, Stefan, "Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", **Modernleşme sürecinde Osmanlı Kentleri**, Editörler: Paul Dumont - Francois Georgeon, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996
- YETKİN, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, Karacan Yayınları, (basım yeri yok), 1982
- YILMAZ, Serap, "J.D. Barbie Du Bocage'nin İzmir-şehri ve çevresi-Plânı Üzerinde Bir Çalışma (1780 Yılına Doğru?)", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, TTK Yayınları, Ankara, 1990
- 28/12/936 Tarihinde Toplanan Vilayet Kongresi Zabıtnamesi**, İzmir, 1937
- YURDKORU, Suad (Haz.), **İzmir Şehri Rehberi**, İzmir, 1941
- YÜCEBAŞ, Hilmi, **Şair Eşref, Bütün Şiirleri ve 80 Yıllık Hatıraları**, İstanbul 1978
- YÜCEL, Yaşar, "Midhat Paşa'nın Bağdat Vilayetindeki Alt Yapı Yatırımları", **Uluslararası Midhat Paşa Semineri**, TTK Yayınları, Ankara, 1986
- Zeynel Besim, "Mezbaha", **Hizmet**, 17 İkinci teşrin 1929

(126)

نورکيا بيوك ملت مجلسى  
ازمير بلديسى

— ۱۳۳۸ سنهسى بلديه اعضالى انتخابه ماندى راي بوسله شندى —

| عدد اعضا | انتخاب اولان اعضا ك اسم و شهرى |
|----------|--------------------------------|
| ۱        | ميدان چيلى بىلدىر              |
| ۲        | اوليا زور بىلدىر               |
| ۳        | دوقوز جاني زور بىلدىر          |
| ۴        | طوقوز بىلدىر                   |
| ۵        | چوچاق بىلدىر                   |
| ۶        | شهر بىلدىر                     |
| ۷        | لطف بىلدىر                     |
| ۸        | امير زور بىلدىر                |
| ۹        | امير زور بىلدىر                |
| ۱۰       | دوقوز بىلدىر                   |
| ۱۱       | چوچاق بىلدىر                   |
| ۱۲       | نسيم اوغوز بىلدىر              |

سنة ۱۳۳۸ لار فون بروج بالا ذوات انتخاب اولمشدى

انتخاب ايدن نامك اسمى

امير زور

اختلاف

انتخاب ايدن ذات عمل و - و قايى و قابله خانه نومرونى كوتورمى

## Huzur-ı Âli-i Vilayetpenahiye

Efendim

Ahval-i sıhhiyem arzu ettiğim vechle faaliyetime mani-i kuvvi teşkil ettiğinden riyasetinde bulunduğum meclis-i beledî azalığından afvımı rica ederim efendim fi 24 Eylül sene 1340

Uşakizade  
Mahmud Muharrem

Meclis-i Belediye heyet-i aliyyesine  
Vali  
(imza)

EK : VII / B

②

عبدالله بن محمد بن عبد الله

مكة

هذه على راسها لعمري

رقم ٢٠٠٠  
الحال صميم ارضه اجمع  
اعضائه عفوياً ما اجمع  
فما نية مانع قوي شكك اني نية  
عشائري اراه  
مستدرك

F#  
محلى بلديات

و  
م

سنة ١٤٠٠

|         |      |
|---------|------|
| الرقم   | ٥٤٩٥ |
| التاريخ | ١٤٠٠ |

EK : VII Uşakizade Muammer Bey'in Belediye Riyasetinden  
İstifa Ettiğini Belirten Yazısı

[Kaynak: DEÜ - ALİTE Arşivi (Hacı Hüseyin Evrakı), dosya 1, no. 2]

**Tüccardan Hacı Hüseyin Bey'e**

Tüccardan Midhat Bey  
Tüccardan Alaiyelizade Halim Bey  
Akarcalızade Vehbi Bey  
Tüccardan Vahidettin Bey  
Doktor Şehri Bey  
Behor Benadava  
Alemdarzade Edhem Efendi

Efendim

Medlîs-i Beledî heyeti şimdilik bervech-i bala teşkil edildiğinden her gün bi'l  
- ictimâ umur-ı belediyeye ait hususâtın hüsn-ü temşit ve icrasına ihtimam olunur  
efendim fi 10 Eylül sene 338

Izmir Vali-i Askerisi  
(imza)

EK : VI / B

①

هـ .

بجاء روضه محليه بک

بجاء روضه محليه بک  
عبدالله بن ابراهيم بک

محمد هديک  
اقا رحيم الله هديک  
بجاء روضه محليه بک

دوقه رشديک  
محمد شارا و افق  
عبدالله الله هديک

افتم  
محمد بن هديک رشديک  
مستفتي و حاکم اهل بيته (۱۰ ص ۱۰۰)  
ازير والي عکريه  
عبدالله بن هديک

EK : VI 10 Eylül 1922'de İzmir Askeri Valisi Tarafından  
Atanan İzmir Belediye Heyetini Gösterir Belge  
[Kaynak: DEÜ - AİTE Arşivi (Hacı Hüseyin Evrakı), dosya 1, no. 1]

(1924) Ahmet Ağa, Hacı Mahmut, Ali Ağa, Esnaf Şeyh, Sarı Hafız, Kestelli, Arnavud Mescid, Natırzade, Kahrama, Hacı Mehmet, Dayı Emir, Odunkapı, Akçalı Mescit, Batıcı Mescit, Tuzcu Mescit, Hasta Mescit, Kalafat, Halil Efendi, Toraman, Hamambaşı, Hurşidiye, Birinci Yeni, Kasab Hızır, Hasan Hoca, Hatuniye, Fettah, Çorakkapı, Pazaryeri, Ali Reis, Çiçek, Faik Paşa, Selatinoğlu, Şeyh, Mirali, Abdullah Efendi, Ballıkuyu, Birinci Aziziye, Birinci Mahmudiye, Orhaniye, Dolaplıkuyu, İkinci Aziziye, Efrati, Sansino, Cavez, İsmet Paşa, Memduhiye, Beni İsrail, Cedit, Reşadiye ve Birinci Karantina, İkinci Karantina, Göztepe, Birinci Karataş, İkinci Karataş, Üçüncü Karataş, ikinci Karataş Osmaniye, Kılıcı Mescit, Selimiye, Fatih, Mecidiye, İkinci Mahmudiye, 1. 2. 3. 4. 5. Sultaniye, Birinci Süleymaniye, Tepecik, Galinos, Mortakiye, İkinci Ayavukla, Kuruçay, Mesudiye, Darağaç, Bayraklı (Anadolu, 16 - 26 Teşrin-i sani 1924)

(1927) Hacı Mehmet, Dayı Emir, Odun Kapı, Akçalı Mescit, Batıcı Mescit, Tuzcu Mescit, Hasta Mescit, Kalafat, Hacı İbrahim, Halil Efendi, Toraman, Güzel Yurd, Birinci ve İkinci Hurşidiye, Kasap Hızır, Hasan Hoca, Hatuniye, Fatih, Çorakkapı, Pazaryeri, Ali Reis, Çiçek, Faik Paşa, Selatinoğlu, Şeyh, Mirali, Abdullah Efendi, Ballıkuyu, Birinci ve İkinci Aziziye, Birinci Mahmudiye, Orhaniye, Dolaplıkuyu, Oruç Reis, İsa Reis, Memduhiye, İsmet Paşa, İstiklâl, Cedit, Güneş, Reşadiye, Birinci ve İkinci Karantina, Göztepe, 1. 2. 3. Karataş, Karataş Osmaniye, Kılıcı Mescit, Selimiye, Fatih, Mecidiye, İkinci mahmudiye, Tepecik, Yiğitler, Kahramanlar, Gaziler, Şehitler, Kuruçay, Mesudiye, Bayraklı. (Ahenk, 31 Kanun-ı sani 7 Şubat 1927)

**EK : V Çeşitli Yıllara Ait Belediye Seçimlerine Göre  
İzmir'de Bulunan Mahalleler**

(1908) Ahmet Ağa, Hacı Mahmut, Ali Ağa, Arnavud Mescidi, Esnaf Şeyhi, Kahraman Mescidi, Kılıcı Mescidi, Sarı Hafız, Odunkapı, Akçalı Mescit, Halil Efendi, Fatih, Hacı Mehmed, Hacı İbrahim, Tuzcu Mescid, Kalafat, Hasta, Dayı Emir, Kestelli, Natırzade, Toraman, Memduhiye, Kadiriye, Orhaniye, Dolaplıkuyu, Ali Reis, Cedit, Selatinoğlu, Faik Paşa, Ballıkuyu, Mirali, Çiçek, Pazaryeri, Şeyh, Hatuniye, Fatih, Çorakkapı, Abdullah, Hasan Hoca, Kasap Hızır, Hamid Abad, İhsan Hamid, İkinci Karataş, Selimiye, İkinci Süleymaniye, Birinci Süleymaniye, 1., 2., 3., 4., 5. Sultaniye, Karataş, Osmaniye, Aziziye, Yeni Kilise, Karantina, Mamuretü'l-hamid, Göztepe, Ayafotini, Volcano, Rum İspitilyası, Ayayorgi, Rum Yetimhanesi, Rum Kabristanı, Aşağı Ayayani, Ayakaterina, Ayadimitri, Ayaheralambo, Ayavukla, Ayanikola, Mortekiya, Tepecik, Kuruçay, 1. 2. 3. 4. Ermeni, Yukarı Ayayani, Hurşidiye, Yeni, İkinci, Çavez, Beni İsrail, Sansino, 1. 2. 3. 4. Hamambası, Efrati, Mamuretü'l - hamidiye, İmariye. (Ahenk, 31 Teşrin-i evvel 1908)

(1911) Ahmed Ağa, Hacı Mahmut, Sarı Hafız, Kasap Hızır, Pazaryeri, Hasan Hoca, Çorakkapı, Mirali, Kestelli Mescit, Natırzade, Tuzcu Mescit, Karantina İslam, Karantina Rum, Akçalı Mescit, Odunkapı Mesciti, Ali Ağa, Arnavud Mesciti, Abdullah Efendi, Ali Reis, Halil Efendi, Ben-i İsrail, Esnaf Şeyhi, Hasta Mescidi, Cedit, Kadiriye, Ayafotini, Ayakaterina, Hamambası, Hurşidiye, Cavez, Kılıcı Mescit, Hatuniye, Şeyh, Fettah, Çiçek, Faik Paşa, İkinci Hamidiye, Karataş, Osmaniye, Süleymaniye, Arap Hasan, Çeşmesi, Şerifiye, Kavaklı Peykar, Fatih, Selimiye, Orhaniye, Hacı Mehmet, Hacı İbrahim, Kahraman Mesci, Kalafat Mescit, Batıcı Mescit, Dayı Emir, Torama, Selatinoğlu, İmariye, 1. 2. 3. 4. 5. Sultaniye, Memduhiye, Dolaplıkuyu, Ballıkuyu, Efrati, Sansino, 1. 2. Aziziye, Karataş Mescidiye, Hamidiye, Tepecik, Ayayorgi, Rum İspitilyası, Volcano, Ayadimitri, Rum Yetimhanesi, Aşağı Ayayani, Rum Kabristanı, Mortakiye, Yeni Kilise, Ayanikola, Heralambo, Yukarı Ayayani, 1. 2. 3. 4. 5. Ermeni, Ayavukla. (İttihat, 3 Şubat 1911)

Bab-ı Ali  
Daire-i Sadaret  
Tahrirat kalemi  
2325

**Tezkere-i Maruza suretidir**

İzmir'in Hamidabad ve İhsanhamid ve Karataş Hamidiye ve Mamure-i Hamid ve Mumuretü'l-hamidiye mahalleleri esamesinin birbirinden tefriki müşkil olduğundan Aydın Vilayeti'nin iş'arı vechile mahallat-ı mezkureden birincinin Osmaniye ikincinin Mahmudiye üçüncünün Mecidiye dördüncünün Aziziye beşincinin Reşadiye tevsimi hakkında Dahiliye Nezaret-i Aliyyesinin tezkeresi melfufuyla arz ve takdim kılınmış olmağla irade-i seniyye-i cenab-ı hilafetpenahi ne vechle şeref-müteallik buyurulur ise mantuk-ı celili infaz olunacağı beyanıyla tezkere-i senaveri terkım kılındı efendim fi 12 Ramazan sene 327 fi 14 Eylül sene 325

Sadrazam  
Hüseyin Hilmi

şeref-sadır olan irade-i seniyye-i cenab-ı  
hilafetpenahi mübelliğ hamış suretidir

Reside-i dest-i tazim olub melfufuyla beraber manzur-ı âli buyurulan işbu tezkere-i samiye-isadaret penahileri üzerine mucibince irade-i seniyye-i cenab-ı padişahi şeref-sudur buyurulmuş olmağla olbabda emr-i ferman hazret veliyyü'l-emrindir fi 12 Ramazan sene 327 fi 14 Eylül sene 325

Şehriyar-i ser-kâtib-i hazret  
Halid Ziya

Suretleri bâlâda muherrer tezkere-i maruza ve şeref-sadır olan irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahîyi mübelliğ hamış mucibince Dahiliye Nezaret-i aliyyesinden icra-yı icabına himmet olunub fi 17 Ramazan sene 327 fi 19 Eylül sene 325



| Mevki                                                                                   | lağım tec-<br>dit, tathir<br>ve tamiri<br>tulen metre | adi<br>kaldırım<br>zira satranç | kargir<br>tonoslu<br>lağım<br>tulen metre | kesme taş<br>kaldırım<br>metre<br>satranç | Masari fat<br>(kuruş) |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------|---------------------------------|-------------------------------------------|-------------------------------------------|-----------------------|
| -Mektep Ferhanesi Sokağı'na                                                             |                                                       |                                 |                                           | 150                                       | 3795                  |
| -Hisarönü'nden Odun Pazarı yeni şadırvana                                               |                                                       |                                 |                                           | 522                                       | 18270                 |
| -Servili Han önüne                                                                      |                                                       |                                 |                                           | 107                                       | 3745                  |
| -Kantar Karakolhanesinden Maarif akarı<br>önüne kadar                                   |                                                       |                                 |                                           | 507                                       | 20280                 |
| -Limoncular çarşısı meydanı                                                             |                                                       |                                 |                                           | 345                                       | 12075                 |
| -Belediye dairesinin birinci sokağı                                                     |                                                       |                                 |                                           | 577                                       | 20580                 |
| -Belediye dairesinin ikinci sokağı                                                      |                                                       |                                 |                                           | 504                                       | 17640                 |
| -Belediye dairesinin karşısındaki sokak                                                 |                                                       |                                 |                                           | 200                                       | 7000                  |
| -Kemeraltı'nda Halim Ağa Sokağı                                                         |                                                       | 605                             | 150                                       |                                           | 2796                  |
| -Madama Hanı Sokağı                                                                     |                                                       | 1398                            |                                           |                                           | 2796                  |
| -Rum Kabristanı'ndan Paralı Köprü'ye kadar<br>Burun Abad Caddesi                        |                                                       |                                 |                                           |                                           | 165000                |
| -Mortakiye'den Meles Çayı'na kadar                                                      |                                                       |                                 | 200                                       |                                           | 16500                 |
| -Meskof Sokağı kaldırımlarının tecdidi                                                  |                                                       |                                 |                                           | 216                                       | 3575                  |
| -Tilkilik'te Şeyh Mahmut kahvehanesinden<br>Nerdebanlı Medreseye kadar Osmanzade Yokuşu |                                                       |                                 | 130                                       | 422                                       | 24280                 |
| -Kasaplar çarşısı lağım ve kaldırımlarının tecdidi                                      | 22                                                    | 1410                            | 70                                        |                                           | 8615                  |
| -Fasulya'da Senbel Sokağı kaldırımlarının tecdidi                                       |                                                       |                                 |                                           | 700                                       | 28000                 |
| -İngiliz Konsolosluğu önünden Bellavista'ya<br>kadar ve Boyahane sokağı                 |                                                       |                                 |                                           | 5250                                      | 73000                 |
| -Malokato Sokağı                                                                        |                                                       |                                 | 120                                       | 620                                       | 21600                 |
| -Senbel ve Boyahane sokağı arasındaki sokağa                                            |                                                       |                                 | 38                                        | 250                                       | 12280                 |
| -Körler Köprüsünden Korseleti hanesi önüne kadar                                        |                                                       | 2800                            | 98                                        |                                           | 7480                  |
| -Zerva Fırını önünden Ayakaterine<br>Kilisesi kapısına kadar                            |                                                       |                                 |                                           | 1130                                      | 45200                 |
| -Fasulya'da Evliyazade Hanı arkasına                                                    |                                                       |                                 | 60                                        |                                           | 3000                  |
| -Dayı Hristo mahallesinde Uzun Sokağı                                                   |                                                       | 960                             |                                           |                                           | 7680                  |
| -Kasaba istasyonu önünden Hacı Ali Paşa Hanı<br>önüne kadar Haliliye Sokağı             |                                                       |                                 |                                           | 2120                                      | 89600                 |
| -Jarden Sokağı                                                                          |                                                       | 1800                            | 225                                       |                                           | 16000                 |
| -Balyozzade Hanı civarından İkinci Kordon'a kadar                                       |                                                       |                                 |                                           | 1200                                      | 48000                 |
| -Kor tepesinde Aya Pandeli sokağı                                                       | 25                                                    | 140                             | 70                                        |                                           | 2850                  |
| -Nihadiye Sokağı'na                                                                     |                                                       |                                 |                                           | 512                                       | 7712                  |
| -Mahallat-ı muhtelifede tecdit ve tamir<br>olunan lağım ve kaldırım                     | 751                                                   | 9040                            | 360                                       | 110                                       | 71670                 |
| Yekün                                                                                   | 798                                                   | 18153                           | 1521                                      | 15442                                     | 728364                |

EK: III İzmir Belediyesi 1313 (1897/8) Senesi Çalışma Cetveli  
Ahenk, 13 Temmuz 1898

### Aydın Vilayeti'ne

İzmir şehrinin derkân olan vüs'at ve cesamet ve ahalisinin (silik) kadar bakılamaması hasebiyle evsak ve bazarı bir hayli gayr-ı muntazamda bulunduğundan bunların saye-i ümranvaye-i hazret-i padişahide hüsn-i ıslah ve tesviyesiyle memleketin tarz-ı cedide tahvilî zımnında usûl-i devlete ve daire-i nizamâtı esasına dokunulmayacak surette şimdiden bir daire-i belediye meclisinin teşkiline lüzum görünüb ancak orada ecnebi teb'asından ve ashab-ı emlâkdan pek çok adamlar bulunmasıyla anlardan da aza tayini icab idüb mamafih bunların suret-i intihab ve tayinlerine dair vilayet dairesi nizamnamesinde izahat-ı kâfiyye olmadığından anlar için işbu nizamname ile Altıncı Daire-i Belediye nizamâtından şehir-i mezkûrun ihtiyacat-ı hazıra ve icabat-ı mevkiiyesîne tevafuk eden maddeler tadilat icrasıyla alınarak ve lazım gelen şeyler dahi ilave kılınarak mahsus bir nizamname kaleme alınub izkr olunan Altıncı Daire'de müttehiz olan ve mürsel varakada gösterilen kaideye tevfiikan her milletin ashab-ı emlâk ve akarından sekiz nefer aza intihab ve tayin olunması ve hukuk-ı belediye ashabından bulunmak hasebiyle teba-ı ecnebiyeden tayin edilecek azanın bu misüllü memleket işleriyle iştigal sıfatında tanınmayıb intihab ve istihdamlarına dahi müdahale-i hariciye ve itirazat-ı haliya vukua getirilmemesine itina ve dikkat kılınması hususlarına savb-ı vâlâlarından vürud eden tahrirat ve Meclis-i Vâlâ'da cereyan eden müzakerat mucibince bi'l-istizan irade-i seniyye-i cenâb-ı padişahî müteallik ve şeref-sudur buyurulmuş ve mezkûr varaka iade kılındığı gibi zikr olunan Altıncı Daire nizamnamesi dahi Düstur'da aynen münderic bulunmuş ber-vech-i muharrer icra-yı muktezasına hemen buyuruldu siyakıyla şukka

fi 28 Receb sene 284

(25 Kasım 1867)

ایمید ولایت

[illegible]

اصحاب املان و عقارند نه سز نفع اعضا انتخاب و تقیه از حق و حقوق و بیهوده صحایند نه بفرقه  
مسببه بیهوده اجنبیه نه تقیه از بیهوده اعضا نه بفرقه محلت ایستاده استخوان این جهت بهشتیه  
اینچنین اجنبیات صفتند نه بفرقه انتخاب و سز نفع اعضا نه بفرقه محلت ایستاده استخوان این جهت بهشتیه  
کفر طایفه اعتقاد در حق تقیه صفتند نه بفرقه انتخاب و سز نفع اعضا نه بفرقه محلت ایستاده استخوان این جهت بهشتیه  
ایستاده استخوان این جهت بهشتیه صفتند نه بفرقه انتخاب و سز نفع اعضا نه بفرقه محلت ایستاده استخوان این جهت بهشتیه  
صفتند نه بفرقه انتخاب و سز نفع اعضا نه بفرقه محلت ایستاده استخوان این جهت بهشتیه

2. 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100 101 102 103 104 105 106 107 108 109 110 111 112 113 114 115 116 117 118 119 120 121 122 123 124 125 126 127 128 129 130 131 132 133 134 135 136 137 138 139 140 141 142 143 144 145 146 147 148 149 150 151 152 153 154 155 156 157 158 159 160 161 162 163 164 165 166 167 168 169 170 171 172 173 174 175 176 177 178 179 180 181 182 183 184 185 186 187 188 189 190 191 192 193 194 195 196 197 198 199 200 201 202 203 204 205 206 207 208 209 210 211 212 213 214 215 216 217 218 219 220 221 222 223 224 225 226 227 228 229 230 231 232 233 234 235 236 237 238 239 240 241 242 243 244 245 246 247 248 249 250 251 252 253 254 255 256 257 258 259 260 261 262 263 264 265 266 267 268 269 270 271 272 273 274 275 276 277 278 279 280 281 282 283 284 285 286 287 288 289 290 291 292 293 294 295 296 297 298 299 300 301 302 303 304 305 306 307 308 309 310 311 312 313 314 315 316 317 318 319 320 321 322 323 324 325 326 327 328 329 330 331 332 333 334 335 336 337 338 339 340 341 342 343 344 345 346 347 348 349 350 351 352 353 354 355 356 357 358 359 360 361 362 363 364 365 366 367 368 369 370 371 372 373 374 375 376 377 378 379 380 381 382 383 384 385 386 387 388 389 390 391 392 393 394 395 396 397 398 399 400 401 402 403 404 405 406 407 408 409 410 411 412 413 414 415 416 417 418 419 420 421 422 423 424 425 426 427 428 429 430 431 432 433 434 435 436 437 438 439 440 441 442 443 444 445 446 447 448 449 450 451 452 453 454 455 456 457 458 459 460 461 462 463 464 465 466 467 468 469 470 471 472 473 474 475 476 477 478 479 480 481 482 483 484 485 486 487 488 489 490 491 492 493 494 495 496 497 498 499 500 501 502 503 504 505 506 507 508 509 510 511 512 513 514 515 516 517 518 519 520 521 522 523 524 525 526 527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538 539 540 541 542 543 544 545 546 547 548 549 550 551 552 553 554 555 556 557 558 559 560 561 562 563 564 565 566 567 568 569 570 571 572 573 574 575 576 577 578 579 580 581 582 583 584 585 586 587 588 589 590 591 592 593 594 595 596 597 598 599 600 601 602 603 604 605 606 607 608 609 610 611 612 613 614 615 616 617 618 619 620 621 622 623 624 625 626 627 628 629 630 631 632 633 634 635 636 637 638 639 640 641 642 643 644 645 646 647 648 649 650 651 652 653 654 655 656 657 658 659 660 661 662 663 664 665 666 667 668 669 670 671 672 673 674 675 676 677 678 679 680 681 682 683 684 685 686 687 688 689 690 691 692 693 694 695 696 697 698 699 700 701 702 703 704 705 706 707 708 709 710 711 712 713 714 715 716 717 718 719 720 721 722 723 724 725 726 727 728 729 730 731 732 733 734 735 736 737 738 739 740 741 742 743 744 745 746 747 748 749 750 751 752 753 754 755 756 757 758 759 760 761 762 763 764 765 766 767 768 769 770 771 772 773 774 775 776 777 778 779 780 781 782 783 784 785 786 787 788 789 790 791 792 793 794 795 796 797 798 799 800 801 802 803 804 805 806 807 808 809 810 811 812 813 814 815 816 817 818 819 820 821 822 823 824 825 826 827 828 829 830 831 832 833 834 835 836 837 838 839 840 841 842 843 844 845 846 847 848 849 850 851 852 853 854 855 856 857 858 859 860 861 862 863 864 865 866 867 868 869 870 871 872 873 874 875 876 877 878 879 880 881 882 883 884 885 886 887 888 889 890 891 892 893 894 895 896 897 898 899 900 901 902 903 904 905 906 907 908 909 910 911 912 913 914 915 916 917 918 919 920 921 922 923 924 925 926 927 928 929 930 931 932 933 934 935 936 937 938 939 940 941 942 943 944 945 946 947 948 949 950 951 952 953 954 955 956 957 958 959 960 961 962 963 964 965 966 967 968 969 970 971 972 973 974 975 976 977 978 979 980 981 982 983 984 985 986 987 988 989 990 991 992 993 994 995 996 997 998 999 1000 1001 1002 1003 1004 1005 1006 1007 1008 1009 1010 1011 1012 1013 1014 1015 1016 1017 1018 1019 1020 1021 1022 1023 1024 1025 1026 1027 1028 1029 1030 1031 1032 1033 1034 1035 1036 1037 1038 1039 1040 1041 1042 1043 1

